

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYAL ANTROPOLOJİ BİLİM DALI**

**YAŞLI BİREYLERİN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİNDE YAŞA DAYALI
AYRIMCILIĞIN İZLERİNİ SÜRMEK:
İSTANBUL KADIKÖY ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Seher ÇATALOĞLU

ANKARA, 2024

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYAL ANTROPOLOJİ BİLİM DALI**

**YAŞLI BİREYLERİN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİNDE YAŞA DAYALI
AYRIMCILIĞIN İZLERİNİ SÜRMEK:
İSTANBUL KADIKÖY ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Seher ÇATALOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Meryem BULUT**

ANKARA,2024

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYAL ANTROPOLOJİ BİLİM DALI**

**YAŞLI BİREYLERİN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİNDE YAŞA DAYALI
AYRIMCILIĞIN İZLERİNİ SÜRMEK:
İSTANBUL KADIKÖY ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Meryem BULUT

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Meryem BULUT

Doç. Dr. Ceren AKSOY SUGİYAMA

Doç. Dr. Ayşe GÜÇ

Doç. Dr. Çağlar ENNELİ

Doç. Dr. Kadriye ŞAHİN

Tez Savunma Tarihi: 16.05.2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Prof. Dr. Meryem BULUT danışmanlığında hazırladığım “Yaşlı Yetişkinlerin Gündelik Yaşam Pratiklerinde Yaşa Dayalı Ayrımcılığın İzlerini Sürmek: İstanbul Kadıköy Örneği (Ankara, 2024)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 28.05.2024
Seher ÇATALOĞLU

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın oluşmasında desteğini ve emeğini hiçbir zaman esirgemeyen, kıymetli hocam, Prof. Dr. Meryem BULUT' a üzerimdeki tüm emekleri için çok teşekkür ederim. Danışman hocamla yollarımı kesiştiren, akademik hayatım boyunca örnek aldığım Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI' ya şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca çalışmama katkı sağlayan hocalarım Doç. Dr. Ceren AKSOY SUGİYAMA, Doç. Dr. Ayşe GÜÇ, Doç. Dr. Çağlar ENNELİ, Doç. Dr. Kadriye ŞAHİN' e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca hep yanımda olan, desteklerini veren Onur Eren Özerkmen, Kaan Urker, Gülçin Coşkun, Nurdan Usta, Ayşe Tercan ve canım annem Nalan Çataloğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
GİRİŞ	1
I. Tezin Konusu	3
II. Tezin Amacı	5
III. Tezin Önemi	6

I. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1.1. Alan Araştırması: “Çevrim dışılık”	7
1.2. Araştırmanın Kişileri ve Yeri: “Neden Kadıköy”	18

II. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yaşlılık ve Yaşlı Bireylerin Potansiyelleri Üzerine Düşünmek	24
2.2. Literatürde Yaşlılık	29
2.3. Geçmişten Günümüze Yaşlılığın Değişen Yüzü	35

III. BÖLÜM: SALGIN DÖNEMİ DENEYİMLERİ

3.1. “İyi Niyetli” Kısıtlamalardan “Tehlikeli Olma” Haline: “Bu Olağanüstü Hal de Gececek”	40
3.1.1. Salgın Döneminde Metropolde Yaşlılık	47
3.2. Dönüşen Ebeveynlik	53

IV. BÖLÜM: GÜNDELİK PRATİKLERDE AYRIMCILIĞIN İZİNİ SÜRMEK

4.1. Yaşlılık: Kime Göre Neye Göre?	61
4.1.1. “Yaşlı Değil Kıdemli Yurttaş”	66

4.1.2. “Herkesin Yaşlılığı Kendine”	77
4.1.3. Değişen Giyim Tarzı ve Yaşlı Temsilleri	81
4.1.4. Köksüzleşmeye Karşı Kuşaklararası İletişim: “Bizim Gençliğimizde”	87
4.2. Yaşlılıkta Kadınlık ve Erkeklik	96
4.3. Yaşa Dayalı Ayrımcılık Deneyimleri ve Anlatıları	101
4.3.1. Saygı Mefhumu Üzerine: “İhtiyarlara Yer Yok” mu?	101
4.3.2. Aile ve Akrabalık İlişkileri İçinde Saygı: “Geleneksel ile Modernin Arasında”	111
4.4. Kamusal Alanda Saygı: Metropolde Üretimin ve Tüketimin Dışına İtilme	122
4.4.1. Kentte Kamusal Alana Ulaşım Sorunu	128
4.5. Teknolojinin Peşinde	131

V. BÖLÜM: MODERN DÜŞÜNME BİÇİMLERİ VE YAŞLILIK

5.1. “Sondan Önceki İstasyon”	137
5.2. Ölümün Sınırındaki Beden	146
5.2.1. Ölümüne Çare Ararken: Tıbbın Rolü ve İktidarı	150
5.3. Ötanazi: “Yaşlanmak Berbat”	158
5.4. Yaşlılıkta Hiçbir Şey Yapmak İstememek: <i>Özgür Aylaklık mı Bilgelik mi?</i>	167
5.5. Yaşlılık Tahayyülleri ve Değer Kavramı: <i>Yaşlılık İyi Bir Şeydir, Yaşlı Yüceltilmelidir</i>	175
5.5.1. Yaşlanma Sanatı	181
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	187
KAYNAKÇA	203
ÖZET	217
ABSTRACT	218

GİRİŞ

Yaşlılık konusunu çalışmaya ilk başladığım dönemde, alanın bu kadar zorlayıcı olacağını (çoğunlukla pandemi koşulları nedeniyle) ama bir o kadar da ufuk açıcı olacağını algılayamamıştım. Doktora eğitimimin ilk dönemlerinde, yaşlılık çalışmaları yapan farklı disiplinlerdeki insanların katıldığı, sosyal bilimler toplantılarına katılıyordum. Bu toplantılarda ilk dikkatimi çeken şey yaşlılık konusunun hemen ölümle ilişkilendirilmesiydi. Yerli literatür de sınırlı sayıdaki birkaç çalışma dışında oldukça zayıftı ve geri kalan çalışmalar, sağlık, yaşlı bakımı ve hastalık üçgenine sıkışmıştı; ancak yaşlılık ve yaşlanma üzerine düşünmeye ve araştırmaya başladıkça, yaşlanmanın sadece kronolojik yaşa bağlı olmadığını ve sadece belirli bir döneme odaklanan bir yapısı olmadığını fark ettim. Bu bakımdan yaşlılık konusu oldukça çok yönlü, düşündürücü ve bir o kadar da bol katmanlı bir dünyadır.

Bu çalışma da Covid-19 salgınının ilk günlerine denk gelmiş olması nedeniyle birçok açıdan benzersiz ve öngörülemeyen bir süreçte ilerledi. Salgın sırasında, yaşlı bireyler toplumun ana gündemini oluşturdu ve bu durum araştırmama farklı bir boyut kattı. Salgın sürecinde, yaşlıların kendilerini koruyup koruyamadıkları, hatta salgını yayan kişiler olup olmadığı gibi konular tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalar, yaşlıların ekonomik bir yük olarak görülüp görülmediği gibi sorunları da içerdi. Covid-19 salgınının da etkisiyle yaşlı yetişkinlerin toplum içinde nasıl konumlandırıldığı meselesi yeniden tartışmaya açık hale gelirken, yaşa dayalı ayrımcılık konusu ise iyice görünür hale gelmeye başladı. Bu süreçte yaşlı yetişkinlerin günlük hayat pratikleri, salgının getirdiği kısıtlamalar ve zorluklarla, yeni ve daha karmaşık anlamlar kazandı. Kronolojik olarak 65 yaşın üstündeki bireyler, salgın nedeniyle en yüksek ölüm riskiyle karşı karşıya kaldılar ve bu çerçeveye değerlendirildiler. Bu durum, yaşlılık ve ölüm kavramlarının gündelik hayatta yeniden ve bir arada ele alınmasına neden oldu. Yaşlılık

döneminde ölüme yakınlık fikrinden çok daha fazlası vardır.

Yaşa dayalı çalışmalarda, baskın bilimsel görüşler, eskimiş bakış açılarıyla, yaşlılık dönemini adeta hayatın alakasız bir dönemi olarak kavramsallaştırma eğilimindedirler. Bu bakış açısı, yaş algılarının nasıl oluştuğunu bize gösterdiği için faydalı olmuştur; ancak bugün artık yaşlılık için yeni sözlere ve yeni bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır. Yaşlı kuşağın çehresi değişmiş ve nüfusu artmıştır. Görünmez kılınan bir yaşlı, üretimden ya da sistemden itilen bir yaşlılık yaşlı ayrımcılığı sorununu beslemekten öte gitmeyecektir.

Yaşlanmaya ya da yaşlılığa bakmak, yetişkinlikten çocukluğa kadar geriye bakmayı gerektirir. Yaşlılığa bakmak, bir hayata, bugünüden ilk gününe kadar bakmayı gerektiriyor; ancak sadece çocukluk, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık diye ayrılan dönemsel bir bakış açısı da bu konuda yeterli değildir. Yaşlılık sadece dönemsel bir aşama olarak değil, yaşamın döngüsü içinde bir perspektifle ele alınmalıdır. Bu dönemsel ayrışmanın ötesinde bir kavrayış geliştirmek, yaşamın seyrinde, yaşamın döngüsüne odaklanan bir bakış açısı gerektiriyor. Yaşadığımız dönemin yaşlanma hızına ve demografik değişimlerine karşılık, yaşlılığa ve yaşlanmaya karşı oluşturamadığımız perspektife dayanarak, henüz yaşlanmaya hazır olmadığımızı düşünüyorum. Yaşlılık çalışmaları arttığı zaman, yaşama bakış açımızın gelişeceğini ve bugünün kent düzeninden, teknolojisine, sürekli mevzu bahis olan kuşaklar arası çatışmadan kendi yaşamımıza bakışımıza kadar çok şeyin dönüşebileceğini düşünüyorum. Yaşlılığın nasıl inşa edildiğini anlamak, kendi yaşlılık deneyimimizi şekillendirme sürecinde de önemli bir rol oynar. Bu bağlamda, birey olarak genç yaşta dünü nasıl kurguladığımızı anlamak, ileri yaşlarda kendi yaşlılık deneyimimizi etkileme potansiyelini beraberinde getirecektir.

Üç yıla yayılan bu çalışmada sunulanlar kesin ve nihai yargılar değildir; tam tersine amacım bu tezi okuyacak olanlara kendi yorumlarını yapabilmesi için bir zemin

hazırlamaktır. Çalışma, keskin tanımlar ve kategorik yargılardan kaçınarak, farklı gerçeklik ve anlam katmanlarının ortaya çıkmasına olanak tanımayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada edindiğim deneyimler, gözlemler ve yorumlar yer almaktadır; ancak unutulmamalıdır ki, her yorum bir perspektiftir ve bu perspektifler, farklı zaman ve mekanlarda farklı anlamlar kazanabilirler.

Çalışmamda “yaşlı” kavramını tek başına kullanmaktan kaçındım ve bunun yerine “yaşlı yetişkin” veya “yaşlı birey” ifadelerini tercih ettim. Bu tercihimin altında yatan sebep, katılımcıların genelinde “yaşlı” kelimesinin olumsuz bir anlam taşıması ve kimsenin bu şekilde tanımlanmak istememesidir. Umarım bir gün “yaşlı” kelimesinin içi olumlu ifadelerle dolacak, yaşlılığın negatif algısı ve yaşlanmaya atfedilen değer değişecektir.

Ülkemizde de ben bu çalışmayı yaptığım yıllar boyunca artan bir hızla yaşlı ayrımcılığına dair dikkatler arttı. Konu hakkında birçok yayın, çeviri ve araştırma yapıldı ve yapılıyor. Pandeminin de etkisiyle pek çok sosyal bilim insanı gözünü yaşlılığa/yaşlanmaya yeniden çevirdi. Yaşlanmaya dair olumsuz tepkiler, olumlu tepkilerin yayılmasına neden oldu. Yaşlanan kişilerin ihmali, yaşlılığın değersizleştirilmesinin en iyi yanı umarım bir gün *yaşlanma sanatının* herkesin hayatına dokunması olur. Şu an kırk yaşlarına gelen ve geçtiğimiz bir dönemin metalcileri, rockçıları, popçuları, bugünün yeni yaşlı adayları, gelecekte mor saçlı, zincir takan yaşlı tipleri potansiyelleri ile önceki dönemin yaşlılarına benzemeyecek. Hiçbir zaman hiçbirinin benzemediği gibi.

I. Tezin Konusu

Sanayileşme süreci ve hızlı teknolojik gelişmeler sonucu modern toplumlarda yaşlı bireylerin yaşa dayalı ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir. Uzayan ömürler ve azalan doğum oranlarıyla toplumun geniş bir parçasını oluşturur hale gelen yaşlıların,

sosyal açıdan dezavantajlı bir grup haline dönüşmeleri sorunu tezin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Küresel boyutta, sanayileşme sürecinin etkisiyle yaşlı bireylerin otorite ve saygınlık konumları nasıl değiştiği önemli bir araştırma konusudur. Değişen üretim ve aile biçimleriyle birlikte, yaşlıların toplum içindeki konumları ve yaşadıkları dezavantajlar incelenmelidir. Yaşlılığın ve yaşlının toplum içindeki konumunun nerede ve nasıl değerlendirildiği, yaşlıya ve yaşlılığa verilen değerin anlaşılmasını sağlayan temel bir konudur. Bu bağlamda, yaşlı bireylerin toplumdaki konumunun ve değerinin nasıl değiştiği ve algılandığı üzerine yapılan araştırmalar, yaşlı nüfusun sosyal statüsü ve yaşam kalitesi açısından önemli bir ışık tutmaktadır.

Bu kapsamda öncelikle, yaşa dayalı ayrımcılığı yaşlıların gündelik hayatlarının içinde gözlemleyebilmek adına, direkt konunun öznesi yaşlılarla, yaşlılığın ne olduğunu konuşmak çalışmanın yönünü belirlemiştir. Bu bağlamda öncelikle, kronolojik olarak yaşlı kabul edilen 65 yaş ve üstü bireylerle, yaşlı kime denir, yaşlılık nedir gibi soruların cevapları aranmıştır. 2020-2023 yılları arasında, İstanbul ilinin Kadıköy ilçesine bağlı semtlerde derinlemesine görüşme tekniğiyle alan araştırması yapılmıştır. Yaşlıların yaşam deneyimlerine odaklanan görüşmeler, yaşlıların anlatılarına dayanmaktadır.

Çalışma için tercih edilen Kadıköy semti, araştırmacının yakın çevresinden ilk görüşeceği görüşmecilere ulaşabilmesi açısından başta rastgele tercih edilmiştir. Kadıköy ilçesinde saha çalışması ilerledikçe, tezin konusuna bağlı olarak, anlamlı bir örüntüye ulaşıldığı için çalışma sadece bu semtle sınırlandırılmıştır. Bu anlamlı örüntü semtin refah seviyesi, sosyo-ekonomik ve kültürel durumuyla ilgilidir. Çalışmada sahada edinilen gözlemlerin ve görüşmecilerin anlatılarının bir yorumu yapılmaya çalışılmıştır. Yaşa bağlı ayrımcılığın izleri İstanbul metropolünün Kadıköy ilçesinde yaşayan yaşlı bireylerin gündelik rutinlerinde aranmıştır. Yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında, yaşlılığa ilişkin yaşlı yetişkinlerin algıları yorumlanmaya çalışılmıştır. Yine yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında, modernleşmenin yaşlılık algıları üzerindeki

etkileri anlaşılmaya çalışılmış, yaşlılığa verilen değer ve yaşlılık tahayyülleri tartışılmış, yaşlılığın ölüm öncesi dönem gibi görülmesi, ölüm ve zaman algısı yaşlılık dönemi kapsamında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın başında planda olmayan ve 2020 yılında tüm dünyanın ana gündemi haline gelen Covid-19 salgını ise, çalışmaya yaşlıların gündelik rutinleri dahilinde, etnografik nitelikte bir çalışmada kaçınılmaz olarak, sirayet etmiştir. Yaşa dayalı ayrımcılığı araştırırken, yediden yetmişe herkesi etkileyen pandemi süreci ve yaşlıların bu süreci nasıl deneyimlediği de çalışmanın bir parçasını oluşturmuştur.

II. Tezin Amacı

İnsanlar ne zaman yaşlı olarak kabul edilirler? Yaşlılar toplumda nasıl görünür? Yaşlılar toplumda kendilerini nasıl görürler? gibi soruların cevapları her toplumda değişkenlik göstermektedir. Bu durum yaşlılığın salt biyolojik bir süreç olmayıp toplumsal olarak inşa edilen bir sürece işaret ettiğini göstermektedir.

Bedende meydana gelen biyolojik ve fizyolojik değişikliklerin yanı sıra toplumsal beklentiler ve değerler, yaşlılığın anlamını ve yaşlı bireylerin toplumdaki yerini belirler. Yaşlılık, bir toplumda belirli yaş grubundan beklenen davranışlar ve toplumun o gruba verdiği değerlerle ilgilidir (Beğer & Yavuzer, 2012:1). Bu bağlamda tezin amacı, yaşlılığa atfedilen değeri, yaşlılığın anlamını ve yaşlının konumunu problematize etmektir. Yaşlılığın, geçmişten günümüze ve özellikle içinde bulunduğumuz dönemde metropol hayatı içerisindeki değişen yönlerini, yaşlıların kent yaşantısı içindeki dezavantajlı hale geldikleri durumları ve yaşlı ayrımcılığını ortaya koymak, modernleşme süreçlerinin, yaşlılığın algılanışına ve yaşlı bireylere yönelik ayrımcılığa olan etkisini derinlemesine incelemek bu çalışmanın amaçlarındandır. Etnografik nitelikteki bu çalışma, 2020 yılında başladığı için, zamanlaması gereği,

Covid-19 salgını döneminde yaşlıların gündelik hallerine, yaşlıların salgın deneyimlerinin anlatılarına da yer vermektedir.

III. Tezin Önemi

Yaşlılık, kültürel yapı içerisinde sıkça göz ardı edilen; ancak demografik dönüşümler nedeniyle giderek önem kazanan bir meseledir. Gelişen tıp bilimi ve yaşam standartları, bireylerin yaşam sürelerini uzatmış, ancak aynı zamanda yaşlılıkla ilişkilendirilen pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Küreselleşen dünyada, nüfus yapısının değişimi ve yaşam süresinin uzaması, yaşlılıkla ilgili meseleleri gündemin merkezine taşımaktadır. Bu bağlamda, Tufan'ın da dediği gibi “anlama gerçekleştiğinde yaşlılığın siması da değişecektir” (Tufan 2016:5).

Değişen nüfus dinamiklerine göre, ülkemizde dahil olmak üzere, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yaşlı nüfus oranı hızla artmaktadır. Dünya nüfusu yaşlanmaktadır. 2016 yılı itibarıyla dünya genelinde yaşlı nüfusa baktığımızda 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus dünya toplam nüfusunun %8,7'sine denk gelmektedir. Türkiye’de ise 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus toplam nüfusun %8,8'ine eşittir. Türkiye İstatistik Kurumunun beklentilerine göre Türkiye nüfusu 2023 yılında %10,2'si, 2080 yılında ise %25,6'sı 65 yaş ve üzerinde olacaktır (TÜİK,2019).

Günümüz modern dünyasında, yaşlılık deneyimi, uzayan yaşam süreleri ile beraber iyice önem kazanmaktadır. Ülkemizde ve dünyada yaşlı nüfusun hızla artması, yaşlılara yönelik araştırmalara daha fazla ihtiyaç duyulmasına sebep olmaktadır. Çalışma yaşlılığa ilişkin daha fazla araştırma gereksinimlerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu çalışma yaşa dayalı ayrımcılığın ve yaşlılığa atfedilen değerin tartışılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

I. BÖLÜM:

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1.1.Alan Araştırması: “Çevrim dışılık”

Çalışmama başlarken, yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri, sosyo-ekonomik durumları, yaşam biçimleri, aile, akrabalık ve komşuluk ilişkileri gibi çevreyle olan ilişkilerini gündelik hayat pratikleri üzerinden yorumlamak amaçlanmıştır. Bu anlamda derinlemesine görüşme tekniği kullanarak yaşlı yetişkinlerin yaşlılığa ve yaşlanmaya olan bakışını nitel çalışma bağlamında ele almayı planladım. Etnografik bir çalışmanın gereği olarak yaşlı bireyler gündelik hayatlarına nasıl devam ediyorlarsa onlarla birlikte hareket edecektim. Etnografik çalışma belirli bir grubu, topluluğu ya da ilişki biçimini anlamayı amaçlar. Çoğunlukla incelenen topluluğa veya gruba derinlemesine ve uzun vadeli bir şekilde “dahil” olmayı içerir. Etnograf çalıştığı grubun/topluluğun gündelik hayat pratiklerine katılır ve “içeriden” bir bakış açısı (Bloch,2016) geliştirir. Araştırmacılar dahil oldukları dünyayı, inceledikleri insanların bakış açısından görmeye çalışırlar. Bu, sanki grubun bir üyesiymişsiniz gibi onların inançlarını, değerlerini ve davranışlarını anlamaya çalışmak anlamına gelir. Bu “içeriden” bakış açısı, araştırmacıların dışarıdan birinin bakış açısından fark edilemeyecek daha derin anlamları ve kültürel nüansları ortaya çıkarmasına olanak tanır. Önce “saha içinde” sonra “masa başında” (Emerson vd, 1995) geçen uzun bir sürecin sonunda ortaya çıkan metin, etnografidir.

Araştırmacılar, girdikleri dünyanın günlük yaşamlarına katılarak, onlarla kişisel olarak etkileşim kurarak güven ve yakınlık kurarlar. Bu sayede daha samimi ve özgün görüşlere ulaşmaya çalışırlar. Bu yaklaşım çalışılan konunun ne kadar zengin ve ne kadar karmaşık olabileceğini yakalamaya en elverişli yöntemdir. Benim için de yaşa dayalı ayrımcılığın izlerini yaşlı bireylerin gündelik hayatlarında aramak çalışmanın ilk

ayağını oluşturdu. Babaannemle olan hayat deneyimimden yola çıkarak, görüşmecilerle birlikte sahilde yrr, pazara gidip alışveriş yapar, otobüse binip gözümüzün aldığı yere kadar seyahat eder, hastane işlerimizi halleder ya da belki bankada fatura ve benzeri işler için sırada bekleriz diye düşünmüştüm. Hiçbir şey planladığım gibi gitmedi ve elimde yarı yapılandırılmış sorularıyla kalakaldım. şubat 2020’de başlayan alan çalışmam, Mart 2020’de aniden patlak veren Covid-19 salgınıyla büyük bir kesintiye uğradı. Böylece alana “dahil olamayarak” alana “dahil oldum.”

Pandemi başlamadan hemen önce, ilk görüşmemi apartmanımdaki 94 yaşındaki komşum Gülçin Teyze ile yapmayı planlamıştım. Gülçin teyze beni, (salgın dahi başlamadan) defalarca -fazlasıyla nazik bir biçimde- durdurmuştu ve bir türlü benimle derinlemesine bir görüşme yapmamıştı. Gülçin Teyze ya yorgundur ya işi vardır ya da ben “ok genç” olduğum için “ok aceleci”yimidir... Gülçin Teyze, salgın haberi ortaya çıkınca hastalık bulaşabileceği için çocuklarının evde kimseyi istemediğini söyledi. Gündelik hayatta kapının nnden geçerken, sadece istediği kadar, istediği konularda, merdivenlerden çıkmadan soluklanırken, iki çift laflamak biçiminde konuşmalarımız sürmüştü. Ben de onu yormaktan, rahatsız etmekten, kafasını şişirmekten çekindiğim için -ki bu çekinme tüm alan çalışmam boyunca neredeyse tüm görüşmecilere karşı sürdü- çalışmama katkı sağlayacak her sözünü, kapıyı kapadıktan sonra, köşede bir yerde, unutmamak için hızla not almaya çalışıyordum. Komşularım, tanıdıklarımın, arkadaşlarımın aile büyükleri *dinlenmek istediklerini* ifade ediyorlardı. Benimse sorularım çok fazlaydı.

Bu anlamda pandemi döneminde benimle bir de online ortamda saatlerce konuşacaklarını zannetmek epey hayal olmuştu. Denedim, sordum fakat olmadı. Pandemi süresince, tüm dünyanın her bakımdan durağanlaşması, özellikle biz antropologların saha çalışmalarını oldukça kötü etkilemiştir. Karantina döneminde benimki de dahil olmak üzere neredeyse tüm alan çalışmaları durma noktasına gelmişti.

Özellikle sosyal alanlarda ve saha araştırmalarında yapılan çalışmalar, fiziksel etkileşimlerin sınırlanması, seyahat kısıtlamaları ve toplu etkinliklere getirilen önlemler gibi nedenlerle yapılamamıştır. Bazı alışmalar yöntemini değiştirmek zorunda kalmıştır. Salgın sürecinde antropoloji alanında yeni bir çalışma biçimi ortaya çıkmış, yüz yüze görüşmeler *online*'a aktarılmıştır. Bu yeni yöntem “dijital etnografi” (Murthy, 2008) benim için geçerli olamamıştır. Yıl 2020'dir ve yaşlı bireyler henüz “evrim içi” değildir. Yaşlıların henüz çevrim içi olmamaları benim onlara bu koşullarda ulaşmamı engellemişti. “evrim içi olmak” yaşlı yetişkinler için çok yeni bir ortamdı ve burada bir buluşma ayarlamak olanaksızdı. Bu durumun temelinde, hem yaşlı yetişkinlerin kısıtlamalardan dolayı evde yalnız olmaları, hem de “online” olmayı zaten bilmemeleri gibi sebepler yatıyordu.

Yaşlı bireylerle görüşme sağlayamamamın bir diğer nedeniyse benim aile büyükleriyle görüşmemi istemeyen yeni ebeveynlerdi. Arkadaşlarım, kendileri bile uzaktan ve imtinayla görüştükleri aile büyüklerini benimle görüştürmek istemediler. Salgın süresince evlatlar ebeveynlerinin yerini almıştı. Bu yeni *dönüşmüş ebeveyn*, yaşlı yetişkinlerin başına hastalık gelebileceği için onların sokağa çıkmasını ve insanlarla görüşmesini istememekte ve buna izin vermemekteydi. İlk zamanlarda herkes -daha sonra görüşebildiğim yaşlı yetişkinler de dahil- sağlık konusu mevzu bahis olduğu için bu yaptırımları anlamlı bulmuştu. Hepimiz bu konuda oldukça imtina ederken, ilerleyen zamanlarda bu buluşamama hali yaşlı yetişkine yönelik baskıya dönüşmeye başlamıştı. Salgından kaynaklı korku ortamı, baskı ortamına dönüşmüş ve ikisi bir arada birbirlerini besleyerek yaşamaya başlamıştı. Bu durum salgının ikinci yılında, yani 2022'de, hala devam etmekteydi.

Yaşlı yetişkinlere uygulanan karantinalar, kısıtlamalar, aile üyelerinin yaşlı yetişkinler üzerine çekinceleri, yaşlı bireylerin izolasyonu derken, birkaç komşum hariç – ki onlarla da maskeli ve uzaktan- ancak mesafeli gözlemlerime devam edebildim.

Süreç uzundu. Pandemi başladığında doğru düzgün cep telefonu bile kullanmazken, pandemi süreci ve ardı sıra, zorunlu olarak, cep telefonu aracılığıyla akrabalarıyla görüntülü görüşmeyi öğrenen yaşlı bireyler oldu.

O dönem hızla birçok makale ve çalışma yayınlandı; ancak süreç değişken ve kaotikti. Çok fazla ve farklı görüşler vardı ve bunlar ifade ediliyordu. Ben de masa başında oturup yayınlanan metinleri, kitapları okudum, filmleri, haberleri izledim. Herhangi bir yaşlı yetişkinle görüntülü görüşme deneyimleyemedim. Açıkçası uzun bir dönem ben de yaşlı bireylere virüs taşımaktan çekindim. Salgın boyunca komşular dahil, nadir de olsa en yakından tek görebildiğim babaannemin arkadaşı Ayşe teyze (88) oldu. Yatalak hasta eşi ile birlikte yaşayan Ayşe teyzeyle geleneksel usulde telefonda görüştük. Ayşe teyze akıllı telefonu öğrenebileceğini hiç düşünmedi. “Ben uğraşamam, öğrenemem” dedi. Pandeminin ilerleyen dönemlerinde arkadaşlarım ailelerindeki yaşlı bireylerle görüntülü konuşma denemelerini sosyal medyadan paylaşmışlardı. Yaşlı yetişkinler teknoloji ile buluşuyordu. Bu deneyimde büyükanne ve büyükbabalarıyla görüşmeye önem veren çocukların varlığı, onların birbirleriyle olan yakınlığı, yaşlı yetişkinlerin görüntülü görüşmeyi öğrenmelerinde önemli bir pay sahibiydi.

Pandemi sürecinde, kendi adıma, karantina süresince yaşlılarla ilgili filmler ve diziler izlemek, edebiyatta yaşlılıkla ilgili kitaplar okumak, haberlerde ve sosyal medyada yaşlılar ile ilgili paylaşımları takip etmek için bol bol vaktim oldu. Bu sebeple çalışmam içinde zaman zaman, deneyimin farklı temsil biçimlerinden olan edebi metinlere ve filmlere yer verdim. Ana akım haberleri ve sosyal medya paylaşımlarını yorumlamaya çalıştım.

Pandemi dolayısıyla yaşlılara ulaşmak sözde “açılma” ya rağmen zor olmaya devam ettiği için, araştırmamın yoğunlaştığı Kadıköy semtindeki Türkiye Emekliler Derneğine ziyarete gittim. Çevrim dışı başlayan saha çalışmam geleneksel yüz yüze görüşmelerle devam ediyordu. Dernek başkanı Nahit İmamoğulları’nın izni ve

desteğiyle oradaki yaşlı yetişkinlerle görüşmeler yaptım. Dernekte, önceki yıllara nazaran emekli derneğine yapılan yaşlı bireylerin ziyaretlerinin azaldığını belirttiler. Bunun hem pandemi çekincesi sebebiyle hem de pandemiden sonra meydana gelen ekonomik zorluklar nedeniyle olduğunu ifade ettiler.

Saha çalışmam için tercih ettiğim Kadıköy’de, belediyeye bağlı olan, benim de dahil olduğum, İsmek Müzik ve Gösteri Okulu’ndaki 65 yaş üstü kişilerle de görüşmeler yaptım. Bu okul Kadıköy Belediyesi’ne bağlı bir kuruluş olup ücretsizdir ve yetenek sınavıyla alım yapmaktadır. 65 yaş üstü pek çok birey bu yetenek sınavlarını geçmiş ve burada enstrüman öğrenmeye, müzikle uğraşmaya başlamışlardır. 17’den 77 yaşına kadar her yaştan kişinin derslerinin devam ettiği bu okul “belirli bir yaştan sonra” neyin yapılabileceğini neyin yapılamayacağını gözlemleyebilmek açısından güzel bir çalışma alanıydı. Bu okulda, üretmenin içinde olmanın, yaratıcı faaliyetin çemberi içinde olmanın her yaştan insan için çok elzem olduğunu deneyimledim. Belirli bir yaştan sonra yeni bir şey öğrenemeyeceğini düşünmek, önyargıları aşamayan bir düşünme biçimiydi.

Çok uzun bir salgın dönemi yaşandı. Etnografik araştırmalar, genellikle aylar, yıllar süren uzun bir süre boyunca ortaya çıkar. Bu genişletilmiş zaman dilimi, araştırmacının konular hakkında derin ve incelikli bir anlayış kazanmasına ve aynı zamanda alanın zaman içinde nasıl geliştiğini gözlemlemesine olanak tanır. Antropolojiye başladığımdan beri büyük ya da küçük çaplı birçok alan araştırması deneyimim oldu. Alanla samimi ve geleceğe dönük bağlantılar kurmak, kurulan bu bağlantılarla alanı gözlemlemeye devam etmek, antropologların çok sevdiği, iyi bildiği ve çokça da deneyimlediği bir durumdur. Görüşme yaptığın kişilere geri dönüp, yolda yeni bulduğun soruyu sormak da bu deneyimlerden birisidir. Oysa ilk defa bir alan çalışmasında görüşmecilerle ileriye dönük fazla zamanımız olamayabileceğini düşündüm ve tesadüfiliğinden uzak olarak deneyimledim. Alandan haberler ise *Gülçin*

teyzenin Alzheimer hastalığı ilerledi, anneanneyi kaybettik, dedeyi huzurevine yatırdık biçiminde gelebiliyordu.

Çalışmam süresince, piyano çalmayı yeni öğrenmeye başlayan, önümüzdeki yaz hayali yamaç paraşütü yapmak olan görüşmecilerle de tanışmadım değil tabi. Onlar benim bu yaşımdan merakla baktığım, dinlediğim “yaşlanma” nın en güzel hallerinden bazılarıydı.

2015 yılında, başka bir alan çalışması kapsamında¹ hocam Prof. Dr. Meryem Bulut’la, Kadıköy, Kozyatağı’nda belirli bir sosyo-ekonomik üst gelir kurumuna hitap eden bir huzurevinde yaşamakta olan bir profesörü ziyaret etmiştik. Ziyaret ettiğimiz hocamız o gün 94 yaşındaydı ve bize yeni yazmayı planladığı kitabının içeriğinden bahsetmek istememişti. Tüm yazarların içinde olan o *kimse henüz duymasının* çocuksu kıymetlendirmesini taşıyordu. Dedemden farklı olarak *yarın belki olmam, siz de bilin, unutulmasın* son sözlerinden çok uzak bu duruşu, şıklığı, başlama enerjisi hafızama kazınmıştı. Bir sene sonra hocamız vefat etti. Yazmak istediği metni yazmaya vakti oldu mu bilmiyorum; ancak *zamansız* duruşu benim için ilham verici bir metindi. Modern çağın kendine ait zaman algısı çizgiseldir. Çizgisel olarak kurguladığımız zamandan anladığımız kadarıyla, ileriye dönük fazla vaktimiz kalmamış olabilir. Bu durumun bugünden çalacağı bir şey yoktur ve anlıyorum ki olmamalıdır. Hatta zamanı kurgulayış biçimlerimizi yeniden ele almanın ve *saatleri yeniden ayarlamamızın* vakti çoktan gelmiştir.

Nitel araştırma, araştırma sorununda yorumsamacı paradigmayı benimseyen bir yöntemdir. “Niçin”, “nasıl” ve “ne şekilde” sorularına yanıt arayan bu yöntem, bireylerin deneyim ve algıları, kanaatleri gibi öznel verilere odaklanır. Bu çalışmada, sadece doğrudan görüşmelere yaslanmayan, alan çalışması sırasında edinilen

¹ TÜBİTAK SOBAG 114K576 Sedat Veyis Örnek Sözlü Tarih, Biyografi ve Belgelik Çalışması başlıklı proje kapsamında Serpil Aygün Cengiz, Meryem Bulut ile Günseli Bayraktutan'ın hazırladığı kitap çalışması.

gözlemlere de dayanan yorumlar geliştirmeye çalıştım. Bu baēlamda antropolojik bir çalışmada araştırmacının “konumu” önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada benim konumum “genç” bir ērenci olmaktı, onlarsa benim tarafımdan ve DSÖ tarafından “yaşlı” olarak belirlenmiş 65 yaşın üstündeki yetişkinlerdi. Dolayısıyla benimle konuşurken, benimle otururken, benimle kahve içerken, benimle enstrüman ērenirken gençlerle konuştular, gençlere hitap ettiler, benim aracılıēımla gençlere nasihat verdiler.

Benimle konuşurlarken, benim aracılıēımla *naçizane* gençlere hitap ediyorlar, tavsiyelerde bulunuyorlardı. Tabi *eēer duymak isterlerse*. Gençler için *yaşlılık erken yařlılıēa başlıyor, aslında genç grnmlsnz ama içiniz yaşlandı* diye dönemin zorluēuna dair tespitler yapıyorlardı.

Zaten siz okurken bile bir sürü zahmet çektiniz bayaēı hamallık yaptınız bir sürü doktrinler şeyler yüklendi size, şimdi bizim zamanımızda da okuma vardı bende iktisatta okurken bize de evet bir sürü şeyler yüklendi ama şimdikiler daha çok yükleniyor bakıyorum, ben daha benim torunum anaokulunda bir sürü şeyler yüklemişler, daha anaokulunda, bu ocuēun tamam gelişmesi oluyor ama yoruluyor, siz gençlerin bunlardan uzaklaşması lazım, rahat çalışması lazım. Moral bozmak için demiyorum ama yıpranıp karřılıēını göremiyorsunuz o biraz sarsıyor. (72, erkek, niversite).

Kendi deneyimlerinden yola çıkarak geçmişe doēru bakıyorlar, genliēe doēru konuşuyorlardı.

Çalışmamın konusu bakımından benden dolaylı olarak “yaşlı” olduklarını ērendiler/duydular. Bazen benim aracılıēımla gençlerle takılmış olduklarını, genleştiklerini söylediler. Benden yeni aēın araştırma konularını, söylemlerini duydular. Kelimelerin yeni kullanımlarını ya da yeni çıkan kavramları ērendiler. Bazı görüşmecilere *size boomer diyorlar* dedim. Hiç duymamışlar. ‘Boomer’ kavramı için *hiç İngilizce bilmeden, sermaye ve meslek sahibi olan kişilerin, iki ya da üç dilli, iyi eēitilmiş, işsiz gençleri, kendi dönemlerine göre eleştirmelerine karşıt olarak çıkmış,*

genç kişinin yaşlı kişiye sitemi ve alayının ifadesi diyebiliriz. Aktif olarak içeriği değişen ve dönüşen bir söylemdir; ancak özünde “yaşlılığı” işaret eder. İlk çıktığında iki dünya savaşından sonra doğan nesli işaret edip, kronolojik yaşı hedef olsa da zaman içinde kronolojik yaşı aşağıya çekilebildiği görülmüş, 50 yaşında birine de söylenmeye başlanmıştır. Mesele salt “yaşlı olmak” değil “uyumsuzluk”, “eskilik”, “bitmişlik”, “eski kafalılık” gibi anlamlardır. Mesela giydiğiniz şu gömlek çok “boomer” gömleği, kareli ve çok eski bir moda olduğu için, sizin akranlarınız hep bu tarz gömlek giyerdi dedim. Bazı davranışları yapan kişilerin bu tarz gömlek giymesi gibi temsillerden ve sembollerden bahsettim. Bir görüşmeciyi bayağı güldü, epey hoşuna gitti. “Doğru doğru. Ben de gençken asiydim, asi olmak iyidir, gençler haklıdır da” dedi sakın, dingin ve keyifli. Birkaç gün sonra kendisinin tişörtle gelmeye başladığını fark ettim. Sonra düşündüm ki, gençlerin kendi arasında taktığı lakaplar, yapılan eleştiriler muhatabın kulağına asla gitmiyor. Kulakları duymadığı, kulaklıklarını takmadıkları için değil. Bir şekilde “yaşlıdır” deyip “idare edildikleri için” belki. Kuşaklararası bir sağırılık dilsizlik halinden bahsediyorum. Bu iletişimsizlik durumu da *uyumu bozup asap yapıyor ve huysuz yaşlıları* çıkarıyor olabilir mi? Zannediyorum ki hiçbir kuşak ya da hiçbir kimse idare edilmek istemiyor. Zaten yaşlılık kendini idare edemediğinde başlıyor.

Dikili’deki alan çalışmamızda² arkadaşlarım çok ileri yaştaki yaşlı yetişkinlerle görüşmeleri *sen daha iyi anlaşıyorsun* diyerek hep bana bırakırlardı. Kulakları duymayan yaşlılarla usanmadan bağıra bağıra konuşmamı kastetmedilerse, babaannesi ile aynı evde büyüyen, anneannesi ve dedesiyle çok sık bir araya gelen bir çocukluk geçirdiğim için yaşlı yetişkinlerle daha rahat iletişim kurmuş olabildiğimi düşünüyorum.

Genç araştırmacı kimliğimle onlarla beraber yaş aldım. Bu alan çalışması vesilesiyle kendi ileri yaşımda çağının -bizim kuşağın- nasıl olacağını kesin olarak

² 2016 yılında saha araştırması başlayan çalışma, Bulut, M. (2019). Göç, Kimlik ve Ritüel. Gece Akademi tarafından yayınlanmıştır.

kestiremesem de benim adıma nasıl olmasını istediğimi görmeme neden oldu. Auge'nin dediği gibi etnolojik araştırma-soruşturmaya girildiğinde “her iki tarafta olup bitenlerden sonra, daha önceki yaşamlarını sürdüremezler, bundan sonra yaşayacakları ve söyleyecekleri her şey, ortaya çıkmış bulunan anlatılar dizisiyle bütünleşecektir” (Auge M., 2019:40). Kelime dağarcığıma sayelerinde bazı Eski Türkçe ve Arapça kelimeler girdi ve bazı konuşma tarzlarını öğrendim. Yaşadığım dönemi anlatmaya kalkıştığım da ya da akranlarımdan bahsetmeye kalkıştığım da “bizim kuşakta” diye konuşmayı alan çalışmamda öğrendim. Deneyimlerini kendime kattım, sayelerinde kaç kuşağa dahil oldum.

Mühendis, gazeteci, hukukçu, öğretmenlik, mimarlık gibi meslekleri olan görüşmeciler, yurt dışında yaşama ve sık seyahat deneyimlerine, *görmüş geçirmişliğe* belirli bir sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeye sahiptiler. Eğitim seviyelerinin yüksekliği ve yılların kazandırdığı deneyimle oyunu onlar *idare etmek* istiyorlardı. *Umarım istatistiki bir çalışma değildir* diyenler, uzun uzun kendi alanının yöntem dersini verenler, soruları beğenmeyenler, hatalı bulanlar, bazı sorularımı önemli ve anlamlı bulanlar, *bak bu güzel fikir* diyenler. Benim işlerim ile ilgili konularda, onların ifadesinde gülümsemeli ciddiyetin oksimoronluğunu hissediyordum. İlk başlarda çocuğun ödevine hadi bir yardım edelim hissiyatı alıyordum. *Yaşlılar üzerine staj yapıyormuş da. Toy, acemi, aceleci, heyecanlı, atak, pırıl pırıl, zıpır zıpır... Şimdiki gençler bambaşka çok zekiler* derken beri yandan hep onlar daha iyisini bilir gibiydiler. *Siz gençler bilmezsiniz* diyerek başlayan bazı konuşmalarda akademik bilgilerimi anlatarak veya hayat deneyimlerimi paylaşarak yeniden bilen genç özne konumuna geçebiliyordum. Eğer konu özellikle teknolojiyle ilgiliyse *siz gençler bunları daha iyi bilirsiniz* kabul ediyorlardı. Hem alçakgönüllü ve gençliğin sesine açık, hem de yıllara ve deneyime yaslanan bir sınır aramızda sessizce oturuyordu. Zımni varsayımına göre, içten içe, çocuk gibi konumlandırıyorlardı belki beni. Gözlerinde *çocuklar*

büyümüyorduk bir şekilde. Dediklerine göre, henüz anlamadığım, zamanla anlayacağım, onların geçip gördüğü yaşayacağım çok şey vardı. Bir gün geriye dönüp baktığımda ben bunları nasıl atlattım, nasıl yaşadım, gençlik sayesinde diyecektim. Genç olmak olaylara dayanıklılığı arttırıyordu. Yaşı en büyük tanıdığım komşum Gülçin teyze (94) ki ben bunları yazarken 3 yaş daha aldı. Yaşlılığın güzel yanı artık bazı şeyleri önemsememeyi öğreniyorsunuz, kendinizi öyle her şey için üzmemin, çünkü insan gençken daha atak olur. Ben bir babaannen anneanne gibi tavsiye veriyorum derdi. Saklamam gereken, boşa harcamamam gereken bir enerjiye işaret ediyordu sözleri. Ben onların karşısında çocuksuluğum ve genç bedenimle, onlar çocuksulukları ve yaş almış bedenleriyle yan yana oturuyorduk. Burada kullandığım “çocuksu” ifadesi yaşama hevesini ve heyecanını ifade ediyor. Kendilerinin de bahsettiği içimizdeki çocuklar, beceriksizliğe, kısıtlanmaya değil yaşama hevesine ve neşeye işaret ediyor. Zaten o bitince her şey bitiyor.

Onların bende gördükleri toyluğuma ve gençliğime karşılık, birlikte konuşurken bazen ben de onlarda sürekli tekrarları görüyordum. İçten içe yeni şeyler ve yeni deneyimlerle geldiğimi, onların tecrübelerinden faydalanmak istediğimi; ancak yine de bazen aynı tekrarda dönüp durduğumuzu düşünüyordum. Her gün aynı şeylerden bahsetmek. Eski öğrendiklerinin üstüne katmadan bir yerlerde kalmak gibi geliyordu.

Bazı görüşmecilerle ortaya çıkan bir diğer konumum/ kimliğim “torun” “evlat” ilişkisi olarak ortaya çıktı. Sohbetler derinleştğinde ailemde yaşadığım ölümleri paylaştığım kişiler oldu. Hayatımdaki erken ölümler konuşmalarımızı derinleştirdi, ciddileştirdi. Ölüm üzerine yaşam üzerine düşüncelerini, deneyimlerini, bazen bana gerekli olduğunu düşündükleri tutanakları vermek istediler. Çünkü onlara göre *aile olmadan, büyükler olmadan hayat çok kolay değildi*. Konuşmalarımızda ölümü kabul ettik ve ondan korkmadık. Bu kimliğim araştırma sürecinde onlar tarafından korunup kollanmam hissine ve çalışmam için başka yaşlı yetişkinler bulmama yardım etmeye

alışmaları olarak yansıdı. Nitel araştırmanın en çok kullanılan amaçlı örneklem yöntemlerinden kartopu yöntemini uyguladığ bir nevi. Kartopu yöntemi, dağınık ve küçük gruplar için uygun bir yaklaşım olan (Ritchie ve Lewis ve Elam, 2006), olasılığa dayalı, küçükten başlayıp yuvarlandıka büyüyen bir kitleyi (Neuman, 2007; Corbetta, 2003)işaret eder. Amaçsal rnekleme yöntemlerinden kartopu yöntemi araştırmacının problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında özellikle etkili tekniktir. Amaçsal rnekleme, olası olmayan seçkisiz olmayan bir örnekleme yaklaşımıdır (Patton, 2004)

Bu metni inşa ederken çocukluğuma kadar indim. Bir zamanlar benim de anneannem, babaannem ve dedem olduğunu kendimin de bir torun olduğunu hatırladım. Yaşlı yetişkinler anılarından ya da geçmişinden bahsetmeyi seviyorlar. Ben de onlarla beraber anılarımdan bahsetmenin keyfine vardım. Anıların beni ne kadar köklü olduğumu düşündürdüğünü fark ettim. Byklerimin bazı eski sözlerini hatırladığa bazı şeyleri yeniden ve yeni idrak ettiğimi fark ettim. O zaman için doğru olduğunu düşündüğüm düşüncelerimin bugün baktığımda farklı yansıyan perspektiflerini izledim.

Bu alışma bana Proust'un (1992) magdelina kurabiyeleri etkisi yarattı. Her şeyi hatırlayıp yeniden kurguladım, yine yeniden kurgulayıp burada metne dönüştürdüm. Bu sebeple onları sadece uzun uzun dinlediğim, belki zamanla anlayabileceğimi düşündüğüm anlar oldu. Bazı söylemlerinin anlamını ve adeta duygusunu bozmamak için uzun uzun alıntıladığım bir metin ortaya ıktı. Etnografik metnin anlamı gereği, gün sonunda, bana göre kaotik olan kendi deneyimlerimi metne kurguladım. Yaşlı yetişkinlerle yapılan görüşmeleri temel alarak yaşa dayalı ayrımcılığı değerlendirdim.

Beri yandan, bu çalışma yaşlı yetişkinlerin deneyimlerinin ve yaşlılığa dair algılarının modernizm ve kartezyen düşünce gibi belirli düşünce biçimleri tarafından nasıl şekillendirildiğine dikkat çekmeye de mecburdu. Felsefi antropoloji, etnografik verilerin ötesine geçerek insan doğası, kültürel farklılıklar ve değerler gibi daha genel

soruları ele alır. Bu minvalde, etnografik nitelikteki çalışmamı daha geniş bir bağlama oturmasına ve daha derinlemesine anlayışlar sunmasına yardımcı olabilmesi için felsefi antropolojiden de faydalandım.

1.2. Araştırmanın Kişileri ve Yeri: “Neden Kadıköy”

Alan çalışmamı İstanbul’da yapmak istememin sebebi şüphesiz ki öncelikle orada yaşıyor olmamdı; ancak bu bir zorunluluk değil aksine bir tercihti. İstanbul’un Kadıköy ilçesine bağlı bir semtte doğup büyümüşüm ve İstanbul’u herhangi bir şehirden daha fazla tanıdığımı düşünüyorum. İstanbul, büyük bir metropol olarak, çeşitli kültürel kodları içinde barındıran dinamik bir şehirdir. Genel olarak, metropollerin kendine özgü yaşam tarzlarına işaret eden hızlı tempo, teknolojik ilerlemelerin merkezi olma, sanat ve kültür etkinliklerinin yoğunlaştığı bir alan, farklı kültürlerin bir arada bulunduğu ve geniş bir nüfusa ev sahipliği yapan yerler olma özelliklerini içerisinde barındırır.

Araştırmamın örneklemini İstanbul’un Kadıköy semtinde yaşayan, kronolojik olarak yaşlı kabul edilen 65 yaş üstü, sosyo-kültürel ve ekonomik statüleri arasında uçurum olmayan, eğitim durumları lise ve çoğunlukla üniversite mezunu olan, dünya görüşleri yakın kişiler oluşturmaktadır. Bourdieucu bir yaklaşımla (2006), aynı *habitusun* insanları olduklarını düşünebiliriz. Görüşmeciler uzun süredir İstanbul’da yaşamaktadırlar. Kentlileşmeyi içselleştirmişlerdir. Doğma büyüme İstanbullu, Kadıköylü ya da çok uzun yıllardır Kadıköy’de yaşayan insanlardır. Görüşülen kişilerin cinsiyet dağılımında dengeli olmaya özen gösterdim. Görüşülen kişiler DSÖ’nün kronolojik yaş tanımlarına göre; (Bilir 2018:16) çoğunlukla genç yaşlı, yaşlı kişileri kapsamaktadır. Bu kategorizasyonu çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi içerisinde açıklıyorum. İleri yaşlılar çalışma dahilinde görece daha azdır. Görüşmeciler arasında evli, dul ve hiç evlenmemiş kişiler vardır. Görüşmeciler arasında belirgin bir

etnik ya da dini köken ayrımı yoktur. Çalışmada 65 yaş ve üstünde 40 katılımcıyla görüşme yapılmış olup, katılımcılar yapılan çalışma hakkında açıkça bilgilendirilmiş ve verilerin kullanılabileceğine dair sözlü izin alınarak onam formu doldurulmuştur. KKVK kapsamında metin içinde görüşmecilerin isimleri kodlanmış soyadları beyan edilmemiştir.

Çalışmamın başlarında İstanbul'da birbirinden farklı sosyo- ekonomik ve kültürel örüntülere sahip üç semte odaklanmak gibi bir niyetim vardı. Yarı yapılandırılmış sorularıyla, önce tanıdıklarımın büyükleri sonra da görüşmecilerin tanıdıklarıyla görüşmek amacındaydım. Bir alt çalışma olarak, araştırmanın kapsamı dahilinde, üç semt arasındaki farklılıklara da odaklanacaktım. Pandemiden sonra yaşlılara, tanıdıklarım ya da arkadaşlarım vasıtasıyla bile ulaşmakta güçlük çekince, *yaşlı ben varım, benimle konuş, ben de yaşıyım* diyen 65 yaş altı birçok genç! ile karşılaştım. Bugün anlıyorum ki çalışmamın ilk gününden itibaren kimin yaşlı olduğu sorusuyla uğraşıyordum. Evimin tam arkasında, biri özel diğeri devlete ait olmak üzere iki tane huzurevi var. Buna rağmen çalışmamı huzurevinde yürütmek istemedim. Şehrin içinde, şehre karışmış, gündelik hayatın akışında, uzun süredir İstanbul'da yaşayan yaşlıları aradım. Sonra, nerede bu yaşlılar, nereye takılırlar? diye düşünmeye başladım. İlk buluştuğum ya da ilk konuşabildiğim kişiler kendi semtimden komşularım ve en yakın arkadaşlarımın anneannesi, babaannesi, dedeleri oldu. Böylece başlarda istemsiz olarak çalışmalarına Kadıköy'de yoğunlaşmış oldum. Gün geçtikçe de araştırmanın yerinin Kadıköy semtiyle sınırlı kalmasına kanaat getirdim çünkü semtin refah seviyesi görüşmecilerin anlattıklarıyla anlamlı bir örüntü oluşturuyordu. Bu örüntüden uzaklaşmak istemedim. Yüksek refah seviyesi, doğal olarak, görüşmecilerin hayat tarzlarını ve düşüncelerini farklı biçimlendirmişti. Semtler arasında farklılıklara odaklanan bir çalışmadan ziyade Kadıköy'le kurulan bir hikâyeyi okumayı yeğledim. Semtler arasındaki farklılıkları yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında çalışmak başlı başına

ayrı bir tez konusu olabilecektir.

Pandemi günlerinde bir gün, internette dolanıp, yaşlılarla ilgili haberlere bakarken, her semtte emekli dernekleri olduğunu fark ettim. Bu derneklere giden birçok yaşlı yetişkin bulabileceğimi düşünüp, pandemi sonrası çok sıcak bir yaz günü, önceden müsaade istediğim derneğe ziyarete gittim. Dernek Kadıköy rıhtımdaydı. Derneğin başkanı Nahit Bey ve Seher Hanım beni oldukça güler yüzlü bir şekilde karşıladılar. Söylediklerine göre, pandemi öncesi dönemde emekliler derneği sık sık ziyaret edermiş. Pandemi sonrası gelişen tedirgin ortam, eve kapanma hali ve ortaya çıkan ekonomik sorunlar derneğe ziyaretleri yok denecek kadar azaltmış. O sıcakta maskelerimizle adeta nefessiz kalarak sohbet ettik. Başkan *çok sıcak ama biz mikrop taşıyor olabiliriz, o yüzden maske takmalıyız* dedi, *yaşlıları daha çok yakalıyor bu virüs hem size hem bize kötü* diye devam etti. Korumaya çalıştığımız 65 yaş üstü, korunmamız gereken mikrop taşıyıcı tehlikeler haline nasıl dönüşmüştü?

Sohbetimiz devam ederken *ben de emekliyim, ben de yaşlandım* diye güldüm. *Sen daha dur, daha çok vaktin var, o iş öyle değil* dediler. Öğrenecek daha çok şeyim vardı. Herkesin, özellikle kronolojik yaşla tanımlanmış gençlerin, diline pelesenk olmuş “yaşlandım” “yaşlısın” şöyle böyle lafları, başka sosyal ya da kültürel sorunlara işaret ediyor olabilir ama kesinlikle gerçek bir yaşlanma deneyimini ihtiva etmiyordu. “Hepimiz yaşlanırken çoğumuz henüz yaşlı değiliz” (Settersen 2011:12).

Konuşacak kimse olmayınca o gün orada bana tezim için lazım olabileceğini düşündükleri, yaşlılıkla ilgili birçok kitap çıkarıp verdiler. Gelmemi tavsiye ettikleri günler vardı. O günlerde ve saatlerde yine uğramak üzere dernekten ayrıldım.

Yüksek lisans çalışmamı da dernekle yürüttüğüm için, derneklerin politize olmuş tavrı, emeklilik üzerine kurgulanan hak hukuk maceralarına girmemek, konuyu yalın olarak yaşlılığa getirmek için elimden geleni yaptım. Seçimlerde muhalefeti destekleyeceklerdi. İstanbul’un neresinden olduğum sorulup, Suadiyeli olduğum

anlaşılnca beni de potansiyel bir iktidar karşıtı olarak konumlandıkları izlenimi verdiler. Kadıköy, son seçimlerde -çok uzun yıllardır olduğu gibi-³ günümüz ana muhalefetine çok büyük bir yüzdeyle oy aldığı bir semttir. *CHP'nin kalesi* olarak bilinen mekanlardan biridir. Kadıköy, gençlerin Atatürkçü, Cumhuriyetçi, belirli bir yaşa gelmiş kadınlar için kullandıkları mahlaslarla “Kadıköylü teyzelerin, CHP’li teyzelerin, CHP’li yaşlı teyzelerin” yaşadığı semttir. Kadıköy’de “kim bu teyzeler” diye sorsanız, aşağı yukarı benzeri tipi tarif eden kişilerle karşılaşsınız. Bu tip, “emekliyi, kadını, öğretmeni” işaret eder. “İktidarı eleştirir, Cumhuriyet, Sözcü gibi gazeteler okur, yardım kuruluşlarında, gönüllülük işlerinde aktif olarak rol alır, Cumhuriyet kadınıdır, bakımlıdır, kibardır.” CHP’li teyzelerin kısa, boyalı ve fönü, saç tipi dahi bellidir. Bu saç tipi karikatürlere de yansımıştır. Bu teyzeler siyasetin değişken dalgasından da etkilenerek, zaman zaman övülür ve sevilir, zaman zaman eleştirilirler. İlk başta CHP’li teyzeler olarak ortaya çıkan tip, zaman içerisinde “Kadıköylü teyzeler” olarak siyasi kimliğinden uzaklaştırılmış, herkese açılmış ve sempatik bir hale gelmiştir. Sosyal medyada ya da internet ortamında aratırsanız pek çok “Kadıköylü teyze” tipleştirilmesi ile karşılaşsınız. Şu gerçektir ki Kadıköy’de bu teyzeler sembolik olarak önemli bir stereotipler. Bir semt olarak Kadıköy’ün, bir mekanın önemli bir çehresini oluştururlar.

Kadıköy semti, içinde yaşayanlar tarafından, “laik”, “elit” ve “modern” bir semt olarak tanımlanır. İstanbul’da en yaşlı nüfusa sahip mahalleler 45 yaş üstüyle Kadıköy’de yer almaktadır. 2017 yılı Kadıköy Gazetesi haberine göre, Kadıköy’e bağlı Caddebostan da 45,9 yaş ortalaması ile İstanbul’un en yaşlı mahallesi olmuştur.⁴ Sosyoekonomik ve kültürel olarak üst düzeyde yer alan yaşlıların oturduğu Suadiye sahilinde, Fenerbahçe parkında, Caddebostan sahilinde, Acıbadem’in büyük ve güzel bir sitesinin bahçesinde, Kadıköy’de meşhur, köklü ve pahalı bir tatlıcıda görüşmeler

³ <https://istanbultarihi.ist/87-istanbul-secimleri-1950-2014> 25.Aralık.2023 tarihinde erişildi.

⁴ <https://www.gazetekadikoy.com.tr/yasam/istanbulun-en-yaslisi-kadiky> 04.04.2020 tarihinde erişildi.

yaptım.

Kadıköy'ün merkezi diyebileceğimiz Rıhtım'daki emekli derneğine kısa ziyaretlerim oldu. İstanbul belediyesinin Kadıköy Müzik ve Gösteri Sanatları Okulu'nda bazı görüşmelerim oldu.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bu okuluna yaşlı yetişkinler, özellikle Türk Sanat Müziği, Türk Halk Müziği gibi alanlarda yoğun olarak katılım sağlamaktadır. Bu durum daha önce dikkatimi hiç çekmemişti. Yaşlı yetişkinlerin gitmeyi tercih ettikleri her yere gitmeye çalıştım.

Yaşlı bireylerle görüşme yapmak için evlerden ziyade parklarda buluştum. Başta pandemi etkisiyle yaşlı bireylerin evlerine gidemiyordum. Daha sonra evden uzakta daha güvenilir bir ortam oluştuğunu fark ettim. Onlar sosyalleşirken ben de onlarla takılıyordum. Bu mesafe beni de rahatlatmıştı. Hiçbir yaşlı yetişkinle yalnız başıma buluşup, evine girip güvenlik tehdidi oluşturmuyordum. Keza haberlerden bildiğimiz gibi günümüzde yaşlıları kandırmak, dolandırmak, soymak daha kolaydı. Bilindiği üzere yaşlı bireylere yönelik şiddet, istismar, ihmal vakaları artmıştır. Yaşlı bireyler dolandırıcılıkta, hırsızlıkta hedef haline gelmişlerdi. Bu konudaki zafiyet, benim için, onların evine girip çıkmaktan temkinli olmayı gerektiriyordu. Eğer bir dostumun annesi, babaannesi ya da dedesiye de zaten ailesiyle beraber oluyorduk. Oysa ben küçükken - yani hala doksanlarda- yaşlıları ziyaret etmek okullarda ve aile içinde öğretilen önemli bir değerdi. Suadiye'de apartmanımızdaki Remide Teyze ile kardeşi Cehdi Amca'yı özel günlerde, zaman zaman da sadece büyüklere saygı ve sevginin erdem olarak öğretilmesinden ötürü, apartmandan arkadaşlarla beraber ziyaret ederdik. Remide Teyze bize baloda Atatürk ile ettiği dansı anlatır, Cehdi Amca çok eskiden çıkardıkları *Marmara Dergisi*'ni gösterirdi. Okulda, derslerde öğrendiğimiz ya da ezberlediğimiz Atatürk, kitaplardan çıkıp anılarımıza dahil olurdu. *Hadi bir daha anlatsana Remide teyze Atatürk'le dans ettiğini* derdik. Cehdi amcanın Marmara Dergisini hala saklarım.

Bugün Remide teyzenin ve Cehdi amcanın Türkiye'nin modernleşmesindeki uygulayıcı elit kesimden olduklarını söyleyebilirim. Ropdöşambırları ile balkonda oturup çaylarını yudumladıklarını, damarları çıkmış, buruşuk ellerini ve yaşlı bedenlerini, *yaşlılıkta olabildiğince* şık ve hep zarif olduklarını hatırlarım. Olabildiğince şık diyorum çünkü yaşlılıkta özellikle yalnızken, kendine bakımın zor olabildiğini gördüm. Sonra babaannemin daha sokağın başında belirmesi aklıma geliyor. Gözümün kestiği şık giyimi, oturması, kalkması, yemesi içmesi başka şehirlerin, İstanbul'un başka semtlerinin babaannelerine hiç benzemiyordu. Belki otuz yıl geçti üstünden -bunu yazması tuhaf ama- geriye dönüp bakınca, bugün neden böyle olduğumu, kimliğimi neden ve nasıl kurguladığımı o günlere bakarak anlayabiliyorum. Ben ailesindeki bütün büyükleri erken kaybetmiş biri olarak, özellikle pandemi sürecinde hiçbir yaşlıya ulaşamadıkça, düşünmek ve ailemin ya da küçüklüğümün yaşlılarıyla anılara dalmak, kendime içeriden bakmak için, epey zamanım oldu. Gün sonunda, kendimi/ kimliğimi bulmak için onların ne kadar değerli olduklarını anladım.

II. BÖLÜM:

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yaşçılık ve Yaşlı Bireylerin Potansiyelleri Üzerine Düşünmek

Bu bölümde, yaşçılık ve yaşlılık kavramlarını ayrıntılı bir şekilde ele alarak, bu terimlerin kapsamlı bir anlam ve öneme sahip olmalarını vurgulamayı amaçlamaktayım. Yaşlı bireylerle ilgili bu temel kavramları açıklamak, sadece bireylerin yaşamsal dönemlerini anlamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal düzeyde yaşlılıkla ilgili oluşan ön yargıları deşifre etmek açısından önemlidir. Bu kavramların ayrıntılı bir şekilde ele alınması, yaşlılık deneyimini daha iyi anlamak, yaşlı bireylerin toplumdaki rolünü değerlendirmek ve yaşlılığa dair var olan stereotipleri sorgulamak adına temel bir zemin oluşturacaktır.

1969 yılında gerontolog Robert Butler, ilk defa yaşçılık (ageism) kavramını öne sürmüştür. Butler bu terimi, yaygın olarak kabul edilen kuşak farkı fikrinin ima ettiği öznel deneyimi tanımlamak için kullanmıştır. “Yaşçılık” veya “agesim”, yaşa dayalı ayrımcılık ya da önyargıyı ifade eder. Butler, yaşçılığın, her yaş grubunda görülebileceğini belirtirken, özellikle yaşlılara yönelik ayrımcılığı vurgulamak için bu kavramı kullanmıştır. Ona göre, yaşçılık, ırkçılık ve sınıf ayrımcılığı kadar ciddi bir meseledir. Bu, belli bir yaş grubunun diğer yaş gruplarına karşı beslediği önyargıları temsil eder. “Yaşçılık, genç ve orta yaşlı bireyler arasında yaşlılık, hastalık ve sakatlık hakkındaki kişisel olumsuz algıların yanı sıra, ölüm korkusu da dahil olmak üzere derin bir rahatsızlığı ifade eder” (Butler, 1969). Bu kavram, yaşa dayalı stereotiplerin ve olumsuz ön yargıların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Yaşa dayalı ayrımcılık, yaşlılığın toplumsal değerlendirilmesinin bir yansımasıdır. Bu kavramı tartışmaya açmak, yaşa dayalı ayrımcılığın etkilerini ve toplum üzerindeki genel etkisini anlamamızı sağlar.

Yaşçılık, en temelde bireylerin yaşlarına bağlı olarak ayrımcılığa uğraması, dışlanması veya aşağılanması anlamına gelir. Yaşa dayalı bu önyargı, bireylerin iş yaşamında, eğitim alanında, sağlık hizmetlerinde, sosyal ilişkilerde ve diğer toplumsal alanlarda ayrımcılığa maruz kalmasına neden olabilir. Örneğin, işe alım sürecinde yaşlı yetişkinlere iş verilmemesi veya kronolojik olarak belirli bir yaşa gelmiş kişilerin yetersiz görülmesi, yaşlılara sağlanan sağlık hizmetlerinde ön yargılı davranılması gibi durumlar yaşa dayalı ayrımcılığa muhtelif emsaller oluşturmaktadır. Benzer biçimde, gençlere yönelik yaşa dayalı stereotipler nedeniyle de ayrımcılık yaşanabilmektedir. Yaşa dayalı ayrımcılığın bir yaşı yok gibi gözükmemektedir. Palmore da yaşçılığı, bir yaş grubuna karşı olan önyargı veya ayrımcılık olarak tanımlamıştır. Ona göre, bir yaş grubunun üyelerine yönelik olumsuz muamele, o gruba karşı ayrımcılıktır (Palmore,1999:17). Palmore (1999), yaşlıları, önyargı ve ayrımcılığa maruz kalmaları, eşlik eden statü- rol beklentileri ile tanımlayıcı özelliklere sahip olmaları ve bazılarının grupla özdeşleşme hissine sahip olmaları bakımından azınlık gruplarına benzetir. Diğer azınlık gruplarından, hayatlarının büyük bir bölümünde bu gruba ait olmamaları ve artık ekonomik olarak yoksun bir grup olmamaları bakımından farklılık gösterirler. Amerika'da, yaşlılara yönelik yaygın olumsuz stereotiplerin varlığına dikkat çeken Palmore, yaşlıların ayrımcılığa maruz kalmalarını ele almıştır. Bu ayrımcılığı örneklerken de bireylerin 65 yaşında zorunlu olarak emekliliğe ayrılmasını göstermiştir. Öte yandan, hayat sigortası primlerinin yaşa göre değişmesi gibi, yaş gruplarına yönelik bazı farklı muameleleri makul bulmuştur.

Buz ise yaşlı ayrımcılığını üç düzeyde ele almıştır. Kişisel, kültürel ve yapısal alanlarda olan bu yaşlı ayrımcılığı, kişisel düzeyde, bireyin yaşlılık kabulleriyle ilgilidir. Bu kabullerde bireyin yaş ve yaşlanmaya ilişkin bakış açısı önemlidir. Kültürel düzeyde, toplumdaki kültürün yaşlıya bakışı; yapısal düzeydeyse yaşlılara yönelik politikaların yapılanmaması, ülkedeki kurumların yaşlılara yönelik hizmet sunmaması

veya yetersiz olması vb. önemlidir (Buz, 2015:53).

Yaşlı ayrımcılığı, bireyin kronolojik yaşından dolayı maruz kaldığı olumsuz kalıp yargıları, düşünce ve tutumları ifade eden bir kavramdır. Hızla artan yaşlı nüfus ve yaşlı ayrımcılığının olumsuz kişisel, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri, yaşlı ayrımcılığını daha önemli bir endişe haline getirmektedir. Birleşmiş Milletlerin 2015 yılında yaptığı çalışmaya göre, önümüzdeki yıllarda ilerleyen yaşa sahip insanların sayısı artacaktır. Yaşları 80 ve üstünde olan kişilerin 2015'te 125 milyon iken 2030'da 202 milyon, 2050'de 434 milyon olacağı tahmin edilmektedir. Dünya nüfusunda kıtalar bağlamında Avrupa'nın nüfus payı giderek azalacağı, Asya ve Afrika'nın payımsa artacağı düşünülmektedir (UN, 2015). Dünya'da, 60 ve üstü yaşlardaki nüfus, 2017 yılında 962 milyonken 2050'de kendini ikiye katlayarak 2,1 milyar olacaktır (UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2017). Türkiye'de ise 2060'a gelindiğinde yaşlı nüfusun 24 milyonun üzerine çıkacağını tahmin edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, On birinci Kalkınma Planı,2019-2023). Bu tahminlere baktığımızda, çok uzak olmayan bir gelecekte yaşlı nüfusun önemli bir oranda artacağını görmekteyiz. Nüfus yaşlanması dediğimiz bu demografik değişim her toplumda farklı şekilde biçimlenecektir. Yaşlı ayrımcılığı birçok toplumda görünür hale gelecektir.

Toplumun dengelerini bozan yaşçılığın anlaşılması ve hatta ortadan kaldırılması hem yaşlı bireylerin hem genç bireylerin potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirmelerine olanak sağlar. Bu olanaklılık, toplumda daha adil, daha kapsayıcı ve harmonik bir yaşamın inşasını sağlayacaktır.

“Yaşlıların potansiyelleri üzerine düşünmek” diye düşünmek kulağa aşına gelmiyor. Aslında burada yaşlı bireylerin potansiyelleri ve değeri hakkındaki algılarımızı etkileyen bazı unsurlar ön plana çıkıyor. Gündelik hayatımızda genellikle gençlik kültürüne ve gençlik odaklı temsillere aşırı odaklanıyoruz. Örneğin, medya ve

reklamlar, özellikle gençliği, dinamizmi ve yenilikçiliği yansıtan görseller sunar. Tüketim ürünleri ve tüm hizmetler, genellikle genç tüketicilere hitap eden pazarlama stratejileriyle kurgulanır. Toplum içinde “gençlik”, birçok kez değerli ve arzu edilen özellikler olarak kabul edilir. Gündelik hayatımızda, “genç olmaya” değer veren, vurgu yapan bir algının hakim olduğuna her an şahitlik eder ve ona katılırız. Bu durum yaşlı bireylerin potansiyellerinin ve deneyimlerinin görünmezleşmesine çanak tutmaktadır.

Geç modern yaşlanma genç kalmaya çalışmaktadır. Yaşlanma artık değerli insani nitelikler kazanmak ya da kişinin yaratıcılığının tamamen gelişmesi olarak görülüyor aksine gençliğini kaybetmek sanki hayatın en önemli aşamasını kaybetmek gibi görülüyor (Baars 2012:199). Kapitalist sistem, genellikle hızlı tüketim, üretkenlik ve kar odaklıdır. Sistem içinde yaşlı bireylerin deneyimleri ve bilgileri değersizleşmeye ya da göz ardı edilme potansiyeline sahip olmaya başlıyor. Örneğin bu bağlamda, çalışma yaşamında yaşlı çalışanlara karşı ön yargılar ve işe alım süreçlerinde yaşlılara ayrımcılık yapılması gibi durumlara yol açabilir. Yaşlı ayrımcılığı, yaşlı bireylerin yetenekleri ve potansiyellerinin tam olarak değerlendirilmemesine neden olabilir. Ekonomik üretkenliklere değer veren kapitalist düzen, yaşlı bireylerin toplumsal katkıları, deneyimleri ve donanımlarıyla ilgilenmemekte, yaşlanmayı görmezlikten gelmektedir. Sadece genç nesillere odaklanmanın potansiyel bir kaynak israfına ve toplumsal zenginliğin eksik kullanımına yol açabileceği gerçeği gözden geçirilmelidir. Yaşlı bireyler, geçmişte elde ettikleri bilgi birikimi, yaşamın çeşitli alanlarındaki ustalıklarıyla, genç kuşaklara rehberlik edebilir, değerli öğretiler sunabilir ve kapsayıcı bir toplumun temel taşlarından biri olarak topluma katkı sağlayabilirler. Yaşlı bireylerin potansiyelleri sadece ekonomik üretkenliklerle sınırlı değildir. Bu nedenle, sadece ekonomik üretkenlik perspektifinden değil, toplumsal bütünlüğü ve sürdürülebilirliği gözetten bir anlayışın benimsenmesi anlamlı olabilir. Bu anlayış, yaşlı bireylerin toplumda tam olarak var olabilmelerine ve potansiyellerini gerçekleştirebilmelerine

olanak sağlar. Yaşlı birey, kendi kapasite ve yeteneklerinin işe yarar olduğunun farkında olma performansını ne kadar yüksek tutabilirse yaşama o kadar sıkı bağlanabilir (Görgün Baran; 2007:17).

Akla gelen başka bir yaygın önyargı da yaşlılıkla birlikte fiziksel güç ve enerjinin azalacağına dairdir. Halbuki bugün sosyal medyada, dünyadan gelen paylaşımlarda düzenli spor yapan, sağlıklı, esnek ve hatta kaslı, yaşlı bedenlerle karşılaşyoruz. Demek ki bu önyargı yaşlı bireylerin potansiyellerini küçümsememize veya sınırlamamıza sebep olmaya açıktır. Yaşlılık, birçok alanda birikimli deneyim ve bilgiye sahip olmayı içerir. “Yaşlıların potansiyelleri üzerine düşünmek” ve “yaş yetmiş iş bitmiş” söylemlerine baktığımızda birbirine tamamen zıt bir bakış açısı görmekteyiz. "Yaşlıların potansiyelleri üzerine düşünmek" ifadesi, yaşlı bireylerin yaşlarından dolayı potansiyellerinin sona erdiği düşüncesine karşı bir duruşu temsil eder. Oysa, "yaş yetmiş iş bitmiş" gibi bir söylem, yaşlı bireylerin artık yeni şeyler öğrenemeyeceği, üretken olamayacağı veya topluma katkı sağlayamayacağı gibi bir algıyı yansıtır ve yeniden yeniden inşa eder. Bu söylem, yaşlı ayrımcılığının bir örneğidir. Yaşlı bireyleri kendi potansiyelleri konusunda aşağılayıcı veya değersizleştirici bir biçimde etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Yaşçılık yani, yaşlı ayrımcılığına zemin hazırlayan ve sürdüren, her türden söylem, tutum ve davranış, yaşlı bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan kişilerin geri planda kalmasına, ötekileşmesine, toplumdan uzaklaşmasına ve üretimden uzaklaştırılmasına neden olabilir. Yaşlı bireylerin potansiyelleri üzerine düşünmek, yaşlılık dönemindeki bireylerin değerini ve yaşamdaki deneyimlerini tanımak, yaşa dayalı ayrımcılığı bırakmak ve yaşlıların toplumda aktif bir şekilde yer almasını teşvik etmek için oldukça önemlidir. Yaşlıların deneyimleri, bilgileri ve becerileri toplum için değerli kaynaklardır. Yaşlı ayrımcı dilden uzaklaşmak, yaşlıyı topluma geri kazandırır. Bu da toplumun yaşlı nüfusun bilgelik ve deneyimlerinden yararlanmasını sağlayacaktır.

2.2. Literatürde Yaşlılık

Günümüz bilimine baktığımız zaman, yaşlılık henüz *kaçınılmaz bir süreç* olmaya devam etmektedir; ancak yaşlılığı tanımlamak hala oldukça karmaşık unsurlar içermektedir. Yaşlılık salt biyolojik ve zihinsel süreçler gibi görülse de insan yaşlanması tekdüze olmadığı gibi, belli ölçülere de dayanmamaktadır. Şüphesiz ki yaşlılık, belirli bir yaştan sonra zihinsel ve fiziksel bir gerileme deneyimiyle belirginleşir; ancak bazı insanlar hiçbir zihinsel gerileme dahi göstermeden ölürken, bazı insanlar erken yaşta fiziksel yaşlanma belirtileri gösterir, bazı insanlarsa hiçbir fiziksel belirti göstermeden zihinsel olarak gerileyebilir. Buradan anlaşıyor ki yaşlılık deneyimi oldukça yavaş ve kesin olmayan bir süreçtir. Yaşlılık tanımlanması bu kadar zor ve belirsiz bir süreçken bir de ezberlediğimiz klişeler onu tanımlamayı daha zor hale getirmektedir. Sadece tanımlamayı değil elbette yaşlılığı yaşamayı da...Alışageldiğimiz üzere kullandığımız -hatta belki çok ilkel- bu yaş klişeleri “genç, orta ve yaşlı” olmak üzere, gündelik dilde kullandığımız, basit ölçüm/ sınıflandırma sistemidir. Bu kolaycı ve derinliksiz bakış açısı, yaşlılık gibi karmaşık bir süreci açıklamakta yetersiz kaldığı gibi, zaman zaman da tüm yaşlar için ayrımcı bir dil oluşturmaktadır. Buna benzer seçimlerle kurgulanan yaşlar hiyerarşisinin hiçbirisi evrensel olarak kabul edilmiş değildir (Beauvoir, 1970: 25). Bununla birlikte, belirli bir yaştan sonra bunların hiçbirisi önemli değilmiş gibi gözükmemektedir. *Belirli bir yaştan sonra* yaşın doğruluğunun ya da yaşlılığın ne olduğunun ne önemi var!?Bu sorular yaş tartışmalarına kültürel süreçlerin dahil olmaya başladığı alanlardır.

Öncelikle yaşlılık, biyolojik ve zihinsel süreçlerden ibaret değildir. Yaşlılık, yavaş ve kesin olmayan bir süreç olmasının yanı sıra, Simon de Beauvoir’ın yıllar önce belirttiği gibi kültürel bir olgudur (Beauvoir,1970:22). Yaşlılık algısı toplumsal olarak inşa edilir. Doğum ile ölüm arasında kabaca gençlik, yetişkinlik, yaşlılık diyerek belirli zaman noktalarına atıfta bulunduğumuz kavramlar, insanı belirsizliğin karşısında

Douglas'ın dediği gibi sınıflandırarak varoluşu anlama çabası ile ilişkilidir. Mary Douglas'a göre, insanlar dünyayı anlamak ve organize etmek için sınıflandırma ve kategorizasyon sistemleri kullanırlar. Bu sistemler, bir şeyin anlamını ve değerini belirlememize yardımcı olur. Sınıflandırma, insanların dünya görüşlerini ve toplumsal düzenlemelerini yansıtan sembolik bir eylemdir (Douglas, 2005). Newton'dan beri zamana çizgisel düzlemde bakmaya iyice alışmış olan insan aklı, insan yaşam süresini de çizgisel bir düzleme oturtarak belirlemeye çalışırken basitçe bu ayrımlara varmıştır. Çocukluktan ergenliğe, gençlikten orta yaşa, oradan yaşlılığa, belirli kabuller aracılığıyla geçişler yaşarız. Bu geçişlerin belirli ritüelleri vardır ve bunlar geçiş törenlerini oluşturur. Oysa yaşlılığa adeta ansızın ve hiç anlamadan geçeriz. “İhtiyarlığın başlangıç zamanı iyi tarif edilmemiştir, yerlere ve çağlara göre değişmektedir” (Beauvoir,1970:13). Düşününce, özellikle Batılı düşünce tarzı endüstriyel toplumlarda, yaşlanma için bir geçiş töreni bulunmamaktadır. Doğum ile ölüm arasında geçen zamanda insan, biyolojik veyahut da sosyal dönüm noktalarını, geçiş ritüelleri dediğimiz sosyal olaylarla onaylar. “Ritüel, sosyal sözleşmenin onaylanmasıdır” (Rappaport, 1992: 255). Yaşla ilişkilendirilen ritüeller bireye sorumluluk, statü, hak, ayrıcalık ve bazen de kısıtlamalar getirir. Bu ritüeller bireyin içinde yaşadığı kültürde konumunu belirler. “Ritüel, birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin, uygun zamanlarda, sembolik ve aşağı-yukarı değişmeyen ardışık davranış biçimleri ile tekrarlanması olarak tanımlanır” (Honko, 1979:332). Ritüeller, kolektif nitelik taşırlar ve grubu bir arada tutup dayanışmayı arttırlar. Bireysellikten ziyade kolektif bilinci güçlendiren ritüeller, geçmiş günümüze, günümüzü de geleceğe bağlayan bir rehber olma özelliğine sahiptir (Schuyt, Schuijt, 1998: 400). Batılı düşünce tarzlı toplumlarda yaşlanmaya ya da yaşlıya dair bir geçiş ritüelinin olmamasının bir nedeni muhtemelen *hayatın son durağı* fikrinin pek çok kimseyi gülümsetmemesidir. Tüm doğumları sevinçle karşılarız. Erginlenme ritüeli bir düğün şeklinde kutlanır;

ancak yaşıllık ölüme çok yaklaşmak anlamını içermektedir ve bunda kutlanacak pek bir şey yok gibi durmaktadır. Yaşıllık ile ölüm fikri iç içe geçmiştir. Yaşılandıkça, hayatın doğal akışının bir parçası olarak insanlar, zihinsel, bedensel ve duygusal değişiklikler yaşarlar. Bu süreçte ölüm ile ilgili düşünceler ve -belki de- endişeler artmaya başlar. Birçok insan yaşıllık ile ölüm arasında bir bağlantı olduğunu hissedip, bunu kurgulamaya geçer. Yaşılandıkça meydana gelen bedensel, fiziksel ve zihinsel değişiklikler, bazı faaliyetlerin yitimi ya da azalması, ölüm korkusuna neden olabilir. Bir insan kendini ölüme ne kadar yakın hissederse ölümden o kadar korku duymaya başlayacaktır. Yaklaşan ölüm algısı ya da kişinin kendisine yakın birini kaybetmekle ilgili duyulan endişe ölüm korkusuna yol açacaktır. Yaşıllıkla beraber kişiler ölüme daha yakın durduklarını, sona yaklaştıklarını ve ölümün kaçınılmaz olduğunu daha çok düşünüp hissedebilirler.

Birçok arkadaşım öldü, sıra bende artık (82, erkek, üniversite).

İnsanlar yaşlanma sürecinde arkadaşlarını, eşlerini, aile üyelerini kaybederler. Bu durum kişide ölüm korkusuna yol açabilir. Bağlantısal olarak, insanların kurgusunda yaşıllık ile ölümün iç içeliği yaşlanma korkusu oluşturabilir. Bana göre, ölümün hafızalarımızda, kültürel kodlarımızda bir *son* olarak yer alması, ölüme dair mutsuz bakış açımız da bu konuyu başka bir perspektiften ele almamız gerektiğini düşündürüyor. Ölüm korkusu yaşıllıktan da korkmaya neden olmaktadır.

Yaşlanma sevinç uyandırmaz. O güne kadar, uzun bir yaşam deneyime sahip olduğun için yani yaşlandığın için herhangi bir ritüel uygulanmaz. Yaşıllığa dair bir ritüelin olmamasının da bir diğer nedense, modern toplumlarda yaşlıya ve yaşıllığa verilen değer ile bağlantılıdır. Yaşıllık dönemi için gerçekleştirilecek ritüeller, toplumun yaşlıya ve yaşıllığa saygı göstermesi, ona değer vermesi ve yaşlıyı/yaşıllığı onaylaması için bir ifade yolu olabilirdi. Yaşlıların toplumda önemli bir yere sahip oldukları vurgusu için kullanılabilirdi. Yaşlanma sadece doğal bir süreç olarak kabul edilip,

herhangi bir ritüel ya da tören gerektirmeksizin elbette yaşanabilir. Burada lafı getirmeye çalıştığım yer açık ki yaşlıların toplumdaki konumu ve yaşlılığın değeri sorunudur. Örneğin Japonya’da, her Eylül ayının üçüncü pazartesi kutlanan, Yaşlılara Saygı Günü (Respect for the Aged Day)⁵ gibi özel bir *tatil* bulunmaktadır. Bugün yaşlıların saygı ve onayını kazanmak için kutlanmaktadır. Tatille ilişkilendirilen bir tören aracılığıyla yaşlı kuşağa dair bir anlatı oluşturulur. Hatta bu sebeple, Japonya, Batılı gözlemciler tarafından, endüstriyel toplumlar içinde alışılmadık tarza sahip bir ülke olarak temsil edilmiştir. Yaşlı kuşağı bugün, bir “kahraman paradigması” içinde bağlamsallaştırmasına rağmen modern Japon toplumunda yaşlıların konumu belirsizliğini sürdürmektedir (Traphagan, 2005: 99-113).

Yaşlı ayrımcılığı üzerine yapılan çalışmalar yaşlı yetişkinlerin klişelerine odaklanır. Bu klişeler genellikle yaşlı bireylerin neye benzediğine dair algıları temsil eder ve doğası gereği çoğunlukla betimleyicidir. Bu minvalde, yaşa dayalı önyargıları, *hastalık*, *alakasız olma(irrelevance)* ve *yetersizlik(incompetence)* olmak üzere üç ana kategoride toplayabiliriz (North & Fiske, 2012). Yaşlılık deyince aklımıza ilk gelen “hastalık” klişesidir. Buna göre, yaşlı insanlara dair ilk algı, fiziksel ve zihinsel olarak güçsüz olmak ve ölümlülüktür. Bu bağlamda en yaygın teorilerden biri dehşet yönetimi teorisidir (terror management theory). Dehşet yönetimi kuramı, (DYK; Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1986) antropolog Ernest Becker'in Pulitzer Ödüllü *The Denial of Death (Ölümü İnkâr)* (1973) adlı çalışmasından kaynaklanmıştır. Becker, çoğu insan eyleminin ölümün kaçınılmazlığını görmezden gelmek veya ondan kaçınmak için yapıldığını savunmaktadır.⁶ Greenberg ve arkadaşları, Becker'in önerdiği ölümün reddi ve ölümsüzlük projesine -sanat üretmek, çocuk doğurmak- dayanarak insanların ölümlü olmaya dair bir dehşet yaşadığını ve bu anksiyeteyi dindirebilmek için kültürel dünya

⁵[https://en.wikipedia.org/wiki/Respect_for_the_Aged_Day#:~:text=Respect%20for%20the%20Aged%20Day%20\(%E6%95%AC%E8%80%81%E3%81%AE%E6%97%A5%2C%20Keir%C5%8D%20no,to%20the%20Happy%20Monday%20System](https://en.wikipedia.org/wiki/Respect_for_the_Aged_Day#:~:text=Respect%20for%20the%20Aged%20Day%20(%E6%95%AC%E8%80%81%E3%81%AE%E6%97%A5%2C%20Keir%C5%8D%20no,to%20the%20Happy%20Monday%20System). 15.Mayıs.2022.tarihinde erişildi.

⁶<https://ernestbecker.org/resources/terror-management-theory/> 18.Kasım.2022 tarihinde erişildi.

görüşlerine sarıldıklarını göstermiştir (Doğulu, Sakallı, 2015:33-47). Dehşet yönetimi teorisi insanların, yaşlı bireyler gibi, nihai ölümün hem fiziksel hem de psikolojik hatırlatıcılarını uzaklaştırmaya çalıştıklarını varsayar (Greenberg, Schimel ve Mertens, 2004). Dehşet yönetimi teorisi, yaşlılıkla ilişkilendirilen ölüm korkusunun, insanların yaşlanma sürecini ve yaşlı bireyleri reddetme veya onlardan kaçınma eğilimini nasıl etkileyebileceğini açıklar. Bu teoriye göre, insanlar yaşlılığı, kendi ölümlerini hatırlatan bir durum olarak algılayabilir ve bu nedenle yaşlı bireylerle etkileşimden kaçınabilirler. Bu, yaşlı bireylerin toplum içindeki konumunu ve değerini sorgulamalarına neden olabilir.

North ve Fiske' ye göre, yaşlı ayrımcılığını açıklayan diğer bir teori de *alakasızlıktır*. Yaşlı bireyleri alakasız olarak bir kenara itmeyi açıklar (North, Fiske, 2017:78-79). Yaşlı ayrımcılığı üzerine yapılan önceki çalışmalar gösteriyor ki, yaşlı ayrımcılığına yönelik üçüncü önyargı *yetersizliktir(incompetence)*. Bu çalışmalar, yaşlı yetişkin stereotiplerini iyi ama beceriksiz olarak tasvir ediyor (Cuddy & Fiske, 2004). Daha genç insanlarla karşılaştırıldığında, yaşlı insanlar daha sıcak ve arkadaş canlısı; ancak aynı zamanda daha az hırslı, daha az sorumlu (Andreoletti, Maurice, & Whalen, 2001) ve daha az entelektüel olarak yetkin (Rubin & Brown, 1975) olarak değerlendirilmiştir (Cuddy, Norton, Fiske, 2005: 267-285).

Yaşlı ayrımcılığının bu üç ana kategorisi, toplumun yaşlı bireylere karşı tutumlarını biçimlendiren önemli unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu unsurların etkileşim içinde olduğu ve birbirlerini pekiştirebildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, yaşlı bireylere yönelik “hastalık” klişesi, onları fiziksel ve zihinsel açıdan güçsüz olarak tasvir ederken, aynı zamanda onların “alakasızlık” ve “yetersizlik” ile ilişkilendirilmesine de katkıda bulunabilir. Diğer yandan, “alakasızlık” ve “yetersizlik” klişeleri, yaşlı bireylerin toplumda etkin rol oynamayacakları veya

katkıda bulunamayacakları algısını pekiştirir. Bu ön yargılar, yaşlı bireylerin sahip olduğu deneyim, bilgi ve becerilerin değerini göz ardı etme eğilimindedir.

Biyolojik ve fizyolojik olarak yaşlılık sürecine girilmesiyle bireyler, fiziksel kapasitelerinde değişiklikleri fark eder ve işlevsel olarak becerilerinin azalmaya başladığına şahitlik eder. Bu durumda “yaşlıların kendilerini yaşlı olarak görmeleri kendilerini toplumsal bir fail olabilme yeteneğini kaybetme konumuna getirir” (Kalaycıoğlu vd: 2003:7). Modern yaşamın üretici ve tüketici rollerinin dışında kalan yaşlılar, rol kayıplarıyla birlikte kendilerini işe yaramaz hissetmeye ve bir düşüş göstermeye başlarlar (İçli, 2010:2).

Yaşlılık algısı toplumsal davranışları ve yaşlılara yönelik beklentileri etkiler (Löckenhof ve ark. 2009). Bu algı toplumdan topluma farklılık gösterebileceği gibi, her toplumda zaman içinde de değişebilmektedir (Rychtaříková, 2019: 4). Her bireyin kendi deneyimleri ve kavrayışları ile oluşturduğu bir anlamlar bütünü vardır. Farklı yaş evrelerindeki bireyler, farklı yaşam deneyimlerine ve anlamlar bütününe sahip olacaktır. Sokolovsky bu durumu “yaşlılık döneminde de ayrı bir düşünce tarzının, ayrı bir değerlendirme biçiminin olduğu kabul edilmektedir” şeklinde izah etmiştir (Sokolovsky 1997). Yaşlıların kendilerini görme biçimleri bu bağlamda önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşlı bireylerin toplumsal imajları genel olarak; soyutlanma, yalnızlık, bağımlılık ve yardıma ihtiyaç duyma özelliklerini taşımaktadır (Akçay, 2011:83). Bu tarz bir imaj; günümüzde yaşlıların toplumsal dışlanma, yoksulluk ve marjinalleşme sorunlarıyla karşı karşıya kalmalarına ve dezavantajlı konumuna gelmelerine neden olabilmektedir (Bayoğlu, 2011:123). Yaşlılıktaki bu kısıtlanma yaşlılığın olumsuz olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu tarz kısıtlanmalara bağlı olarak yaşa dayalı ayrımcılık ve yaşlılığa verilen değer ile ilişkisinin anlaşılmasına çalışılması bu araştırmanın önemli sorularındandır. Yaşlıların yaşlılığı görme biçimleri, yaşlılığa

yüklenen olumsuz değerler ve yaşlılığın ötekileşmesini gerekçelendirebilmek için oldukça anlamlı olacaktır.

2.3. Geçmişten Günümüze Yaşlılığın Değişen Yüzü

Günümüzde doğum hızı düşmekte ve insanlar geçmişe göre daha uzun yaşamaktadırlar. Artan yaşlı nüfusu yaşlılığın tanımının ne olduğunu ve insanın ne zaman “yaşlanıp”, ne zaman “yaşlı olduğu” sorularını önemli bir konu olarak karşımıza çıkarmaktadır. Yaşlı, yaşlanma, ihtiyarlık, yaşlılık kavramları ile gündelik dilde sıkça karşılaşırız ve kullanırız; ancak bu kavramlar kurgusaldır. Birbirlerine karıştırılan bu kavramlar arasında belirgin bir ayrım olmayışı dikkat çekicidir. Duyar'a göre “yaşlanma”, “yaşlılık” ve “ihtiyarlık” kavramlarının sıklıkla birbirleri yerine kullanıldığı görülmektedir (Duyar, 2008: 9). ‘Yaşlılık’ ve ‘ihtiyarlık’ toplumsal bir çevrede, sosyal ilişkiler çevresinde yaşanıp, inşa edilir. Toplumsal ilişki ve yapıların dışında ve ötesinde, soyut ve nesnel bir ‘ihtiyarlık/yaşlılık’ yoktur (Duyar, 2008:13). Sözlük anlamı olarak yaşlı olma ve artmış yaştan etkilerini gösterme hali “yaşlılık” olarak tanımlansa bile, yaşlılık, biyolojik süreçler kadar toplumsal ve kültürel süreçleri de kapsar. Bu bağlamda tek bir yaşlılık tanımına ulaşamayacağımız açıktır. Günümüzde kronolojik yaştan yeterli bilgi vermemesi sebebiyle yaşlanmanın biyolojik, psikolojik ve toplumsal yönlerinin de ele alınması gerekmektedir (Görgün Baran vd., 2005: 24). Yaşlanmanın tiplerini beş maddede özetleyebiliriz:

“1-Kronolojik Yaşlanma (Chronological ageing): Bu, bir bireyin doğumundan itibaren geçen süreyi temsil eder. En yaygın yaş tespit yöntemidir.

2-Biyolojik Yaşlanma (Biological ageing): Vücudunuzdaki birçok hücre ve dokuya verilen zararın bir sonucu olarak yaşlanmayı temsil eder. Kronolojik yaştan aksine, biyolojik yaş, doğum gününden başka birçok faktörü dikkate almaktadır.

3-Görünüşte Yaşlanma (Appearance ageing): Yaşla birlikte yüz ve boyun bölgesinin görünümünde değişiklikler meydana gelir. Yüz, kas tonusunun kaybı ve ciltteki inceltme nedeniyle sarkıklar görünebilir.

4-Psikolojik Yaşlanma (Psychological ageing): Psikolojik yaş, bir kişinin ne kadar yaşlı hissettiğini, nasıl davrandığını temsil eder.

5-Sosyal Yaşlanma (Social ageing): Sosyal yaşlanma, toplumun yaşlanma deneyimleri ve anlamları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu ifade eder. Bizi çevreleyenlerin nasıl davranmamız gerektiği, nasıl olduğumuz, ne yapabileceğimiz ve farklı yaşlarda ne yapmamız gerektiği hakkındaki beklenti ve varsayımları, sosyal yaşlanmanın bir parçasıdır.”⁷

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, 2017), kronolojik sınıflamasına göreyse:

0-18 yaş arası: ergen,

18-65 yaş arası: genç,

65-74 yaş arası: genç-yaşlı,

74-84 yaş arası: yaşlı,

85 yaş ve üzeri: çok yaşlı kabul edilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), yaşlılığı kişinin yaşadığı çevreye uyum sağlama yeteneğinin azalması olarak tanımlamakta ve yaşlı kategorisini de kronolojik yaş doğrultusunda 65-74 olarak belirlemektedir. Bu sınıflandırmaya göre; 65-74 yaş arası yaşlılık, 75-89 yaş arası ise ileri yaşlılık olarak gösterilmektedir (Bilir, 2018:16) Kısacası yaşlılık kronolojik olarak 65 yaş ile başlatılmıştır; ancak bu yetersiz bir tanımlamadır. Yaşlılık, bedenin yaşlanmasını ifade etmekten çok sosyal anlamlar içermeye başlamıştır. Toplumsal koşullar, yaşlılığın sadece bedensel koşullara bağlanamayacağını göstermektedir. Öyle ki ortalama yaşam beklentisi bile toplumdan

⁷ <https://www.publichealthnotes.com/ageing/> 10.07.2023 tarihinde erişildi.

topluma değişkenlik göstermektedir. Örneğin Japonya’da doğan bir kişinin ortalama ömür beklentisi 84 yaşına kadarken, bu durum Türkiye’de 78 yaşına kadardır (WHO, 2021). Pfizer: 2030 da yaş ortalaması 80’e çıkabilir.⁸ Bu aşamada, bu verilerin sadece ömürlerin uzadığını gösterdiğini varsaymak da eksik olacaktır. Bu durumun bir anlamı, nerede ve hangi koşullarda yaşadığın ortalama yaşam beklentisinin belirleyicisi olduğudur. Yaşlılığın gözden kaçmaması gereken bir diğer anlamı daha vardır. Ömürler uzadıkça, yaşlı bireylerin toplumsal rolleri, toplumla ilişkisi ve dolayısıyla toplumun yapısı değişmiştir ve değişmektedir. Bu sürenin uzaması, toplumsal rol ve statülerde geçirilen zamanı, yaşlının konumunu ve hatta yaşlılığın anlamını değiştirmiştir. O halde, yaşlılığın tanımının, epistemolojik olarak değişken bir yapı içinde olduğunu düşünebiliriz.

Geçmişte ve günümüzde yaşlılığın durumuna baktığımızda, ilk çağlarda yaşlılık, Tanrı’nın özel kişilere verdiği ayrıcalık olarak nitelendirilmiştir (Canatan, 2008:35-38). Orta çağda yaşlıların rolü hakkında çok az şey bilinirken, Yunan ve Roma dönemine göre yaşam beklentisinin daha da kısa olduğu düşünülmektedir (Canatan, 2013: 365). Orta çağ Türk- İslam toplumlarındaysa yaşlıların batı toplumlarına nazaran daha iyi bir konumda oldukları ve onların “bilge” olarak değerlendirildikleri anlaşılmaktadır (Canatan,2013:366). Japonya ve Çin’de de yaşlılar bilgelik kaynağı olarak görülürken, Amerika ve Birleşik Krallık’ da bağımlı kişiler, toplumun üstünde bir yük olarak değerlendirilmişlerdir (Giddens, 2008: 223).

Örneğin Eriksen, sanayileşme dönemi sonrasında karşılaştığımız, gelişmiş toplumlarda, hızlı teknolojik değişimlerin ve bunun sonucunda farklılaşan değerlerin, yaşlı insanların sahip olduğu bilgeliği ve yeteneği geçersiz kıldığını belirtmiştir (Eriksen, 2009). Geleneksel toplumlarda ise yaşlılar, daha çok saygı görmekte,

⁸ <https://www.pfizer.com.tr/amacimiz/hakkimizda/basin-bultenleri/2030'da-toplumun-yas-ortalamasi-80'e-çıkabilir>
31.03.2023 tarihinde erişildi.

fikirlerine değ r verilmekte ve ailede otorite birey olarak tasvir edilmektedir. Modernliğin bireyselleştirici ve ayrıştırıcı gücü, geleneksel değ rlerdeki yaşlı konumunun değışime uğradığını düşündürmektedir. Endüstrileşmeden sonra toplumsal yapıda yaşanan değışimler, göç ve kentleşmeyle birlikte aile yapısının dönüşüme uğraması da yaşlılığın yapısal değışimine neden olmuştur (Ceylan, 2015: 35). Geleneksel toplumlarda bilgi ve deneyimlerinden faydalanan yaşlılar toplumsal saygınlıklarını korurken, modern toplumlarda yaşlı bireyin saygınlığı bir nevi tehdit altındadır.

Geleneksel toplumlardaki gücün ve otoritenin temsilcisi yaşlı erkek, teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkan modern toplumlarda etkisini kaybetmiştir. Geniş aileden çekirdek aileye geçiş, özetle değışen, üretim ve aile biçimleri yaşlılara otoritelerini kaybettirmiş ve onları âtil hale dönüştürmüştür. Yaşlı insanlar hem değışen aile yapıları nedeniyle hem de üretim dışına itilmeleri nedeniyle yalnızlaşmaktadırlar (Bulut, 2008:396).

Yaşlanmanın fiziksel ve zihinsel yetenekler üzerindeki etkileri, geleneksel toplumlarda kronolojik yaşa bağlı kalıplar biçiminde değ rlendirilirken, yaşlılığın anlamı bugün yerini yaşla ilgisi olmayan birçok unsurun yer aldığı daha esnek yaklaşımlara bırakmaya başlamıştır (Moody 2010, Sokolovsky 1997).

20. Yüzyılın yaşlısı ile 21. Yüzyılın yaşlısı aynı değildir. Benzer biçimde yaşlının konumu ve yaşlılığın anlamı da aynı değildir. Yaşlıların toplumdaki konumları, statüleri farklı kültürler ve topluluklar arasında değışkenlik gösterir. Nihayetinde, bu iki farklı ülkede de farklı olduğu gibi, iki farklı şehirde ve hatta iki farklı semtte de aynı olmayacaktır. İnsanın gelişimi, doğası gereği yaşam boyu sürmektedir. Bu süreçte yaşlılık dönemi ise yeterince anlaşılmamıştır. Settersen bu sebeple “yaşlanma”nın uzun vadeli bir süreç olduğunu, herhangi bir zamanda yaşlı nüfusun incelenmesiyle sınırlı olmaması gerektiğini belirtmiştir (Settersen, 2011: 10). Bu sebeple de yaşamın seyri

teorisini ortaya atmıştır. 1970’lerde ortaya atılan bu teori, 1980’lerde çok yavaş büyürken, 2000’li yıllarda daha çok ilgi çekmiştir. Yaşam seyri perspektifi, en temel düzeyinde, yaşlanma sonuçlarının biyolojik, sosyal ve psikolojik yönlerinin genellikle kronolojik yaş tarafından değil, yaşam boyunca biriken sosyal unsurların konstelasyonu tarafından belirlendiğini hatırlatır (Settersen,2011:10). Yaşlanma ve yaşam seyri birbiri ile bağlantılıdır. Bu perspektif yaşlılığı değerlendirirken yaşın zaman içerisinde gösterdiği değişimi göz önüne alır, bireyler ve toplum açısından yaşlılığın nasıl algılandığını önemser ve yaşamların nasıl organize edildiğini göstermeye çalışır (Dannefer & Settersten, 2010: 3-19).

Yaşlılığın yüzü her zaman değişkendir ve hep değişecektir. Yaşlı temsiller zaman içerisinde birbirine benzemeyecektir. Almanya’da iki yaşlı bireyin huzurevinden kaçıp metal konserine kaçtığı haberi⁹ yalanlansa da birçok gencin kendi yaşlılığını görmesini sağlamış olabilir. En azından ben kendi yaşlılığıma dair ipuçlarını aldım. Radiohead, Linkin Park, Depeche Mode gibi müzisyenlerin müzikleriyle büyümüş çocukların yaşlılığı ile, Zeki Müren, Elvis Presley, Frank Sinatra dinleyen çocukların yaşlılığı aynı olamayacaktır. 2050 yılında mor saçlı, metalci, zincir takan yaşlılar neden olmayalım?

⁹<https://tevit.org/analiz/almanyada-huzurevinden-kacan-iki-kisinin-heavy-metal-konserine-katildigi-iddiasi#:~:text=Sosyal%20medyada%20paylaşılan%20bir%20habere,memurları%20tarafından%20götürüldükleri%20iddia%20edildi>. 30.05.2023 tarihinde erişildi.

III. BÖLÜM: SALGIN DÖNEMİ DENEYİMLERİ

3.1. “İyi Niyetli” Kısıtlamalardan “Tehlikeli Olma” Haline: “Bu Olağanüstü Hal de Gececek”

Tüm dünyada yaşanan Covid-19 salgını, herkesin farklı deneyimler elde ettiği bir dönem yaşamasına sebep oldu. Yaşlılarınsa bu dönemde, salgın nedeniyle en çok ölüm riski tehdidi altında olan grup içinde yer alması, 65 yaş ve üstündeki bireylerin daha farklı bir yaşlılık deneyimi geçirmesine neden oldu. Herkesi savunmasız yakalayan salgın döneminde, yaşlılığın ölüm korkusuna olan yakınlığına, bir de Covid-19’un yaşlılar üzerindeki ölümcül etkisi eklenince, kaçınılmaz olarak, yaşlılık ve ölüm kavramları yeniden ve yan yana gündelik hayatımıza girmeye başladı. Arkadaşlarım arasındaki konuşmaların seyri de salgın boyunca değişen bir ivmede yer aldı. Acaba ekonomik olarak yük gibi algılanan yaşlı kişileri hedef alan biyolojik bir saldırı mı vardı? Bu şartlar altında yaşlıları nasıl korumalıydık? Sokağa çıkmalarına müsaade etmemeliyiz! Yoksa virüsü yayan kişiler yaşlılar mı? gibi günden güne değişen söylemler gündemi meşgul ediyordu.

Çalışmamın evrenini 65 yaş üstü bireyler oluşturduğu için, Covid-19 salgını, bana da yaşlı nüfusla beraber farklı bir deneyim yaşattı. 65 yaş üstü kişilere uygulanan muhtelif kısıtlamalar, salgının risk altındaki baş aktörleri olmaları, onlarla etnografik bir çalışma yapmamı çok zor hale getirdi. İnsanlarla birbirimizin nefesinden tedirgin hale geldiğimiz, yaptığımız alışverişleri dezenfekte etmekten başımızı alamadığımız o günlerde ciddi risk grubu altında olan yaşlı nüfusla yüz yüze görüşmeler yapmak, onlarla beraber bir gün geçirmek, gündelik hayatlarına katılmak imkansız hale gelmişti. Diğer taraftan böylesi bir salgın ve böylesi bir deneyim, yaşlı yetişkinlerin yaşçılık söylemlerinin tam ortasında kalan konumlarını bu vesileyle yeniden ayyuka çıkarmıştı.

Bu kısıtlama ve uzun bekleme süreci, sosyal medya ve haberlere daha fazla odaklanmama neden olmuştur. Dünyadaki bütün bireyleri etkileyen bu süreç o günlerde yaşamlarımızda azımsanamayacak değişimlere ve kesintilere mahal vermiştir. Yaşam seyri içinde bu gidişatın oluşturduğu ve oluşturacağı deneyimlerin izlenmesi kıymetli bir noktada durmaktadır.

Covid-19 salgını, yaşa bakmaksızın çevremizdeki bütün insanların hayatlarını ve gündelik yaşam biçimlerini derinden etkilemiştir. Beri yandan yaşlı bireylerin - doğrulanmış bir biçimde- bu salgın kapsamında daha yüksek vaka ve ölüm oranlarına ulaştıkları bildirilmiştir (NYC Health, 2020). Yaşlıların yaşlanma ve buna bağlı olarak çoklu hastalık ya da çeşitli risklere açık olmaları, hastalığa yakalanmakta daha ciddi ve zayıflatıcı etkilere sahip olmaları onları salgın içerisinde büyük risk grubu içine sokmuştur. Öte taraftan araştırmalara göre, İspanya, İtalya ve Fransa'daki yüksek ölüm oranlarının sebebi sadece yaşlı nüfusun çoğunluğu oluşturması sebebiyle değildir. Almanya, İsveç, Finlandiya gibi büyük oranda vakaların iyileştiği ülkelerde, gelişmiş tıbbi yöntemlerin kullanılması kadar yaşlıların sağlık hizmetlerine ulaşabilmesinin de etkili olduğu anlaşılmıştır (Ünalp Çepel, 2020:39). 65 yaş ve üstü bireylerin salgından kendilerini koruyabilmeleri için evde kalmaları gerektiği bildirilmiştir. Bu şartlar altında sosyo-ekonomik olarak yetersiz yaşlılar daha da dezavantajlı gruba dönüşmüşlerdir. Sosyo-ekonomik olarak yetersiz olan yaşlı bireyler, evde kalırken kendileri için gerekli kaynaklara ulaşmakta zorluk yaşayabilme potansiyeline daha çok sahiptirler. Düşük gelire sahip olan yaşlı yetişkinler, bu durumda salgın dönemi temel ihtiyaçlara -örneğin gıdaya ulaşmak, internetten yemek sipariş etmek, akıllı telefonla sevdikleriyle görüntülü görüşme yapmak, özellikle salgın döneminde yaygınlaşan stok yaparak alışveriş yapmaya uygun bir ekonomik yeterlilik- sahip olamamak gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Araştırmalara göre herhangi bir yakını olmayan yalnız bir yaşlı yetişkin de sosyo-ekonomik olarak dar gelirli bir yaşlı yetişkin de sağlık hizmetlerine ulaşmakta

zorluk çekmiştir. Bir yakını tarafından hastaneye götürülmemek, ambulans çağırmak için telefon kullanamamak, toplu taşıma kullanamayıp taksi ve özel araca ulaşamamak akla gelen birçok sorundan bazılarıdır. Evde kalma gerekliliği yalnız yaşayan yaşlılar için sosyal izolasyona ve dolayısıyla ölüm korkusu, stres, yalnızlık hissi gibi birçok psikolojik sorunlara da gebe olma ihtimali taşımaktadır. Temel ihtiyaçlarını gidermek için başkalarına bağımlı halde olan yaşlılar salgın döneminde dezavantajlı grupları oluşturmuşlardır.

Geleneksel bir söylemle dezavantajlı olma hali cinsiyeti, yoksulluğu ve etnik grupları işaret etmektedir. Halbuki dezavantajlı kavramı, bireyin kendi kendine yeterliliği için gerekli araçlara erişiminin engellenmesine gönderme yapmaktadır. Özerk olma, özsaygı ve sorumluluk sahibi olma, toplum tarafından destek görme, teşvik, eğitim, bilgi ve sağlık hizmetlerine ulaşma, sermaye sahibi olma ve istihdam edilme gibi toplumda büyük bir kesim tarafından yararlı bulunan araçlara erişim kısıtlandıkça birey için dezavantajlı olma hali devreye girer. Kendi kendine yeterliliğin engellenmesi dezavantajlılıktır (Mayer, 2003: 2-3). Dezavantajlı gruplar, antropolojik olarak, belirli bir toplum içinde sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi ve hukuki açıdan marjinalize edilmiş gruplardır. Ayrımcılığa uğramış, hakları kısıtlanmış ya da yoksun bırakılmışlardır.

Bu açıdan bakıldığında Covid-19 salgın döneminde *yaşlı nüfusun özerk olma hali* ihmal edilmiştir. 65 yaş üstü kendi bireyler kronolojik yaşa bağlı olan kısıtlamalarla salgın döneminde dezavantajlı gruba dönüşmüşlerdir. Örneğin, Nevşehir belediyesi sokaktaki 65 yaş üstü vatandaşları bildirmek için yaşlı ihbar hattını açmıştır.¹⁰ Sokağa çıkan yaşlılar eleştirilmiş, onlara kızılmıştır ve evlerine dönmesi söylenmiştir. Aslında bu bir kovulmadır. Yaşlıya yönelik ayrımcılığı gösteren tutum ve davranışlardır. Bu dezavantajlı halin alt yapısını bu yaş grubunun Covid-19'a yakalanma riskinin daha

¹⁰ <https://tr.euronews.com/2020/03/21/yasli-ihbar-hatti-alo-153-sokaktaki-65-yas-ustu-bildirmek-icin-koronavirus-turkiye-covid> 21.03.2020 tarihinde erişildi.

yüksek bir grup olarak belirlenmesi oluşturmıştır; ancak bu durum yaşlı ayrımcılığını tetiklemiştir. Yaşanılan bu yaş ayrımcılığı yaşlıya ve yaşlılığa atfedilen değeri tekrar sorunsal haline getirmiştir ve gözden kaçmaması oldukça önemlidir. Yaşlılar salgın dönemiyle dezavantajlı gruba dönüşmüşlerdir; ancak yaşlılık, yani yaşlı olma hali, dezavantajlılık değildir. Bu ikisi farklı şeylerdir. Bu tarz bir yaklaşım yaşlı ayrımcılığına sebebiyet vermektedir. Yaşlanma sürecinin kendisi başlı başına bir dezavantaj olamaz. Sosyal ve ekonomik sebepler nedeniyle dezavantajlı hale gelmek sadece yaşlıların değil herkesin sorunudur.

Nussbaum, *Frontiers of Justice* adlı eserinde, hepimizin evrensel olarak şu gerçekliği kabul etmemiz gerektiğinden bahsediyor: “Bebekken başlayan ve genellikle diğer bağımlılık biçimleriyle sona eren muhtaç geçici hayvan varlıklarız” (Nussbaum, 2007: 160). Bu olağan insan yaşam döngüsüdür (Nussbaum, 2007: 133). Nussbaum’un dediği gibi hepimizin bazı engellerle dolu hayatları olduğu gerçeğini kabul etmemiz, yaşlılık dönemi üzerine yeniden düşünebilmemize olanak tanır ve oldukça ilham vericidir. İnsan yaşamı bebeklik, ergenlik, gençlik, orta yaş, yaşlılık gibi bazı döngüler içerir ve Nussbaum’un dediği gibi bu döngüler kendilerine has bazı bağımlılıklarla belirlenir (Nussbaum 2007:25). Onurlu bir insan hayatı, adil bir toplumda, eşit bir biçimde bu bağımlılık dönemlerine karşı anlayışlı ve destekleyici bir tutumu hak eder. Nasıl ki gençleri belli bir yaşa gelinceye kadar, maddi manevi, eğitim öğretim gibi alanlarda destekliyorsak, nasıl ki kendi kendine beslenemeyen bebekleri beslemeye, hastalığa karşı korumaya çalışıyorsak, yetişkinlere onların iyi bir yaşamı elde etmeleri için destekliyorsak, yaşlıların da aynı şekilde korunmasında sorumluluk sahibiyiz. İnsan onuru dediğimiz şey, bu yaşam döngüsünü kabul edip, onun her aşamasına ve her döngünün gerektirdiği ihtiyaçlara saygı duyulmasını gerektirir. Nussbaum, “İnsan onuruna layık bir yaşam kavramı hangi tür olanakları ima ediyor.” diye sorar (Nussbaum 2007: 25). Bu soruyu on maddeden oluşan bir yetkinlik listesi ile açıklar. Bu

on madde: yaşama hakkı, beden sağlığı ve bütünlüğü, pratik akıl, ait olma, duygular (emotions), hisler (hayal gücü ve düşünce), oyun, kendi çevresinde üstünde kontrol ve diğer türleri (hayvanlara, bitkilere ve doğa dünyasına ilgi duyarak ve onlarla ilişki içinde yaşayabilmek) içermektedir (Nussbaum 2000:74-80). Bu on merkezi yetenek -ya da literatürdeki deyişiyle- *yapabilirlik* - olmadan insan hayatı hakkettiği itibara layık olamaz. Nussbaum’a göre bu “asgari sosyal adalet fikrinin doğasında vardır” ve “insanlar, insanlık onuru nedeniyle bunlara hak kazanırlar.” (Nussbaum, 2011:24-25). Bu hakkı sağlamak hükümetlerin sorumluluğundadır çünkü bu hükümetlerin var olması için önemli bir nedendir (Nussbaum 2011: 27). İnsanoğlunun yaşam döngüsünü adaletin sınırlarına dahil etmek elzemdir. Salgın döneminde hükümetlerin, medyanın (vb.) durumuna baktığımız zamansa kronolojik yaştan, kamu politikalarında keyfi kullanım alanına dönüştüğünü gözlemledik.

Başlangıçta doğruydı. Ama şimdi komedi ve karikatür malzemesi olmaya başladı. Aşı olmuş, bağışıklık kazanmış kişileri hapsediyorsunuz. Her türlü felaketi yaşamaya veya taşımaya müsait kişileri serbest bırakıyorsunuz. Kaldı ki 65 üzeri olup aşı yaptırmayanlar, hastalık geçirdikleri için bağışıklık kazandığı varsayılarak aşı yapılmayan kişiler (75, erkek, üniversite).

Yaşlıların zaten kendine göre bir hastalığı var, bu hastalık birden gelirse daha çabuk olacağından dolayı, biz hastaneleri dolduracağımızdan dolayı efendim, önce biz aşılalım da gelmeyelim hastaneye diye çünkü hastaneyi dolduracağız yoksa, güya korunuyoruz, koruyorlar, adı koruma (70, erkek, üniversite).

Ömür azaldığı için herhalde, öbür sağlıklı olanlara hak tanımak için herhalde (90, kadın, üniversite).

Görüşmeciler salgın döneminde *fazlalık gibi* hissettiklerini ifade etmişlerdir. Salgın döneminde hükümetlerin ve medyanın durumuna ilişkin olarak yaşlı bireylerin görüşleri incelendiğinde, kronolojik yaşın kamu politikalarında keyfi kullanım alanına dönüştüğüne dair bir algı olduğu gözlemlenmiştir. Yaşlı bireyler bazı uygulamaların mantıksızlığına vurgu yapmışlardır. Bu görüşler, salgın sürecinde yaşlı bireylerin kendilerini dışlanmış veya gereksiz hissetmelerine neden olan politika ve uygulamaların eleştirisini yansıtmaktadır. Bu durum, Nussbaum'un bahsettiği, insan onuruna saygıyı ve adaleti salgın döneminde yeniden sorgulamamıza neden olmaktadır.

Covid-19 salgını ile bugüne kadar aramızda görece sessiz yaşayan yaşlı ayrımcılığı ana akım medyada da sosyal medyadaki yaşçı söylemlerle de daha da görünür hale gelmiş ve en şiddetli haline ulaşmıştır. Bu dönemde yaşlı insanları düşkün gösterip, fazlalıkmış hissiyatı oluşturmak, kendi kararlarını alamayan bireylermişçesine tavır almak, yaşlı yetişkini virüs ile özdeşleştirmek, hastalıkla ilişkilendirmek medyada yaygın olarak karşılaştığımız şeyler oldu. Yaşlı bireylerin aciz, zayıf ve kurban gibi gösterilmesi Covid-19 salgınında çokça karşılaştığımız sahnelerdi. Medyada yaygın olarak kullanılan bu dil, salgın karşısında 65 yaşını geçen bazı bireyleri, sosyal olarak daha da zor duruma sokmuştur.

65 yaş daha genç bir yaştır. 65 yaş ne ki (66, kadın, üniversite).

Malum biz de 60-70 döneminde üniversite okuyan kuşağız. Hatta öyle takılıyoruz. Telefonumla bir arkadaşımınla konuşurken, ya dedik biz gençken işte potansiyel problemdik. O zaman “gençlik gençlik” bütün dünyada sadece bizde değil. İşte ondan sonra yaşlandık çoluk çocuk sahibi olduk uslandık. Bu seferde yaşlandık, yaşlı olduğumuz için yani yaşlandığımız için değil o yaş kategorisinde olduğumuz için gene toplumda bir problem... Gerçi burada sağ olsunlar çok özendiler bize bizi korudular bilmem ne yaptılar ama bilemiyoruz yani bu seferde bizi çok fazla kısıtladılar. Bu seferde gene biz problem kaynağı olduk diye hatta takılıyorduk ama biz

bunu birbirimize takılarak konuşuyoruz. Böyle de genç ruhlu insanlarız yani. Nereden nereye geldim. Yani toplum bizi dışladı (69, kadın, üniversite).

Tüm dünyada her yaştan her gruptan insanı çeşitli biçimlerde etkileyen bu salgın, sosyal medyada, ana akım medyada, siyasette ve kamu düzenlemelerinde merkezine yaşlıları almıştır. Kronolojik yaşa dair yapılan bu dikkat çekici vurgu yaşçılık söylemlerine zemin hazırlamıştır. Covid-19 salgını yaşlı ayrımcılığını tetikleyen bir hal almıştır. Ayalon'a göre genç-yaşlı ayrımı ve yaşlı yetişkinlerin asıl risk altındaki grup olarak gösterilmesi, gençlerin kendilerini yenilmez hissetmelerine, "bu onların hastalığı değil" diye düşünmelerine yol açmıştır (Ayalon,2020:1222).

Tüm dünyada, salgının yayılmasını kontrol altına alabilmeye yönelik uygulamalar içinde, kronolojik yaşa bağlı kamu politikaları haksız bir uca ulaşmıştır. Salgının ilerleyen günlerinde, İsveç basınından, yaşlıların yoğun bakıma alınmamasına dair yayılan talimat, gündemi ve özellikle yaşlıları önemli ölçüde sarsmıştır. Eleştirilere karşı hastane *hastanın iyileşme beklentisi yüksek değilse yoğun bakım tedavisi uygulanamaz* diye bir açıklama yapmıştır.¹¹ Birçok ülkede genç hastalara tedavide öncelik tanınmış, yaşlı bireylere tedavi ayrımcılığı yapılmıştır. Guardian bu haberin röportajında dedesini kaybeden bireyin *yaşlı insanların harcanabilir olarak görülmesinden* bahsettiğini belirtmiştir.¹² Covid-19 salgının en çok yaşlı yetişkinleri etkilemesi gibi kanser hastalığı da yaşlılarda yaygın olarak görülen bir sağlık sorunudur. Paradoksal olarak gençlere kıyasla yaşlılar klinik araştırmaların dışında bırakılmaktadır. Onkolojik geriatri alanında yaşa dayalı ayrımcılığın klinik etkilerini araştıran bir çalışma, yaşa dayalı ayrımcılığın yaşlı kanser hastalarında daha yaygın olarak görüldüğünü ve bu durumun yaşlı hastaların tedaviye erişimini ve tedavi sonuçlarını olumsuz etkileyebileceğini göstermiştir (Schroyen ve ark. 2015:117-125). 2019 yılında

¹¹<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/isvecteki-hastaneden-doktorlara-yasli-kovid-19-hastalarini-yogun-bakima-almayin-talimati/1798656> . Nisan 2020 tarihinde erişildi.

¹²<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53236204> . Haziran 2020 tarihinde erişildi.

kalp cerrahisinde yaşa dayalı ayrımcılık konusunu ele alan bir diğer çalışma da yaşlı hastaların, genç hastalara göre daha az tedaviler almaları veya cerrahi müdahalelere uygun olmadıkları düşünülerek tedavi edilmemeleri gibi durumlar yaşanabildiğini belirtmektedir. Araştırmaya göre bu durum, yaşlı hastaların sağlık hizmetlerine erişimlerinin kısıtlanmasına ve sağlık sonuçlarının kötüleşmesine neden olabilir. Çalışma bu bağlamda, yaşa dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek için eğitim ve farkındalık çalışmaları yapılması gerektiğini vurgulamaktadır (Goldstone & Woo, 2019:1-2). Bu anlamda yaşlı hastaların tedavi sonuçları, genç hastalardan farklı olmayabilme potansiyelini taşımaktadır. Bu nedenle tedavi kararları yaşa dayalı olmamalıdır.

Görüşmeciler salgının başında endişe uyandıran yaşlı yetişkin vakalarının ve ölümlerinin niceliksel fazlalığı sebebiyle yaşlı yetişkinlere yönelik kısıtlamaları *iyi niyetli* bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. *Ben yaşlı olduğum için virüse daha kolay yenilebilirim* söylemi *ben yaşlı olduğum için virüse daha açığım, yayabilirim yaklaşıma, dikkat et* söylemine dönüşmüştür. Yaşlı bireyin virüsü yaymakta etkili bir etken olarak görülmesiyle yaşlıdan kaçmakla yaşlıları korumak iç içe geçmiştir. Salgın sürecindeki yaşlılık vurgusu ve söylemleri gün sonunda yaşlıları “tehlikeli olma” haline dönüştürmüştür.

3.1.1. Salgın Döneminde Metropolde Yaşlılık

Pandemiye durdurmak için atılan her adımda yaşlı yetişkinlerin mağduriyeti zamanla artmaya başlamıştır. Oysa Covid-19 salgın dönemi gibi, acil durum sırasında, politikacılar yaş ayrımcı dilden kaçınmalı ve yaş ayrımcı uygulamalardan kaçınmak için yaş klişelerine meydan okumalıdır (Previtali, Allen, Varlomova, 2020:551). 2017 yılında ABD Sağlık Dairesi Başkanı Vivek Murthy tüm dünyada yaşlı yetişkin nüfusu arasında yalnızlık ve sosyal izolasyonun salgın haline dönüştüğünü söylemiştir ve bu

durumu yalnızlık salgını olarak tanımlamıştır.

Yalnızlık ve sosyal izolasyonun yaşlı bireyler üzerinde fiziksel ve zihinsel olarak olumsuz etkileri olduğuna dair sayısız çalışma vardır. Covid-19 salgını öncesinde tüm dünyayı sarmış olan bu yalnızlık salgını, Covid-19 salgını ile birleşip özellikle yaşlı bireylerin etrafını sarmıştır. Tüm dünyadaki sosyal izolasyon önemleri ile insanlar artık gündelik yaşamlarının neredeyse çoğunu evde geçirmiştir. Salgına karşı alınan bu önlem, bireylerin kendine has gelişimlerini ve üretkenliklerini de etkilemiştir. “Evde kal”ma önlemleriyle birçok yaşlı birey sağlık ve sosyal hizmetlere ulaşmakta güçlük çekmiştir. Toplu yemek mekanları, fiziksel ve sosyal aktiviteler, yüz yüze sağlık/iş etkileşimleri, gönüllük ve iş yükümlülükleri gibi, yaşlı bireylerle etkileşimde bulunmak için kullanılan geleneksel stratejilerin çoğu salgın döneminde demode hale gelmiştir ve askıya alınmıştır (Berg – Weger ve Morley, 2020).

Pandemi dönemi bakkala dahi kravatsız gitmeyen alışkanlıklarımı ve titizliğimi savsaklattı. Başlarda bir gün, iki gün tıraşsız kalmak bu günlerde haftalık süreye kadar çıktı (Erkek, 77, üniversite).

Görüşmelerim devam ederken salgın sürecinden negatif olarak etkilenen birçok kişiyle karşılaşmayı bekliyordum fakat tam da düşündüğüm gibi olmadı. Görüşmelerim devam ederken anladım ki bunun önemli bir sebebi görüştüğüm kişilerin sosyo-ekonomik ve kültürel durumlarıydı. Yaş ayrımcılığına maruz kalmak, ekonomik koşullar ve eğitim düzeyi gibi belirleyici unsurla ilişkilidir. Büker, “eğitilmiş ve belirli gelire sahip yaşlıların daha çok ön yargılara, eğitim ve düzenli gelirden yoksun olanların ise şiddete maruz kaldığını” belirtmiştir.¹³

Salgın dönemini nasıl geçirdiklerini sorduğumda birbirinden olumsuz cevapları alırım diye düşünüyordum ama benim alan çalışmam da çoğunluk böyle değildi. Ben *kendi hayatını kendi kendine doldurduğunu* söyleyen, kitap okuyan, üreten, enstrüman

¹³<https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/yasli-lara-yonelik-ayrimcilik-kovid-19la-baslamadi-salgin-hak-ihlallerini-gorunur-kildi/1815103> 30.Eylül.2022 tarihinde erişildi.

çalan, sitesinin bahçesinde akranlarıyla sohbet etmeye çıkan, yazlıklarına çekilip dinlenen görüşmecilerle karşılaştım.

Tüm yaşlılar salgın dönemini benim zannettiğim kadar zor geçirmemişlerdi. Görüşmecilerin arasında, 65 yaş üstü kısıtlamaları, belirli bir noktadan sonra dinlemeyen, süreci kendi bireysel korunma önlemlerini aldıktan sonra istedikleri gibi, *çok sıkıntıya girmeden atlatanlar da azımsanamazdı.*

Salgın dolayısıyla konulan kuralları tam olarak uygulamaya kalkışsınız metropol veya taşra fark etmiyor. Ancak yazlık imkanı olanlar, kırsal kesimlere gidenler, apartmana hapsolmayıp balkon, varanda, bahçe benzeri ortamlarda gününüzü geçirebiliyorsunuz. Açık havada bir şeylerle uğraşmak moralinize katkı sağlıyor (72, erkek, üniversite).

Görüşmecilere göre, salgın döneminde metropolde olmanın avantajları ve dezavantajları vardır.

Taşrada veya köylerde... telefonda filan görüştüğümde arkadaşlarımızla hep bunun biraz muhabbetini yaptık, yani tabi ki böyle durumlarda büyük kentlerde olmak zor, daha zor kesinlikle, yani ille her an herkesin yanında olması belki mümkün değil küçük yerde olsan veya şey olsan ama en azından böyle bir olasılık olduğunu bilmek daha rahatlatıcı olabilir (69, kadın, üniversite).

Örneğin herhangi bir şekilde yardıma ihtiyacın olsa bir şeyin olsa, şimdi büyük şehirde bu o kadar kolay değil yani. En basiti çok bizim apartmanımızda çok güvendiğimiz bir apartman görevlimiz var. Normal şartlarda ben bundan her türlü yardımı isteyebilirim ama pandemi şartlarında hem onun sağlığı için hem kendi sağlığım için, ben onu evime çağıramam gibi yani, ama bir köyde veya daha küçük nüfuslu bir yerde olsan bu tip şeyler biraz daha tolere edilebilir biraz daha göz yumulabilir. Veya en azından yakınlarında birinin seni tanıyan yani sana her an ne biliyim işte ilişkin olabilen birilerinin olduğunu bilmek daha iyidir diye, ... ama belki bu

da oralarda da olmadı yani bilmiyorum çünkü her yerde ilişkiler değişiyor her yerde ortam değişiyor çok değişti her şey. Ama şöyle bir avantajı oldu şunu söyleyeyim, eğer büyük şehirdeysen gene de sağlıkla ilgili problemlerini çözmek çok daha kolay, kolay daha doğrusu mümkün en azından yani (69, kadın, üniversite).

Küçük bir yerde olsan çok daha çaresiz olabilirsin. Yani mesela ambulans falan çağırırsan buraya gelebilme süresiyle, dağın başındaki yolun kapandığı bir yere gidebilme süresi şeyi çok farklıdır (70, kadın, üniversite).

İlk bakışta yanıltıcı gelen bu konuşmalarda doldurulması gereken bir boşluk var. Görüşmecilerin pandemi öncesinde de “zaten aşırı sosyal olmayan hayatlar”ı... Türkiye’de yaşlılıkta yaşam durumunun, çağımızın modern toplumundan beklenene ulaşamadığını söyleyen Tufan, yaşlananlar kadar yaşlılar da hayatlarından memnun görünüyorlar ama görünüş aldatıcıdır, demiştir (Tufan,2016:5). Örneğin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) tarafından yapılan bir araştırmada yaş ilerledikçe fiziksel, psikolojik ve sosyal değişiklikler sebebiyle yaşlı bireylerin hem fiziksel hem de sosyal hareketlerinin kısıtlandığı ifade edilmiştir (Aközer ve ark., 2011).

Derneklere aktif olarak giden, toplantılara katılan, topluluklarla daha çok bağlantı halinde olan, kendi kendine seyahat eden, spor yapan, tatile giden 65 yaş üstü kişiler kısıtlamalardan daha çok etkilenmiş gözüküyordu.

Salgından önce, işte 87 yaşında, pilatese gidiyordum. Haftada bir gün...Pandemi bizi mahvetti, ben böyle miydim? Aniden çöktüm (90, kadın, üniversite).

Hali hazırda daha dar bir çerçevede yaşayan hayatlar büyük değişimler ya da zorlanmalar yaşamıyordu. Mahallenin etrafında küçük yürüyüşler yapmak, markete gitmek, fatura yatırmak, çocuklar gelince onlarla sitenin bahçesine çıkmak, eğer bedensel rahatsızlıklar varsa yine çocuklar gelince arabayla Perşembe pazarına gitmek, yaşlıların gündelik aktiviteleriydi. Bu arada yıllardır Erenköy’de kurulan semt

pazarlarından, Perşembe pazarı, yaşlı bireylerin, emeklilerin pazar çantalarıyla gezinti ve alışveriş yaptığı bir mekan olarak ikoniktir. Hal böyle olunca pandemi dönemi kısıtlamaları da hayatlarında, gündelik rutinlerinde sarsıcı bir etki bırakmamıştı. Yürümeyi unutmak, aile bireylerini özlemek, oturduğu semtte güzel kısa yürüyüşler yapamamak, market alışverişini yapamamak görüşmecilerin söyledikleri gündelik rutin kesintileriydi; ancak görüşmeciler arasındaki baskın bir kanı vardı: şu anda dünyada yaşanan bir “hal” var ve bu hal “olağanüstü”dür. Yaşlı bireylerin hayat deneyimine dair daha çok birikimleri vardır. Bu sebeple yaşlı bireyler duygularını daha iyi düzenleyip, dengelemekteler. Aynı zamanda, daha önce hayatlarında yaşadıkları zorluklar sayesinde daha etkili başa çıkma stratejilerine sahip gözüküyorlar. Pandemi deneyimini anlamak ve göreceli önemini değerlendirmek için ise daha geniş bir perspektife sahip olduklarını yorumluyorum. Görüşme gerçekleştirdiğim yaş grubu geriye dönüp baktığımızda Türkiye’de ve dünyada yaşanan pek çok büyük krize, olaya, tarihe şahitlik etmişlerdi. Bu durum bu gruba daha sakin bir duruşu veriyordu. Olanlara karşı daha geniş bir yelpazeden bakabiliyorlardı. *Bu olağanüstü hal de geçecekti.*

*Bir daha söylemeye lüzum yok kısıtlamayı yapanlar bile kabul etti. Yapanlar bile objektif olarak bunların... Ama aslında burada şu da var, kimseyi çok şey yapmak istemiyorum yargılamak istemiyorum, yani belki onlar yapılmasa Nasrettin Hoca fıkrası gibi insanlara yaranamazsın ya, **kısıtlama yapılmasa belki niye yapılmadı denecekti. Yine çok rahatsız olmama rağmen bunu itiraf ediyorum. Niye yapılmadı denecekti. Bu da yapıldı oldu, bu da öyle işte, gençler diyorlar ya dünyada felaketler oluyor bu da bizim kuşağımıza bizim payımıza düşen buymuş, bizim de yaşlılığımıza düşen payımız buymuş deyip geçiyoruz yani ne yapalım biraz yaşlılık bilgeliği diyelim yani çok da ahlamıyorum diyeyim yani** (69, kadın, üniversite).*

Salgın nedeniyle yaklaşık iki buçuk sene 65 yaş üstü kişileri gözlemleyip takip etmeye çalıştım. Bu süreçte özellikle salgından önce hali hazırda bazı hastalıkları

bulunan 65 yaş üstü bireylerin, salgın dönemini daha zor geçirdiklerini, mevcut fiziksel ya da zihinsel rahatsızlıklarının hızla ilerlediğini gözlemledim. Arkadaşlarımla aile bireylerinden verdikleri haberler, komşularımdan görebildiklerim, telefonla konuşmalarda bulunabildiğim eski tanıdığım büyükler içinde özellikle Alzheimer, romatizma, panik atak, felç, kalp, kanser çeşitli rahatsızlıklara sahip ya da ciddi tedaviler geçirmiş görüşmeciler bu süreçte oldukça zorlandılar. Salgın süreci epey yaygın bir huzursuzluğa ve kontrolü kaybetme hislerine sebep oldu. Bazılarının hastalıkları hızla ilerledi. Su götürmez bir gerçek ki, 65 yaş üstü grup içinde engelli olmak, kronik bir hastalığa sahip olmak bireyleri daha dezavantajlı bir grup haline getirmektedir.

Kendime adıma birde eşimde rahatsız olduğundan ben kendi adıma çok daha ağır geçirdim pandemiyi diğer insanlara göre. Yani mesela eşimin ciddi bir sağlık sorunu oldu ve ben onu hastaneye götüremedim yani. Hem hastanenin koşulları uygun değil hem ben götürmek istemedim, atıyorum yani, çok zor geçirdik yani ama geçti. Geçti yani dilerim bundan sonra olmasın benim tek şeyim o (68, kadın, üniversite).

Gündelik hayatımızın içinde, kronolojik yaş önemli bir konum belirleyicisidir. Kronolojik olarak 65 yaş ve üstü diye yaşlı nüfus olarak isimlendirilen bu grup heterojendir. Bu grup içinde engelli ya da kronik hastalıklara sahip olanlar, yoksul ya da yalnız olanlar, bağımlı halde yaşlılar olduğu kadar, herhangi bir kronik hastalığa sahip olmayıp aktif olarak hayata katılım sağlayan, üreten yaşlılar da mevcuttur. Salgın süreci, yaşlılar arasında mevcut olan bu eşitsizlikleri daha belirgin hale getirmiş ve derinleştirmiştir.

Bir hayli sağlık sorunum oldu. En önemlisi Bypass oldum. Kanser tedavisi, operasyonlar yaşadım. Radyoterapi, kemoterapi dahil gördüm. Ölüm aklıma bile gelmedi. Kemoterapi alırken, verilen serumu gömleğimin içine gizliyorum, hastaneden TRT'ye taksii ile gidiyorum, canlı yayına katılıp tekrar hastaneye dönüyorum ve serumu

çıkarttırıyordum. Evde metin yazıyordum. Bu hareketlilik bana güç verdi. Dayanılmaz ağrıları atlatmamı kolaylaştırdı. Ancak 2020 Aralık ayında eşimle birlikte Covid- 19'a yakalandım. Eşim 75 yaşında olmasına rağmen kolay atlattı. Ben zorlandım. Bir süre hastanede oksijen ve yardımcı tedavilerden geçmek zorunda kaldım Atlattım. Ama eve döndükten sonra hastalık ve tedavi nedeniyle psikolojik sorunlar başladı. Zor günler geceler geçirmeye başladım. Panik Atak, yaşlılık ve ölüm korkusu, endişe, alınganlık, takıntı, intihar gibi düşünceler yaşamaya başladım. Psikiyatri takviyesi almak zorunda kaldım. Şimdi hızla iyileşme aşamasındayım (73, erkek, üniversite).

Salgın süresince evde sürekli kalmak yürümeyi bile etkiledi. Annem de yürüyemiyordu, koluna girdim ilk defa destek olmak için, yaşlıymışım gibi koluma girme dedi, bunu diyen annem 83 yaşında (65, kadın, üniversite).

Yeni yıl ve yaşım girene kadar yaşlandığım ve yaşlı olduğum hiç aklıma gelmedi. (73, erkek, üniversite), (yeni yıl derken, salgın ve karantina döneminden bahsediyor).

Salgın döneminde kronolojik yaşa bağlı kısıtlamalar birçok 65 yaş üstü bireye *yaşlı* olduğunu bildirmiştir. Bu “65 yaş ve üstü” belirteci, bireyleri “yaşlandırıyor”. “Belirsizlikten kaçışın adı kimliktir ve bir ad gibi görünen ‘kimlik’ bir yüklem gibi davranıyor” (Bauman,2001:112). Otoriteler, aile ya da toplum tarafından, yani - dışarıdan- verilen yaşlı kimliği negatif yönde çalışmaya başlamaktadır. Verili bir olgu gibi algılanan dünyada, adeta büyük bir makinanın küçük bir dişlisiymişçesine yaşanmaya başlayınca insan kendi değerini kaybetmeye başlar gözükmektedir.

3.2. Dönüşen Ebeveynlik

Covid-19 salgını sırasında yaşlıların daha yüksek risk altında olduğu konusunda bilimsel verilerle desteklenmiş bir biçimde herkes hemfikirdi. Haberlerde ve kendi hayatlarımızda kayıplar verdiğimiz deneyimlediğimiz günlerdi. İnsanlar ebeveynlerine

başkalarıyla görüşmeme, sokağa çıkmama telkinlerinde bulunuyordu. Sosyal medyada biri, kısıtlama günlerinde dışarı çıkmasına izin vermediği annesini, ona camdan *ne olur bende çıkayım* diye acıklı bir biçimde seslenirken, onu gülerek paylaşıyordu. Bu sözde koruyucu tavır çalışmamın soruları arasına böyle girmişti. Sosyal izolasyonun sınırlarının belirlenmesinde özellikle yaşlı yetişkinler açısından kaotik, belirsiz bir durum söz konusuydu. Bu belirsizlik zaman zaman baskı ortamına zemin hazırlamış gibi gözükmekteydi. Azımsanamayacak bir kesim yaşlıların korunmasını takıntılı bir hale dönüştürmüştü. Bu noktada 65 yaş üstü kişilerin, konu hakkında ne kadar söz sahibi olup olmadığı tartışmaya açılması gereken bir meseleye dönüşmüştür. Yaşlıların çocuklarının onların ebeveynlerine dönüştüğünü, ben de ilk olarak, 65 yaş üstü kişilerle alan çalışmamı yapabilmek için görüşmeler ayarlayamadığımda deneyimledim. Görüşme yapmak istediğim komşularım, çocuklarının dışarı çıkmalarını istemediklerini, başka insanlarla çok fazla iletişime geçmemelerini tembihlediklerini ifade ediyorlardı. Arkadaşlarım ve tanıdıklarım, ailelerindeki yaşlılara şu anda *bebek gibi ihtimam gösterdiklerini* kendilerinin bile onlarla sık görüşmediği gibi benim de görüşmemin doğru olmayacağını söylüyorlardı. Aile büyüklerini sadece koruma amacıyla olan evlatlar iyice korkmuşlardı. Başta hastalıktan koruma amacı güden bu kısıtlayıcı davranış biçimi sonradan -özellikle aşından da sonra- yaşlı bireyleri pozitif ayrımcılıktan negatif ayrımcılığa iten zemini hazırlamıştır. Sadece yaşlılara uygulanan yasaklar bir kısıtlama silsilesine dönüşmüştür. Bu kısıtlanma hali, daha sonra 65 yaş üstü kişilerle konuşabildiğim zaman anladım ki, yaşlılara artık kendi kararlarını veremeyen bireylere dönüştüklerini düşündürmüştür.

Biz kendimizi korumayı bilmiyor muyuz? (82, erkek, üniversite).

Aşı da olduk neden sadece bize yönelik karantinalar? (74, erkek, üniversite).

Santini ve meslektaşları, sosyal bağlantının kopması durumunda yaşlı yetişkinlerin depresyon ve kaygı riskinin arttığını söylemiştir. (Santini 2020:62-70).

Yalnız kalmak, toplumdan ayrı kalmak daha çok hasta ediyor insanı. (69, kadın, üniversite)

Çocuklarım sürekli uyarıyorlardı. Aman baba dışarı çıkma sakın. (89, kadın, üniversite)

Onlara ve onların var olduğunu bilmeye ihtiyacım oldu. Ama bağımlı olacağıma ilişkin korkum yoktu. Atlatacağıma inanıyordum (77, erkek, üniversite).

Hani bazı, tabi ki iyi niyetlerle bazı gençler anne babalarını böyle. Hatta bir arkadaşım böyle kızı arabayla markete gidiyorlar, annesinin markete girmesini yasaklıyormuş bir an düşünmüştüm ben, benim çocuğum böyle bir şey yapsa ben hayatta kabule etmem, gideceksem giderim yani neyse, iyi niyetle böyle şeyler yapan vardır ama ben çocuklarımdan böyle bir şey görmedim. E onun dışında bir şekilde kendi ihtiyaçlarımı hallededildim. Halledemediğim zamanda onlar biliyorsunuz online sistemler üzerinden gerek sağlık ürünleri olsun gerek yiyecek, destek oldular yani o açıdan kendimi şey hissetmedim, yoksun hissetmedim (69, kadın, üniversite).

Pandemi döneminde, sadece 65 yaş ve üstü yetişkinlere uygulanan sosyal izolasyon koşulları, bazı 65 yaş üstü yetişkinlere toplum tarafından dışlandığını hissettirmiştir.

Toplumsal hayattan dışlandığımı, geri planda kaldığımı pandemi süreci içinde sürekli düşündüm (A, erkek,75, üniversite).

Bu pandemi döneminde 65 yaş olarak isimlendirilerek, yani tamam bilim ön kabullere dayalıdır da bu kadarda genelleme yapılmaz. 65 yaşında olup tamamen birbirinden farklı iki birey bulabilirsin bu toplumda. Yani bu yaştan dolayı bizim yaşamızdaki insanların bu kadar sözümler ona korunuyoruz işte falan diye bu kadar toplum dışı hissettirilmesi kötü oldu (Kadın, 69, üniversite).

Küçükken ben ona odandan çıkma sakın, yabancılara güvenme derken, şimdi o bana çocuk gibi davranıyordu, gülüştük de buna. Korkuyorlar tabi çocuklar da ne yapsınlar (T, erkek,77, üniversite).

Dönüşen ebeveyn, aile büyüklerinin sağlığını korumak isterken bireyin özneliğini tehlikeye atıyor. Bu yeni ebeveynlik yaklaşımında roller tersine dönüyor. *Dönüşen ebeveyn* aile büyüğünü koruyup kollama kisvesi altında, ona yetişkin olmayan bir çocuk gibi davranıyor ve yaşlı bireyin özne konumunu elinden alıyor.

Yaşlıları çocuk gibi görmek yeni değildir, birçok kültürde yaygın bir fenomendir. Yaşlıların çocuk gibi algılanmasının farklı nedenleri olabilir. Yaşlanmanın getirdiği bedensel yıpranmalar, zihinsel zayıflamalar, toplumsal ön kabuller, klişeler buna sebep gösterilebilir. Peki yaşlılık döneminde kişinin hafızası ile ilgili, algılama yeteneği ile ilgili, fiziksel gücü ile ilgili azalmalar mı çocuklara benzer özellikler göstermesine neden olmaktadır? Oysa tüm yaşlıların benzer süreçlerden geçmediğinden bahsetmiştik. Kültürel önyargılar ve klişeler, yaşlıların birer yetişkin değil de çocuk gibi algılanmasına sebebiyet veriyor olabilir mi? Yaşlıların çocuk gibi algılanması yaşlıları ve yaşlılığı değersizleştirici etkiler taşımakta değil midir? Yaşlılara saygı göstermek gündelik hayatta rutin belirli söz ve davranış biçimlerini uygulamak mıdır? Burada aslında, yaşlılığa ve yaşlı olmaya atfettiğimiz değerın kültürel bir bağlamda ne kadar önemli olduğunu vurgulamak istiyorum. Beauvoir'a göre, toplum ihtiyaçlara, işe yaraması ve görmüş geçirmişliği gibi kriterlerle, yaşlıdan gelebilecek tepkiyi de hesaba katarak, ona yerini ve yapacağı işi gösterir (Beauvoir,1970:21). Bu durumda, *biyolojik alinyazısı* olan yaşlılık her toplumun tarzına göre farklı bir biçimde yaşanmaktadır (Beauvoir, 1970: 21).

Yaşlılık dönemi hayatımızın önemli bir parçasıdır ve yaşlının konumu hepimizi ilgilendirir. Bu anlamda yaşlı yetişkine çocuk gibi davranmak, bu konuma yerleştirmek ne kadar doğru tartışılması gereken bir konudur. Nussbaum'un bahsettiği bebeklik,

ergenlik, yaşıllık gibi kendilerine has bağımlılıklarla belirlenen dönemlerini (Nussbaum, 2007) birbirinin yerine koyup karıştırmak doğru mudur? Bu Nussbaum'un kastettiği yaşıllık dönemi desteği değildir. Mayer'in bahsettiği gibi, toplum tarafından destek görmeyerek dezavantajlı konuma geçmek değil midir? Yaşlı insanların davranışlarını çocukluk dönemindeki eylem ve davranışlarına benzetmek, yaşlı insanların birtakım becerilerini, algılarını ve hareketlerini azalmış olarak belirleyip çocuklarla bir tutmak, bakıma ihtiyaç duyduğu dönemde yaşlıya yine çocuk gibi bakmak -iyi niyetle başlayan bir davranış biçimi olarak kabul ettiğimiz zamanlarda bile- yaşlı insanların hayat deneyimlerinin, bilgi birikimlerinin, tecrübelerinin değerini azaltıp, çocuklarla aynı seviyede değerlendirme tehlikesine dönüşme potansiyeline sahip olduğu, salgın dönemiyle birlikte görünür hale gelmemiş midir? Bu türden her yaklaşım yaşlıların toplum içerisinde yaşlı ayrımcılığına ve önyargılara maruz kalmasına sebebiyet verecektir. Yaşlılığın özgünlüğünün göz ardı edilmesi, yaşlıları -ve biz geleceğin yaşlılarını da- önemsiz, yetersiz hatta değersiz hissettirecektir. Bu yaklaşım biçimleri yaşlıları toplumdan soyutlamaya neden olabilir. Dışlanmışlık hissi yaratabilir. En nihayetinde yaşıllık, birey ve toplum arasındaki ideolojik ve pratik tutumlar arasında *dolaşımın sonsuz hareketi* içinde tanımlanır (Beauvoir, 1970: 21). Bu *dolaşımın sonsuz hareketi* bir döngüyü oluşturur. Biyolojik olarak yaşlanmaya devam ettiğimiz sürece hepimiz bu kültürel döngünün içindeyiz. Yaşlılığı ve yaşlıyı tanımlama ve konumlama biçimimiz tüm toplumu yani hepimizi ilgilendirmektedir. Yaşlılığı değersizleştirici bir tutum bir varoluş sorunu olarak ele alınabilir. Buna göre, yaşlı bireylerin çocuklarla kıyaslanması ya da çocuklara benzetilmesi yerine, onları kendi yaşam deneyimleri ve kendi değerleriyle değerlendirmek önem taşımaktadır. Keza, “toplum içinde ihtiyarlığın büründüğü anlam ya da anlamsızlık tüm toplumu söz konusu eder çünkü geçmişteki hayatın anlamı ve anlamsızlığı bu toplum içinde görülür” (Beauvoir, 1970:21). Bu da bir

döngüye işaret etmektedir. Bu etik anlamdaki oluş sorununu -yaşlılık tahayyülleri- bölümünde daha derinlemesine tartışacağım.

IV. BÖLÜM:

GÜNDELİK PRATİKLERDE AYRIMCILIĞIN İZİNİ SÜRMEK

Genç ya da yaşlı fark etmeksizin, hepimiz, gündelik yaşamın rutinlerinin ve zorunluluklarının üstesinden gelmeye çabalamaktayız; ancak yaşam sürelerinin uzamasıyla git gide yaşlı toplumlar haline gelmeye başlamak bizim için henüz yeni bir mesele. Bugün, gündelik hayatın rutinlerini gerçekleştirme ve zorluklarının altından kalkma dirayeti, yaşlandığımızda başkasının bakımına muhtaç olarak yaşama zorunluluğu ile örtüşmemektedir. Modernizmin hızı, yenilik arayışı ve alternatiflerin çeşitliliği toplumun yaşlı bireylere yönelik beklentilerini ve yaşlılık deneyimini dönüştürmektedir. Bu durum, geçmişte “genç” olan bireylerin, zamanla yaşlanarak “yaşlı” konumuna gelmeleriyle daha belirgin hale gelmektedir. Bir zamanlar “genç” olan “yaşlı”lar ne zaman yaşlandı? Yaşlılığa verilen değer ve yaşlılığın anlamı bireyler henüz gençken belirlenmiş olabilir mi?

Günümüzde, dünya üzerinde yaşlanmaya dair genel bir korku olduğu araştırmalarda gösterilmiştir (Erkuran, 2020:26), uzayan ömürlerle beraber, bireylerin fiziksel güçsüzlüklerinin, kronik hastalıklarının, algıda ve hafızada yaşadıkları yavaşlama ve azalmaların, kişilerin yaşlanmaktan korku duymalarına sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Yaşlılığın kavram olarak acizlik, bakıma muhtaçlık, ölüme yakın durmak alt metinleriyle bezenmesi yaşlanma korkusuna yol açmaktadır. Gündelik dilde kullanmaya ya da duymaya alışık olduğumuz *yaş yetmiş, iş bitmiş, kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur* söylemleri, yaşlılığın nasıl algılandığı ve temsil edildiğini gösterdiği gibi yaşlılığa bakışı da inşa etmektedir. Yaşlandığında saygı ya da değer görmemiş kişilere yönelik olduğunu düşündüğüm, dönemin tespitleri olduğunu varsaydığım bu atasözleri, toplumsal insanın nasıl kurulduğuna dair ipuçları taşımaktadır. Bu tarz söylemler karşısında sanırım kim olsa, yaşlanmaktan korkacak,

kendi yaşlılığına dair karamsarlığa kapılacaktır.

Bağımsız, kimseye yük olmadan, kendi kendini idame ettirelebilen bir hayat, bugün -belki yine bireyi yalnızlaştıran modernizmin etkisiyle- genç yaşlı ayırt etmeksizin herkesin hayallerini süsleyen bir yaşam tarzıdır. “Evlatlarım bana bakar” söylemi günümüzde modası geçmiş gözükmemektedir. Artık “herkesin kendi hayatı” vardır.

Yaşlı kuşak ile genç kuşak arasındaki çatışmalar, yaşlıya verilmeyen saygı ve değer, yaşlıların kendilerini yük, fazlalık gibi hissetmesi konuları edebiyattan sinemaya, modern dönemin bir yansıması olarak birçok kez işlenmiştir. Ertem Eğilmez’in yönettiği, 1967 yılı, Yaşlı Gözler filminde Yıldız Kenter ve Cüneyt Gökçe bütün çocuklarını evlendirmiş yaşlı bir çifttir. Son çocuklarını da evlendirebilmek için evlerini satan ve evsiz kalan bu yaşlı çiftte hiçbir çocuğu bakmak istememiştir. Çaresiz kalan çift bir gün buluşmuş sokakta yürürken bir sigorta reklamı yazısı ile karşılaşır: “Zamanında sigorta yapan, yaşlılıkta rahat eder”. Yaşlı çiftimiz “biz yanlış yere yatırım yapmışız, çocuklara.” deyip üzülür. 1953 Japonya yapımı, Tokyo Hikayesi’nde de benzeri konulara değinilmiştir. Türk Edebiyatının önemli eserlerinden Reşat Nuri Güntekin’in ‘Yaprak Dökümü’ (1990), 2000’li yıllarda bir televizyon dizisi olarak da tekrar büyük ilgi görmüştür. Edebiyatta sonbahar, yaprak dökümü, ihtiyarlık, yaşlılık ve ölüm simgesi olarak kullanılır. Adıyla yaşayan bu eserde de etik değerlerin kayboluşu, kuşaklar arası çatışma, Batılılaşamayan ailenin dramatik çöküşü konu edinir. 2022 yılı Almanya yapımı “Old People” (yaşlılar) günümüze en yakın yaşlı yetişkinleri konu alan bir korku filmidir. Doğup büyüdüğü memleketine kız kardeşinin düğünü için çocuklarıyla gelen bir kadının, yaşlı insanların işlediği seri cinayetlerin arasında hayatta kalma mücadelesini anlatır. Garip davranmaya başlayan yaşlıların cinayetleri, huzurevinde başlar. Filmde yaşlılar, sinemanın tüm korku karakterleri kadar korkunç temsil edilmiştir. Konu ise özünde, günümüzde nüfus olarak aşırı kalabalık hale gelen yaşlıları unutmamız ve bu sebeple de yaşlıların insanları öldürmeye başlamasıdır. Bu film örnekleri yaşlılığa ve

yaşçılığa bakış açısı sağlamakta oldukça ilham vericidir. Yaşlı ayrımcılığına kültürel boyutta baktığımızda, yaşlılıkla ilgili yapılan şakalar, atasözleri ve deyimler, yaşlılığın medyaya nasıl yansdığı oldukça önemlidir (Buz,2015: 53). Bu bağlamda gündelik pratiklere bakmak, her gün açıp izlediğimiz medyada yaşlı temsillerini değerlendirmek, sinemaya, edebiyata yaşlılığın nasıl yansığını görmek, onları yorumlamaya çalışmak, yaşlılığı ve yaşa dayalı ayrımcılığı anlamamızda önemli rol oynayacak ve geniş bir perspektif sağlayacaktır.

4.1. Yaşlılık: Kime Göre Neye Göre?

Bu bölümde kronolojik olarak yaşlı olarak tanımlanan bireylerin yaşlılığa dair bakış açısına odaklandım. Görüşmecilerin kendilerini nasıl tanımladıkları, yaşlılık tanımları, kime yaşlı denildiği gibi sorular alana girdiğimde kafamda oluşan meselelerdi. Saha çalışmamda 65 yaş ve üstü kişilerle görüşme yapmaya karar verdiğimde, görüşme teklif ettiğim kişiler *ama ben yaşlı değilim ki* diye cevaplar veriyordu. Bazı görüşmeciler kendisini işaret etmeyen bir *yaşlı*dan bahsediyordu. Bu gözlemler, 'yaşlılık' kavramının ne olduğu ve 'kimlerin yaşlı sayılabileceği' konularında daha fazla soru sormama yol açtı. Görüşmecilere yaşlılardan bekledikleri davranış biçimlerinin neler olduğu konusunu ele aldım. Katılımcılar, yaşlılıkla ilişkilendirilen belirli davranış, duygu ve düşünce değişikliklerinden “yaşlılık belirtisi” olarak bahsettiler.

Artık mesela birisinin gideceğim demesi artık beni bayağı böyle bir hüznölendirebiliyor. Mesela önceden benim için bunlar “tamam olur gayet normal doğal şeyler. Herhalde bu da bir yaşlılık belirtisi olsa gerek diye (69, kadın, üniversite).

Yaşlılık ve gençlik dönemleri arasında sınırlar belirlenip çiziliyor. Sınırlar belirlenirken, biyolojik yaşlanma, kronolojik yaşlanma, sosyal yaşlanma iç içe geçerek tarif edilmeye başlanıyor. Öğrenilen/verilen yaşlılık belirtileri ölçülüp tartılıyor, yeni

yaşlanma belirtileri tespit ediliyordu. Bu değerlendirmeler yaşamın her dönemini kapsamaktadır. Yediden yetmişe, her yaş için belirli beklentiler ve önyargılar mevcuttur. Yirmi yaşlarımda gözlük takmaya başladığımda bozulan gözlerimin ya da beyazlayan saçlarımda “ihtiyarlık” şakalarına maruz kalması gibi. Fiziksel ya da mental güçsüzlüklerle ifade edilen yaşlılık belirtileri ya da belirli bir yaştan sonra bir şeylerin yapılamayacağına/yapılamadığına dair hem fikir olunmuş tutumlar var. Bu tür tutumlar, yaşlılık kavramının ne olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiği konusunda önemli ipuçları sunuyor.

Yaşlıların sosyal ve biyolojik bütünlüğünü etkileyen, gerontoloji literatüründe geçen ilişki azaltımı kuramı; ileri yaşlarda insanların giderek yaşamdan, toplumsal ilişkilerden ve günlük aktivitelerden çekildikleri ve bu tür davranmanın da "normal" olduğu düşüncesini ifade etmektedir (Hochschild 1975:553). Belirli bir yaştan sonra artık sinemaya, konsere gitmemenin, saçını boyatmamanın, belli renkleri giymemenin, bazı teknolojik aletleri kullanmamanın normalleştirmesi gibi *bu yaştan sonra saçını mı boyayacaksın, bu yaştan sonra okul mu okuyacaksın?* gibi bir anlayış, bireyi zaten belirli bir yaştan sonra saçını boyamamaya ya da gitmek isteyebileceği bir eğitime gidememeye doğru bir algıya iter mi? Bu epistemolojik öncüllerle “yaşlılığı” inşa etme biçimimiz, toplumun yaşlıyı nasıl gördüğü ve yaşlının toplumda kendini nasıl gördüğü sorunsallaştırılmalıdır.

Şimdiki gençlerde de ben buna kızarım da hani toplum birçok insanın olduğu yerde işte çok sesle gülerler konuşurlar rahatsız edecek şekilde, hadi onun diyelim gençliğine verilsin de mesela belli bir yaşın üzerindeki insanların bunu yapması itiraf edeyim ben kınarım yani. Başkalarını rahatsız edecek, mesela marketin ortasında yüksek sesle telefonla konuşacak, ne biliyim işte kasanın yanına gelmiş kasiyer orada şeyi sayarken orada hala telefonla konuşacak, tabi ki yaşlılığın biraz daha nasıl diyeyim, mazbut daha düzgün, o zaman biraz daha ılımlı bir kelime, düzgün olması

gerektiğini düşünüyorum yani, öyle söyleyeyim. Her şeyiyle düzgün olması gerektiğini düşünürüm (69, üniversite, kadın).

Antropolojik olarak, yaşlılık dönemi kültürel değerler çerçevesinde şekillenen bir dönemdir. Bu ifade yaşlılıkla ilişkilendirilen sosyal beklentilere dair ipuçları sunuyor. Görüşmeci, yaşlı bireylerin toplum içinde belirli bir “düzgünlük” sergilemesi gerektiğini düşünmektedir. Böylelikle yaşlıların toplum içinde nasıl davranmaları gerektiği konusunda geleneksel görüşleri temsil ediyor gibi görünüyor. Farklı yaş grupları arasındaki davranış farklılıklarına vurgu yapan bu ifade de görüşmeci, gençlerin hareketlerini “gençliğine” veriyor. “Gençliğine vermek” ifadesi, yaşlı bireylerin genç kuşakların davranışlarına daha hoşgörülü bir şekilde yaklaştığını belli ederken, yaş dönemleri arasındaki kültürel dinamikleri yansıtıyor. Bu ifadeyi, kültürel kodların ve değerlerin nasıl şekillendiğini ve değişebildiğini gösteren bir anlatı olarak yorumlayabiliriz. Bu bağlamda, yaşlılığın sadece biyolojik veya kronolojik bir süreç olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve kültürel olarak da şekillendiğini kavrayabiliriz.

Görüşmeciler, yaşlılık dönemini “alınganlıklar, kırılganlıklar ve yeni hüznlerle” tanımlıyorlar.

Yaşlılıkta duygusallık, alınganlıklar daha çoktur (78, erkek, üniversite).

En küçük şeylerden bile alınabilirler. Deyimde yer olduğu gibi, havadan nem kaparlar (77, erkek, üniversite).

Öğrenemedim. Üçüncü, beşinci kez torunuma soruyorum. Bıkkınlık mimiğiyle karşılaşırım korkusuyla yüzüne bakamıyorum (75, erkek, üniversite).

İnsan daha çok duygulara dayalı tanımlarla ifade edilmeye başlıyor.

İnsanın şeyi yaşlanmaz, hatta bence insanın en büyük trajedisi bu. Beden yaşılanıyor ama kesinlikle beyin ve duygular yaşlanmıyor ve insanı asıl oluşturan şeyde daha çok duygularıdır. Hatta duygular daha yoğunlaşıyor. Öyle diyeyim. Yani daha

önce sana öyle hiç duygu vermeyen herhangi bir olay, nesne, yaşantı veya anı daha yoğun duygularla yaşanır hale geliyor (68, kadın, üniversite)

Yaş almak, olgunluk ve aklın başa gelmesini belirten sözlerle ifade ediliyor. Görüşmeci burada olgunluğun kıymetinden bahsediyor. Her ne kadar genç yaştaki kişilerin aklı başında ya da olgun olabilme ihtimaline kulak kapamasa da yaş almaya değer veriliyor. Her iki görüşmeci de yıllar içinde idrakın genişlemesine, daha önce anlaşılmayan şeylerin yaş aldıkça anlaşıldığına dikkat çekiyor.

Cenap Şehabeddin'in Tiryaki sözlerinden biri "Akıl yaşta değil baştadır fakat akli başa yaş getirir" şeklindedir (72, erkek, üniversite).

Görüşmeciler yaşla beraber gelen zihinsel ve fiziksel sorunlardan bahsediyorlar.

Tabii ki yaştan gelen bazı ne diyelim araba kullanırken olduğu gibi reflekslerin zayıflaması gibi işte bazı şeylerin zamanında kavrayamamak gibi. Yaş aldıktan sonra öğrenmede yavaşlama oluyor (72, erkek, üniversite).

Düşünce olarak vesveseye yatkın oluşunuz kötü yanlarından biri. Şu sene içerisinde son beş altı ay içerisinde biraz unutkanlıklarım başladı o zaman biraz panik oluyorum yani itiraf edeyim (70, kadın, üniversite).

Bu ifadeler, yaşlılığın çok boyutlu bir fenomen olduğunu ve fiziksel, bilişsel, psikolojik ve duygusal boyutları da kapsadığını gösteriyor. Ayrıca, bu değişikliklerin yaşlı bireylerin gündelik yaşamını nasıl etkilediği konusunda da önemli bilgiler sunuyor.

Eskiden çok hızlı yürürdüm, şimdi spor yapmamanın da getirdiği kramplar girmesi, gece tualete çıkma yaşlandığımı düşündürdü (72, erkek, üniversite)

Gençlikteki bedenimle ve şimdiki aklımla olmak isterdim ben (80, kadın, üniversite).

Her yaşın güzelliği var derken şimdi olgunluk önemli, şimdi gençken bazı şeylerin başka türlü güzellik, atletik, sportif, her şeyi görebiliyorsun, top oynuyorsun, çocuklarla konuşuyorsun, voleyboldu basketboldu her türlü spor aktiviteni yapabiliyorsun, giyim kuşam her şeyi üzerine uyduruyorsun, yaş ilerledikçe bunlar da azalma görülüyor (69, kadın,  niversite).

Yaşlanmanın bedensel sınırlamaları ve olumsuz yönlerini ele alınırken, yaşlılık hastalık ve acizlikle ifade ediliyor. Bedenin gençlikteki sağlığını ve güzelliğini kaybetmesine vurgu yapılıyor.

Vallahi yaşlanmanın hiçbir iyi yanı yok, kendi kendine rahat hareket edememenin, gözünün iyi görmemesinin nesi iyi olabilir? (87, kadın,  niversite).

Eğer insan hayatına yeni bir şey almak istemiyorsa artık moda tabirle konfor alanının dışına çıkmak istemiyorsa evet yaşlanmıştır. (66, kadın,  niversite).

“Yaşlanmak” yorulmak, bir şeylerin eskisi gibi olmaması ve yeni bir şey istememe gibi anlamlar taşımaya başlıyor.

 kide bir geçmişteki şeyleri hatırlıyorum a ben yaşlandım galiba falan diyorum veya mesela o dedikleri şey doğru, o biraz dramatik bir şey bende son zamanda, hayatıma yeni bir şey almak istemiyorum. Ama bu tekrar söylüyorum kısmen belki yaşlanmakla da ilgilidir ama gene dediğim gibi bu benim özel hayatımda yoğunluk ve yorgunluk ile ilgili bir şey, yaşlılık belirtisi değil mi, ee yeni bir insanla aynı şeyi kuramıyorum, kuracağımı da zannetmiyorum (69, kadın,  niversite).

Yaşlanma algısını kronolojik olarak anlamaya kalkışırsak özellikle 65-69 yaş arasındaki grup “yaşlandım” demiyor. Kötü bir kelime gibi “yaşlandım” demekten kendilerini alıkoyuyorlar. “Yaşlandım” demenin içinde “vazgeçmek, hastalık, kopuş, dağılış” gibi anlamlar saklanıyor. Alanda bir süre sonra, yaşlılığı kurgulayanların, aslında bir zamanlar genç olan, bugünkü yaşlılarının bizzat kendilerinin oldukları yorumuna ulaşıyorum. Yaşlılığı yavaş yavaş haşlanan kurbağa örneğine ve yaşlanan

zihni eskimiş bir kasete benzeten görüşmeleri düşünüyorum.

Bedensel yaşlılık, fiziki düşkünlük sizinle birlikte yaşıyor. Adapte ola ola yaşılanıyorsunuz. Haşlanma sürecindeki kurbağa gibi (72, erkek, üniversite).

Zihinsel ve fiziksel sınırlanmalar bir arada deneyimleniyor. Ruhen yaşlı olmadıklarını ifade eden görüşmeciler zihnen ve fiziken yaşlanmaya doğal süreçlerle hazırlandıklarını ve yaşlanmanın bir süreç olduğundan bahsediyorlar.

Her yaşın yaşattığı güzellikler var. Bunu hissedip, keyif almazsanız, gülümsemeyi, sevgiyi, hoş görüyü unutmaya başlamışsanız, sosyal hayattan ve hayatta kalmış dostlardan arkadaşlardan uzaklaşırsanız huysuz bir ihtiyarlığa adaysınız (72, erkek, üniversite).

Bu ifadeler, yaşın sadece fiziksel bir durumu değil, aynı zamanda düşünsel bir durumu ifade ettiğini vurguluyor gibi görünüyor. Yani yaş, bir kişinin düşünce yapısını, algısını ve yaşam deneyimini nasıl etkilediğini ve kişinin içsel dünyasına nasıl yansıdığını ifade ediyor. Bu kişi yaşın/yaşlanmanın içsel bir süreç olduğunu ve yaşlanmanın kişinin ruh halini ve yaşam perspektifini nasıl etkilediğini vurguluyor gibi görünüyor.

4.1.1. “Yaşlı Değil Kıdemli Yurttaş”

Yaşlılarla ilgili bir çalışma yapıyorum, benimle sohbet eder misiniz sorum saha çalışmam süresinde 65 yaş üstü yetişkinlerle ilgili bir çalışma yapıyorum, benimle sohbet eder misiniz sorusuna dönüştü. Zaman içinde “65 yaş ve üstü” ifadesini kullanmak anlamsız ve yanlış gelmeye başladı. Bu ifade bir yaş grubunu genellemek için kullanılan bir terimdir ve bu tür genellemeler bireysel deneyimleri ve farklılıkları dikkate almaz. Yaşa dayalı genellemeler, toplumda yaş grubuna göre belirli avantajlar

veya haklar tanımlamak veya toplumsal, ekonomik veya sağlık politikalarını şekillendirmek için kullanılır; ancak her birey farklıdır ve her birey yaşlarına göre değişen ihtiyaçlara sahip olabilir. Çalışmama başlarken kimseye “yaşlı” demeyeyim, bu sebeple kimseyi kırmayayım gibi bir düşünceye sahip değildim. Araştırmamın esas temelini yaşlığa verilen değerin sorgulanması, yaşa dayalı ayrımcılık anlatıları üzerine kurgularken bizzat “65 yaş ve üstü” kişilere “yaşlı” demekten imtina etmemin gerektiğini hissediyordum.

Bu çalışmanın bağlamı kapsamında yaşlının yaşlılığa karşı nasıl bir tutum geliştirdiği oldukça anlamlı ve önemliydi. Etnografik nitelikli bir çalışmada, yaşlıların gündelik hayat pratikleri, gündelik hayatı anlamlandırma biçimleri, kullandıkları dil bize sosyal antropolojik bir bakış açısı sağlayacaktır. Kronolojik olarak yaşlı olarak belirlenen bireyin kendini yaşlı olarak tanımlamaması yaşlılığın kültürel inşasının sinyallerini veriyordu. Yaşlı bireyin “yaşlı” kavramına algısal ya da pratik olarak bir mesafe aldığını düşündürüyordu.

Ben yaşlı değilim ki tepkileri ile karşılaşıyor, “yaşlı” kelimesini kullanmaktan bile kaçınıldığını görüyordum. Görüşmeciler kendilerini yaşlı olarak tanımlamak istemiyordu. Yaşlı kelimesinin içine olumsuz anlamlar saklanmıştı. “Yaşlı değilsin”, “ne kadar genç görünüyorsun”, “yaşını hiç belli etmiyorsun” söylemleri iltifat görevi görüyordu. Ben söylemesem yaşlı olduğunu düşünmeyen görüşmeciler vardı. Sahada bazen görüşmecilere yaşlı olduklarını bildirenin/hatırlatanın ben olduğumu düşündüğüm anlar oldu. İfade edilmesi tercih edilmeyen veya da farkında olunmayan bu düşünceler, yaşlılıkla ilgili kısmen örtük klişelerdir.

Yaşlılık lafını duymak bile istememe pozisyonları oluyor (72, erkek, üniversite).

Artık senin iradenin dışında gücünün dışında çok ciddi sağlık sorunları veya başka fiziki durumlar bilemezsin yani belki toplum veya ailevi durumlar, maddi problemlerin getirdiği çok zorlamalar varsa, mesela artık kendi hayatın kendi bedenini

kendi ruhun üzerinde pek şey yapamıyorsan, kontrol edemiyorsan, bu olabilir (74, kadın, üniversite).

Sağlık problemleri olan 72 yaşındaki görüşmeci yaşlı olduğunu düşünürken, sağlık problemleri olmadığını söyleyen 88 yaşındaki görüşmeci yaşlı olmadığını söylüyor. *Vitaminler dışında hiçbir ilaç kullanmamak* da yaşlı hissetmemeyi olanaklı kılıyor. Sağlık durumuna dayalı bir yaşlılık tanımı var. Bedensel ve zihinsel kayba uğramış, hayattan kopmuş, ondan zevk alamayan insanları “yaşlı” olarak tanımlanıyor.

Ama ben yaşlı sayılmam. Ben o kadar da yaşlı değilim sık duyduğum söylemlerden biri olmaya başlamıştı. Kişiler kendileri için “yaşlı” kelimesini kullanmaktan imtina ile kaçınıyor demek yanlış olmayacaktır. Yaşlanmaya inanmayan “yaşlı” kelimesini hiç kullandırmayan 72 yaşındaki Rüştü beyi aşırı bulmuş, neden yaşlılığı yok sayacak hale geldik diye düşünmeye başlamıştım. Görüşmecilerle sohbetlerimiz arasında “yaşlılar” diye bahsettikleri birileri söz konusuydu. “Yaşlılar” la kimi kastediyorlardı? Rakamlardan ibaret, kronolojik bir ayırımdan bahsetmiyorlardı. “Yaşlılık” *vazgeçmek, gönül telinin çalmaması* gibi anlamlara da geliyordu.

Yaşlılık kavramının toplumsal olarak nasıl şekillendiğini anlamak, yaşlılık deneyimini daha geniş bir bağlama oturtmaya yardımcı olabilir.

Sosyal açıdan gönül teliniz tınlamayı keserse yaşlısınız demektir. Bunun yaşla ve hastalıklarla ilgisi yok. Gencecik insanlar da türlü rahatsızlıklara ve acı kaderlerle karşı karşıya kalabiliyor (73, erkek, üniversite).

Artık her şeyi boş vermiş, yaşam hırsı kalmamış bir şey de yapmayı istemeyen, etrafa da pozitif bakmayan, negatif bakan ve her şeyi kabullenmiş, adeta ölümü bekleyen kişiler bence yaşlı (76, erkek, üniversite).

Yaşım 70 olabilir ama kendimi yaşlı hissetmiyorum (70, kadın, üniversite).

Öyle bir kaide yoktur, o bir kıyaslama şeydir istatistik çıkarma burada bir abimiz vardı 87 yaşına kadar rahat rahat güzel güzel yaşadı, tazı gibi de koşuyordu, kalp krizinden öldü, Hadi 80 oldum hadi bana eyvallah gibi bir şey yok, öyle bir kaide oldu mu herkesle vedalaşmaya başlasın (Erkek, 76, üniversite).

Yaşlanmadım, yaş aldım (72, kadın, üniversite).

Kronolojik yaşlanma yalnızca bir yaş sayısıdır. Bireyin yaşam tarzı, genetik unsurlar ve çevresel etkenler gibi belirleyicilere bağlı olarak nasıl yaşlandığına dair bir resim sunmaz. Yaşlanma, yaşa göre hissetme ve davranma biçimi ile de ilgilidir. Kişi kronolojik olarak 80 yaşında olsa da kendisini genç hissedip aktif bir yaşam tarzını sürdürebilir. Toplum tarafından bu yaşta bir kişinin "yaşlı" olarak kabul edilmesi, yaşlandığına dair toplumsal beklentiler ve klişeler, yaşlanmayı etkiler gözükmektedir.

Hala ağabey diye hitap edebildiğim kimseler bulunuyor. Tabi onları benden yaşlı görüyorum.

Tayfun beyin anlattığına göre Kadıköy'deki emekli derneğine üye ve dernek aracılığıyla konseylere katılan emekliler, kendi aralarında kendilerine “*kıdemli yurttaşlar*” diye isim vermişler. *Yaşlı* demek yerine *kıdemli yurttaş* demeyi tercih ediyorlarmış. Tayfun bey, yaşlı kelimesinin içerdiği olumsuz anlamların kendilerinde psikolojik çöküşe neden olacağını söylüyor. *Kıdemli yurttaş* tanımı ölümle araya konulan bir mesafe gibi gözükmektedir.

*Eyvah yaşlandım diye bir şey düşünmemeye çalıştık, yani diyorum ya sana bugün toplantılara konseye bile gittiğimizde kendimizi ayrı bir yaş grubu koyuyoruz, **kıdemli yurttaşlar** diyoruz yaşlı grup demiyoruz ama anketlere bakıyoruz, dünya bilmem ne örgütüne göre, insan evrensel bilmem nelerine göre, yaş şeyleri belli olmuş*

79' dan sonra yaşlıymış herkes, bir takım yaş şeyleri koymuşlar tek, senden sonra demişler (76, erkek, üniversite).

Vazgeçilmez sandığınız bazı alışkanlıkların zevk vermemeye, gönül telinizin paslandığını ve ses çıkarmadığını hissettiğiniz kimi davetlerin angarya gibi gelmeye başladığı zaman yaşlandığımı hissettim. Aslında yaşlılık fiziken değil bellek ve gönül heyecanı ile ölçülmeli (72, erkek, üniversite).

Görüşmecilerin yaptıkları yaşlı tanımları bedenın elden ayaktan düşmesi ve heves kaybı, yaşamdan ümidini kesme gibi tanımlarla ifade ediliyor. Otoritelerin yaşlı tanımları burada geçersiz sayılıyor. Yaşlılık manevi duygularla açıklanıyor.

...şu yaş benim sonumdur filan diyemezsin, adam bizim şimdi 78 yaşında tamam mı, başlasın mı şimdiden veda etmeye. (72, erkek, üniversite).

Görüşmecilere göre otoritelerin yaş tanımları bireyleri ifade etmekte yetersiz kalıyor.

Hep çalıştım, boş durmak daha fena şey yapıyor, bir şey de yok, öyle bir hissetmek kötü bir şey, çöküyor insan, şimdi bir meşguliyetin olduğu zaman, bir yere girip çıktığın zaman az çok o toplumda bir yer edinmenin rahatlığı var, yani psikolojik bir rahatlığı oluyor, yaşlılık psikolojisi çok fena bir şey, burada (dernekte)bulunmamızın sebebi, meşguliyetle uğraşmamızın sebebi bu psikolojiyi üzerimizden atmamızdır (76, erkek, üniversite).

Görüşmeci, yaşlılık döneminin toplumsal bağlamını vurguluyor ve yaşlı bireylerin çalışma veya meşguliyetle toplum içinde bir yer edinmelerinin psikolojik ve sosyal açıdan önemli olduğunu belirtiyor. Yaşlı bireylerin toplumsal rolünü ve kimliklerini sürdürmelerinin öneminden bahsediyor. Yaşlı bireylerin toplum içindeki varlığının, onların kimlik ve toplumsal entegrasyonu açısından kritik bir unsur olduğunu

anlamak, yaşıllığı yorumlamak ve yaşlı ayrımcılığıyla başa çıkmak adına oldukça kıymetlidir.

Yaşıllığın iki muhatabı vardır bence. Bir, başka bir insana bakıp ona yaşlı deyip diyemeyeceğimiz, mesela bir başkasına, ha ben böyle diyorum da belki dışarıdan bakan birisi bana yaşlı diyebilir ona ben bir şey diyemem. Burada iş değişiyor. Yani işte bir de o insanın bakışı mesela benim saçımın dibindeki beyazları görünce a bu kadın yaşlı diyebilir atıyorum veya ben burada iki paket taşıırken nefes nefese kalmışsam vay yaşlı kadın zavallı paketleri taşıyamıyor diyebilir, yani o tamamen bence, sorunun muhatabı olan nesne olan kişiye özgü değil de onu değerlendiren kişiye özgü bir kavram bence bu. Anlatabildim mi? Yani mesela birisinin yaşlı dediğine ben yaşlı demem yani (69, kadın, üniversite).

Yaşlılık tanımları göreceli hale gelmeye ve yaşlı kişiler konuşmalarımızda bana başkalarıymış gibi görünmeye başlayınca görüşmecilere “kendinizi yaşlı biri olarak görüyor musunuz” diye sordum.

Belirli bir yaştan sonra görmeye başlıyor insan, yaş günlerini hatırlatmak babından değil onu kabul etmesen bile bazı ağrılar oluyor gidiyorsun doktora mesela gözüküyorsun bu normal diyor bu yaşta olacak diyor al işte, hani ilaç veriyor, ilaç artık biz diyor sizin diyor tamir ediyoruz iyileştiremeyiz diyor, doğru. Ben aldır mıyorum sen istediğin kadar tamir et diyorum, ben kendime bakarım diyorum, o da var yani (75, erkek, üniversite).

Burada Beauvoir’un dediği gibi korku ve endişe kaynağı olan ölüm ve yaşlanmanın dışarıdan verilen bir şey olduğunu görüyoruz (Beauvoir, 1977). Görüşmeci “yaşlı” olduğunu ilk olarak doktordan duyduğunu soyluyor. Tıbbın otoritesi ilk defa bu konuşmada benim için görünür oluyor.

Çevredekilerin ağabeylikten amcalık makamına çıkarması, çocuklarına tanıtan genç anne babaların “Bak Ahmet Dede” demeleri (72, erkek, üniversite).

Kişinin yaşlı olduğu, genellikle çevre veya toplum tarafından belirleniyor. Örneğin, "Yaşlı kişilerle ilgili bir çalışma yapıyorum, sizinle de görüşebilir miyim?" şeklinde bir ifadeyle, bireylere kendi yaşlılıklarını ima etmiş oluyorum.

Kendimi yaşlı biri olarak hiç görmüyorum. Kesinlikle cevap verebilirim buna. Yani diyorlar ya kendini hissettiğin yaştadır bilmem nedir falan. Ha bir tek şunu söyleyebilirim. Hatta esprisini bile yapmıştım ben bunun. 65 yaş gerçekten tıbbi ve hukuki olarak da yaşlı kabul ediliyor ya, 65 yaşımı geçtiğim zaman gerçekten bunu biraz hissettim. Hem fiziki olarak hissettim hem sosyal psikolojik olarak ama sonra sanki o geçti gibi yani, sonra hayatımda belki en yorucu en beni yıpratıcı dönemi yaşamama rağmen gene de öyle hissetmiyorum (69, kadın, üniversite).

Bu ifade, yaşlılık algısının kişisel ve kültürel unsurlarla şekillendiğini ve yaşlılık deneyiminin bireyden bireye farklılık gösterebileceğini yansıtıyor. Görüşmeci, 65 yaşın tıbbi ve hukuki olarak yaşlı kabul edildiğini belirtiyor, ancak bu yaşta da “yaşlı” hissetmediğini ifade ediyor. Bu “yaşlılık” hissini geçici olduğunu ve yaşlılık tanımının kişisel deneyimler ve algılarla ilişkilendirildiğini belirtiyor. Görüşmeci hayatının kendine göre deneyimsel olarak en zor olayları ile karşılaşsa da yaşlı hissetmediğini belirterek, yine yaşlılık kavramının içinde, umutsuz, olumsuz, aciz ve aşırı yorum sayılmazsa mutsuz olmak gibi anlamlar saklanıyor.

Ben, zamanımı ve genel olarak yani maddi manevi imkanlarımı kendi adıma özgürce kullanamam. Ama bu kişisel sebeplerden gelen bir şey. Benim yaşım ile ilgili değil. Mesela bunları gerçekten kullanabilirsem hiç kendimi yaşlı hissetmem ama tabii buradaki parantez şu, herhangi bir ciddi sağlık sorunu beni durdurmadığı sürece, yani

eskilerin tabiriyle elim ayağım tutuyorsa gözüm görüyorsa vs., yani ben kendimi hiç yaşlı hissetmem, hissetmiyorum da zaten (77, erkek, üniversite).

Bu ifade, yaşlılık kavramının bireyin yaşından ziyade kişisel yetenekleri, maddi ve manevi imkanları, genel sağlık durumuyla ilişkilendirilebileceği fikrini yansıtıyor. Görüşmeci, yaşlılığın yaşa değil, kişisel yeteneklere, bağımsızlığa ve sağlık durumuna dayandığını ifade ediyor. Bu durumda “yaşlılık” yaşa bağlı değil, kişisel yaşam koşullarına ve sağlık durumuna bağlı olarak biçimleniyor gibi görünüyor.

Hatta bana demiyorlar ama benim kendimce kanıtım şu, kendi çocuklarımdan onların kullandığı bir takım böyle ilginç kelimeleri hemen kapıyorum ve böyle bir güzel içselleştiriyorum. Mesela bunların bir tanesi bizim kuşağımızda olmayan bir kelimeydi “takılmak”. Mesela bir şeyin “çalışması”. Hani şu kavram “çalışıyor” veya mesela bu alet “çalışıyor” ama bu genel “çalışma” anlamında değil. Yani bu sadece bir örnekti (69, kadın, üniversite).

Genç kuşakla kurulan bağlar, iki kuşak arasındaki etkileşim insanları “yaşlı” hissettirmediğini düşündürüyor. Genç kuşağı takip edip onlardan bir şeyler kapmak, onlarla ortaklık kurmak, kişiyi “yaşlı” hissetmekten alıkoyduğunu ifade ediyor. Bu ifadeden kuşaklar arası iletişimin önemi hissediliyor. Kuşaklararası iletişimle ilgili daha derinlemesine olarak başka bir bölümde devam edeceğim.

Artık bize göre şey oluyor şişmanlık başlıyor veyahut da hareketsizliğin verdiği bir takım tembelliğin verdiği şeylerle aktif olamadığın için moralin de bozuluyor biraz uyumsuzluk başlıyor. Ama şeydeki güzellik gençlikteki güzelliği yaşlılıkta pek yakalayamıyorsun. Yakalama kafa olarak yakalarsın fizik olarak değil kafa olarak da uyum sağlamak demek oluyor, yani gittiğin ettiğin gençlerle beraber veya çocuklarınla beraber olduğun yerlerde, onların düşüncelerine fikirlerini hareketlerine saygı sevgi gösterirsem, uyum sağlıyorsun ve bu güzellik oluyor, ya bu da işte şimdi bizim

zamanımız, bu yaşta şimdi ne oluyor, sizinle konuşuyorum, mutlu oluyorum, oğluna çocuğumla konuşuyorum mutlu oluyorum veya işyerlerinde eski tecrübelerimin düşüncemi ortaya koyarak onların da takdiri olması dolayısı ile uyum sağlıyorum bir güzel oluyor. Böyle bir güzellik var yani (72, erkek, üniversite).

Bu görüşmeci "*kafa olarak uyum*" ifadesini kullanarak yaşlılık döneminde genç kuşaklarla düşünsel olarak yakın olmayı, fikirler, düşünce tarzları ve yaşam perspektifleri açısından uyum sağlamayı kastediyor gibi görünüyor. Fiziksel olarak yaşlanmanın bireyleri iyi hissettirmedeği pek çok kez tekrarlandı. Bireyler, fiziksel olarak yaşlanmanın altını çizse de sosyal olarak gençlerle uyum sağlayarak, kuşaklar arası ilişkilerde anlamlı ilişkiler kurabildikleri zaman mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Yaşlı bireyler ve gençler arasındaki etkileşim anlamlı ve değerli olarak yorumlanmıştır. Kuşaklar arası iletişimin önemini burada yeniden görüyoruz.

Görüşmeciler, özellikle kronolojik yaş bağlamında DSÖ'nün "genç yaşlı" olarak belirlediği yaş grubu, kendilerini "yaşlı" olarak tanımlamak istememektedirler. Bu görüşmeciler ruhen yaşlı hissetmediklerini her fırsatta dile getirmişlerdir ama kronolojik olarak yaşlı tanımlanmak istememeyi sadece bu yaş grubuna bırakamayız. 1932 doğumlu Feriha teyze ile konuşurken, arkadaşı Sadiye teyze (91) geliyor. Feriha teyze, *Nasılsınız Sadiye Hanım epeydir görüşemedik* diyor, Sadiye teyze *işte yaşlılık veriyor* diye karşılık veriyor. Feriha teyze, *hah bende tam yaşlılığı anlatıyordum ya ne zaman olduk yaşlı ya* diye Sadiye teyzeye soruyor. Aralarında gerçekten bir cevap arıyorlar. Sadiye teyze *"ben hiç kabullenemiyorum da ve hatırlamıyorum da"* diyor. Feriha teyze *bir düşüneyim bakayım nasıl yaşlandık biz hiç haberim, normal salı günleri toplanırdık güzel, değil mi,* Sadiye teyzenin görece genç kardeşi *evet, bu hastalık (salgını kastediyor) mahvetti* diyor. Feriha teyze *öyle oldu herhalde* diyor ama pek de içine sinmiş bir cevap gibi değil. Görece genç kız kardeş Amerika'dan yeni gelmişti. Bana

uzun bir antropoloji anlatımı yaptırıyor. Kendisi yaşlılar üzerine kitap yazacakmış. *Siz kaç yaşındasınız diyorum 100 diyor. Nasıl hissediyorsan o.*

Amerika'dan gelen kız kardeşin kronolojik yaşını öğrenemedim. Sonra da bedenine bakıp 60 küsur yaşlarında olduğunu düşündüm. Bedeni ele veren çizgileri azdı. Hareket yeteneği kısıtlı değildi, çok enerjik konuşuyordu. Bir anda kendimi birinin yaşlı olup olmadığına nasıl karar verdiğimi bulurken yakaladım. Karşıdaki kişinin yaşını tahmin etme çabası, ağacın çizgilerinden yaşını anlamaya çalışmaya benziyor. Kaç kök dolandığına bakıyor, bedenindeki çizgileri, izleri takip ediyorsun. Demek ki yaşlılık öncelikle bedende görünür hale geliyor ve önce fiziksel bir yaşlanmadan bahsediyoruz. Örneğin, gündelik hayatımızda hemen her gün çok ciddi vakit ayırdığımız sosyal mecralarda dünyanın her yerinden yapılan paylaşımlarla karşılaşırız. Bu mecralarda oldukça esnek ve sağlıklı bir bedene sahip yaşlı yetişkinlerin görselleri artmaktadır. Esnek ve sağlıklı bedende, tenin eskimesi ve buruşma hala görünürdür; ancak bu aşına olunan yaşlı tanımları için yeterli değildir. Böylece, ileri yaşına ve çizgilerine rağmen dinç, dinamik ve sağlıklı bir beden paylaşımı, bildiğimiz yaşlı sınıflandırmaların içinde olmadığı için “yaşlı gibi değil” diye yorumlanır. Yaşlılığın yüzü her gün değişiyor. Daha uzun süre kimin yaşlı olduğu tartışılacak ve koşullara göre tanımlar değişecek gibi gözükmektedir. Bu bağlamda gündelik izleri takip etmek elzemdir. Bu değişen yaşlılık algısını somutlaştırabilmek, anlayabilmek için Feriha teyzeye *kim söyledi yaşlı diye soruyorum*. Feriha teyze hemen heyecanla *evet nerden yaşlılığımız çıktı ortaya ben kendimi hiçbir zaman yaşlı görmedim mesela* diyor. Koyu bir sohbetin içine giriyoruz ve uzun bir tartışma süreci başlıyor.

Kendimi yaşlı olarak görmedim. Ben gayet normal hissediyordum kendimi, yaşımı maşımı bile hesaplamazdım hatta torunlara sorardım noldu kaç oldu diye böyle. Yeni oldu. Ondan evvele her işimi yani yapabildiklerimi yapıyordum filan sonra ne oldu bende anlamadım birdenbire yaşlı oldum diyor.

Dikkat edersek süreç içinde yavaş yavaş bir yaşlanmadan değil aniden “olunan” bir yaşlılıktan bahsediliyor. Amerika’dan gelen teyze *yaşlandığımız için yaşlıyız* diyor. Sadiye teyze *eski halin var mı* diye Feriha teyzeye çekişiyor. Feriha teyze *var yani* diyor, Sadiye teyze karşı çıkıyor, *var derken gelebiliyor musun kendi kendine, gidebiliyor musun, hiç bunları yapamadığın için*. Feriha teyze de *e tabi bunları yapamadığımız için, bunlar yaşlılık, kendi kendini idare ettirememek*. Sadiye teyze devam ediyor. *Eskisi gibi koşturabiliyor muyuz, hayır, eskisi gibi bir yerlere kendi başımıza gidebiliyor muyuz, hayır, şuradan caddeye geçebiliyor muyuz, bunlar yaşlılık değil mi, bana dönüp sen buradan atlar gidersin ama ben gidemem* diyor. Feriha teyze gülüyor, kabul etmediğini ifade ediyor. *Ben hala bunlar geçecek* (yeni ortaya çıkan küçük sağlık sorunlarını kastediyor), *ben eskisi gibi olacağım gibi bir his var, öyle gibi* diyor. İkiye bölünüyorlar. *Yaşlı olduklarını iddia eden taraf evladım kendine bak bize bak, sen pırıl pırılslın, biz eskimiş bez gibiyiz* diyor. (Kadınlar olarak *buruşmakla* ilgili bazı dertlerimiz var gibi görünüyor. Genç konumumla çalışma içinde sürekli kendi yaşlılık dönemimi düşünüyorum. Günün gençleri olarak, bir görüşmecinin dediği gibi *içten erken yaşlandığımız için* dıştan da hiç yaşlanmayan bir yaşlılığa gidiyor gibi gözüküyoruz. Kapitalist ruh estetik, sportif ve güzel olmak için gerekli her şeyi ihtiyaç duyurup, arz ediyor. Salt bedene indirgenmiş ve yaşlılıkta kaybedilen/eksilen her şeyi tamamlıyor.)

Öteki *çamaşır makinası alıyorsun 10 sene sonra teklemeye başlıyor, insan vücudu da bir makine tekliyor* diyor. Görüşmeciler yaşlanmayı “haşlanan kurbağa, eskimiş kaset, batan güneş, eskimiş bez, tekleyen çamaşır makinası” gibi benzetmelerle ifade ediyorlar. Bunları söylerken genelde gülüyorlar.

“Yaş almak”la “yaşlanmak” aynı şey değildir. Görüşmeciler arasında fiziksel ve zihinsel yaşlanma ilerledikçe “yaşlı” olunuyor. “Yaşlı olmak” daha çok yaşlılık

belirtileri kabul edildikten, “yaşlılık” kabullenildikten sonra başlanan bir sürece dönüşüyor. *Gönül genç, istekler genç, vücut yaşlı fakat istekler genç, evet o gitmiyor, o giderse kötü zaten, ondan sonra iyice yaşlanmış sayılırsın, o zaman kötü, iç dünyası hiçbir zaman yaşlanmaz, sizin gibi sevdiğiniz güzel şeyleri bizde severiz, o ruh hiçbir zaman yaşlanmaz, o bitmez.*

Fiziksel bir yaşlanma değil esas olarak ruhsal/psikolojik bir yaşlanma *her şeyin bittiğini* işaret ediyor. Yani ölümü, yani arzusun ve hevesin devam etmediğini, gönül telinin tınlamadığını. *Kafa olarak bitince insan bitmiş oluyor.* Çok genel yaşlılık tanımlarıyla çok karmaşık ve çok boyutlu bir süreci anlamaya çalışıyorum. Oysa çok önemli bir şey söylüyorlar. *Herkesin yaşlılığı kendine.*

4.1.2. “Herkesin Yaşlılığı Kendine”

Yaşlılık bireyin demografik özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Niceliksel olarak artan yaşlı nüfusun ve onların çevrelerinin geçirdiği toplumsal dönüşümler ve değişimler, yaşlı bireylerin ve yakınlarının gündelik hayattaki değişimleri, hızlı teknolojik değişimler sonunda yaşlanma konusunun yeniden değerlendirilmesi elzemdir. Yaptığım görüşmelerde yaşlılar, Settersen’in yaşam seyri perspektifine uygun olarak, belirli bir yaşlılık profili çizmiyorlardı. Görüşmecilere göre, gün sonunda herkes, kendine göre farklı yaşlanıyordu. Bireylerin yaşam seyri boyunca roller ve durumlarında geçişler yaşadığı bir perspektif olan yaşam seyri perspektifi, hayatın farklı evrelerindeki değişiklikleri, örneğin doğum, evlilik, boşanma ve ölüm gibi geçişleri içermektedir (Hutchison, 2005). Yaşam seyri perspektifi, yaşamı, doğumdan ölüme kadar ki süre olarak görmekte ve kişisel olarak gelişme ve yaşlanmanın hayat boyu devam eden bir süreç olduğunu belirtir. Farklı yaşlardaki insanlar, durumlara farklı deneyimler ve kaynaklar getirirler. Sonuç olarak; yeni koşullara farklı biçimlerde uyum sağlarlar. Bu anlamda, bu perspektife göre deneyimler yaşa dayalı olarak değişir

ve hayat boyu devam eder. Her ne kadar yaş kronolojik olarak belirlense de kronolojik olarak belirlenen yaş, bireyin sosyal yaşamında konumunu, rollerini belirlediği gibi kurumsal olarak yapılan düzenlenmelerin altyapısında da önemli bir rol oynar (Elder, 2002:3-19). Bu perspektifte olduğu gibi, görüşmeciler, bireysel tecrübeler ve yaşlanma süreçlerinin kendine has bir biçimde farklılaşabileceğini söylüyorlar. Yaşlılık her insan için farklı bir deneyimdir ve benzer şekilde her insan kendi yaşlanma sürecini farklı biçimlerde deneyimlemektedir. Bu sebeple yaşlılar ya da yaşlılığa dair tüm genellemeler, tüm genellemelerde olduğu gibi yanıltıcı olma tehlikesine sahiptir. Yaşlılar arasında farklı yaşam tarzları, farklı sosyal çevreler, farklı kişilik özellikleri, farklı ekonomik ve sağlık durumları vardır. Bu farklılıklar yaşlanma sürecinin nasıl deneyimleneceğini belirler.

Mesela bazen şöyle yaşlılar görüyorum, markette pazarda herkese terslenen, işte devamlı böyle gençleri küçümseyen, devamlı kendi kuşağını kendini öven, ay Allah'ım ne olur ilerde böyle bir yaşlı olmayım diyorum. Hani böyle şey tipler vardır ya bizde de örneği Cüneyt Arkın hemen aklıma geliverdi söyleyeyim. Yaşlandığı halde hayatında gençlere de her şeye de böyle bir güzelleyerek bakan, kibir yapmayan küçümsemeyen. Böyle iki türlü yaşlı var bence. Yani çok farklı bu ikisi bu da insanın yaşadığı önceki hayatla ilgili mutlaka, ya hayatını iyi kötü mutlu yaşamışsan ilerde iyi oluyorsun, tatmin olmuşsan iyi oluyorsun olamamışsan alacağın var gibi hissediyorsan olamıyorsun kötü oluyorsun. Yani aksi yaşlı aksi ihtiyar diye bir deyim vardır bu ülkede, işte bazı insanlar böyle oluyor. Onu bilemeyiz yani ama olmamayı çok istiyorum. Şu anda da zaman zaman öyle olduğumu biliyorum canım. Ama bunun yaşla ilgisi yok benim karakterimle ilgisi var (69, kadın, üniversite).

Yaşlılık deneyimi, kişiden kişiye farklılık gösterebilir ve kişisel/toplumsal birçok belirleyiciye bağlı olarak şekillenebilir. Bu belirleyiciler arasında cinsiyet, eğitim düzeyi, sosyal çevre, sağlık durumu, ekonomik durum, kişilik özellikleri, yaşam tarzı ve

diğer birçok unsur yer alır. Farklı etnik ve kültürel gruplar arasında da yaşlılık deneyimleri çeşitlilikler gösterecektir. Kimi kültürde yaşlılar saygın bir konumdayken, diğer kültürlerde olumsuz olarak algılanabilecektir. Kültürel değerler, inanç sistemleri ve toplumsal yapılar yaşlılık deneyimini biçimlendirecek ve kurgulayacaktır. Tüm bunlar yaşlılık deneyimlerini ve yaşlılık algısını farklılaştıracaktır. Kırsal da yaşayan bir yaşlı ile kentte yaşayan bir yaşlı farklı yaşlanacaklardır. Her iki koşulda, sosyo-ekonomik düzeyin farklılığı ya da eğitim durumu da yaşlanmayı farklılaştıracaktır. Kırsalda, toprakla uğraşmış emekli bir çiftçi ile bir köy ağasının yaşlılığı aynı saygıyı ya da görüşmecinin belirttiği gibi bedenlen aynı aşınmayı göstermeyecektir. Bu durum yaşlılık deneyiminin sağlık bakımından da farklılaşacağını gösteriyor.

Köylünün yaşlılığı, şimdi nasıl söyleyeyim sana, bir metropolde yaşayan insanın yaşlılığı ile bir olamıyor. Daha aslında temiz düşüncelidir duyguludur, doğa ile haşır neşirdir daha çok da yorulabilir, daha çok mücadele edebilir ama kendi ananesine geleneğine bağlı olarak birtakım şeyler de asabı bozulabiliyor mesela, Ekin- hasat alamadı asabı bozuluyor, sonra tabiatın doğanın altında günlerce çalış, daha çabuk çöküyor yoruluyor, eller nasıl ulaşıyor vücut yoruluyor toprakla devamlı temas halinde olmasına rağmen dolayısıyla (72, erkek, üniversite).

Görüşmeci her bireyin yaşlılığının kendine özgü olduğunu ifade ediyor. Köyde yaşlılık deneyimini yaşayan bireyle ve metropolde yaşayan bireyin yaşlılık deneyimi arasındaki farkların altına çizen bu görüşmeciye göre *metropolün içindeki semtlere göre de farklıdır.*

...bir yere gideceksek falan kendimize gayet güzel çekidüzen veriyoruz büyümesi gereken yerlere nikah olur, nişana davet olur, resmi yer olur. O zaman şey yaparız bu hep dediğin şeyler belirli bir medeni çevrede olan kişiler için, şimdi sen kırsal bir yere gittiğin zaman bunların cevabını kolay kolay alamazsın. Bunlar orta seviye belirli bir kültüre sahip olan kişilerin vereceği cevaplar (73, erkek, üniversite).

Bulunduğu ortama bağlı maddiyatla beraber yaşam tarzına bağlı... Onun kültürüne bağlı onun gelir seviyesine bağlı bayağı çok etkenler var (77, erkek, üniversite).

Sosyal antropolojik bir perspektiften değerlendirildiğinde, kültürel farklılıkların insanların davranışlarını nasıl etkilediğini vurgulayan bu sözler, yaşlanma deneyiminin sosyo- kültürel ve ekonomik bağlamda nasıl değişebileceği konusunda açıklamalarda bulunuyor.

Ekonomik ve gelişme durumuna bağlı, Şimdi bunlar arttıkça gelişme ilerledikçe ne oluyor sonra, büyükşehirlerde orada burada görüyorsunuz kreşler var, anne baba çalışıyor, kreşlere koyuyorlar çocuğu bu köylerde yok kasabalarda pek yok gelişmeye bağlı kreş olduğu zaman çocuk hem kendini geliştiriyor hem de anne baba rahatlıyor, çalışıyor (73, erkek, üniversite).

Tezin sorunsalına bağlı olarak yaşlılığın çok katmanlı ve tartışmaya müsait yapısını, genel geçer kavramların kaygan bir zeminde durduğunu anlıyorum. Yaşlı bireyler ve yaşa dayalı ayrımcılık konusu tek başına ele alınıp genele yansıtılacak, tüm kavramları içerecek tek bir çalışma alanı değil. Çünkü neredeyse her yaşlıyla o yaşının durumuna göre ayrı bir yorum gerektiriyor. Bu bağlamda da tüm kavramlar sorunsallaşmaya başlıyor. Çalışmanın hangi zamanda, kimlerle ve nerede yapıldığı bu açıdan daha çok anlam kazanıyor. Yaşlılık deneyimi karmaşık ve çeşitlilik gösteren bir süreçtir. Her bireyin yaşlılık deneyimi, bireysel belirleyicilerin yanı sıra sağlık konuları, kültürel, ekonomik ve toplumsal etkilerle biçimlenir ve kurgulanır. Yaşlılık deneyimi çok katmanlıdır. Yaşlıların deneyimleri büyük ölçüde bireysel unsurlar, ekonomik koşullar, toplumsal ve kültürel etkiler tarafından şekillenir. Bu belirleyiciler bir araya geldiğinde, yaşlılık deneyimi kişiden kişiye farklılıklar göstermektedir. Yaşlılık deneyimini anlamak ve yorumlayabilmek için tüm bu unsurları dikkate almak önemlidir. Yaşlılık sürecini anlamak için makro tanımlar yetersiz kalacaktır. Hiçbir

insanın birbirine benzemediği gibi, hiçbir yaşlılık da birbirine benzemiyor. Birçok belirleyici devreye giriyor. Yaşlılık dönemi genellemeye mümkün bir alan değildir. *Herkes kendine göre yaşıyor. Bireysellik vurgusu ön plana çıkıyor.*

4.1.3. Değişen Giyim Tarzı ve Yaşlı Temsilleri

Araştırmama devam ederken yaşlı görüşmecilerle ya da yaşlı adayları dostlarımla çalışmam hakkında konuşurken muhakkak konu giyim tarzlarının sembolik anlamlarına geliyordu. *Bir insanı tipinden anlarsın. Kılığına kıyafetine baktın mı, herkes illa kendini belli eder. O gömlek tam bir teyze kıyafeti değil mi?* Giyim tarzları, kişinin kimliği, kültürü, sosyal statüsü, kişisel tercihleri ve hatta duygusal durumu hakkında ipuçları vermektedir. Bir kişinin giyim tarzı onun kendisi hakkında ne düşündüğünün bir göstergesidir. Giyim tarzı, bireyin algısını yansıtır. Kimliğine dair izler taşır.

İnsanın giyimini kuşamını ekonomisi ve sosyal çevresi belirliyor (84, kadın, üniversite).

Giysilerimizin kimliklerimizle olan ilişkisini neredeyse bir asır önce 1928 yılında Wirgina Woolf “Orlanda: Bir Biyografi” (1928) adlı en popüler romanlarından birinde şu kelimelerle ifade etmiştir: *“Önemsiz şeyler gibi görünseler de giysilerin bizi sıcak tutmaktan daha önemli görevleri vardır. Giysiler dünyaya bakışımızı ve dünyanın bize bakışını değiştiriyorlar... Bizi giyen giysilerdir, biz giysileri giymeyiz, görüşünü destekleyecek çok şey var; onlara kol veya göğüs kalıbı verebiliriz ama onlar bizim kalbimizi, beynimizi, dilimizi istedikleri gibi şekillendirirler.”* Woolf daha o yıllarda, giysilerin temsiliyet gücünü fark etmişti. Onların stilinden değil sembolik anlamlarından bahsetmekteydi. “Giysiler, derinlerde saklanan bir şeyin sembolünden başka bir şey değildir” dedikten sonra, cinsiyetlerin birbirine karışabileceğini ancak giysilerin kadın ve erkek olmayı koruyacağını, belirtmiştir (Woolf,1928).

Smith, Orta çağlarda " bireylerin giydiklerinin kim olduklarının bir örneği olarak kabul edildiğini " belirtir. “Belirli bir eşyayı giymek sizi [...] orta çağ İngiltere'sinde özel biri yaptı” der (Smith, 2009:328). Arkeolojik kayıtlar, orta çağdaki köylülerin, pek çoğu için harcanabilir gelirin neredeyse hiç olmadığı bir dönemde, dekoratif giysiler ve aksesuarlar giydiklerini gösteriyor. Seçkinler, eşit ölçülerde, belirli sosyal konumlara kabul edilmeyenler tarafından nelerin giyilip giyilemeyeceğini (örneğin şövalyeler köylülerin giyemeyeceği şeyleri giyebilirdi) yasalar aracılığıyla yasalaştırmaya çalıştı (Ladik, Carillat, 2015:188).

Castells tüm kimliklerin inşa edildiğini söyler. Ona göre, " kimlikler oluşurken, güç aygıtları ve dini içgörülerin yanı sıra tarih, coğrafya, biyoloji, üretken ve yeniden üretim kurumları, toplumsal hafıza ve kişisel fantezilerden gelen yapı malzemelerini kullanır" (Castells,2010:7). Kimlik, bir ifade biçimi olarak giyim alanında da vardır. Kimlik temsilinin önemli göstergelerinden biri giysidir. Giysi sadece insanların hangi kumaşı giydiğinin bir göstergesi değildir. Belk 1988 tarihli makalesinde “sahip olduklarımızı kendimizin bir parçası olarak gördüğümüz önermesinin yeni olmadığını” belirtmektedir (Belk,1988:139). Giysiler kimliğimizin bir ifadesidir ve eylemliliğin devam etmesi için bir arenadır (Twigg, 2007:285-305). Giysiler benlik ve toplum arasında bir köprü görevi görür. Çıplak beden ve sosyal çevre arasında giysiler aracılığıyla kurulan bir dil vardır. Görsel bir dil diyebileceğimiz bu iletişim biçimi esasında, toplumsal kimlik, benlik, cinsiyet, yaş ve toplumsal statünün temelindeki kültürel değerleri ifade eder (Davis, 1997). Bu bağlamda yaşlılık döneminde giyim tarzı konusunun da dikkate değer bir anlamı vardır. Yaşa bağlı toplumsal beklentiler, beden üzerinde etkili olur ve giysilerle görünür hale gelir (“boomer” gömleği temsili gibi).

Kıyafet seçimi ve gerekliliği, yaşanan toplumun kültürel değerleri, gelenekleri ve ekonomik durumu tarafından belirlenir. Kültürel değerler ve gelenekler, insanların

giyim tercihlerini ve tarzlarını şekillendirir. Bir toplumun belirli kıyafetleri nasıl görüp yorumladığı, bu kıyafetlerin ne zaman ve nasıl giyilmesi gerektiği gibi etkenler, giyim tarzlarını etkiler. Bireylerin kişisel zevkleri, sosyo- kültürel durumu da giyinmede belirleyici rol oynar.

Mesela Suadiye’de oturuyordur ya da diyelim İstanbul’da oturuyordur, Kastamonu’ya gittiğinde orda giyim şeklini devam ettiriyorsa bravo ona denir ve bir süre sonra ona bayağı saygı göstermeye başlanır. Herkes dedikodu yaparken, o davranışları bakımından da ters tiptir. Kendini benimsetir (66, erkek, üniversite).

Yaşlanmayla ilgili kültürel süreçleri yorumlamaya çalışırken giyim kuşam tercihlerini ve beklentilerini anlamaya çalışmak, yaşa dayalı ayrımcılığın seyrini takip etmek açısından etkili olacaktır. Giyim kültüründe, yaşlılara yönelik yaşa dayalı ayrımcılığın da bir yansımasını gözlemleyebiliriz. Kültürel kodlar ve beklentiler, yaşlı bireylerin giyim tarzlarını etkileyebilir ve yaşlılığın getirdiği bazı stereotipleri güçlendirebilir.

Psikolojik rahatsızlıklar var, bipolar gibi, hanım hanımcık biridir, mani döneminde 70 yaşında boyanır bilmem ne yapar ve bazı erkekler de bunu bildiği için av kovalarlar, bunu kullanırlar, berbat bir durum, burada ben düşünürüm mesela, acaba böyle bir dönemde mi bu kadın diye çünkü genellikle bu giyim kuşama uyarırlar çünkü. Bunun dışında yoksa kendi yetiştiği çevre belirler, sosyal ve kültürel sermayesi belirler (69, erkek, üniversite).

Ülkenin yaşantısına göre kişilerin duruşuna göre, ben şimdi kıpkırmızı bir elbise giyip gelsem, boyansam güzel, buraya yaşlı olarak, aa şuna bak kıpkırmızı giymiş, halbuki bunu Avrupa’da söylemezler (66, kadın, üniversite).

Çirkin duruyor, dudağını boya, gözünü boya, oje yaşına göre giyeceksin (90, kadın, lise)

Gençliğinde sürekli makyaj yapan abes görülüyor, sen görülüyorsun sonradan, o abes görülüyor, buruşuk dudagina ruj, süredebilir tabi de (85, kadın, üniversite)

Modernizmle beraber bedenler dış görünürlere indirgenmiştir. Kadınlar için anti-aging sanayisi ile genç ve güzel görünme çabası saplantı haline dönüştürülmektedir. Bedendeki yaşlanma belirtileri utanıp, sıkılacak şeyler haline gelmekte ve doğal olarak yaşlılığın, yaşlanmanın önüne geçilmeye çabalanmaktadır. Eril bakış, ataerkil düzen kadının nasıl “göründüğüne” hatta nasıl görünmesi gerektiğine karar vererek kadın yaşlılığını bir ayrımcılık unsuru haline getirmektedir. Kadının değeri “cinsel piyasa değeri” ile ifade edilmekte, kadın yaşlılığı değersiz bir konuma yerleştirilmektedir. “Yaşından genç gözüküyorsun”, “yaşını hiç göstermiyorsun”, “yaşına göre çok iyi gözüküyorsun”, yaşına göre zayıfsın”, “yaşlı durmuyorsun” gibi sözler iltifat olarak kullanılırken yaşlı ayrımcılığı tetiklenmekte, yaşlılık dışlanmaktadır. Özellikle kadınlar “yaşlarına uygun” giyinmeye zorlanıyor gibi gözükmektedir. İleri yaşta bir görüşmeci yaşlanan kadın bedenine ruj gibi güzellik ürününü yakıştıramamıştır. Görüşmeciler arasında özellikle kadınlar *bu yaşlarında istedikleri gibi giyindiklerinden* bahsetmişlerdir. Belirli bir yaştan sonra bazı giysilerin yaşına yakışmadığı önyargılarına katılmamış, yaşlı kadın temsillerine karşı çıkmışlardır.

Pembe, kırmızı hepsini giyiyorum, yaşlılara yakıştırmıyorlar, ben öyle düşünmüyorum, yaşlandın bu renkler olmaz artık diye bir şeye uyamayacağım, istediğimi giyerim kime ne (66, kadın, üniversite).

Yaşına yakışan şeyler giyilir, bunu insanlar kendileri belirler ama tabi istersem kırmızı giyerim, küpe takarım kime ne, ben istediğim gibi giyinirim. Yani onların ne dediğine göre o kadar da değil, sonuçta bende ayarımı biliyorum (65, kadın, lise).

Yani abartılı giyim abartılı davranışlar abartılı konuşmalar bence her yaşta şeydir ya, tabi belli yaşlarda daha da rahatsız edicidir, öyledir, öyle diyeyim (68, kadın, üniversite).

Belirli bir yaştan sonra bazı kıyafetlerin, bazı renklerin giyilemeyeceğine dair önyargılar toplumun yaşlılığa bakış açısını göstermektedir. Bu fikri onaylayan ve uygulayan yaşlılar bu klişenin eyleyicisi ve sürdürücüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Benim saha çalışmam da görüşmeciler, kadın / erkek fark etmeksizin, yaş aldıkça rahat kıyafetler giymeyi tercih ettiklerini söylemişlerdir.

Oğlum bazı ayakkabılar elbiseler filan veriyor zaten onun da giyip çıkardığı şeyleri ben giyiyorum, zaten hemen hemen genç oluyorum, eşofman su bu filan , onlar güzel oluyor, şimdiki yaşlıların çoğu bunu benimsediler, rahatlık, rahat giyinme, rahat hareket etme, eskiden öyle değildi babam hala gene resmi dışarı çıkarken yine kravat takardı , gene takım elbise giyerdi, eskiler öyleydi ama şimdi o şey kalktı bakıyorum şimdi maşallah bütün emekliler ve bizler nesil nesil ilerliyor bu artık yavaş yavaş yadırganmıyor hiçbir şey yok, eskiden bizim gençlerin çocukların falan bazı giydikleri şeyleri biz şimdi kabulleniyoruz, hiçbir şey yok rahat rahat iyi oluyor (72, erkek, üniversite).

Yaşlılığa ilişkin kültürel beklentilerin beden üzerinde nasıl tezahür ettiği, yine bu beklentilerin bedeni nasıl sunduğu, giysilerin yaşa göre nasıl belirlendiğini görmemiz açısından bize bakış açısı sağlayacaktır.

Birisinin gazete yazısından mı ne okumuştum biraz böyle tiye alarak konuşuyordu. Kendi çocuklarıyla neredeyse aynı şeyleri giyen hatta daha genç giyinen kadınlar ve erkekler bizim kuşağımızdadır ya. Mesela şu anda bile ben çocuğumla yan yana oturuyorum. Bizim kot pantolonları aynı yani, diyelim ki giyim her şey midir, birazda bir şeydir yani, her şey değilse de bir şeydir. Malum biz de 60-70 döneminde

üniversite okuyan kuşağız (69, kadın, üniversite).

Giyim, bir toplumun değerlerini ve değişen zamanlardaki dinamiklerini anlamak için önemli bir araç olabilir. Görüşmeci burada giyim tercihlerinin sosyal ve kültürel bağlamlara nasıl gömüldüğünü ve kişisel kimlik inşası için nasıl kullanıldığını yansıtıyor. Kendi kuşağı ile çocuğu arasındaki giyim benzerliklerine vurgu yapıyor; ancak bu benzerlik, sadece dışsal bir gözlem değil, aynı zamanda bir kuşak arasındaki bağlantıyı ve farklı kuşakların giyim tercihlerindeki değişimi ifade ediyor. Kendi kuşağının 60-70'lerdeki üniversite deneyimine atıfta bulunarak, o dönemi toplumsal ve kültürel dinamiklerini yansıtan bir referans olarak kullanıyor. Bu söylem, giyim tercihlerinin, geçmişteki deneyimlerin ve o dönemin normlarının bir yansıması olarak görüldüğünü de düşündürüyor.

Giyimler, pek çok kişi için kimliklerini bulma süreçlerinde kullanılan iletişimsel göstergeler olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple bireyler açısından moda söylemleri; benliğin tanımlanmasına yönelik, toplumsal ayırım ve sınırlar düzeyinde kişisel anlatılar kurarak, kişilerarası dinamikleri yorumlamak, gelenekselleşmiş toplumsal kategorilere (özellikle cinsiyetle ilgili olanlara) karşı çıkmak ve bunları dönüştürmek için kullanılmaktadır (Crane, 2003). Giyim ve moda kavramlarının birçok kişi için sadece giyinme pratiği olmanın ötesinde, kişisel kimliklerin ifade edilmesi ve toplumsal dinamiklerin yorumlanması için bir araçtır. Moda, bireylerin kendilerini tanımlama süreçlerinde önemli bir rol üstlenir. Toplumsal sınırları ve ayrımları kişisel hikayelerle bağdaştırarak, geleneksel toplumsal kategorilere karşı çıkmak ve bu kategorileri değiştirmek için bir araç olarak kullanılır.

Yaşa dayalı ayrımcılığı giyim mağazalarında ve moda endüstrisinde de görebiliyoruz. Genellikle yaşlı tüketiciler, modanın dışında bırakılır ve giyim seçenekleri sınırlıdır. Bu, yaşlı bireylerin giyim tercihlerinin ve stilinin sık sık

görmezden gelindiği veya önemsizleştirildiği bir örnek gibi gözükmetedir. Alışveriş yaparken yaşlılara ya da yaşlıların zevklerine yönelik tasarımların ya da reyonlarla karşılaşmayız. Gençliği ve güzelliği yücelten kapitalizmin moda endüstrisi tüketim kültürünün bir parçasıdır ve genç kitleyi hedef almaktadır. Moda endüstrisi bu demografiye daha az odaklanır ve yaşlı yetişkinleri bu alanda görünmez kılar. Sosyal antropolojik bir bakış açısıyla, yaşa dayalı ayrımcılığın giyim kültürü içinde nasıl kurumsallaştığını ve nasıl yaygınlaştığını anlamak önemlidir. Ayrımcılığın kökenleri ve toplumsal dinamikler, yaşlı bireylerin giyim tercihlerine ve giyimle ifade etmek istedikleri kimliklere nasıl etki eder? Bu sorular, yaşa dayalı ayrımcılığı ele almak için sosyal antropolojik bir bakış açısından önemlidir. Yaşlılara yönelik yaşa dayalı ayrımcılık, giyim kültürü içinde de kendini gösterir ve yaşlı bireylerin giyim tercihlerini etkileyebilir gözükmetedir.

4.1.4. Köksüzleşmeye Karşı Kuşaklararası İletişim: “Bizim Gençliğimizde”

1937 doğumlu, Kazakistanlı bilim adamı ve yazar Nebat Kelimetov, “Yaşlılık” adlı kitabında “Bizim gençliğimizde yaşı geçkin insanlar ihtiyarlamalarını bir kusur saymazlardı. Yaşlılıklarını gizlemeye çalışmazlardı. Aksine yaşlılıkları ile gurur duyar, topluma akıllı başında insan gibi görünmeye çalışırlardı. Onlar bize uzun yolculuklar yapmış, belli hedeflere şerefleriyle ulaşmış, gizemli insanlar gibi görünürlerdi” der. Onların döneminde ihtiyarladım diye üzölmek yerine aksine “Allah’a şükür olsun ihtiyarlık dönemime ulaştık” diyen yaşlılar çocuklara “ömrün uzun olsun, benim gibi aksakallı, sarı dişli ihtiyar ol” diye dua etmekteymişler. Kelimbetov’un tabiriyle ‘yerlerini iyi bilen yaşlılar’ onların manevi mirası ve geçmiş ile gelecek arasındaki köprüleridir. Yaşlılıktan üzüntü duymadığını belirten Kelimbetov “Ben her zaman yazın yaz, güzün güz olayı severim” demiştir (Kelimbetov, 2011:53-54). Kelimbetov bu cümlesiyle, hayatta her şeyi zamanında yaşamaktan hoşlandığını ve her anın farklı

değerler taşıdığını ifade eder gibi gözükmetedir. Buna göre, her yaş, kendine özgü güzellikleri, problemleri ve değerleri barındıracaktır. Her yaş döneminin kendine özgü avantajları ve dezavantajları olduğunu anlamak, yaşın getirdiği değerleri ve deneyimleri daha açık görmemizi sağlayabilir. Bu anlamda, yaşlı yetişkinlerin kişisel deneyimlerini paylaşması, farklı yaş dönemlerine olan bakış açımızı zenginleştirebilir.

Otuz beş yaşında Dante gibi ortasında mıydık ömrün? Biz o yaştayken ülkemizde ortalama yaş süresi 70'in çok altındaydı. Dante bile ancak 56 yıl yaşamıştı. Otuz beş yaşında, 70 yaşına ulaşabilmek büyük hayal ve şans olabilirdi. Ancak bugün 70 yaşını aşmış biri olarak ömrün ortası olarak 35 rakamını az görüyorum (Kelimbetov,2011).

Kadıköy Müzik ve Gösteri Sanatları Okulu'nda aynı enstrümanı çalmaya çalışmakla uğraştığımız Rüştü Bey, görüşmemizden sonra bir gün bana ders çıkışında 1984 yılında Jerry Abbot tarafından yazılan Orson Welles'in şarkısının sözleriyle geldi:

"I know what it is to be young, (ben bilirim genç olmanın ne olduğunu)

but you, you don't know what it is to be old (ama sen yaşlanmanın ne olduğunu bilmezsin)

So my friend, (yani arkadaşım)

let's make music together (hadi birlikte müzik yapalım)

I'll play the old while you sing me the new (sen bana yeniye söylerken, ben sana eskiyi çalacağım)

In a time when your young days are over (genç günlerin bittiği zaman)

there'll be someone sharing their time with you (zamanını seninle paylaşan birisi olacak)''¹⁴

Rüştü Bey yaşlanma deneyimini bir şarkı üzerinden anlatmaya çalışırken kuşaklar arası iletişimin önemini vurguluyor gibi gözükmektedir. Şarkıdaki sözler, yaşlılığın ve gençliğin birbirine karşılıklı olarak ne kattığını ve bu iki kuşak arasındaki etkileşimin toplumsal bir denge yarattığını söylüyor.

Dedim ya babam beş nüfusa bakıyordu, biz birbirimize karı koca zor çalışıyoruz zor bakıyoruz, siz...Dolayısıyla yaşlılık erken yaşlılığa başlıyor, aslında genç görünümlüsünüz ama içiniz yaşlandı (72, erkek, üniversite).

Görüşmecinin ifadesi, kuşaklar arasındaki yaşantıların ve deneyimlerin farklılaşmasına dikkat çekmektedir. İki farklı kuşak arasında, yaşamın zorlukları ve yaşlılık algısı üzerinden bir karşılaştırma yapılmaktadır. Görüşmecinin vurguladığı, kendi gençlik deneyimiyle, büyüklerinin gençlik ve yaşlılık deneyimlerinin yan yana getirilmesi, kuşaklararası bir perspektif sunmaktadır. Bu kuşaklararasılığı görüşmecinin kendi gençlik ve yaşlılık deneyimi, kendi büyükleri de onlara anlattığı için kendi büyüklerinin gençlik ve yaşlılık deneyimleri ve bizim gençlik dönemimizin bazı deneyimleri olarak sayabiliriz. Derin tarihçesi olan, köklü ailelerde, bilgi daha da derinleşir, perspektif genişler ve kuşaklararası etkileşim daha da belirginleşir. Bu, kuşaklar arasında bilgi ve deneyim aktarımının, bireylerin yaşam algılarını nasıl şekillendirdiğine dair önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu deneyim aktarımları aynı zamanda bugünü de etkileyebilme potansiyeli olan sohbetlerdir. Bu perspektif çeşitliliği, farklı nesillerin deneyimlerini bir araya getirerek geçmişin nasıl

¹⁴ Abbott, J. (1984). I Know What It Is to Be Young [Şarkı sözleri]. (Orson Welles tarafından seslendirilmiştir).

şekillendiği, günümüzü nasıl etkilediği ve geleceğin nasıl olabileceği hakkında fikirler sunar.

Kuşak kavramı, gündelik hayatta toplumdaki yaş grupları arasındaki farklılıkları anlamlandırmak, bireysel benlikleri ve diğer kişileri tarihsel zaman içinde konumlandırmak için yaygın olarak kullanılmaktadır (Pilcher, 1994: 481). Nesil ya da kuşak kavramı, belirli bir tarihsel dönemde doğan, o zaman da yaşayan, benzer hayat deneyimlerine sahip insanlar grubunu gösterir. Mannheim'ın kuşak konumu bilginin varoluşsal belirleniminin kilit bir yönüdür. Kuşak konumu 'belirli davranış, duygu ve düşünce biçimlerine' işaret eder (Mannheim,1952:291). Nesil bilincinin ve bir neslin karakteristiklerinin oluşumunda sadece kronolojik yaş veya belirli bir dönemde doğmuş olmanın yeterli olmadığını vurgulamak kritik bir öneme sahiptir. Bireylerin genç yaşta karşılaştıkları tarihsel olaylar, onların hayatlarını, dünya görüşlerini ve sosyal değerlerini şekillendirir (Pilcher,1994:483). Neslin tanımlanmasında sadece yaş değil, sosyal, kültürel ve tarihsel unsurlar da etkili olmaktadır.

Nesillerin tanımlanması ve karakteristikleri yanında, bir neslin temsil edilmesi de oldukça önemlidir. Temsil, o nesle ait değerleri, inançları, kültürü ve yaşam tarzını yansıtan semboller, kişiler, hareketler veya topluluklar aracılığıyla gerçekleşir. Bu semboller ve temsiller, o neslin değerleri, inançları ve kültürü hakkında derinlemesine bir fikir verir ve toplum içinde o nesil hakkında geniş bir anlayış oluşturur. Özellikle bu çalışmanın gerçekleştirildiği 2020'lerde, çalışmanın profilini oluşturan 65 yaş üstü bireylerin büyük bir kısmı “baby boomer” (1945-1964) kuşağı denilen yıllarda doğmuşlardır. Bu nesil, II. Dünya Savaşı sonrası döneminin sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlerinden etkilenmiş bir jenerasyondur. Çalışma, “silent/lost” (1925-1945) kuşağından da bireyleri içermekte olup, bu iki kuşak arasındaki geçiş dönemindeki bireylerin yaşantıları ve deneyimleri üzerine bir bakışa da olanak sunmaktadır. Belirli

bir nesle ait değerler, inançlar ve deneyimler, o neslin üyeleri arasında benzer yaşam deneyimlerini paylaşan bireylerle etkileşim kurulduğunda ortaya çıkar. Belirli bir yaşam deneyime sahip insanlarla bir araya geldiğinizde, onların yaşadıkları dönemleri ve kuşakların karakteristiklerini tanımlayan özellikleri konuşmak kaçınılmazdır. Özellikle yaşlı bireyler, kendi gençlik dönemlerine dair anılarını paylaşırken nostaljik bir his kendini gösterir. Nostalji, bireyin yaşlandıkça otobiyografik hafızasındaki anılara yönelik olumlu bir tutumu ifade eder (Kusumi, Matsuda, Sugimori,2010:150) ve bu, kuşaklar arası deneyim paylaşımlarında sıkça rastlanan bir durumdur; ancak 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da ortaya çıkan "modernleşme" süreci, bu anılara ve deneyimlere olan yaklaşımı etkilemiştir. Modernleşme, hem değişim açısından yeni bir perspektif sunar hem de belirli sınırlar ve kurallar belirler. Bu süreç, geleceği henüz kurgulamadan "geçmişle" olan bağları koparma amacı güder. Modernleşme, "geçmiş" geleneksel toplumlara ait bir şeymiş gibi sunarken, toplumsal değişimi bir tür toplumsal hafıza kaybı olarak yaşatır. Geçmiş ile bağları koparmayı düstur edinen böyle bir yaklaşım bireye bir getiri sağlamadığı gibi, onun köksüzleşmesine de vesile olabilir. Nostalji kelimesi, anlamı itibarıyla eve dönüşü duyulan özlemi ifade eder; bu, "artık var olmayan veya asla var olmamış bir eve duyulan özlem" şeklinde tanımlanabilir (Boym, 2009:14). Bu, bireyin geçmişi muhafaza etme ve köklerine bağlı kalma ihtiyacını ortaya koyar. Nostaljik duyguların yaşandığı bu anlar, geçmişle kurulan bu bağın ne kadar kuvvetli olduğunu gösterir. Geçmişte yaşanan anılar, bireyler için sadece bir hatıra değil, aynı zamanda kimliklerinin ve toplumsal hafızalarının bir parçasıdır. Bu anlar, kuşaklararası deneyimlerin paylaşılmasında önemli bir rol oynar. Geçmişe özlem duyulan bu anlar bazen ibret verici olur, bazen keyif verir ve bazen de hiçbir şey ifade etmez gibi görünürler; ancak her durumda, geçmişi yeniden keşfetmek ve anıları tazelemek, kuşaklararası bağları güçlendirir. Alan çalışmam esnasında en keyif aldığım anlardan bazıları da görüşmecilerin eski Kadıköy'ü anlattığı zamanlardı. Bu anlar

köksüzleşmeye engel olan dakikalardır. Bu sohbetler, bireylerin geçmişiyle olan ilişkilerini derinleştirir ve toplumsal belleği koruma görevini üstlenirler. Bu anlarda, bir topluluğun tarihine, değerlerine ve geleneklerine olan bağlılık hissi yeniden canlanır.

Mesela bizim akrabalarımı yeğenlerimi çocuklarımız eski resim filan soruyorlar. Hatta daha da öte öte bizim aile ağacımız yok mu diyorlar, soy ağacı. Bu da güzel bir şey, çıkarıp gösteriyorum (72, erkek, üniversite).

Yaşlı yetişkinlerin kendi gençliklerini anlatmaları kıymetli diyebileceğimiz anlamlara sahip olabilir. Bu tarz bir iletişim, geçmiş deneyimleri dinlerken geçmişten ders çıkarma veyahut da feyz alma, kültürel aktarımın sağlanması ve korunması, kuşak çatışması yerine kuşaklar arası bağların güçlenmesi, yaşlıların ve dolayısıyla gençlerin kendini değerli hissetmesi gibi olasılıklara kapı açabilme potansiyelini taşır.

Belirli bir yaşa gelen bireyler -hem kronolojik olarak sayılarla hem de deneyimlerle örülmüş insanları kastediyorum- “bizim gençliğimizde” diye başlayan anılarına dair ifadeler kurmaya başlarlar. Bu tür ifadeler, görüşmelerimde sıkça karşılaştığım bir durumdu. Bu, gençlerin bir döneme şekil veren temel aktörler olup olmadığına dair bir soru işareti bırakıyor: Bir dönemin karakterini belirlemek ve tanımlamak gençlere mi özgüdür? Barthes, bu konuda modern toplumun ‘gençlik ırkçılığına’ dair bir eğilim içinde olduğunu belirtiyor. Barthes’a göre, gençler ve gençlik, modern toplumda sanki ayrı bir ırkmış gibi ele alınıyor ve yaşlanan bireyler bu ırktan dışlanmış gibi görülüyor (Barthes, 1984:27, Akt. Kayacan, 2017:24).

Fransızlar, “gençler ümitleriyle ihtiyarlar anılarıyla yaşarlar,” diyor (76, erkek, üniversite).

Bir zaman dilimini tanımlamak ve ona yön vermek yalnızca gençlere özgü bir yetenek değildir. Her yaş grubunun kendi deneyimleri, kendi katkıları vardır ve bu durum bir dönemin karakterini oluşturan çeşitli unsurları oluşturur. Bir döneme salt

gençler sahip olmazlar. Tüm yaş grupları yaşadıkları dönemin toplumsal, kültürel ve tarihsel olaylarını deneyimler, bu olaylardan etkilenir ve bu olayları etkilerler; ancak gençler dönemin popüler kültürüne, müziğine, modasına, yeni çıkanlarına, teknolojik gelişmelerine daha duyarlıdır. Teknolojik gelişmelere, yeniliklere, sürekli değişime ve hıza açık olan kapitalist düzenin, bu açıdan bakıldığında kendisine gençleri eş seçmiş gibi gözüktüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Kapitalizmin tüketmek üzerine kurgulu olan yapısı tüketicilere yani pazara değer verir. Bu tüketim toplumunda gençler önemli bir kitle oluştururlar. Tüketici olmanın yanı sıra gençleri işveren, işçi ya da girişimci olarak da düşünebiliriz. Kapitalizm beri yandan verimliliğin ve üretkenliğin de en üst noktasını hedef alır. İşgücünün verimliliğini arttırmak isteyen sistem için, gençler düşünceleriyle olduğu kadar esnek çalışma saatlerine uyacak genç ve güçlü bedenleriyle de caziptirler. Üretici ve tüketici ekseninde gençlik/gençler kapitalizmin hedef kitlesidir.

Her dönemin kendine has kültürel özellikleri, toplumsal dinamikleri ve olayları gençlerin deneyimlerini, yaşam biçimlerini etkiler. 1960'larda, 1990'larda, 2000'lerde genç olmaktan bahsettiğimizde kafamızda belirli imajlar oluşmaya başlar. Örneğin, 1960'larda Amerika'da genç olmak, hippie hareketiyle ya da barışçıl protestolarla sembolleşirken; 1970'lerde Vietnam Savaşı sonrası çevreci hareketler ya da feminist hareketlerin yükselişini akla getirecektir. Türkiye bağlamında ise, 1990'larda ya da 2000'lerde genç olmanın getirdiği deneyimler ve anılar, sosyal medya platformlarında sıkça paylaşılan nostaljik içeriklerle yeniden canlanıyor. Dönemin oyuncakları, şarkıcıları, televizyon programları, kullanılan teknolojik aletleri iki dönem arasında geçişleri ve farklılıkları belirginleştirir; ancak, günümüzde nostaljinin özellikle gençler arasında neden bu kadar popüler olduğunu sorgulamamız gerekiyor. Nostalji, genellikle yaşlandıkça ya da büyük değişiklikler yaşandığında hissedilen bir duygudur. Bir ev, iş ya da ülke değişikliği, ailede doğum ya da ölüm gibi olaylar, nostaljiyi tetikleyebilir. Günümüzde gençler arasında artan nostalji duygusu da üzerinde düşünölmeye ve

araştırmaya değer bir konudur. Bu durumu anlamlandırabilmek için kapitalist süreçlere ve onun gençler üzerindeki etkisine bakmak önemlidir. Kapitalizm, bireyleri sürekli tüketim ve yenilik arayışı içinde tutar. Bu süreçte, gençlerin geçmişe, özellikle kendi yaşamadıkları dönemlere olan ilgisi, kapitalist toplumların hızlı değişim/dönüşümleri ve bireylerin bu değişimin hızına ayak uydurma çabasıyla ilişkilendirilebilir. Öte yandan, bu hızlı değişim ve adaptasyon süreci, bireylerde köksüzleşme duygusunu tetikleyebilme potansiyelini taşır. Dolayısıyla bu köksüzleşme, bireylerin geçmişe, daha “saf” “samimi” ve “otantik” olarak algıladıkları dönemlere duydukları özlemle kompanse edilmeye çalışılıyor olabilir.

Yaşlılık algısı da bu süreçte dönüşmektedir. Kapitalist toplumda gençlik, enerji ve tüketimle ilişkilendirilirken, yaşlılık ise genellikle pasif ve üretken olmayan bir dönem olarak görülür. Bu, gençlerin yaşlılığa dair algılarını ve bu algının nasıl şekillendiğini anlamamız için önemli bir bağlam oluşturmaktadır. De Beauvoir'ın da belirttiği gibi, “Toplum, bireyi yalnızca kârlı olduğu ölçüde önemser. Gençler bunu biliyor. Sosyal hayata girerken yaşadıkları kaygı, eskinin dışlandığı kaygısıyla örtüşüyor” (Beauvoir, 1977). Bu yaklaşım, gençlerin sosyal hayatta nasıl algılandıkları ve bu algının onların deneyimlerine nasıl yansıdığı hakkında bir bakış açısı sağlamaktadır. Kapitalist toplumun üretkenlik ve tüketim odaklı değer yargıları, bireylerin yaşlanma sürecine dair algılarını şekillendirerek, yaşlılıkla ilişkilendirilen “değer kaybı” anlayışını sosyo-kültürel bir kaygı haline getirmektedir.

‘Şimdiki gençler’... Evet biz yaşlılar neden söylerler bunu. Eskiden bizim annelerimiz babalarımız da aynı terimi kullanıyorlardı, bazı şeyler ters geliyor, Eskiden fazla özgürlük yoktu bize karşı anlatabildim mi, annemiz babamız bazı şeylerde kaidecilerdi, bazı şeyleri kalıplaştırmışlardı, bu olmasın şunu şuradan şuraya geçmesi bile annemizi babamızı rahatsız ederdi. Biz bunu alıp da a buraya koyalım bu ne arıyor

burada dediğin zaman şimdiki gençler diye bir terim ürettiyor bu içeriden dışarıdan belli oluyor konuşmaları arkadaşlarıyla aynı şeyi zaman geçip bizim gençler dediğimiz çocuklar onlar bize ters düşen bir şey yaptıkları zaman biz aynı şeyi kullanıyoruz. Demek ki her böyle şeyde bir takım aynı benim bunlar eski kafalı dediğim şeyi şimdi bize de söylüyorlardır rahat söylerler (76, üniversite, erkek).

Görüşmecinin ifadesi, kuşaklar arası farkındalığın zaman zaman sınırlılığı olabileceğini işaret ederken bu sınırlılığın altında yatan yaşa dayalı ayrımcılığın izlerini gösteriyor. Hatta bunun bazen bir önyargı halini alabildiğini belirtiyor. Bu, aslında tekerrür eden bir deneyimdir. Her kuşak, kendi gençlik deneyimlerini idealize ederken sonraki kuşakların deneyimlerini anlamakta zorlanabilir. *Eski kafalı* ya da *şimdiki gençler* gibi terimler, bu anlayıştaki boşluğun bir yansımasıdır ve yaşa dayalı ayrımcılığı temsil ederler. Ancak bu, yalnızca gençlerin ve yaşlıların birbirlerini anlamakta zorlandığı anlamına gelmez; aynı zamanda toplumun sürekli değişen değerleri nedeniyle kuşaklar arasında bir uyumsuzluk olduğunu da gösterir. *Kafa ermemesi* ve *eski kafalı olmak* ifadeleri, kuşaklar arası farklılıkla ilgili genel bir algıyı temsil eder. Ancak bu farklılıklar, bir kuşağın diğerine üstün olduğu anlamına gelmez. Kuşaklararası iletişimin güçlenmesi ve köksüzleşmeye karşı bir direnç oluşturabilmesi için, bu tür önyargıları aşmak ve karşılıklı anlayışı teşvik etmek esastır. Bu hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha uyumlu ve anlamlı ilişkilerin kurulmasına olanak tanır.

Şimdi kamplarda tatil yerlerinde falan artık diyorlar ki biz buraya geldik yaşıyoruz ama gençliğimizde bağlı şeyler yapardık. Hadi gel gençliğimizde çok güzel raks yapardık. Twist yapalım gibi şeyler çıkarıyorlar, aynı şeyi biz de katılmışızdır yapmışızdır mesela, ben bile, benim torunum geliyor mesela, hadi gel seninle diskotek yapalım, müzik diskotek şeyi, küçük çocuk şey yapamıyor şimdi dizimi oturuyor ya ben başlıyorum şimdi böyle bir yaho yaho diyorum falan işte onlar da benim gençliğim

oluyor. Ben söylüyorum onu çocuğun hoşuna gidiyor. Hadi bir daha hadi bir daha dede diyor. Bizde kendi çapımızda bir gençlik yapıyoruz (74, erkek, üniversite).

“Bizim gençliğimizde” söylemi, kronolojik olarak daha ileri yaştaki kişilerin kuşaklarının gençlik deneyimlerini ve o dönemin zorluklarını, başarılarını anlatma arzusunu yansıtır. Bu söylem, gençlere öğüt verme, deneyimlerini paylaşma ve gençlerin yaşadıkları zorlukları daha iyi anlamalarına yardımcı olma amacını taşır gibi gözükmektedir; ancak “şimdiki gençler” söylemi, gençlerin şu anki davranışlarına, tutumlarına ve değerlerine dair genelleştirmelerde bulunan ve genellikle olumsuz bir tınısı olan bir ifadedir. Örtük olarak yaşa dayalı ayrımcılığı taşır. Bu tarz ifadeler iletişimsizlik, anlaşılmazlık, dışlanmışlık hissine yol açıp, kuşaklar arası uçurumun daha da derinleşmesine neden olabileme potansiyelini barındırmaktadır. Bu tür bir dil, yaşa dayalı ayrımcılığa neden olabilir ve gençlerin yaşlı kuşaklara karşı tepkisel bir tutum benimsemelerine sebebiyet verebilir. Bu iki söylemi dengede tutmak ve kuşaklararası iletişimi güçlendirmek için hem yaşlıların hem de gençlerin birbirlerinin deneyimlerine ve perspektiflerine saygı göstermeleri, dinlemeleri ve de anlamaya çalışmaları önemlidir. Yaşlılar, gençlerin karşılaştığı zorlukları ve başarıları anlamaya çalışmalı; gençler ise yaşlıların deneyimlerinden deneyim çıkarma ve öğrenme fırsatını değerlendirmelidir. Bu karşılıklı anlayış, kuşaklararası iletişimin kök salmasına ve toplumun bir bütün olarak daha uyumlu hale gelmesine yardımcı olabilecek gibi gözükmektedir.

4.2. Yaşlılıkta Kadınlık ve Erkeklik

Yaş, bir kimlik ya da bireysel bir nitelik oluşturma yanında sosyal bağlamın bir ifadesidir. Yaşın sosyal ve kimlik belirteci rolünün yanı sıra, sosyal ilişkileri tanımlama, kurumları oluşturma, eşitsizlikler yaratma gücü vardır ve bu güç giderek sosyal bölünmenin bir üreticisi olmaya başlamıştır (Krekula, Nikander, Wilinska,

2018:33). Yaşlı insanların yaşa dayalı ayrımcılığa maruz kaldığını ve toplum içerisinde göz ardı edildiklerini düşündüğümüzde, bu tarz çalışmalar, yaşlılığa dair olumsuz algıların sebeplerini ve kökenlerini anlamak açısından anlamlı olacaktır. Yaş eşitsizliği, ırk ve cinsiyet eşitsizliğinden daha fazladır. Yaşçılık, ırkçılık ve cinsiyetçilikten sonra üçüncü büyük bir ayrımcılık türüdür. (Palmore,1999). Yaş klişelerinin cinsiyet klişelerinin önüne geçmesi demek, yaşlı insanlara ya da yaşlılığa ilişkin önyargıların cinsiyete dair önyargılardan bile daha güçlü ve daha baskın olduğu gerçeğiyle yüzleşmek anlamına gelmektedir. Bu duruma göre, bir kişinin sadece kronolojik yaşından yola çıkarak, onun hakkında olumlu ya da olumsuz fikirlere sahip olmaktayız.

“Cinsiyete dayalı yaş ayrımcılığı” terimiye ilk defa Itzin ve Phillipson'un (1993, 1995) cinsiyete odaklandıkları işyerinde yaş engellerine ilişkin çalışmalarında öne sürülmüştür. Yaşçılık ve cinsiyetçiliğin "çifte tehlike" olarak tanımlanması özellikle feminist araştırmacılar tarafından olmuştur. “Çifte tehlike” kavramı işçiler üzerinde yapılan bir araştırmayla desteklenmiştir. Araştırma her yaşta kadının, işgücü piyasasında cinselliğe dayalı olarak yaş ayrımcılığını erkeklerden daha fazla yaşadığını göstermiştir (Duncan ve Loretto, 2004). Yaşlı erkek işçilerin işgücü piyasasında dezavantajlı bir grup olarak tanınmasına yönelik söylemsel mücadele nedeniyle yaşlı işsizlere yönelik bir kamu soruşturmasında yaşlı kadın işçiler görünmez kılındığını göstermiştir (Ainsworth, 2002).

Kadınlar için cinsiyetçilik, yaş ayrımcılığı ve görünüş açısından (lookism/görünüşçülük) üçlü bir tehlike söz konusu olabilmektedir (Granleese, Sayer, 2006:7). Beri yandan Hearn'e göre sağlık, canlılık ve görünüşü destekleyen toplumlarda, bu tür gereklilikler yaşlı erkekleri de etkileyebilir (Hearn 1995). Tüketim idealleri tarafından desteklenen sağlıkcılık (healthism) (Crawford,1980), görünüşçülük (lookism) ve zindelikçilik (fitnessism) gibi anlayışları gösteriyor ki cinsiyete dayalı yaş ayrımcılığının kapsamı genişlemeye devam etmektedir (Krekula C., Nikander P.

Wilinska M.,2018:35).

Krekula yaş ve cinsiyetin birleşik etkileri hakkında birçok tanım ve sürekli tartışmalar olmasına rağmen, çifte veya üçlü tehlike terimlerini teorik olarak yeterince geliştirilmemiş ve yeterince araştırılmamış olmasını eleştirmiştir (Krekula, 2007). Her ne kadar çalışmalarda kadınlara yönelik kanıtlamalar ön plana çıksa da Duncan ve Loretto (2004) çalışma hayatında yaşlı ayrımcılığına ilişkin araştırmasında, özellikle 25-44 yaş grubu arasında, kadınlara göre daha fazla sayıda erkeğin yaş ayrımcılığına maruz kaldığını göstermiştir (Akt. Krekula, Nikander, Wilinska, 2018:35). Bu bakımdan yaş ayrımcılığına dair yapılan çalışmalar bu tür ikili, üçlü kombinasyonlarla çeşitlendikçe dinamikler, bağlamlar, sonuçlar da çeşitlenecektir. Toplumsal cinsiyet, yaşamın her aşamasında ve her durumda sürekli olarak yeniden üretildiği gibi, yaş da sadece bireyler tarafından değil, bireyin çevresindeki toplum tarafından her adımda yeniden inşa edilmektedir. Bu süreçler birbirlerinden bağımsız değildir ve birbirleriyle etkileşim halindedir. Toplumsal cinsiyet ve yaş arasındaki etkileşim, bireylerin deneyimlerini ve düşüncelerini de şekillendirmektedir. Üstelik bu süreçler yaşamın erken dönemlerinden itibaren şekillenmektedir. Peki toplumsal cinsiyet ve yaş konuları arasındaki bu bağlantı nasıl görünür olur, etkileşimsel bir süreç olarak hayat boyu nasıl yaşanır, eşitsizlikler başka ne tür sonuçlara yol açar?

Toplumun normları, değerleri, rolleri ve beklentileri, toplumsal cinsiyet ve yaş algılarının oluşumunda önemli bir rol oynar. Bireyler, bu toplumsal normlara ve beklentilere uyum sağlamak için toplumsal cinsiyet ve yaşla ilgili rolleri benimser ve bu rolleri içselleştirirler. Bu etkileşimsel süreç yaşam boyu devam eder. Her insan doğduğu anda toplumsal cinsiyet ve yaş ile ilgili konularda belirli beklentilere tabi olur. İlk akla gelen en basit örneklerden biri yenidoğan bebektir. Doğacak olan, kız bir bebek ise pembe renklerle ifade edilecek, erkek bir bebekse mavi renklerle ifade edilecektir. Bebeğin odası, kıyafetler, oyuncakları, bu renkler ve anlamları ile döşenir. Belirlenen bu

rollerle beklentiler kurgulanır. Bu beklentiler, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde değişebilir. Bireyler, toplumun beklentilerine uygun davranışlar sergilemeye çalışırken, aynı zamanda toplumun bu beklentilerini de yeniden üretmeye de devam ederler. Bu süreç, bireyin deneyimleri, etkileşimleri, eğitimi, sosyo-ekonomik durumu, medya ve diğer toplumsal etkileşimlerle de şekillenecektir.

Toplumsal cinsiyet ve yaş arasındaki etkileşim, toplumsal normların ve beklentilerin, bireyler üzerindeki etkisiyle birlikte yaşam boyu süren bir süreç olarak yaşanır. Bu süreçte bazı eşitsizlikler ortaya çıkabilir.

Kadın yaşlılığı ile erkek yaşlılığı tabii ki fark eder ama başarılı olup olmamaları o kişinin geçmişine bağlı ne yapmış ne etmiş nerede çalışmış, geçmişi nedir bu nasıl yaşıyor, mesela emekli kadınlar var emekli erkekler var değil mi, yaşlı bunlar ya, bu yaşlı olanlar için de çalışabilecek durumda olanlar var, daha hayata tutunacak durumda olanlar var. Belki evlenip yeniden şeye geçecekler var. Onun için bunlar tamamen özel şeyler topluca bir karar verilemez Dolayısıyla, kadın yaşlılığı ile erkek yaşlılığı diye ayırabilecek bir şey yok (76, erkek, üniversite).

Öyle bir şey yok, herkes gençliğinde nasılsa, nasıl bir erkek, nasıl bir kadınsa öyle yaşıyor (86, kadın, üniversite).

Erkekler biraz daha uysallaşıyor, hanımına daha düşkün oluyor, e tabi artık evde daha çok geçirmeye zamanı var, iş telaşı yok (78, erkek, üniversite).

Son sözü eşim söyler ama beni sözcü kılabilir (73, erkek, üniversite).

İçinde bulundukları koşullara göre değişir. Ben anaların daha özverili olduğunu sanıyorum (77, erkek, üniversite).

İki tarafta yaşlılığı idrak ettiği zaman, bu dünyanın geçici olduğunu artık her şeyde piştikleri için, ne yapıyorlar geriye kendilerinin kaldığını ve birbirlerinin olduğunu ve daha iyi biz birbirimize uyum sağlarsak bu böyle zaman devran geçecek

diyorlar Nasıl olsa çoluk çocuk falan da büyüdü diyorlar ama evvelden bambaşka bir mücadele içinde her iki tarafta çalışıyordu, gene arada sevgi saygı vardı vardı ama bu kadar böyle emeklilikten yaşlandıkça daha çok çoğalıyor sevgi veyahut da aksi oluyor ayrılıyor. Erkeklerde de var, kadınlarda da var (69, kadın, üniversite).

Hemen her kültürde kadın ve erkek rolleri arasında farklılaşmalar vardır. Yaşlanma deneyimi de hem bireysel olarak hem toplumsal olarak her insan arasında farklılaştığı gibi toplumsal cinsiyet açısından da farklılaşacaktır. Toplumsal cinsiyet ve yaş arasındaki farklılaşan deneyimler, yaşlılık deneyiminin cinsiyet açısından farklılaşabileceğine olanak tanır.

Benzer biçimde Pamuk, “tek tip bir yaşlılık algısı yaşamı boyunca bir toplumsal cinsiyet grubunun üyesi olarak deneyim ve bakış açısı elde etmiş kişileri cinsiyetsizleştirmek anlamına gelmektedir” (Pamuk,2018:81) demiştir; ancak bir kişinin yaşlılık deneyimini sadece kadın veya erkek olarak tanımlamak, bu kişilerin cinsiyet kimliği dışında birçok diğer unsurun, deneyiminin nasıl şekillendiğini göz ardı etmemek gereklidir. Yaşlı bireylerin deneyimlerinin, sadece cinsiyetleriyle de sınırlı olmadığını, yaşam boyu kültürel, ekonomik, sosyal ve de sağlık konuları gibi birçok etkenin etkisi altında biçimlendiği vurgulanmalıdır. Yaşlı bireylerin cinsiyet kimliği dışındaki deneyimlerini ve bakış açılarını dikkate almamak, onları sadece bir cinsiyet grubunun üyeleri olarak görmek, onların deneyimlerini ve ihtiyaçlarını anlamamızı zorlaştırabilir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyetin yaşlılık deneyimlerini nasıl etkilediği ve bu deneyimlerin cinsiyete duyarlı bir biçimde ele alınması oldukça önemlidir.

4.3. Yaşa Dayalı Ayrımcılık Deneyimleri ve Anlatıları

4.3.1. Saygı Mefhumu Üzerine: “İhtiyarlara Yer Yok” mu?

Çalışmamın bu bölümünde yaşlı bireylerin yaşa dayalı olarak deneyimledikleri ya da düşündükleri pozitif ve negatif ayrımcılık anlatılarına yöneldim. Mevcut söylemlerle, yaşlılığın iyi veya kötü diye anlamlandırılan yanlarına, her yaştan kendine göre avantajlarına ve dezavantajlarına odaklanabilecektim. Kronolojik yaşa bağlı olarak görüşmecilerin sosyal hayatta ne gibi kısıtlanmalara ya da genişlemelere dahil olduklarını ortaya çıkarmak istiyordum.

Görüşmecilerin yaşa dayalı ayrımcılığı konumlandıkları alan toplumsal hiyerarşi içerisindeki saygınlık beklentileri ile ilişki içerisindeydi. Birbirlerini tanımayan görüşmeciler ağız birliği yapmışçasına yaşlılığın iyi yanını “otobüste yer verilmesi” olarak belirttiler.

Otobüse bindin, yaşlısın diye yer verirler (90, kadın, lise).

İhtiyarlayınca herkes size hürmet ediyor, yol veriyor, o var, başka bir şey yok yani. -kahkahalar- (85, kadın, üniversite)

Eksik olmasın yardım ediyorlar (73, erkek, üniversite).

İnternette toplu taşıma kurallarını incelediğimde, "toplu taşımada yaşlılara yer vermek zorunlu mudur?" sorusunun sıklıkla arandığını gözlemledim. Esasen toplumsal etkileşimlerde, özellikle kamusal alanlarda, saygı ve nezaket kurallarının belirleyici bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür. Otobüs, metro gibi toplu taşıma araçlarında yaşlı bireylere yer vermek, *zorunlu değil insani bir görevdir, nezaketen ve saygıdan* olarak belirtilmiştir.

Yaşlılara saygı göstermek gündelik hayattaki rutin belirli söz ve davranış biçimleriyle mi sınırlıdır? Oysa kelime olarak “saygı”nın etimolojik olarak "düşünce, consideration" olduğu, “takdir ve itibar etmek” anlamına geldiği anlaşıyor.¹⁵ Shamsikhani, S.; Ahmedi, F.; Kazımnejad, A.; Vaismoradi, M. (2022) İran’daki aile ilişkilerinde yaşlıya saygının anlamını aradıkları çalışmada, yaşlılar ve onların aile üyeleriyle görüşerek, “kişisel çıkarlara saygı”, “nazik ve içten saygı” ve “özerkliğe saygı” olmak üzere, katılımcıların direkt alıntılarıyla, üç kategori bulgulamışlardır. Yaşlıların tecrübelerini dinlemek saygı göstermek midir? Saygı gösterilir mi hak mı edilir? Beklenen saygı gösterilmediğinde ne olur? Bu yer verme

¹⁵ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/saygi> 09.09.2023 tarihinde erişildi.

pratiğinin altında yatan toplumsal dinamikler, basit bir nezaket eylemi olmanın ötesinde derinlemesine analiz edilmelidir.

Saygı gösteren de var göstermeyen de ama gösteren çoğunlukta ama artık saygıdan mı yaşlılıktan mı bilmiyoruz, her ikisi de var (80, kadın, üniversite).

Özellikle “saygı gösteren de var göstermeyen de ama... saygıdan mı yaşlılıktan mı bilmiyoruz” ifadesi, saygının neye dayalı olarak gösterildiği konusundaki belirsizliği ortaya koymaktadır.

Sana hiç hürmet etmezler gençsin çünkü koşarsın gidersin geçiverirsin ama biz geçemediğimiz için, teyze geçireyim mi der, benim elimde baston iki adım gidene kadar iki tane araba geçer önümden (73, erkek, üniversite).

Zor bir şey değil. Dinlersiniz. Kafanıza yatarsa, sorunuzu veya probleminize cevap olacaksa uygularsınız. Ama, eli klavyeye değmemiş bir yaşlının bilgisayar programını anlatmasına da tahammül edemezsiniz. Eğer öyle bir şeyi siz ondan soruyorsanız hatayı kendinizde arayınız. (72, erkek, üniversite).

Görüşmeci saygının sadece yaşa dayalı olarak gösterilmediğini, bilgi ve deneyimin de bu kavramda belirleyici olduğunu vurguluyor. Saygının salt yaşa dayalı olarak mı, yoksa kişisel bilgi ve deneyimle mi edinildiği konusunda net bir cevap bulunmamaktadır. Yine de görüşmecinin ifadesi, saygının sadece yaşa dayalı bir zorunluluk olarak değil, bireyin toplum içindeki konumu, bilgisi ve deneyimiyle de doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda kuşaklar arası etkileşimin hem fiziksel hem de sosyal bir alanda nasıl yaşandığını gözler önüne seren mekanı otobüse geri dönmek istiyorum. Toplu taşıma araçlarındaki "yer verme" pratiği, sosyal etkileşimin ve kuşaklararası iletişimin somut bir örneği olarak bu mekanda karşımıza çıkar. Burası büyükşehirlerde yaşayan

milyonlar için her gün tekrarlanan, sosyal kodlar ve beklentilerin kesiştiği bir etkileşim alanıdır. Özellikle Kadıköy-Pendik arasında işleyen 17 numaralı otobüs hattı, yaşlı bireylerin yoğunluğu nedeniyle bu tür etkileşimlerin sıkça yaşandığı bir hat olarak bilinir. Bu hattın “yaşlı otobüsü” olarak anılmasının ardındaki sosyo-kültürel dinamikleri, Suadiye’de geçirdiğim yıllar boyunca edindiğim deneyimlerle, “içerde olma” haliyle analiz etmek istiyorum.

65 yaş ve üstü ücretsiz ulaşım hakkı diğer hatlar gibi 17 numaralı otobüs hattını da yaşlı bireyler için popüler bir seçenek haline getiriyordu. Öğrenciyken, ben ve arkadaşlarım, indirimli kartlarımız olmasına rağmen, biraz daha fazla para vererek minibüsü kullanmayı tercih ederdik. Bu tercihin ardında, otobüste yaşlı bireylere karşı hissedilen baskı ve sorumluluk duygusunun yattığını söyleyebilirim. Bu hatta da tüm toplu taşıma araçlarında olduğu gibi yaşlılara yer verilmesi beklenir. Çoğunlukla da uygulanır. Yerinden kalkmamak için kulaklığı takıp otobüsün camından uzaklara bakmayı ise kendi kuşağım uydurmuş olabilir. Böylelikle olan biteni duymadığın ve görmediğin için rahatlıkla oturup, dinlenerek yolculuk yapabilirsin. Ta ki başka bir orta yaşlarda teyze ya da amca seni dürtesiye kadar. Bir gün, duymamazlığa geldiği anlaşılan bir gencin kalkmaması ve aldırış etmemesiyle yolcular arasında seslerin yükseldiğini, gencin saygısızlığının altının çizildiğini çok net hatırlıyorum. Ayakta duran (oturuyor da olabilirdi) orta yaşlı bir kadın gençlerin kalkıp yaşlılara yer vermesi hususunda söylem çekmişti. *Şimdiki gençlerde hiç saygı yok*. Yıllar boyunca tüm otobüs hatlarında bu tip tartışmalar olmaya ve duyulmaya devam etti. Hemen herkes illa ki bu tarz bir olaya tanıklık etmiştir. Saygı mefhumunu otobüste yer verme pratiği üzerinden her gün yeniden yaşarız. Konumlar, cinsiyet, yaş aralığı olaylar içinde değişkenlik gösterir. Orta yaşlı kişi kalkar ve “*gençler yer vermiyor, ben vereyim*” der. Bazen görürsünüz ki gençler hiç oturma hamlesi bile yapmaz. Bazen de gençlere hak verilir. Her gün aynı

hatlardan geçen bu otobüslerin içinde aynı hikayeler farklı biçimlerde dönmeye devam eder.

Gençlerin otobüste yaşlılara yer vermemesi veya yer vermekten kaçınması, bugün sosyal medyada sıkça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Elbette burada dikkate alınması gereken bir nokta, saygının salt yaşa dayalı olarak mı, yoksa bireyin bilgi ve deneyimine dayalı olarak mı edinildiğidir. Saygı kavramı düşünceye, takdir ve itibara mı işaret etmektedir? Görüşmeci, saygının sadece yaşa dayalı bir zorunluluk olmadığını, bireyin toplum içindeki konumu, bilgisi ve deneyimiyle de doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamıştı.

Bu etkileşimlerin bir örneği olarak, bir gün sosyal medyada 19 yaşında bir öğrencinin yaşlı bir bireye otobüste yer vermemesi üzerine yaşanan bir olayın videosu paylaşıldı. Video, sosyal medyada büyük yankı buldu. Videoda yer alan öğrenciden yaşça büyük yetişkin bireyin, gence *sen benim yaşıma geleceksin, ben senin yaşına gelmeyeceğim* şeklindeki tepkisi kuşaklararası etkileşimin ve saygının ne denli karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.¹⁶ Bu tür olaylar, toplumun değer yargıları, beklentileri ve kodları üzerine derinlemesine düşünmemize neden olur ve olanak sağlar.

Video için yapılan yorumlardan bazıları, kuşaklar arası çatışmayı ve yaşlı ayrımcılığını öne çıkaran niteliktedir. Bir yorumda *en çok gençler yoruldu bu ülkede sizin yüzünüzden* ifadesiyle, gençlerin toplumsal, ekonomik veya siyasi nedenlerle yaşadıkları zorluklara işaret ediliyor. Bu türden bir eleştiri, gençlerin yaşadığı olumsuz deneyimleri ve sorunları, belirli bir nesil veya toplumun belirli bir kesimi için sorumluluk veya eleştiri olarak yansıttığını gösteriyor. North ve Fiske (2012) de çalışmalarında, “özellikle nesiller arası eşitsizlik daha belirgin hale geldikçe, daha yaşlı nesillerin genç nesillerden daha fazlasına sahip oldukları için tepki alma riskiyle karşı

¹⁶ <https://onedio.com/haber/otobuste-yasli-kadina-yer-vermeyen-ogrenci-sosyal-medyayi-ikiye-boldu-1115681> 10.07.2023 tarihinde erişildi.

karşıya olduklarına” dikkat çekmiştir.

*İstanbul emekli şehri değil, sürekli koşturmanın olduğu bir mega şehir. Bu tempoya ayak uyduramıyorsanız diğer güzide şehirlerimize ve kasabalarımıza gidin sevgili yaşlılar ve emekliler. Bu şekilde insanları taciz etmeyin*¹⁷

Yaşlı bireylerin kent ritminin hızına adapte olamadığına yönelik bir eleştiri taşıyan bu ifade, metropol yaşamının dinamiklerine ve hızına ayak uyduramayan yaşlı bireylerin bazı kesimlerce rahatsızlık olarak algılandığına işaret etmektedir. Bu yorum yaşlı bireylerin kentteki varlıklarının sorgulandığı bir dil kullanılarak, yaşa dayalı ayrımcılığın nasıl bir söylemle meydana geldiğini de göstermektedir. Bu, toplumsal yaşamın hızına ayak uyduramayan yaşlı bireylerin, kentteki konumlarını sorgulama ve onlara farklı yaşam alanları önerme eğilimi görülmektedir. Yaşlıların kentteki varlıklarının, hızla değişen metropol yaşamının dinamiklerine nasıl tepki vermesi gerektiği konusundaki beklentilere bağlı olarak sorgulandığı bu eleştiri, yaşa dayalı ayrımcılığın farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Bu, yaşlı bireylerin toplumsal yaşamın hızına ve dinamiklerine ne ölçüde ayak uydurması gerektiği konusunda toplumsal bir baskı olarak yorumlanabilir.

Beri yandan başka bir görüşmeci yaşlı bireylerin yaşa dayalı olarak iyi niyeti suistimal ihtimalinden bahsediyor.

Suistimal eden de var. Mesela sağlam hiçbir şeyi yok gayet iyi ben hastayım numarası yapıyor otobüste şurada burada trende her yerde, evladım çekil önümden şöyle böyle bana yer ver, halbuki devlet hastaneleri bile sana öncelik vermiş yaş itibarıyla, normal bir şeyden evvel öyle geçiyorsun sen buna rağmen kalkıyorsun orada bekleyen genç olsun orta yaşlı olsun onların hepsini geçip dur sıra bende falan

¹⁷ <https://onedio.com/haber/otobuste-yasli-kadina-yer-vermeyen-ogrenci-sosyal-medyayi-ikiye-boldu-1115681> 10.07.2023 tarihinde erişildi.

yapıyorsun bunları işte iyi bir şey değil, ne yazıyorsa onu yapacaksın zaten sana bazı hususlarda yer verilmiş öncelik verilmiş (76, erkek, üniversite).

Otobüsteyim Allah'a şükür ben çok hiç rahatsız olmuyorum daha iyi oluyor durdun ayakta atıyorum orada bir tane kadın cihazı var. Yaşlı veya çocukluya yer vermiyor tamam mı, diyorum kusura bakma diyorum. Burada yaşlı biri var. Ona versem mümkün mü diyorum. Kötü kötü bakarak kalkıyor mesela istemeyerek sanki ama hadise beni üzerekten kalkıyor, abi rica ederim iyi ki söyledin amca filan demiyor. O zaman sen şey oluyorsun bunu da ben şimdi bir şey söylersem kavga edeceğim suistimale girecek bu seferde kötü duruma düşmüş olacağım veya da kötüye kullanmış olacağım yaşlılığı. Sen şimdi kalktın bana akıl mı veriyorsun diyenler de oluyor, maske de bile. Sana ne diyor adam. Sen kendi işine bak diyor (77, erkek, üniversite).

Görüşmelerde ve sosyal medya yorumlarında karşımıza çıkan bu iki farklı bakış açısı, kuşaklar arası etkileşimlerde yaşanan karmaşıklığı ve çatışmayı gözler önüne sermektedir. Bu yorumlar, kuşaklar arası etkileşimin ve saygının ne denli karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bir yanda yaşlı bireylerin bazı avantajları suistimal etme eğilimleri eleştirisi, diğer yanda gençlerin yaşlı ayrımcılığı bir üslup içeren eğilimleri bulunmaktadır. Bu iki durum da toplumsal dinamiklerin, değerlerin ve beklentilerin sürekli olarak değiştiği bir toplumda kuşaklar arası ilişkilerin ne kadar kırılgan ve çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, bana göre, kuşaklar arası etkileşim ve iletişimin önemini ve bu konuda daha kapsamlı bir anlayışın gerekliliğini vurgulamak gereklidir.

Farklı kuşaklar arasındaki bu etkileşim dinamiklerini derinlemesine incelediğimizde, bu dinamiklerin yalnızca bireyler arasındaki ilişkilerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda genel toplumsal normlar ve otorite kavramları ile de yakından ilişkili olduğunu görmekteyiz. Toplumun dinamikleri içerisinde, otoritenin kim veya ne

olduğu sürekli olarak değişim gösterir. Gündelik hayatın akışı içerisinde otorite özellikle kamusal alanda, her gün yeniden ve yeniden üretilir. Otorite kavramı genellikle bireyler veya kurumlar tarafından başkalarının davranışlarını düzenlemek / kontrol etmek için kullanılan gücü, bilgiyi ve yetkiyi işaret eder. Sennett, modern toplumun karmaşık yapılarına dikkat çekerek, otoritenin belirsiz ve sürekli değişen bir yapıya sahip olduğunu belirtir ve “saygı” ile benzer analizler yapar (Sennett, 2011:21). Modern yaşamın getirdiği zorluklar ve kapitalist sistem, bireyler arası etkileşimi etkileyen temel dinamikleri değiştirmiştir. Toplumsal normlar ve değerler bağlamında, yaşlıların kamusal alanda sahip oldukları hakların ne zaman ve nasıl değiştiğini sorgulamak, modernleşmenin getirdiği gerilimleri anlamamıza yardımcı olacaktır. Sennett, toplumsal ilişkilerin sağlıklı ve sürdürülebilir olmasının, toplumsallığı yeniden inşa ederek ve bir arada yaşamının olası olduğu bağlar kurarak mümkün olabileceğini vurgular. Onun analizleri, toplumsal ilişkilerin ve bireyler arası etkileşimin, modern yaşamın getirdiği zorlukları aşabilmek için özgün ve de sağlam değerlere dayanması gerektiğini vurgular. Bu durum temel değerler ve davranış biçimlerinin özgün ve sağlam biçimlerini yeniden hatırlamakla mümkün olabilir (Sennett, 2011). Bu bağlamda, toplumsal eşitsizlikleri aşmak ve sağlıklı bir toplumsal yapının temellerini atmak için, Sennett’in öne sürdüğü toplumsal duyguları anlamak ve bu duygulara yönelmek gerekmektedir. “Otorite, kardeşlik, yalnızlık ve ritüel, dört farklı toplumsal duygudur (Sennett,2011:20). “Toplumsal eşitsizliği iyileştirecek saygıyı” kavrayıp, toplumsal duygulara yönelmeliyiz. “Kamusal aktör, duygularını takdim eden insandır” (Sennett, 2011: 149) ve tüm bu toplumsal duygular tarihseldir ve içinde siyasal ve geleceği barındırır. Yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında, yaşlı bireylerin kamusal alanda bazı haklara sahip olmadığına dair oluşan algı, modernleşmenin getirdiği gerilimlerle birleşerek kuşaklararası iletişimsizliğe yol açmaktadır. Örneğin, yaşlıların otobüse ücretsiz binip gezme hakkının sorgulanması, kamusal alanda yaşlıların hangi haklara

sahip olması gerektiği konusunda bir belirsizliğe işaret eder; ancak, yaşlılığı bir bahane olarak kullanarak genç kuşakları zor durumda bırakma eğilimi de kuşaklararası iletişimin zedelendiğine dair önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkar. Bu gerilimlerin ortasında, bireylerin bir arada yaşama kabiliyetlerini güçlendiren bağlar kurmaları ve toplumsallığı yeniden inşa etmeleri gerekmektedir. Yaşa dayalı ayrımcılık, bireylerin yaşları nedeniyle maruz kaldıkları ön yargılar ve negatif davranışlardır. Bu, kamusal alanda yaşlı bireylere oturacak yer verilip verilmemesi gibi basit bir eylemde bile kendini gösterebilir. Modern toplumda, yaşa dayalı ayrımcılığın etkisi, yaşlı bireylerin toplumsal rollerinin ve değerlerinin sürekli olarak sorgulanmasına yol açmaktadır. Sennett'in de vurguladığı gibi, “Otorite, kardeşlik, yalnızlık ve ritüel” gibi toplumsal duygular, bireylerin bir arada yaşayabilme yeteneklerini etkiler. Bu duyguların, modern toplumda bireyler arası ilişkileri ve değerleri nasıl şekillendirdiği incelendiğinde geleceğe dair izler taşıdığı görülür.

Daha önce daha önce diyelim aynı yaşta herhangi bir topluluk içerisinde yani kalabalık diyeyim, Hani sosyolojik anlamda, tanımadığın insanların olduğu bir kalabalık içerisinde, olumsuz bir davranış oldu bir şey oldu, şimdi onunla aynı yaşta olup ona bir şey söyleyen ters bir şey ile karşılaşabilirsiniz, bir uyarıda bulunsan ama, işte evladım şöyle mi böyle mi diye yaklaştığın zaman bazı şeyler daha da kolaylaşıyor. Örneğin bir markete gittiğin zaman orada işte kasiyerden veya satış görevlisinden çok daha rahatlıkla işte şunu da bak şuradan indirebilir misin şunu da bakar mısın falan deyip yaşlanmanın böyle güzel avantajları var (69, kadın, üniversite).

Çalışmamın temel odağı yaşa dayalı ayrımcılığın farklı yüzlerini ve boyutlarını ortaya koymaktır. Yaşlılığın sosyal ve kültürel boyutlarına dair bu incelememde, yaşlılığın kimi zaman avantajlarından biri olarak görülen “otobüste yer verilmesi”, “kasiyerden istediğin bir şeyin verilmesi” gibi pratiklere değinmek istiyorum. Bu küçük

jestlerin, modern kent toplumunda yaşıllığa dair nasıl bir tahayyül ve beklenti olduğunu sorgulamamıza yardımcı olacağını düşünüyorum. Bu durum, yaşıllığa atfedilen değerin sınırlılığını ve yüzeyselliğini de gösteriyor gibi gözükmektedir. Modern kent toplumunda, yaşıllığa atfedilen değerin sadece sembolik ve geçici jestlerle sınırlı kalması, yaşlı bireylerin ve yaşıllığın gerçekten kültürel olarak değer görüp görmediği sorusunu gündeme getirmektedir.

Yaşlılık, kültürel bir fenomen olarak, her toplumda farklı anlamlar taşır; ancak modern kent toplumları, yaşıllığı sıklıkla göz ardı eder veyahut da yüzeysel bir takdirle sınırlı tutar. Bu takdir, otobüste bir yaşlıya yer vermek ya da kasiyerin bir jestiyle sınırlı kalmamalıdır. Bu durum kültürel kodlamada derinlemesine bir anlayışın eksikliğini işaret ediyor gibi gözükmektedir. Bir toplumun yaşıllıkla ilgili değerleri, o toplumun yaşlanma kültürüne dair bir yansımadır; ancak modern kent toplumlarında, yaşlanma kültürümüz, yaşlı bireylerin yaşamının zenginliği ve derinliğini tam anlamıyla kavramaktan uzak görünmektedir. Yaşlılık dönemine dair bir hayalimizin olmaması, yaşlanmanın kaçınılmazlığına rağmen, yaşıllıkla ilgili perspektifimizin eksik olduğunu gösteriyor. Modern toplumlar, yaşlanma sürecini daha derinlemesine kavramak ve yaşlı bireylerin yaşam kalitesini iyileştirmek için kapsamlı bir perspektife ihtiyaç duymaktadırlar. Yaşlılık, sadece biyolojik ve fizyolojik bir süreç olmanın ötesinde, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlara sahip karmaşık bir fenomendir. Bu nedenle, yaşıllıkla ilgili meseleleri anlamak ve değerlendirmek için bu çok yönlülüğü kavramak kıymetlidir. Yaşlanma ve yaşlılık dönemine dair daha derin bir anlayışın geliştirilmesi, salt yaşlı bireylerle sınırlı kalmayıp tüm bireyler için daha kapsayıcı ve zengin bir yaşam sunma potansiyelini taşımaktadır.

4.3.2. Aile ve Akrabalık İlişkileri İçinde Saygı: “Geleneksel ile Modernin Arasında”

Modernleşme sürecinde köklü bir değişim yaşayan kurumlardan biri de aile kurumudur. Geleneksel aile biçimini olan geniş aileden modernizmle beraber çekirdek aileye geçilmiştir. Aileler küçülmüş ve genç nesil anne ve babalarında ayrı evler kurmuş ve çoğunlukla kendi bağımsız yaşam alanlarında ebeveynlerinden uzaklaşmıştır. Modernleşme sürecinde, geleneksel değerlerin ve yaşam tarzlarının değişmesi, yaşlılara yönelik bakışı da etkilemiştir. Özellikle aile yapısındaki değişimler yaşlının konumunu yeniden tanımlamıştır. Modernleşmeyle birlikte nüfusun kentlere göç etmesi, nüfus artışı ve çalışma hayatının yoğunluğu gibi unsurlar, aile bağlarının zayıflamasına ve yaşlılara daha az zaman ve ilgi ayrılmasına neden olduğuna dair çalışmalar vardır. Geleneksel toplumlarda yaşlı bireylerin yüksek itibar ve saygı görmesiyle kıyaslandığında, modern dönemin bu değerleri zayıflatığına ilişkin genel bir varsayım mevcuttur. Tarihsel bağlamda, “köyün yaşlısı” veya “bilge yaşlı kadın/erkek” gibi arketipler, kültürel söylemimizin ayrılmaz bir parçasıyken, modern zamanla birlikte değerini yitirmeye başlamıştır.

Schmid’e göre ise “aile, yaşama sanatının talim yeridir” ve “modern çağda birçok özgürleşmenin ardına arzulanmaya değer bir rikkat kaynağına dönüşür” (Schmid,2018: 10-11). Birçok kültürde büyükannelere destekçi rolü düşmüştür. Modern çağda buna büyükbabalar da katılmıştır (Schmid,2018:54). Bu bağlamda yaşlılığın kentte kırdı, hatta aynı ilin farklı semtleri arasında, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel şartlar altında benzer sonuçlar doğurduğunu iddia etmek, bir genellemeye başvurmak yetersiz ve hatalı olma tehlikesini de taşımaktadır. Modernleşme süreci bir nevi toplumsal değişim sürecidir; ancak bu değişim toplumlarda, toplumun her katmanında eş zamanlı olmamaktadır. Her toplumun kendine özgü bir modernleşme biçimi vardır.

North ve Fiske'nin Doğu Asyalılar ve Batı kültürlerinde yaşlı yetişkinlere yönelik tutumların incelendiği literatür taramasına dayalı niceliksel bir çalışmada, geleneksel kültürel değerler argümanına göre, Doğu kültürlerinde yaşlı yetişkinlere yönelik saygı ve tutumların, Batı kültürlerine göre daha güçlü olabileceği yaygın inancını sorguluyor. Aynı zamanda, modern sanayileşmiş toplumlardaki yaşlı nüfusun artışının, bu geleneksel tutumları tehdit edip etmediğini araştırıyor. Meta analizin sonuçlarına göre hakim inanışın aksine yaşlılara yönelik olumsuz tutumların, sanayileşmenin ilerlemesiyle ve kültürel bireyciliğin artmasıyla, Doğu Asyalarının kültürlerinde Batı kültürlerine göre daha olumsuz olduğunu belirtiyor. Nüfusun yaşlanma hızıyla yaşlıların değer kaybı arasında bir pozitif korelasyon kuruyor (North & Fiske, 2015). Yaşlılara saygı uyandıran kültürel kolektivismden ziyade, bu aynı kültürel değerler, son zamanlarda nüfus yaşlanmasında daha büyük artışlar yaşayan ve toplumsal yüke ilişkin pratik kaygıları artan dünyanın bu bölgelerinde yaşlılara karşı olumsuzluk uyandırıyor gibi görünmektedir (North & Fiske, 2017). Bazı araştırmalarsa Batı kültürlerine kıyasla yaşlanma tutumlarının Asya'da daha olumlu olduğu fikrine destek bulur (örn. Levy & Langer, 1994; Tan, Zhang ve Fan, 2004). Levy & Langer'ın bu çalışması, yaşlanma ile ilgili kültürel inançların, insanların yaşlılıkta yaşadıkları hafıza kaybının derecesini belirlemede rol oynadığını göstermektedir. Çalışma yaşlanmaya yönelik görüş ile hafıza performansı arasında pozitif bir korelasyon olduğunu iddia etmiştir (Levy & Langer, 1994; Tan, Zhang ve Fan, 2004). Kültürlerarası bir çalışmada, yaşlanma tutumlarına belirli sınırlar koymanın ne kadar zor olabileceği aşıkardır. Kültürler arası bireysel farklılıkları göz ardı etmeden, Doğu ve Batı kültürüne yönelik geniş sınıflandırmalarda bulunmadan, sosyo-ekonomik unsurları da sürece dahil ederek, değer sistemlerindeki kültürler arası farklılıkları karıştırmadan ve algıları şekillendirmede en alakalı olan kültürel değerlerin belirli yönlerini saptamak antropolojik açıdan kıymetli bir yaklaşım olacaktır.

Kendi alan çalışmamda elde ettiğim gözlem ve deneyimler de genel geçer varsayımların tüm toplumsal kesimler için geçerli olmadığını ortaya koymaktadır.

İstanbul'un Kadıköy semtinde gerçekleştirdiğim görüşmelerde, bireyler aile içinde çocukları tarafından sevildiklerini ve saygı gördüklerini belirttiler. Bu saygı ve sevgi, onların aile yaşantısından memnun olmalarını sağlamaktadır. Bu bireyler, modern yaşamın olanaklarına sahip olmalarına rağmen geleneksel değerlere olan bağlılıklarını sürdürmektedirler.

Sevgi ve saygıdan, yardımlaşmadan yoksun kalmadık. Gücümüz elverdiğince karşılık vermekten kaçınmadık (72, erkek, üniversite).

Benden büyüklerin sayısı çok azaldı. Gençlerden sevgi ve saygı olarak bol bol nasip alıyorum. Bu güzel. Ama belli bir ciddiyet düzeyinde olması, sizi giderek yalnızlığa sürüklüyor (73, erkek, üniversite).

Ne kadar hoşgörülü ve yumuşak huylu olsanız da örf ve geleneklerimizin asgari ölçüde de olsa uygulanmasını uyarım. Benden küçüklerin bana karşı laubali olmasından hoşlanmam. Beklentilerimi ben de yaşlılara gösteririm (68, erkek, üniversite).

Elbette bu durum söz konusu bireylerin sosyo-ekonomik ve kültürel seviyeleriyle de ilişkilendirilebilir. Bu minvalde modernleşen bir toplumda geleneksel değerlerin muhafaza edilemeyeceği önyargısını sorgulamamız gerektiğini göstermektedir. Bu durum, modernizm ve geleneksellik arasında bir denge kurmanın mümkün olduğunu ve bireylerin bu dengeyi kendi yaşam pratikleri içinde nasıl sürdürebildiklerini anlamamız için kritik bir öneme sahiptir.

Modernleşme sürecinin etkisi altında şekillenen Kadıköy semti, laik ve modern değerlerle özdeşleşmiş bir kimliğe sahiptir. Fakat bu modern yapı, aile içi dinamiklerde geleneksel değerlere dair derin izler taşımaktadır. Yaptığım alan çalışması sonucunda

Kadıköy'de yer alan ailelerin, çoğunlukla modern yaşantılarında aile içinde büyüklere duyulan saygı ve sevgi değerlerini muhafaza ettiğini gözlemledim. Aile içindeki ebeveyn ilişkileri *arkadaş gibi* olduğuna dair olsa da benim gözlemlerimde, çocukları ile ilişkilerinde kurallar konusunda bir esneklikleri olmadığını gördüm. Görüşmeciler, aile içerisinde çocukları tarafından sevildiklerini ve saygı gördüklerini ifade ettiler. Bu noktada, bazı ailelerin muhafazakar değerlere sahip olabileceği düşünülebilir; ancak bu durumu yalnızca geleneksel değerlere atfetmek de yanıltıcı olabilir. Genel kabul gören bir düşünce olarak, atalara saygı göstermeyi geleneksel değerlerle ilişkilendirmektediriz. Kadıköy'deki ailelerde gözlemlenen bu saygı hem modern hem de geleneksel değerlerin eş zamanlı olarak var olabileceğini ve bir aile yapısı içerisinde nasıl bir araya gelebildiğini göstermektedir. Bu durum, modern değerlerle geleneksel değerlerin eş zamanlı olarak var olabileceği ve bu iki değer sisteminin bir aile yapısı içerisinde nasıl harmanlandığını gösteren önemli bir bulgudur. Ayrıca, North ve Fiske' ye göre, modern tarih boyunca, yaşlı bireyler genç nesiller tarafından farklı bir değer kaynağı olarak görülmeye başlamıştır: finansal varlıklar ve nüfuz (North-Fiske, 2017). Aile büyüklerinin ekonomik gücünün, aile içindeki saygınlıklarını etkileyip etkilemediği de bir başka düşündürücü boyuttur.

Nihayetinde, modernlikle geleneksellik arasındaki bu etkileşim, Kadıköy gibi semtlerde aile dinamiklerinin nasıl şekillendiğini anlamamıza ışık tutabilir.

Bu bağlamda aşağıda iki görüşmecinin karşılıklı diyaloglarına ilişkin alıntılarını sunuyorum:

... bir arada eskiden öyle oturuluyordu, konak monak dedikleri de yerlerde veya ne bileyim malikane gibi yerlerde yaşıyorlarmış beraber ama şimdi kalmadı, şimdi çekirdeğe döndüler anne baba çocuklar oluyor, illa şart değil diyorum ya sana çoluk çocuk ama evlenen. Büyükle yaşamak bazı sıkıntılar doğuruyor mesela. Büyüğünde

kafası kaldırmaz bir de bunun annesi diyelim ki benim kayınvalidem var ve kayın pederim var mesela onlarla beraber olduğumu düşün, onlar olduğu sürece ben şimdi saygımdan ötürü onların yanında hanımımınla şakalaşamam veyahut da hanımımınla şakalaşmayı bırak, pijama bile giyemem, şort giyemem sıcak olduğu zaman, ne olacak bu aileden gördüğümüz terbiye nedeniyle onlara da saygılı davranmak zorunda, ikide bir bayram seyran suydur buydu habire el öpecez, işte saygı diyorum sana ama ayrı olunursa daha çok saygılı olunuyor, beraber olunulursa karambole geliyor artık, yavaş yavaş bozuyor, bu tabii benim görüşüm. Sevgi olur sevgi olur da kendi annen babanla bile yaşarken, şimdi bu seferde gelinin rahatsız olacak, onun annesi babası ile yaşarsam bu sefer ben rahatsız olacağım nedense bu kötülükten iyilikten değil davranış. Yaşlıya saygının da işte bir noktada su koyması oluyor bu, fazla beraber oldukça kayboluyor yani şey kayboluyor, şey diyecek mesela, ben de derim aslında bir gün gelirim, oğlum, bırakın şu adeti dediğim zaman onlara gün doğacak haydii bu sefer karambole başlıcak, bu sefer saygı kalkacak (76, erkek, üniversite).

Görüşmeci (76, erkek), ailenin yaşlı bireyleriyle birlikte yaşamının getirdiği bazı zorluklar ve aile içi etkileşim halleri üzerine derinlemesine bir perspektif sunmuştur. Onun ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, bir arada yaşamının getirdiği bu zorlukların ardında, aile içi etkileşimde yaşlı bireylerine duyulan saygı ve sevgi yatmaktadır. Keza neredeyse bu saygının aşırıya kaçması, bireylerin doğal davranışlarını kısıtlama noktasına getirebilmekte ve bu durum zamanla aile içi ilişkilerde gerginliklere yol açabilmektedir.

Diğer görüşmeci (79, erkek, üniversite): *Doğmaz, benim çocuğun nasıl yetiştirse, o saygıyı kaldırmaz. Ya bak şimdi biz eskiden babamızın yanında bacak bacak üstüne atamazdık, kahve yapılır, çocuk kahve içmez, kahveyi içtiğin zaman kahvenin rengi gibi kararırın. Bizim zamanımızda her şey çok farklıydı. Şimdi ailede diyelim ki bir anne babanın 5 tane 4 tane evladı varsa ilk bir büyüğünü evlendiriyor, ayrılıyor, ikinciyi*

evlendiriyor, ayırıyor, üçüncüyü evlendiriyor ayırıyor hep en son en küçük de evlendi mi onunla beraber oturuyor, niye bana baksın diye, eskiden öyleydi ama, eski örf adetlerimiz, Türk toplumunun aile yapısı böyleydi ama şimdi yok. Ben örneğin mesela doğdum, büyüdüm, uzanmışım, babam içeri girdi mi kalkardım, şimdi benim iki tane çocuğum var, yatıyor hiiç umrunda değil. -gülüyor-

Diğer görüşmeci (79, erkek) ise daha esnek bir yaklaşım sergilemiştir. O, aile içindeki yaşlı bireylerle olan ilişkilerde daha rahat bir tutum benimsemekte ve bu durumu, modernleşme süreciyle gelen değişikliklere atfetmektedir. Keza onun ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, bu modern yaklaşımın altında yatan geleneksel değerler tam anlamıyla kaybolmamıştır.

-Eve geldim, oğlan lisede, nerde Tufan dedim, içerde, misafir odasında galiba dedi, misafir mi var, yo orda oturuyor galiba dedi, o da farkında değil mutfakta ya, oğlum uzanmış hasta sandım, biraz bozuldum beni gördü toparlanmadı, lise sondaydı, o zaman Göztepe’de oturuyorduk. Şimdi bir bağlantı kurmaya çalıştım, dolayısıyla odasıdır ne yaparsa yapsın derim, sonra hanım söylemiş bir daha olmadı ama demek istediğim bazı kişiler yetiştirme tarzının üstüne gelmesek, kaideci olmasak ki ben babam subay yani disiplini sever fakat ben onu disipline sokmadım fakat bu sefer de böyle karşılaştım acaba dedim ilerde daha mı şey olur neyse ki annesi söylemiş. (76, erkek)

-E sen benden daha eski kafalısın, toparlanmadı kıızıyorsun, ben kızmıyorum. (79, erkek)

Her iki görüşmeci de aile yapısının ve ilişkilerinin modernleşme süreciyle değiştiğini kabul etmekle birlikte, yaşlı bireylerin aile içindeki konumlarının ve değerlerinin korunmasının önemini vurgulamışlardır. Bu, modern değerlerle geleneksel değerlerin bir arada var olabileceğini ve bu iki değer sistemini nasıl harmanladıklarını göstermektedir. Harmanlamak diyorum çünkü geleneksel ve modern değerlerin bir

araya gelmesinden bahsediyorum; ancak bu bir araya geliş her zaman uyumlu ve sorunsuz değildir.

Geleneksel ve modern değerlerin bir araya gelmesi, bireylerde bir “arada kalmışlık” hissine neden olmuştur. Bu iki değer sistemini birleştirmeye çalışırken yaşanan gerilimi net bir şekilde görebiliriz. Bu durum özellikle bireylerin toplumsal beklentiler ve kişisel değerler arasında denge kurmaya çalıştığı durumlarda belirginleşiyor gibi gözükmemektedir. Bu nedenle, “harmanlama” ifadesinin yanı sıra, bu iki değer sistemi arasındaki potansiyel çatışmalara veya gerilimlere de dikkat çekmek önemlidir. Bu bizi metni yorumlamaya çalışırken daha derinlemesine bir analize olanak sağlar.

Bu bağlamda, Kadıköy'deki ailelerin yaşadığı deneyimler, modernleşme sürecinin etkisi altında dahi, geleneksel değerlerin aile içi etkileşimde ne kadar derinlemesine kök saldığını göstermektedir. Bu da modernleşme sürecinin, aile yapısını ve etkileşimlerini tam anlamıyla değiştiremediğini, ancak bu etkileşimlerde bazı değişikliklere yol açtığını ortaya koymaktadır.

Bu minvalde görüşmecilere, sürekli olarak geniş aile yapısı içerisinde bir arada yaşama eğilimleri hakkında sorular yönelttim.

T: *keyfi bilir, kalsın bişi diyemem ama o sıkılır biliyorum adım gibi, ben isterim o sıkılır*

N: *onu ben istemiyorum ben, ben yalnız yaşamayı yeğlerim açıkçası, ben çocuğumla niye beraber yaşayayım, onun hayatı var.*

T: *bizim ilacımız dedim ya torundur, torun olduğu zaman oradan da şeyim var*

A: *yakınlarının varlığını bilmek, onların manevi varlıklarını hissetmekle birlikte yalnız yaşamayı tercih ederim. Herkesin özelindeki sorunlara ben mi sebep oldum,*

korkusunu taşımak daha zor. Yaşlılıkta duygusallık, alınganlıklar daha çoktur. En küçük şeylerden bile alınabilirler. Deyimde yer olduğu gibi, havadan nem kaparlar. Ata sözümüzde “Ev ev üzerine olmaz” denilmiş.

Yaşlı yetişkinlerin önemli bir bölümü, çocuklarıyla sürekli bir arada yaşama eğiliminde değildirler. Görüşmeciler geleneksel ve modern değerler arasında bir denge kurma sürecini deneyimlemişlerdir. Geleneksel değerlerin ve yaşam tarzlarının yerini daha bireysel, kentsel ve modern yaşam tarzlarına bıraktığı modern dönemi deneyimlemişlerdir. Modern dönemde, aile yapısı, eğitim, çalışma hayatı, toplumsal cinsiyet rolleri gibi birçok alanda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu bireyler, geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçişin öncüsü olan nesli temsil etmektedirler demek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, bu neslin bireyleri, ailenin bir arada yaşamasını genellikle tercih etmemektedirler. Onlar için, bireylerin yaşam evrelerinin ilerleyen dönemlerinde kendi bağımsız yaşam alanlarını kurması ve kendi hayatlarına yönelmeleri önemlidir.

Görüşmecilerin ifadeleri, bu kuşağın modernleşme sürecinde yaşadığı gerilimleri ve bu gerilimlerin aile yapısı üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır. Bu bireyler, modern yaşamın getirdiği bireyselleşme ve özgürlükle birlikte geleneksel değerlerin ve aile yapısının önemini de muhafaza etmeye çalışmaktadırlar. Bu, modernleşme sürecinin bireyler üzerindeki karmaşık etkilerini gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Geleneksel değerler sisteminin ve aile yapısının yaşlıları koruduğu varsayılmaktadır. “Geleneksel toplumlarda ise yaşlılar, daha çok saygı görmekte, fikirlerine değer verilmekte ve ailede otorite birey olarak gözükmektedir”, demiştik. Canatan ise, ailenin otoritesi olan kişiyi ekonomik, politik, dini ve sosyal her konuda karar veren kişi olarak tanımlamıştır. (Canatan,2013:366).

Aile içinde kararlarında, danışılar veya konup tartışılar. Gelenekleri yaşayan ve yaşatmaya çalışan aile yapımız var; ancak, yaşımız ve bedensel zayıflıklarımız nedeniyle misafir kabulünde zorlanıyoruz. Ama seviniyoruz. Üzüntümüz gerekli hizmet ve ikramları yapamamanın mahcubiyetinden kaynaklanıyor (72, erkek, üniversite).

Görüşmecilerin aile içinde saygı gördüğü, fikirleri alındığı doğru olsa da otorite birey olarak varsayılmamaktadırlar. Keza yaşlı bireyler de otorite kurmaya dair bir amaç gütmemektedirler. Günümüzde yaşlı bireyler geleneksel bakım yerine kendi sorunlarını çözebilme gücüne sahip olmayı, bağımsızlık, yeterli gelir, uygun barınma, uzun yaşama, yaşam kalitesini sürdürme, toplum yaşamına katılma, iyi sağlık, yeterli hizmet ve iş olanakları istediğini belirtmiştir (Çilingiroğlu, Demirel,2004:227). *Sonuçta herkesin kendi hayatı var ve o işler bir önceki nesildeydi.*

Bizim toplumumuzdaki bizim kuşağımızın şöyle bir özelliği var, şimdi yaşlanmanın getirdiği bir takım geleneksel toplumdan avantajları yaşayamıyoruz, nedir o? Şimdi mesela bizim annelerimiz babalarımız, bizim annelerimiz için diyelim ben kadın cinsi için konuşayım, bizim yaşımıza geldiklerinde çoktan artık hizmet görmeye başlamışlardı, bu kızı olur gelini olur ya da yakınındaki insanlar olur, mesela hizmet için asla para ödemiyorlardı onlar, dikkatinizi çekerim, anlatabildim mi? Ama bizim kuşağımızın böyle bir avantajı yok. Biz çocuklarımızdan veya onların aile eşlerinden, kız olsun erkek olsun fark etmez, bir hizmet görme veya talep etme durumunda değiliz (69, kadın, üniversite).

Burada görüşmeci kendisinden önceki nesille bir sonraki nesil arasında bir kıyaslama yapıyor ve geleneksel dönemle modern dönem arasında kaldıklarından bahsediyor. Yeni çağın evlatlardan hizmet görme ya da talep etme dönemi olmadığını, bu koşulların uygun olmadığını belirtiyor.

Ama aynı zamanda da bizim anne babalarımızla yaş farkımız çoğunlukla daha az, çünkü anne babalarımız bizim kuşağımıza göre bile çok erken evlendikleri için onlar çoğunlukla sağlar ve onların hizmete ihtiyacı var ve biz onlara hem evlerinde yaşadığımız sürece hem de mümkün olduğunca evlerinden çıktıklarında bile bir şekilde hizmet vermeye devam ettik. (69, kadın, üniversite).

Kuşaklararası ilişkiye odaklanan bu sözlerle görüşmeci, kendisinden bir önceki neslin daha erken evlendiğini bu sebeple de ebeveynlerle arası kapanan yaş farkının etkisinden bahsediyor.

Bizim kuşağımızda hem çocuklarımıza modern bir toplumdaki gibi hem hizmet hem maddi imkanlar hatta hem psikolojik olarak onlara destek olmak, efendim onların dinledikleri müziği de gerekirse paylaşmak, onların bildiği teknolojiyi de bilmek zorunda olmak gibi, bir şeyin yükün altına girdik, ama aynı zamanda geleneksel toplumdaki gibi kendi anne babalarımıza karşı geleneksel rolünü de üstlenmek durumunda olduk, işte o yüzden bizim kuşağımdaki Türk anne ve Türk kadın ve erkekleri gerçekten iki yönlü bir baskı altında, bir şey daha söyleyeyim, geleneksel toplumdaki gibi çocuklarımızı hayatımız boyunca koruyup kollamak durumundayız, mesela Avrupalı bir anne gibi on sekiz yaşına geldin hadi bakalım güle güle hayatını da kendin kur diyemiyoruz ama geleneksel toplumdaki çocuklarımızdan hizmette alamıyoruz, alamıyoruz derken, alabiliyoruz ama pek de bunu bekleme şeyimiz yok artık öyle toplumda öyle bir ortam yok öyle şartlarda yok. O bakımdan bizim kuşağımdaki ve bizim ülkemizdeki kadın ve erkekler belki de bütün dünyadaki en azından bizim bildiğimiz kadın ve erkeklere göre gerçekten çok daha ne diyelim, zor durumdalar, zor durumdalar derken aldıklarından çok verdiler ve hala daha aldıklarından çok veriyorlar hem kendinden önceki kuşağa karşı hem kendinden bir alttaki kuşağa karşı. Biz artık eski toplumdaki gibi eski tabirle unumuzu eleyip duvara asıp da işte oturabiliyor da değiliz değil mi, yani öyle bir şansımız yok yaşlandık diye, ama bir

tarafından da yaşlanmanın getirdiği bir sürü problemi yaşıyoruz yani. Bu durum çok önemli (69, kadın, üniversite).

Görüşmeci geleneksel değerler ile Batılı değerler arasında bir yerde olduklarını belirtmektedir. İki neslin ve iki kültürün ortasında yaşlanıp her iki tarafa da tam olarak ait olamamayı, arada kalmayı vurguluyor. Görüşmeci toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerinin ortasında kalmasının getirdiği ikilemleri ve gerilimleri yansıtmaktadır. Bu kuşak, geleneksel toplum yapısının değerleri ve kültürel kodlarıyla yetişirken, modernleşme sürecinin getirdiği yeni değerler, beklentiler ve yaşam tarzlarıyla da şekillenmiştir. Görüşmeci, bu neslin modern toplumun beklentilerine cevap verirken, aynı zamanda geleneksel toplumun sorumluluklarını da üstlenmek zorunda kaldığına dikkat çekiyor. Özellikle anne-baba olma ve aile içi rollerin karmaşıklığı, bu kuşağın üzerindeki baskıyı artıran bir unsur olarak ifade etmektedir. Modern toplumda bireyin özerkliği, bireysel tercihlerin özgürlüğü ve çocukların bağımsızlaşma süreci, geleneksel toplumda aile içi dayanışma, ailede yaşlıların rolü ve geniş aile yapısının getirdiği sorumluluklarla çatışır gözükmektedir. Bu çatışma ise, özellikle çocuk yetiştirme pratiklerine, aile içi ilişkilere ve yaşlı bireylerin toplumdaki konumuna yansımaktadır. Görüşmeci, modern toplumun çocuk yetiştirme anlayışı ile geleneksel toplumun çocuklara ve yaşlılara karşı olan sorumlulukları arasındaki gerilime de vurgu yapmaktadır.

Son olarak, görüşmecinin dile getirdiği "unumuzu eleyip duvara asma" ifadesi, bu kuşağın yaşlandığında dahi geleneksel biçime uymayan bir biçimde, dinlenme, geri çekilme veya toplumsal rollerden muaf olma şansının olmadığına işaret etmektedir. Hem ekonomik zorluklar hem de toplumsal beklentiler nedeniyle yaşlı bireylerin aktif yaşamın içinde kalmaya devam etmeleri gerektiği söyleniyor. Görüşmeciye göre özetle, bu kuşak hem geleneksel hem de modern değerler arasında kalmış ve bu iki değer sistemini dengelemeye uğraşmıştır.

*Ecnebi filmler seyrediyorum bazen yaşlı babası dedesi yanlarında içki de içebiliyor sigara da içebiliyor. Bizler de şimdi durum biraz karışık. Biz bunu yaptığımız zaman deniliyor ki bu sefer ya bunun annesi babası amma **musamahakar** öyle şey olursa bu çocuk Allah bilir ne olur filan diye bir şey uyanıyor kişinin aklında ve dolayısıyla böyle bir şeyin olmasını da arzu etmiyor. O zaman ne oluyor, samimi bir şey olmuyor kopukluk oluyor, gençlerde bu sefer diyor ki annem babam yine aynı şeyi burada da estiriyor özgürlüğümüzü gene kısıtlıyor, geldiler ama onu yapma bunu yapma diyecekler diye bir başka gözle görüyor, ihtiyarlar da bu sefer bizim gibi yaşlılar da o şeyi **tahkimatı** orada da kurmaya kalktıkları zaman suçlu duruma düşüyorlar. Onun için gittiğin zaman ortamı uyuyacaksın gitmediysen tamam mesele yok o zaman kurtardın ama gittiğin zaman uyuyacaksın sende saygılı olacaksın. Madem gençler eğleniyor, madem onların şeyi seni de davet ettiler çılgın dansını da yap eğlenceli de yap. Daha güzel onlar da sevinir hepiniz özgür olursunuz (76, erkek, üniversite).*

Geleneksel değerleri devam ettirmeyip Batılı tarzda bir yaklaşımda bulunmanın hem çocuğun toplum içindeki itibarını zedeleyeceğinden hem de bireyin kendisinin musamahakar olmakla eleştirileceğinden çekindiğini bahseden görüşmeciden de bu “aradlığı” hissediyoruz.

4.4. Kamusal Alanda Saygı: Metropolde Üretimin ve Tüketime Dışına İtilme

Yaşlanma deneyimi şehirde, köyde, metropolde, farklı mekanlarda farklı biçimlerde yaşanır. Modernleşmeyle beraber, yaşlı birey, toplumsal konumunda ve gündelik hayatında değişiklikler yaşamıştır. Metropol kentler, modernizmin ve kapitalizmin kesiştiği, bu iki akımın en yoğun yaşandığı ve gözlemlendiği alanlardır. Modernizmin getirdiği hızlı değişim ve yenilik arayışı ile kapitalizmin sürekli büyüme ve verimlilik talepleri, İstanbul metropolünde yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratiklerini, sosyal ilişkilerini ve toplumdaki konumunu dönüştürmüştür. İstanbul'un

dinamik yapısında yaşı bireylerin deneyimleri, sadece şehrin kendine has özelliklerinden değil, aynı zamanda geniş çaplı modernleşme süreçlerinden de etkilenmektedir. Bu süreçlerin yaşlılar üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak için, yaşlı ayrımcılığı ve modernleşmenin yaşlı yetişkinlerin toplumsal algıları üzerindeki etkisine dair yapılan araştırmaların bulgularını incelemek faydalı olacaktır. Tarihsel bir perspektiften bakıldığında, yaşlılar bilgelikleri ve hikâye anlatma yetenekleri ile değerli kabul edilirken, modernleşmenin etkisiyle bu değer algısı değişmiş, yaşlı yetişkinler görünmez ve işe yaramaz olarak algılanmıştır (Levy & Banaji, 2004; Nelson, 2004). Bu değişiklik matbaanın yaygınlaşmasıyla toplumun bilgiye erişim şeklinin değişmesi, sanayi devriminin fiziksel gücü ön plana çıkarması, eğitimin genç nüfusta yaygınlaşması ve sağlık hizmetlerindeki gelişmelerle yaşam süresinin uzaması gibi dört temel modernizasyon eğilimiyle ilişkilendirilmiştir. Böylelikle yaşlı yetişkinlerin hikayelerine güvenme ihtiyacı yerine, kayıt tutma yeteneği gelişmiş, zor el emeği görevlerini hızla öğrenebilen ve gerçekleştirebilen ve mevcut işlere kolayca yer değiştirebilen en güçlü işçilere daha fazla önem verilmiş, yaşlı yetişkinlerin birincil bilgi kaynakları olma ihtiyacını azaltarak, gençler arasında okuryazarlığı artmış, uzayan yaşam süresi toplumun geleneksel olarak kabul etmediği, sürekli büyüyen yaşlı bir nüfus yaratmıştır (Butler, 2009; Cuddy & Fiske, 2004).

Yaşlanmayı çirkinlik ve iticilikle tasvir eden anti- aging kültürü ve yaşlanan insanları bir yük olarak tanımlayarak, artan yaşlılık- bağımlılık oranlarıyla ilgili alarm veren raporlar, yaşlanmayı dolaylı olarak anormal bir süreç olarak nitelendirmektedir.” (Baars,2012:200). Bugün “yaşlanan nüfusun sağlık ve emeklilik maliyetleri açısından yıkıcı etkilerine dair raporlar, yaşlı insanları yakın patolojileri ve uzun ömürlü edilgenlikleri ile tanımlamaktadır. Birçok yaşlı yetişkin bütçe felaketi olarak tasvir ediliyor.

Yaşlanmanın maliyet hesaplamaları içinde kalması, paralel olarak, uzayan ömürleri hesaba kattığımızda kültürel bir çatışmanın ayak sesleridir. Yaşlılıktan ne anladığımız, yaşlı insanların iyi bir tüketici olduğu ya da olmadığı ikilemlerinin yanında yaşlanmanın ne anlama gelebileceği, yaşlı insanların topluma nasıl katılabileceği, nasıl katkı sağlayacağı, yaşlı yetişkinin üretiminin ne olabileceğine dair soruların arttığı ve cevapların flulaştığı bir dönemdeyiz. Kapitalizmin “genç kalma” kültürü yaşlanmayı kaçınılması gereken bir dönem olarak görmektedir. Yaşlılık ya da yaşlı insanlar anlamsız, kendisine saygı duyulmayan masraflı uzun yaşamlar olarak algılandığı sürece, her bireyin kendine özgü yaşlandığını, *herkesin yaşlılığının kendine* olduğunu unuttuğumuzu, bireyselliklerin inkâr edildiği genellemelere baş eğdiğimizi görürüz. Hasta, engelli ya da yaşlı olsa da pek çok insanın ilginç ve yaratıcı hayatlar sürme gücünü bulundurduğunu biliyoruz. Hasta veya engelli, yaşlanan insanlar, özellikle yeterlilikleri kabul edildiğinde ilgi alanlarında büyümeyi sürdürmekle kalmaz, kronik rahatsızlıkları ve kısıtlamalarla başa çıkmakta önemli beceriler geliştirebilirler (Baars,2012:201). Bana göre tartışılması gereken bir diğer konuda topluma katkı sağlamak ya da üretime katılmak zorunluluğudur. Kapitalist bir ekonomik sistemde, üretimin devamlılığı ve büyümesi, tüketimin artmasıyla bağlantılıdır. Kapitalizmin devam etmesi, üretimin sürekli olarak gerçekleşmesiyle mümkündür ve üretimin sürdürülebilmesi de tüketimin sürekli olmasına bağlıdır. Üretkenlik birçok insanın kendilerini iyi hissetmesini sağlayabilir; ancak beri yandan üretim ve katkı yükümlülüğüne karşı argüman olarak, yaşlı bireyin sürekli olarak üretmeye zorlanması yerine öncelikle dengeye ve yaşam kalitesine dair sorular cevapsız kalmamalıdır. Karl Marx'ın düşüncesi ve yabancılaşma kavramı, onun kapitalizm ve toplum anlayışının temel taşlarından biridir. Marx'ın çalışmalarının temel argümanına göre, kapitalist üretim tarzı insanın kendini gerçekleştirmesinin önünde büyük bir engeldir. Ona göre kapitalizm yabancılaşmayı derinleştirir (Marx,2012). Yaşa dayalı ayrımcılık

bağlamında yabancılaşma, yaşlı bireylerin toplumda marjinalleşmesi, dışlanması veya değersizleştirilmesi anlamına gelir. Sennet'a göre de “otorite üretkenliği çağrıştırmaktadır” (Sennett, 2011: 28). Tarih boyunca bedensel güç, üretkenlik, seksi veya başarılı olmak yaşlanmanın ve insan için derin anlamların değer kaybetmesine yol açmıştır (Baars,2012: 131)

Görüşmeciler toplumsal hayatın içinde belirgin bir dışlanma hissiyatından daha çok çalışma hayatında emeklilik dönemi ile görünür hale gelen bir dışlanmadan bahsetmişlerdir. Çalışma hayatında yaştan dolayı işe almama ve emekli olma zorunluluğundan bahsetmişlerdir.

Yaştan dolayı işe almama şeyleri oluyor, en büyük engellerden biri o, sen emekli misin kusura bakma, iş adamları şunlar bunlar başka türlü üç kâğıtçılık yaptılar, sen vergi verme, sigortanı verme, sana bu kadar para veririm diyenler oldu, o şekilde çalışanlar da var (74, erkek, üniversite).

Yorulduğum için sosyal güvenlik açısından bağlı olduğum kurumu bırakmadım. Türkiye'nin şartları emekli olmamı gerektirdi (71, erkek, üniversite).

İş gücü bağlamında gençlerle kıyaslandığında yaşlıların olumsuz bir gözle görülme ihtimalinin daha yüksek olduğunu gösteren araştırmalar mevcuttur (Kite, Stockdale, Whitley, Johnson,2005). Üstelik Ayalon'un çalışmasına göre, olağanüstü dönemlerde, yaşlı insanlar yaş ayrımcı tutum ve davranışlara karşı daha hassastır (Ayalon, 2020). Bu minvalde yaşa dayalı ayrımcılığın iş hayatındaki bazı pratiklerde nasıl görünür hale geldiğini ve emeklilikle ilgili kararların alınmasında nasıl etkili olabileceğini görüyoruz. Kronolojik olarak “yaşlı” olarak belirlenen bireyler, işe alım süreçlerinde yaşa dayalı ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. İşverenler “yaşlı” kişileri işe almama, işe alım süreçlerinde genç adayların tercih edilmesi dolayısıyla yaşa dayalı önyargılar taşıma potansiyeli içindedir. “Belirli bir yaştan bir şeylerin

yapılamayacağına” dair algı yaşlı adayların tecrübesi ve bilgisiyle beraber, sağlık durumu ve fiziksel yetenekleri hakkındaki klişeleri işaret etmektedir.

Sosyal güvenlik sistemi ve ekonomi politikalarına bağlı olarak yaş haddiyle zorunlu emeklilik sistemi bir dönem bireyleri genç yaşta emekli edilmesine neden olmuştur. Bu durum, işgücünden erken ayrılan yaşlı nüfusun artmasına neden olmuştur.

Eskiden emekli olmak ile yaşlı olmak denk anlama geliyordu ama benim yaşında olanların hiçbiri bunu hissetmedi, biz böyle hissedip yaşamadık. Bu eskidendi babamın zamanında, babamda 50-55 yaşlarında artık yeter diyordu, zaten 60’a kadar en fazla insanlarımız yaşıyordu, sağlık koşulları da el vermiyordu, Anadolu’daydı çoğu, rençber de öyle, işçi de öyle, memur da öyle, şartlarda biraz şeydi ama şimdi tıpta artık biraz ilerledi, kendine bakanlar ilerledi, ilaçlarla şunlarla bunlarla, kültür de arttı ama bilinçli olarak bir şeyleri soyluyorum, ömürlerin uzaması büyük etkisi var, nitekim Avrupa böyle olduğu için ,65 yaşa uygulamıştı seneler evvel, ama onlar 65 yaşa kadar çalışıyordu, Almanya’da bile hala öyledir, çalışıyor.. Son zamanlarda emekliliği artık yaşlılık kapsamında görmüyorlar da ek bir gelir kapsamında yani emekli olayım bana devlet bir parça versin ama bek kendim yine bir şeyler yapayım diyenler çoğunlukta (76, erkek, üniversite).

1950’lerden itibaren özellikle ekonomik alanda dışa açılma politikaları benimsenmiş, sanayileşme ve teknolojik gelişim için yoğun çaba harcanmıştır; ancak modernleşme süreci bazı dönemlerde siyasi, ekonomik veya toplumsal zorluklar nedeniyle bir şekilde tam anlamıyla gerçekleştirilememiş veyahut da tartışmalara yol açmıştır. Bu sürecin yaşlı ayrımcılığına kaynak oluşturmakta da olası bazı etkenleri vardır. Burada bahsetmemiz gereken uygulamalardan biri iş gücü ve emeklilik sistemindeki yetersizliklerdir. Emeklilik sisteminin yetersiz olması, yaşlılara yönelik çalışma yaşamında ayrımcılık yapılmasına sebep olmuştur. Görüşmeciler emeklilik

dönemlerinde faaliyetlerin dışında kalmamak için genelde “gönüllü” işlere katıldıklarını anlatmışlardır.

Burada genelde fahri çalışanlar gelir yok ama bu bize aşı, yani gençlik aşısı oluyor (72, erkek, üniversite).

Ara vermeden mesleğimi başka ortamlarda devam ettirdim. Mesleğimle ilgili sivil toplum örgütünde görev aldım. Gerek bu örgütün gerekse ilişkili kurumların denetim ve yönetim kurullarında görev aldım. Ülkede genel yönetim değişiklikleri ve siyasi nedenlerle gel gitler içinde oldum. Bunlar fahri görevlerdi (76, erkek, üniversite).

Yaştan dolayı işe alımda yaşanan bu tür ayrımcılık ve emekli olma zorunluluğu, yaşlı nüfusun ekonomiye ve topluma katılımını kısıtlama ihtimalini de içermektedir. Kronolojik yaşa dayalı olarak emekli edilen kişi, toplumda üretimden ve faaliyetten dışlanmış hissedebilir veya gerçekten de dışlanmış olabilir. Kronolojik yaşa dayalı emeklilik, bir kişinin belirli bir yaşa gelmesi durumunda otomatik olarak emekli olmasını öngören bir uygulamadır. Bu tür emeklilik politikaları, yaşlı bireylerin üretkenliklerini ve toplumsal hayatta aktif olmalarını kısıtlayabilmiştir. Bazı görüşmeciler toplumsal hayata katılmak, üretkenlik alanından uzaklaşmamak için fahri görevler aldıklarını belirtmişlerdir.

Üretkenlik ve faaliyetten uzak kalan yaşlı bireyler, kendilerini toplumda yetersiz hissedebilmekte ve sosyal değerlerini kaybedebilmektedirler. Öte yandan, bazı yaşlı bireyler emekli olmanın keyfini çıkarırken, emeklilik dönemini farklı etkinliklerle veyahut yeni hobilerle değerlendirerek topluma katkı sağlayabilirler. Ancak, bu kişisel tercihlere ve fırsatlara bağlı olarak değişebilir ve kronolojik yaşa dayalı emeklilik politikalarının yaşlıları toplumsal hayattan uzaklaştırma potansiyeli olduğunu unutmamak önemlidir. Toplumun yaşlı bireylere değer vermesi, yaşlılara yönelik sosyal

katılımı teşvik etmesi ve onların deneyim ve bilgilerinden yararlanmasını desteklemesi önemli gözükmeştir.

4.4.1. Kentte Kamusal Alana Ulaşım Sorunu

...yaşlılarda en önemli sorunlarından birisi de gidilecek yerlerin uzak olması, tamam mı, mesela hastaneye gideceksin hangi hastane, yani neresi nasıl gideceksin trafik sorunu bambaşka vakit önemli artık bir yere İstanbul gibi yerlerde şehirlerde. Ama şimdi şu da var gençken bile sıkıntı veriyor kalkıp bir de yaşlıyı düşün bizi düşün ne kadar sıkıntılı bir durum, vapura öyle trene öyle metropolün hep böyle şeyleri var. Onun için daima çok daha evvelden yola çıkmak tedbirimizi almamız gerekiyor (77, erkek, üniversite).

İstanbul metropolünde yaşlı bireylerin, kamusal alanlara erişim konusunda yaşadığı zorluklar yaşa dayalı ayrımcılığın somut tezahürlerinden biri olarak gündelik hayatımızda karşımıza çıkar. Yaşlıları yok sayan altyapı ve ulaşım hizmetleri, yaşlıların günlük aktivitelere katılımını kısıtlar. Engelli rampalarının eksikliği, yetersiz otobüs ve metro hizmetleri gibi sorunlar yaşlı yetişkinlerin kentte yaşadığı sorunlardır. Özellikle, İstanbul metropolünde, Marmaray gibi toplu taşıma araçlarında yaşlı bireylerin azlığı ya da yürüyen merdivenlerin hızının gençler için bile oldukça fazla olduğunu gözlemlemek mümkündür. Şehir planlamasında yaşlı ve engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik duyarlılık eksikliği, her gün farklı şekillerde tezahür eder. Örneğin trafik ışıklarının süresi yeterli ve ince düşünülmüş müdür? Yaşlıların neden en dinamik aktivitelerinden biri Perşembe pazarına gidebilmek ya da şehir içi otobüste seyahat etmektir? Ekonomik ve sosyal koşulların yanı sıra kent tasarımlarını da eleştirmenin tam sırasıdır.

Tabi şimdi bir de engelliler var, engelli yaşlılar var, çocuklar var torunla ben bile giderken temkinli gidiyorum. Çocuk da aynı şekilde yavaş gidiyor, sen de

yaşlısın fazla gidemiyorsun ama metropolün şartlarına uymaya kalktığın zaman zorlukla karşılaşıyorsun (77, kadın, üniversite).

Kentle ilgili yaşanan zorluklar gündeme geldiğinde, görüşmecilere, “yaşlı köyleri” veya “yaşlı siteleri” hakkında ne düşündüklerini sorma gerekliliği hissettim. 65 yaşındaki kadın bir görüşmeci bu konsepti *ay ne yapayım öyle hepimiz yaşlı bir yerde* olarak nitelendirdi. Bazı görüşmeciler ise yaşlı köyü fikrine oldukça olumlu bir perspektiften yaklaştılar.

Halbuki böyle bir şey yapılmış olsa Ege'de Akdeniz'de sıcak yerlerde hem doğal şeylerden faydalansın oraya öyle siteler yapılsa bütün emekliler burayı bırakır gider boşalır emekli adam bir daha çalışmak istemez gençlere de iş sahası doğar. Yani böyle şeyleri hiç düşünmemişler, oraya yapacakları Alt tarafı 2 + 1, 1 + 1 evler, emeklilere nasılsa yetecek çoluğu çocuğu nasıl olsa alışıyor Ankara'da İstanbul'da İzmir'de veya hangi şehirse, ayrılıkta olmuş olsa artık moda oldu zaten yazlık diye gidiyor senelerce kalıyor Akdeniz'de Marmara'da neyse, demek istediğim her insan dediğin gibi bilhassa yaşlılar rahat edeceği yer temiz hava olan yer fazla yer olamayacağı ve bir de ihtiyaçlarını çabuk karşılayabileceği icabında ailesinin de kendisine geldiğinde onlarla beraber mutlu olabileceği onlara da güzel seyir sunacağı bir yer. Belki dediğiniz gibi sitelerin olması, Avrupa'da çok var bunlar zaten. İnşallah görürsünüz mesela ben Hollanda'ya bayılıyordum. Belçika Lüksemburg onlara zaten beni lüks ülke diyorlar üçüne enfes bir yer, benden daha yaşlı kadın bisikletle daha zinde dolaşıyor orada (76, erkek, üniversite).

Yaşlı köyleri, yaşlı bireyler için oluşturulan özel yaşam alanları olarak görülebilirken, aynı zamanda bu tür yerleşim birimlerinin yaşlı yetişkinleri toplumdan izole edip etmediği konusu da tartışma yaratmaktadır. Acaba bu tür köyler, yaşlıların

sosyal izolasyonunu mu teşvik ediyor, yoksa onlara daha huzurlu ve ihtiyaçlarına uygun bir yaşam alanı mı sunuyor?

Bazı kişiler var Darülaceze'ye gidiyorlar, huzurevine gidiyorlar. Ondan daha güzel. Öyle bir şey yok, gelişmiş havası güzel, Orada da sosyal faaliyetin olacak, onlarla beraber oyun oynayacaksın, dinç yaşlılar görünecek, voleybol oynayacak. Ne bileyim çocuklarını gezdirecek bilemedin orada havuz olacak orada denize girecek. Bu huzurevlerinde yok. Sadece onların gezileri vardır huzurevlerinde, onları dolaşırlar ederler ama burada her şeyi birden ele geçiriyorsun. Harika bir şey, bence yani hiçbir şey yapamazsam bu gürültü patırtıdan derse bu metropoliten kurtulmak için emekli olunca oraya giderim diyecek ve içi güvenle de olacak ve hatta devremülk sistemi ile bile kendisini orada yer öğretebilir bak ne diyorum sana devremülk sistemi ile bile bir ay seçer, 2 ay seçer veya temellide kalır olabilir çocuğu şusu busu bırakmaz evimiz var daha iyi burası, arada bir sağlık sorunlarımız oluyor. Büyük şehirlerde var oralarda yok falan diyebilir. Aslında o sağlık sorunlarını halletmek için oraya yakın güzel hastanelerin de yapılması lazım (75, erkek, üniversite).

Görüşmeci, yaşlı köylerinin huzurevleriyle kıyaslandığında çok daha avantajlı olduğunu vurguluyor. Darülaceze ve huzurevleri gibi geleneksel yaşlı bakım kurumlarına alternatif olarak sunulan yaşlı köyleri, bireylerin aktif, sosyal ve bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri için geniş imkanlar sunmalıdır. Görüşmecinin vurguladığı gibi, bu köylerde yaşlılar için sportif faaliyetler, sosyal etkinlikler ve hatta tatil imkanları gibi birçok olanaklar bulunmalıdır. Ancak bu tür avantajların yanı sıra, sağlık hizmetlerine erişim gibi kritik konularda da yaşlı köylerinin güçlendirilmesi gerektiği görüşmecinin dile getirdiği bir diğer önemli noktadır. Sonuç olarak, yaşa dayalı ayrımcılık, metropoldeki gündelik yaşamın birçok yönünde kendini göstermektedir. Kentin hızla değişen yapısı ve tasarımı, yaşlı bireylerin toplumsal faaliyetlere aktif bir

şekilde katılmalarını engellemektedir. Hem üretim süreçlerinden hem de gündelik yaşantının dışına itilen yaşlı yetişkinler kent planlamasında da göz ardı edilmişler. Diğer yandan, yaşlı köyleri gibi alternatif yaşam alanları, yaşlı bireylerin toplumsal izolasyonunu hafifletme potansiyeline sahipken, bu tür yerleşkelerin de kendi içerisinde karşılaştığı zorluklar ve eksiklikler olabilir; ancak geliştirilirse huzurevleri gibi geleneksel kurumlar yerine modern yaşlanma anlayışına uygun olarak tasarlanmış yaşlı köyleri, yaşlı bireylerin toplumsal izolasyondan uzak, aktif ve bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri için çeşitli imkanlar sunan yerleşim birimleri olma koşuluyla kabul görmektedir.

4.5. Teknolojinin Peşinde

Modernleşme ve teknolojik değişiklikler yaşlı bireylerin yaşam tarzlarını, toplumsal rollerini ve de ihtiyaçlarını etkilemiştir. Dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte, yaşlı bireyler aileleri ya da arkadaşlarıyla iletişim kurmak için akıllı telefonlar, bilgisayarlar gibi araçları kullanabilmekte ve böylelikle bu yeni ortama entegre olabilmektedirler; ancak yine de teknoloji odaklı toplumlarda yaşlıların birikmiş hayat tecrübelerinin değeri sorgulanabilir hale gelmiştir. Yaşlı yetişkinlerin hayat deneyimleri teknoloji toplumunda daha az değer görür gibi gözükmektedir. Alan çalışmam boyunca tüm görüşmeciler teknolojiye adapte olmanın önemini altını çizdiler. Sezer bey gibi *teknolojinin peşinde yorulduklarını*, Tayfun Bey gibi *iki de bir değişen bankamatiklerden zorlandıklarını* belirtse de teknolojiyi *ellerinden geldiğince* takip etmektedirler. Bu durum, yaşlı bireylerin teknolojik adaptasyon süreçlerinde hem yaşadıkları zorlukları hem de bu süreçteki aktif çabalarını gözler önüne sermektedir. Schmid modern zamanın düz çizgisi üzerinde birbirinin ardı sıra mümkün olduğunda çok şeyi halledebilmek için sürekli yenilenen teknolojileri kullanmak durumunda kalan ebeveynlerden bahseder. Ona göre, bu hız karşısında yaşlılar kendilerini emniyete

almışlardır (Schmid 2018:55). Modern zamanın hızlı tempolu dünyasında sürekli yenilenen teknolojilere ayak uydurmak kaçınılmaz gözüküyor ve sürekli değişen teknolojilere ayak uydurabilenler daha fazla şeyi halledebiliyor. Yaşlı bireyler bu hız karşısında geride kalmaktadırlar. Daha emniyetli olarak mümkün merteye kendileri için *en işe yarayacak, zorunlu olarak ihtiyaç duydukları şeyleri* öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Yaşlı yetişkinler teknolojik gelişmeler karşısında kendi deneyimlerine ehemmiyet vermemektedir. Bu durum, deneyimin modern toplumlar içerisindeki potansiyel işlevsizliği meselesini gündeme getirir. David Lynch'in 1999 yapımı "Straight Story" filmi bu meseleyi ele alır. Filmdeki ana karakter, yaşlılığın olumsuz bir yönü olarak "genç olduğunu hatırlamak" durumuna işaret ederken, olumlu bir yön olarak "buğdayın nasıl öğütüldüğünü bilmek"ten bahseder. Bu anlatım, endüstrileşmiş toplumların makineleşmiş ortamında, deneyim bilgisinin potansiyel işlevsizliğine bir gönderme yapmaktadır. Filmdeki karakterin, modern dünyaya adaptasyon konusundaki direnci, kendi kimliğine bağlı kalma arzusuyla ilişkilendirilir. Bu filmde karakterin huysuz algısı, değişime ayak uydurmak istememesi, sadece kendi bildiği gibi kendi olmak istemesine bağlanmaktadır. Genel geçer yaşlılık kurallarına, otorite olmuş bilgiye karşı çıktığında ise inatçı bir birey olarak etiketlenmektedir. Karakter kendi yolculuğunu, dış müdahale olmaksızın ve toplumsal otoritelerin baskısından uzakta tamamlamak ister. Bu bağlamda, yaşlı bireylerin toplumsal otoriteler karşısında nasıl bir konum alabileceği konusu, film üzerinden ele alınmaktadır. Bu noktada, yaşlıların huysuzlukla ilişkilendirilmesi tevatürünün kökenini sorgulamak, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir mesele haline gelmektedir. Tayfun bey bu durumu şu şekilde ifade ediyor: *Gençken hızla yaptıklarını yapamamak, hıza yetişmemek asap yapıyor.*

Teknolojik adaptasyon konusunda yaşlı bireylerin yaşadığı zorluklar, toplumsal yaşlanma algısının negatif bir yönde şekillenmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu algı, yaşlıların teknolojik olarak yetersiz olduğu şeklindeki yaygın klişeyi de beslemektedir. Bu negatif algının bir başka örneği:

Sözün özü yaşlılar teknolojik özürlü, iki iki dört, teknoloji yaşlıları ne kadar düşünürse düşünsün yaşlı insan o teknolojiyi kullanamıyor, doğrusu, ne kadar olursa olsun biz gençler gibi olamayız, şimdi siz daha gençsiniz, bizim zamanımızda teyip kaseti vardı, bilir misiniz, yeni bir kaset aldığı zaman, ona kayıt yaptığı zaman çok güzel bir kayıt alıyorsun, şimdi biz eski kaset olduk, on defa üstüne kayıt kayıt şimdi bizim kaset eskimiş artık kayıt yapamıyor beyin (79, erkek, üniversite).

Görüşmeciler, yaşlıların teknolojiye yatkınlığı olmadığına dair klişeleri kabullenmişlerdir. Bu klişelerde özellikle yaşlılık dönemindeki zihinsel gerilemeler vurgulanmıştır. Çağın teknoloji hızında teknolojiden geri kaldıklarını düşündüklerinde kendi deneyimlerine değer vermediklerini anlıyoruz. Görüşmeciler aynı zamanda teknolojiden uzak kalarak devam edilemeyeceği yorumunu yapmaktadırlar.

İnsanlar, daha doğrusu teknoloji modernize oldukça köylü de yavaş yavaş kendine bakıyor ve iyi oluyor, Neden, eskiden biliyorsun öküz ve karasabanla şey yapılırken tarım bugün artık traktörle yapılıyor makinelerle yapılıyor bu yapıldığı zaman da kendisi de kültürleşiyor, medeniyet işareti yani (76, erkek, üniversite).

Görüşmecinin bu yorumu, teknolojinin toplumsal yaşamda nasıl bir dönüşüm yarattığına dair bir görüş sunmaktadır. Antropolojik bir perspektiften bakıldığında, teknolojik gelişmelerin insanların yaşamlarında yarattığı değişiklikler, sadece gündelik işlerde değil aynı zamanda kültürel kodlarda da görünür olmaktadır. Teknolojik gelişmeler, bireyin toplum içindeki konumunu ve değerini etkileyebilmekte hatta belirleyebilmektedir. Yaşlıların teknoloji karşısındaki konumları, genellikle teknolojik

gelişmelere ayak uyduramadıkları yönünde olumsuz algıyla birlikte yaşlı yetişkinin konumunu da değersizleştiriyor.

Görüşmecilere teknolojik aletlerin yaşlılara uygun tasarlanıp yapıldığını düşünüyor musunuz, diye sorduğumda şöyle cevaplar aldım:

Valla aslında uygun olması lazım ama yaşlıların çoğu kafaları ermediği için daha doğrusu bizim de bazı şeylere ermediği için biraz ürkerek şey yapıyorlar. Benim kafam eriyor da şöyle bir şey var ama bilmediğimiz kısımlarda var, erdiği kısımlarda çıkıyor. Atm'ye gidiyoruz, ekranı değişmiş, daha evvel ne güzel yaparken, bir sürü şey çıkıyor o zaman çuvallıyorum, nereden alacağım, nerede bakiyem, neyin nesi bulamıyorum (75, erkek, üniversite).

Hususi yaşlılar için tasarlanmış araba, cep telefonu olsa alır mısınız, kullanır mısınız, yaşlı arabası, yaşlı telefonu diye sorduğumdaysa:

Eğer kendimi iyice yaşlı hissedersen, ona artık medet umarsam, alırım (72, erkek, üniversite).

Görüşmeci kendini yaşlı olarak tanımlamıyor, yaşlılık “acizlik” gibi ifade ediliyor. Teknolojinin hızına yetişemeyen yaşlı bireylere kentlerde “aciz, modası geçmiş” gözüyle mi bakılmaktadır? Bu sorunun kapsamı gençlerle ilgili bir çalışmayı da gerektirmektedir; ancak görülen o ki yaşlı yetişkinler de teknoloji karşısında kendi deneyimine değer vermemektedir.

Tabii ki yaştan gelen bazı ne diyelim araba kullanırken olduğu gibi reflekslerin zayıflaması gibi işte bazı şeylerin zamanında kavrayamamak gibi. Hele şimdi ben çalışmıyorum ama eminim benim yaşındaki öğretmenlerin veya diğer meslekler de geçerli teknolojiye yeterince adapte olmaması gibi bir sürü sebep vardır yani. Mesela ben şimdi öylesine söylüyorum ama çalışmak istiyorum desem. Belki bir garsonluktan

tut da öğretmenliğe kadar ne olursa olsun, teknoloji bilmediğin zaman teknolojiye adapte olamadığın zaman olmuyor yani. (74, erkek, üniversite).

Bilgisayar olayını 15 sene filan oldu mecbur hissettim kendimi girmeye başladım. (76, erkek, üniversite).

Görüşmeci akıllı telefon kullanmadığı için sosyal medyayı internetten takip edemediği için özellikle pandemi döneminde *çağ dışı kaldığını hissettiğini* ifade etmiştir. Bu yüzleşme birçok görüşmeciye özellikle pandemi döneminde teknolojiyi öğrenmeye teşvik etmiştir.

Sosyal izolasyonu sosyal medya ile aştım (67, kadın, üniversite).

Pandemi döneminde teknoloji kullanamadığım için işte örneğin internet cep telefonu yani alışveriş vesaire bunu kullanamadığım için kendime çok kızdım (65, kadın, üniversite).

Teknolojik değişimlerin hızına ayak uyduramayan yaşlı bireyler, deneyim ve birikimlerinin değerini kaybetmektedir (Çataloğlu, 2018:27-35)

Öğrenme, akıl yürütme, problem çözme, karar verme, bellek benzeri olgular doğumla birlikte tırmanışa geçiyormuş. 20-25 yaşlara kadar zirve yapıyor, sonra yavaş yavaş inişe geçiyormuş. 80 yaş civarında en düşük noktaya varıyor, bu fonksiyonların çoğu 60-80 yaş arasında çocukluktaki düzeye geri inermiş. Başta kendi üzerimde, çevremle kıyaslama yapmak istedim. Doğru. İki yaşındaki çocuklar cep telefonuyla oyunlar oynarken, ben telefona bir isim nasıl kaydedilir, bir konum nasıl atılır öğrenemedim. Üçüncü, beşinci kez torunuma soruyorum. Bıkınlık mimiğiyle karşılaşırım korkusuyla yüzüne bakamıyorum (72, erkek, üniversite).

Görüşmeci önce biyolojik bir yaşlanmadan bahsediyor. Öğrenmenin yavaşladığının vurgusunu yapıyor. Sonra teknolojik bir aleti kullanmaya açık olduğunu fakat öğrenirken zorlandığını, tekrar tekrar torunlarına sorduğundaysa olumsuz bir tepki almaktan çekindiğini belirtiyor. Shamsikhani ‘nin İran’da yaptığı çalışmasında belirttiği

gibi “yaşlılar hata yapmaktan korktukları için teknolojiyi kullanma konusunda yeterli özgüvene ve öz yeterliliğe sahip değillerdir. Bu nedenle aile üyeleri, teknoloji hakkında bilgi edinme ihtiyaçlarını saygılı, basit ve sık eğitimlerle karşılamalıdır” (Shamsikhani, Ahmedi, Kazımnejad, Vaismoradi, 2022:57).

Whatsapp’tan görüntülü görüşme yapabiliyorum. Aile grubumuz da var. Şehir dışında olan çocuğumu görebiliyorum mesela. Hoşuma gidiyor, mutlu oluyorum (70, kadın, üniversite).

Görüşmecilerin teknolojiyi kullanabildiklerinde mutlu olduklarını anlıyoruz. Modern iletişim araçlarının uzak mesafeleri yakına getirmesi, torunlarla, çocuklarla ya da sevilen insanlarla görüntülü görüşmelere olanak tanınması bu araçlar sayesinde kurulan diyaloglar yaşlı insanları mutlu etmektedir. Bu hem çağa ayak uydurmanın hem torunlarla çocuklarla bağlarının korunabilmesinin hem de teknolojiyi öğrenmenin kısaca *uyumun, ahengin sevinci* olarak ifade edilmiştir.

Mesela bazı şeyler var anlamadım etmediğim bir şeyler olursa gençler ile beraber olmak istiyorum, bilhassa son zamanlardaki sosyal medya teknoloji bazı yeni çıkan terimler oluyor televizyonda şurada burada veyahut da bazı şeyler icat ediliyor konuluyor markette, şurada burada içkilerde yiyeceklerde, bunlar neyin nesidir gençlerle buluşup öğrenmeye şey yapıyorsun, yaşlılarla onlarla buluşunca zaten onlar da bana soracaklar onun için bir şey yok. En iyisi gençlerde buluşmak oluyor çünkü hayata idame ettirebilmek uyum sağlayabilmek için gençler şart. (74, erkek, üniversite)

En güncel teknolojileri ise torunlardan ya da gençlerden takip edip, öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bir yük gibi hissettirmeden, dayatmaya dayanmayan bu ilişkiler, kuşaklar arası paylaşıma dayalıdır ve ikisi arasındaki etkileşimi, sempatiyi arttırır gözükmektedir.

V. BÖLÜM: MODERN DÜŞÜNME BİÇİMLERİ VE YAŞLILIK

Bu bölümde modern dönemde değişen ölüm, zaman ve yaşlılık algıları yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında yeniden ele alınacaktır. Kartezyen düşünce ve çizgisel zaman algısı, ölüm korkusu, yaşlılığın ve ölümün değersizleşmesi, modern dönemin bilimsel pratiği tıp konuları, yaşlanma deneyimi ve beden üzerinden yeniden yorumlanacaktır. Son olarak çağdaş bir *yaşlanma sanatının* gerekliliği ve yaşlılığa atfedilen değer konusu ele alınacaktır.

Modernizm, toplumun teknolojik, ekonomik ve kültürel açıdan hızla değiştiği bir dönemi temsil eder. Bu dönüşümler, yaşlı bireylerin zaman algısı, ölüm kavramı ve yaşlılığa dair bakış açılarını da etkilemiştir. Felsefi antropoloji bağlamında, bu çalışma, yaşlı bireylerin düşünce biçimlerinin modernizm ve kartezyen düşünce gibi belirleyiciler tarafından nasıl etkilendiğini, bu değişimlerin insan doğası, kültürel kodlar ve toplumsal yapılar açısından taşıdığı önemi anlamaya çalışmaktadır. Bu bölüm, yaşa dayalı ayrımcılık ile modernist düşünce biçimlerinin yaşlı insanların deneyimleri ve yaşlılığa dair algıları üzerindeki etkileri arasındaki ilişkiyi ele alarak, yaşlı yetişkinlerin toplum içindeki konumunu, düşünsel eğilimlerini daha derinlemesine anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda antropolojik ‘değer’ kavramını irdelemek de çalışmanın kapsamı dahilinde anlamlıdır.

5.1. “Sondan Önceki İstasyon”

Çinlilerin bir atasözü vardır. Her insanın ölümü bir kütüphanenin yıkımı derler. Her insan kendine göre bir kütüphanedir, bilgisiyle, görüşüyle, kültürüyle, yaşamıyla... Bir yaşlının ölümü kütüphanenin yıkılması. Şimdi burada her yaşlının bir ayrı bir dünyası ayrı bir zenginliği kültürü var görüşü var. Onlardan faydalanan var faydalanamayan var. Her yaşta hakikaten bilmediğin bir şeyleri, zaten ne demiş geçen

alimler bilim adamları şunlar bunlar, hepsi ben bir şey bilmiyorum hala bir sürü bilmediklerim var diyor. Bütün o Yunus Emre'lerinden tut bilgi adamlarına kadar hepsi hiçbir kimse dememiş ki ben her şeyi biliyorum birkaç kişi hariç (72, erkek, üniversite).

Yaşlılık, sadece bireyin fizyolojik durumuyla değil, aynı zamanda kültürel bağlamlarla şekillenen çok katmanlı bir fenomendir. Bu sebeple yaşlılığı ve yaşa dayalı ayrımcılık sorununu bir de zamansallık meselesi olarak ele almak istiyorum. Yaşlılık kavramının anlamı ve algısı, zaman içerisinde ve kültürel bağlamlarda sürekli bir değişim/dönüşüm içindedir. Yani, yaşlılıkla ilgili düşünceler, inançlar sabit değildir; zaman içinde değişebilir ve farklı kültürlerde farklı anlamlar taşıyabilir. Bu nedenle yaşa dayalı ayrımcılığı tam anlamıyla anlamak için hem modern hem de geleneksel zaman anlayışlarını, bu anlayışların yaşlılık ve ölüm üzerindeki etkilerini dikkate almanın kayda değeridir.

İnsanın kendi geçmişini ve evreni anlamaya dönük doğal yönelimi, bu yönelimin sebep olduğu ontolojik sorgulamalar da tarih düşüncesini doğurmuştur (Nebati,2019:142). Batı düşünce sisteminin tamamen etkisi altındaki, Hristiyan ve Musevi geleneğin temsil ettiği ilerlemeci tarih biçimi, geçmiş, şimdi ve gelecek arasında kati bir hiyerarşi tanımlamaktadır. Yahudilik ve Hristiyanlık kültürünün getirdiği ilerlemeci çizgisel tarih anlayışı geçmiş, gelecek ve şimdiyi kesin bir şekilde birbirinden ayırmakta ve ona bir amaç yüklemektedir (Nebati,2019:142). Zaman, Antik Yunan-Roma dönemindeyse döngüsel ve sürekli akış olarak düşünülmektedir (Anar, 1994:5). Modern dönemin zaman anlayışı ise çizgiseldir. Batılı düşünme tarzı tamamen egemen olmadan önceyse, tarih ve zaman döngüsel ve tekerrür içinde açıklanmaktaydı. Döngüsel seyir, zamanı ve ona dair tüm unsurları bir bütünlük içinde ve akış halinde algılar. Yinelenir ve tekerrür eder. Döngüsel zaman anlayışına göre, güneş her gün doğar, her gün yine batır, herkes doğar, büyür, ölür ve yeniden doğar, mevsimler birbiri

ardınadır. Bu durum, yaşlılık ve ölüm algısını da etkiler. Döngüsel bir perspektifte, yaşlılık sadece bir döngünün bir parçasıdır ve ölüm, bu döngünün sonu değil, bir sonraki aşamanın başlangıcıdır. Çizgisel zaman algısı ise, ölümü belirli bir noktaya sabitleyerek, yaşlılara ve yaşlılık dönemine dair düşünceleri etkilemektedir. İnsanlık tarih boyunca doğum, yaşam ve ölüm döngüsü içerisinde var olmuştur; her yeni nesil, her yeni doğan bu döngüyü yeniden başlatır. Hayatın içindeki bu tekrar eden ritimler, tarihin her döneminde karşımıza çıkar. Çizgisel zamanda teklik mevcuttur. Doğum ile ölüm arasındaki zaman yolculuğu tekrarsızdır.

Çizgisel zamanda ölüm sonudur. Döngüsel zamandaysa ölüm son değildir ve farklı biçimde süregidecektir. Batı kültürlerinde baskın olan paradigma zamanın üzerinde ilerlenilen bir yol olarak görüldüğüdür. Yaşam bir “yolculuk”, ölüm ise “yolun sonu” dur.¹⁸ Çizgisel zaman anlayışında yaşlılık dönemi ölüm öncesindeki *son duraktır*.

Ömür yolculuğunun son ya da sondan önceki istasyonuna ulaşmış olmanız. Zaman zaman yolculuk nerede nasıl bitecek, bittikten sonraki evreler de birilerinin sıkıntı yaşayacağı korkusu (67, erkek, üniversite)

Yaşlılığın kötü yanı geleceğin geçmişten daha kısa olduğunu bilmektir. (68, erkek, üniversite)

Ölümün kaçınılmazlığı yaşlılık döneminde daha belirgin hale gelmektedir. Yaşlılıkta ölüm korkusu bireyin zaman anlayışla karmaşık bir biçimde bağlantılıdır. Bu nedenle, yaşlılık ve ölüm arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için salt bireysel deneyimlere değil, aynı zamanda bu deneyimlerin kültürel bağlamlar içerisinde nasıl şekillendiğine de odaklanmak gerekir.

¹⁸ <https://www.ilkeanaliz.net/2023/04/07/farkli-kulturler-zamani-nasil-kavriyor> 16.08.2023 tarihinde erişildi.

Yaşlılık dönemindeki ölüm korkusunun, zaman anlayışıyla bu kadar iç içe olması, modern dönemin çizgisel zaman algısının, yaşlılar üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu sorgulamamıza neden olmaktadır. Çizgisel zaman anlayışı, bireyin hayatında keskin sınırlar çizmesine neden olur. Bu keskin ayırım, bireyin ölüme olan yaklaşımını ve bu konudaki korkularını da etkiler. Yaşlılık döneminin *sondan önceki istasyon* olarak algılanması bireylerde kendileri ve geride kalan sevdikleri için, korku ve tedirginliğe yol açmaktadır. Yaşlılık döneminin *sondan önceki istasyon* algısı, nüktedan da olsa *yaşlılık işte, ölümü bekliyoruz* algısıyla örtüşmektedir.

...yaşlandıkça tabi şu var, bu reel bir şey niyetle veya duyguyla ilgili bir şey değil, gayet açık insanın ömrü sınırlı, gelecek tasavvuru artık sınırlanıyor hatta bazen kalmıyor yani, mesela dramatik bir şey söyleyeyim, televizyonda bir program izliyorsun tamam mı, atıyorum işte iklim değişikliği ile ilgili veya bilmem neyle ilgili, şimdi mesela diyor ki 2040'ta şöyle olacak ama ben 2040'ta bu dünyada olmayacağım mesela, kesin yani bu anlatabildim mi? Bazı şeyler var ki bu mesela oladabilir olmayadabilir ama 2040'ta olmayacağım yani mesela bu tip şeyler insana ister istemez tokat etkisi yapıyor, bu gelecek tasavvuruyla ilgili bir şey yani. İnsanın artık gelecek tasavvuru kalmıyor, gerçekten gelecek tasavvurum kalmayınca işte o zaman yeni bir şey de istemiyorsun (67, kadın, üniversite).

Görüşmeci yaş aldıkça geleceği düşünmenin artık aynı şekilde mümkün olmadığını ifade etmektedir. Geleceği düşünürken, zamanı çizgisel bir şekilde tanımlıyor ve yaşlılıkla birlikte geleceği daha sınırlı bir perspektiften gördüğünü belirtiyor. 2040 yılında gerçekleşecek olayları düşünürken, kişi bunların kendi yaşam süresinin ötesinde olduğunu anladığında, gelecekle ilgili tasavvurunun daraldığını, yeni şeylere olan isteğin azaldığını söylemektedir. Buna göre, yaşlılık döneminin ölümü daha çok düşündürmesi, gelecek tasavvurunu sınırlar gibi gözükmektedir. Görüşmeci bu

durumun yeni şeyler keşfetmek veya deneyimlemek için daha az istekli olmasına neden olduğunu belirtmiştir.

...tabiatta öyle kurgulamamış mı? Mesela tabiat niye bize belli bir yaştan sonra çocuk sahibi yapmıyor değil mi çünkü onunla geçirebileceğin bir zaman yok yani veya çok az veya ne dersen de yani (67, kadın, üniversite).

Birçok kültürde gençlik ve orta yaş, aktiflik, üretkenlik ve güzellikle ilişkilendirilirken yaşlılık dönemi *hayatın son evresi, ölümden önceki son durak gibi* algılanmaktadır. Bu algı, modern dönemin çizgisel zaman algısı ile uyuşmaktadır ve yaşlılık dönemine karşı olumsuz bir yaklaşıma neden olmaktadır. Çizgisel zaman anlayışı, yaşlılık dönemini modern hayatın aktif/üretken rollerinden uzaklaştığı bir dönem olarak varsaymayı destekler gözükmektedir. Böylece, yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında, yaşlılar ve yaşlılığın kültürel olarak değersizleşmesine katkı sağlar.

Modern dönemin çizgisel zaman anlayışı, bireylerin ve toplumların, ölüm ile yaşlanma kavramlarına olan yaklaşımını radikal bir şekilde dönüştürmüştür. Bu çizgisel anlayış, zamanın belirli bir başlangıç ve bitiş noktası olduğu fikrini benimsememize yol açmaktadır. Bu açıdan, yaşamın son evresi olan yaşlılık, kaçınılmaz bir sona işaret eder. Bu bakış açısı, pek çok kültürde, yaşlı bireylerde ölüme dair korku ve kaygının artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ölüm de kültürel olarak inşa edilmektedir. Örneğin, Orta Çağda ölüm anlayışı modern dönemlere göre oldukça farklıydı. Orta çağda ölüm bir kurtuluş olarak algılanırdı. Ölümü kabullenip Tanrı'ya teslim olmak daha çok ön plandaydı. Yas tutma ve ölüm korkusu modern dönemde olduğu gibi kabul görmezdi (Elias, 2011).

Modernite, sadece teknolojik ve ekonomik ilerlemeleri kapsamaz; aynı zamanda bireysel kimlik anlayışını, sosyal yapıların dinamiklerini, eğitim yöntemlerini, dini inançları, zaman algısını, düşünce sistemlerini de derinlemesine etkiler. Bu süreç,

bireylerin zaman ve varoluşa dair paradigmaları üzerinde de belirleyici bir rol oynar. Bu anlamda, ölüm, çizgisel zaman anlayışında, bir sonu ifade ederken; daha döngüsel bir zaman anlayışında, devamlılığın ve yeniden başlamanın bir parçası olarak kabul edilir. Modern dönemin çizgisel zaman algısının baskınlığı, ölümün kaçınılmaz bir son olarak görülmesini pekiştirirken, yaşlı bireylerin yaşamın anlamını ve varoluşsal sorgulamalarını da etkilemektedir.

...bazen düşünüyorsun benim önümde kaç tane yaz tatili var daha diyorsun veya bir akşam da güneş batarken acaba ben kaç kere bu güneşin batışını görücem diyorsun. Belki bunu on sekiz yaşındaki bir gençte diyordur ama onun demesiyle benimki farklıdır yani, orada biraz daha şey vardır. Olumsuz bir şey değil bunu bilmek ve bunun farkında olmak lazım. Gerçi bunun farkına varıp çok panik olmaya da lüzum yok (67, kadın, üniversite). (Görüşmeci genç bir yetişkine göre kendisini ölüme daha yakın bir alana konumluyor)

Bu bağlamda, modern dönemin çizgisel zaman anlayışını eleştirmek, sadece bireysel deneyimleri ve korkuları değil, aynı zamanda toplumların ölüm, yaşlanma ve varoluşla ilgili kolektif algılarını da sorgulamayı gerektirir. Modernitenin getirdiği bu yeni anlam, bireylerin ve toplumların, yaşamın son evrelerine ve ölüme dair kavramları nasıl yeniden değerlendirdiklerine dair önemli soruları gündeme getirir.

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ardından modern dönemin yeni insanı ölümle arasına oldukça kuvvetli bir çizgi çekmiş, ölümden korkmuştur. *Ölümden önceki son durak* gibi algılanan yaşlılık dönemi de bu endişeden payını almıştır. Oysa Antik Yunan'da felsefi arayış ölüme bir alıştırma olarak tanımlanıyordu. Kişi bedenden ayrılmayı ve ölümden sevinç duyarak ölümsüzlüğün bir parçası olmayı öğrenmeliydi (Platon, Phaidon 64a, 67e; Timaeus 89c, Akt. Baars, 2012: 94). Bu anlayış, ölümü sadece fiziksel bir son olarak değil, aynı zamanda ruhsal veya manevi bir dönüşüm

olarak görmeyi içermektedir. Ölümü burada bir son olarak değil, yeni bir başlangıç olarak görmeyi ve bu süreci sevinçle karşılamayı ifade eder. Bu durum, ölümü daha iyimser olarak değerlendirmeyi ve belki de ötesi hakkında farklı bir anlayış kazanmayı sağlar olarak yorumlanabilir.

Antik Yunan felsefesi ölümü manevi bir dönüşüm olarak konumlandırırken modern paradigma yaşlanmayı ve ölümü farklı bir çerçevede ele alıyor. Antik Yunan felsefesinde ölüm, ölümsüzlüğün bir parçası olmayı öğrenme süreci olarak kabul edilirken, günümüz ölüm algısında yaşlanmayı yaşamın bir kazanımı olarak görmek de mümkündür. Bu bağlamda bir gün arkadaşımın babası yaşlanabildiği için çok mutlu olduğunu belirtmişti. *Yaşlılık iyi bir şey. Yani bir kere şöyle bir yaşa kadar yaşamışsın güzel bir şey. Yani bu bir şans hayatta herkes bu yaşa kadar yaşayamıyor.*

Kelimbetov' un (2011) bahsettiği “Allah’a şükür olsun ihtiyarlık dönemime ulaştık” sözlerini hatırlatan bu ifade, yaşlılığı bir “gerileme, eksilme” dönemi gibi görmeye meyilli konvansiyonel yaşlanma algısına karşı ilginç bir bakış açısı sunmaktadır. Görüşmecinin yaşam deneyiminde genç yaşlarda kaybettiği abisi, onun yaşlanma sürecini kazanım olarak görmesine yol açmış, ölümle beraber yaşamın sonluluğuna yönelik bir farkındalığına yol açmış, ölümün kaçınılmaz oluşu ise yaşlılık döneminin ve yaşlılığın değerini olumlamasına neden olmuştur. Bu iki farklı ontolojik yaklaşım arasında, yaşamın son evresine yönelik anlam ve değer kültürel değişimlerle şekillendiğini söyleyebiliriz. Her iki argüman da bireyin yaşam evresine dair derin felsefi soruları, algıları ve yapıp-etmeleri gündeme getirir.

İnsanlar tabii ki ne zaman şöyle ne olacağı belli değil ama belirli bir yaşa kadar geldikten sonraki kısımda artık aşikar ölümü yaklaştığı herkes hisseder, bu bir Allah'a dönüştür, Allah'tan geldim Allah'a dönüyorum, onun için bunun hiçbir şikayeti korkusu

endişesi olmaması lazım Çünkü sen inanıyorsan bu dünyaya nasıl geldiyse öyle de gideceksin o şey değil (75, erkek, üniversite).

Başka bir görüşmeci de yaşlanma süreci ile ölüm arasındaki kaçınılmazlığı vurgulamaktadır. Ona göre, belli bir yaşın ötesinde bireyler, ölümün yaklaşan bir gerçeklik olduğunu daha somut bir şekilde hissederler. Bu farkındalık, görüşmecinin ifadesine göre, endişe veya korkuya neden olmamalıdır. Görüşmecinin “Allah'a dönüş” söylemi, yaşamın ve ölümün dini bir çerçevede anlamlandırıldığını göstermektedir. İnanç sisteminin, bireyin yaşam ve ölüm kavramlarına yaklaşımında belirleyici bir rol oynadığını gösteriyor. Aynı zamanda görüşmeci burada İslam dinine döngüsel anlamlar yüklemektedir.

Modern toplumların genellikle seküler olduğu düşünülür. Modern toplumların zaman anlayışları, farklı kültürel ve dini perspektiflerle biçimlenebilir. Modern dönemde zaman algısının nasıl değiştiğini ele alan bir çalışma, İslam'ın çizgisel bir zaman anlayışına sahip olduğunu; ancak bu anlayışın modern zaman algısıyla çeliştiğine ve ilk zaman algısının, yazı ve felsefi düşüncenin etkisiyle çizgisel bir yapıya büründüğüne vurgu yapmaktadır (Enveri 2019: 292-304).

Çok edebi olacak da, bundan önce oturduğumuz evde salonu batıya bakıyordu, işte güneş batarken, orada karşıya bakardım, bir an böyle güneş hızla batıyor gibi olurdu, ha hatta derdim güneş batıyor akşam oluyor, sonra batma hızı böyle benim beklediğimden çok daha fazla kalırdı güneş orada, işte aslında yaşlılık veya orta yaş ve yaşlılık dönemi böyle bir şey, aslında senin beklediğinden daha uzun, ama sonra maalesef şöyle olurdu, a evet ya artık daha güneş kalmadı daha uzun süre batmayacak gibi gelirdi ben böyle rahat rahat geniş geniş bakarken, aniden de batardı bak ve çok etkilerdi beni o zaman...

...demek ki aslında böyle bir şey, hani bir gençlik bir şey var ama o genişleyen az çok soluk alabildiğin işte dedim ya hayatla ilgili bazı hayat gailelerin azalıyor, çocukların büyüyor, bir hayatın yoluna giriyor, evini barkını oturuyorsun falan, ondan sonra o geniş gibi görünen zamanında çok iyi yaşamam gerektiğini her an çok iyi takip ediyorsun, işte o güneşin batıvermesi gibi batıvereceksin çünkü, biliyorsun bunu yani onunda ne zaman nasıl geleceği belli değil (67, kadın, üniversite).

Yaşamın farklı dönemlerini ve yaş aldıkça hayattaki gündelik değişimlerini anlatan görüşmecinin, başlangıçta, çocukların büyümesi ve aile hayatının oturması gibi yaşam pratiklerinin kendisinin öncelikleri olarak görünmektedir. “Yaşlı” hissetmedikleri yaşlılık dönemlerindeyse yaşamın değerini daha fazla takdir etme ve zamanın tadını çıkarma düşüncesini yansıtmaktadır. Ölümün zamanının belirsizliğine ve yine kaçınılmazlığına yapılan vurguyla, orta yaş ile yaşlılık dönemi güneşin batışına benzetilmiş ve bu zamanı belirsiz kaçınılmazlığın “çok iyi yaşama” isteğine neden olduğu belirtilmiştir.

Agamben’e göre, “özgün bir devrimin ilk görevi sadece dünyayı değiştirmek değil, aynı zamanda (ve öncelikle) zamanı değiştirmektir” (Agamben 2010:105). Agamben’in (2010) vurguladığı üzere, radikal bir devrimin asli görevlerinden biri, dünyayı dönüştürmekten öte, zamanın kendisine dair algıları yeniden şekillendirmektir. Bu bağlamda, yaşlılıkla ilgili kolektif hayal gücümüzün yetersizliği, belki de modern kapitalist toplumun çizgisel zaman kavrayışının bir yansımasıdır. Kapitalizmin hegemonik zaman rejimi, yaşamın çok boyutlu akışını tek bir boyuta indirgeyerek, yaşamın renklerini ve derinliklerini bir kenara itmiş, niceliksel ve yüzeysel bir değer algısına hapsolmuş bir dünya sunmuştur. Bu tek boyutlu zaman anlayışı, insan varoluşunun zenginliğini ve çeşitliliğini kavrama, sorgulama yetimizi kısıtlamış, yaşlılık deneyimini görünmez ve önemsiz kılmıştır. Bu durum, yaşlı bireylerin toplumsal

hayattaki konumlarını yeniden düşünmemiz ve değerlendirmemiz gerektiğini göstermektedir; zira mevcut zaman rejimi, yaşlılığın potansiyelini ve yaşamın son dönemlerinin zenginliğini gölgelemektedir.

Kapitalist toplum yapısı, insan için değer algısını dönüştürerek nicelikselleştirmiş ve yüzeyselleştirmiştir. Dolayısıyla bu mekanik ya da nominal olan değer algısından bakıldığında insanın yaşlılık dönemi kapitalist mantığın kendi perspektifinden bir değer anlamı ifade etmemektedir. Modern toplumun egemen kültürünün ana düzlemi üzerinden kurgulanmış insan yaşamının seyri, çizgisel zaman algısıyla bakıldığında *tükeneceği* belli olan bir insan ömrünü “gerçeklik” olarak görür. Zaten nominal olarak tükenmek üzere olan yaşlılık evresinde herhangi bir değerden söz etmek kendi mantığı açısından boştur. Buna karşın Mengüşoğlu’nun (2017:159-160) bahsetmeye çalıştığı değer kavramı niteliksel bir anlam barındırır. Olup biten çizgisel zaman perspektifine karşı, döngüsel ve bütünlük içeren zaman perspektifi bahsetmeye çalıştığım türden bir derinliğe işaret eder. Bunu resmetmeye çalışmak gerekirse; Heidegger’in mezarlıklarda daha fazla vakit geçiren genç bir adamın kendi varoluşsal “ouroboros”uyla karşılaşması halinde, varoluşunu niceliksel bir boyuttan değil, bununla kesinlikle kesişmeyen niteliksel bir boyuttan varoluşunu “değerlendirmesine” ve döngünün bütününe yakalamasına olanak tanıyabilir.

5.2. Ölümün Sınırındaki Beden

Martin ve Twigg, “yaşlanan beden, yaşlı insanların günlük yaşamlarının merkezinde yer alırken, gerontolojik ve sosyokültürel söylemlerde nispeten eksik olmasını”, yaşlanma araştırmalarında bir paradoks olarak adlandırmışlardır (Martin & Twigg, 2018: 2). Gençliğin ve güzelliğin merkezi, *bu hayattaki kafesimiz*, kimliğimizi gösterdiğimiz yer, varlığımız olan beden üzerine biraz daha düşünmemiz gerekmektedir. Yaşlanmanın ve yaşlı olmanın fiziksel bir ortak yanı var; beden. *İnsan*

hangi yaşıta hissediyorsa o yaşıta; peki ya beden? Yaşlanmanın bedenselliğini göz ardı edemeyiz. Beden kaçınılmazdır ve yaşlanma deneyiminin merkezinde yer alır. Yaşlanma burada görünür.

Beden, günümüze kadar daha çok biyoloji ve psikoloji bilimine emanet edilmiş olsa da seksenlerden beri antropolojinin ve sosyolojinin de konusu olmaya başlamıştır. Görece yeni olduğunu varsayabiliriz. Aşına olduğumuz, alışık olduğumuz düşünme tarzı hala kartezyendir.

İnsanlar yalnız bedensel olarak değil, ruhen de yaşlı olabilir. (Ruh- beden ayrımı) (79, erkek, üniversite)

Descartes'ın kartezyen düşünme biçimi beden- zihin ayrımına dayanan ontolojik kavramsallaştırmadır. Descartes insanın ontolojisini kurmaya çalışırken zihin ve bedeni iki farklı töz gibi belirlemiştir. Bu düşünme biçimi Batı tarzı düşüncenin epistemolojik temelidir. Descartes'ın Kartezyen düşünme biçimi, Batı düşüncesinin temel taşlarından biridir ve beden-zihin ayrımı konusunda büyük etki yaratmıştır. Modern Batı düşüncesi ruh- beden, ölüm- yaşam, akıl-duygu gibi dikatomiler kurar. Bu düşünce biçimi kapitalist ve endüstriyel toplumlarda görülmüştür. Oysa beden, sosyal ve kültürel olarak karmaşık ve dinamikdir. Bu noktada, Maurice Merleau-Ponty'nin (2017) eleştirisini değerlendirebiliriz. Kartezyen düşüncenin eleştirmeni Merleau-Ponty'e göre beden, dünya ile etkileşim halinde olan araçsal bir varlıktır ve insanın dünya ile ilişkisi beden aracılığıyla gerçekleşir. Kendisinin ifadesiyle “doğmak, aynı anda dünyadan doğmak ve dünyaya doğmaktır” (Merleau-Ponty, 2017: 480). Bu yaklaşım, ontolojik olarak bedenin merkezi bir rol oynadığını vurgular. İnsanın dünya ile etkileşimi ve düşünce süreçleri bedene dayalı bir perspektif sunar. Bu düşünce biçimi, insanın varlığını daha karmaşık ve dinamik bir şekilde anlamamız gerektiğini gösterir.

Bedenin sosyal ve kültürel bağlamda nasıl şekillendiği önemlidir. Toplumlar, bedeni salt biyolojik olarak değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal bakış açısı, değerler ve beklentiler tarafından da şekillendirirler. Bu nedenle, bedenin anlamı, bedenin rolü, toplumların ve kültürlerin farklılıklarına bağlı olarak değişebilmektedir. *Beden kurgulanmış ve kültürel olarak inşa edilmiştir* (Foucault, 2005). Bedeni merkeze alan deneyimler, kültürel pratiklerin tam ortasında durur. Turner, bedeni mücevher ve diğer süslemelerle, dövme, saç stilleri, vücut geliştirme ya da diyet gibi şeylerle biçimlendirerek, kültürün ve kültürel kimliğin dışa yansıtıldığı, ifade edildiği temel bir alan olarak belirtmiştir. (Turner, 1984).

Tüm bunları yaşlanma deneyimi üzerinden yeniden düşündüğümüzde, yaşlanma, bedenlerimizin bir zamanlar olduğu gibi olmadığı bir duruma gelmesi ve artık geçmiş hallerine geri dönülemeyeceği gerçeğini içerir. Burada aslında zamanı nasıl algıladığımız yeniden önemli hale gelmeye başlıyor. Yaşlanma süreci, bedenimizde meydana gelen değişikliklerin daha belirgin hale geldiği bir dönemdir. Yaş, kişiler ve bedenleri arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırır. Bedenimizde yaşlanmayı gözler ve bizi biz yapan bedene yabancılaşmaya başlarız. Bedende gerçekleşen değişiklikler, kişisel ve fiziksel varlığımız arasında bir uyumsuzluğa sebebiyet verir. Yaşlandıkça bedenimiz *beni* daha az yansıtabilmektedir. Bu değişiklikler hem bireyler olarak kendimizi nasıl algıladığımızı, hem de toplumun bizi algılayışını etkiler. Bu yabancılaşma hali, bedenin hem kendimiz hem de başkaları tarafından ötekileştirilmesi anlamına gelir. Yani “ben”i daha az yansıtan yaşlanma süreci bizi bedenimize yabancılaştırır ve hem kendimiz hem de toplum tarafından ötekileşmemize neden olur. Böylece yaşlanma başkaları ve kendi benliğimizle kurgulanır. Yaşlanma, bu bağlamda hem bireysel hem de toplumsal bir deneyim olarak yaşanır.

Aynaya bakıyorum bu ben miyim diyorum (65, kadın, üniversite).

Aynalara bakmaktan kaçınmak (67, kadın, üniversite).

Araştırmalar, yaşlılıkta bedenin ötekileştirilmesinin söylemsel olarak bedenin genellikle hasta veya engelli bir kısmıyla sınırlandırılabilirliğini, geri kalan bedenin ise hala aynı beden-ben olarak statüsünü koruduğunu göstermektedir (Chater, 2002: 127).

Vallahi yaşlanmanın hiçbir iyi yanı yok, kendi kendine rahat hareket edememenin, gözünün iyi görmemesinin nesi iyi olabilir? (91, kadın, lise).

Beden sağlığı gibisi yok (84, kadın, lise).

Gençlikteki bedenimle ve şimdiki aklımla olmak isterdim ben (76, kadın, üniversite).

Yaşlı bireyler yaşlanmadıklarını ifade etmek için hasta olmadıklarını, elden ayaktan düşmediklerini söylemektedirler. Yaşa bağlı hastalıkları geçirmiş bireyler bile, itibarlarını, kültürel değerlerini düşüşe geçirmemek için yaşlı hissetmediklerini ifade etmektedirler.

Bir de işin duygusal bir tarafı var. O da yani aslında daha çok sanatçıların felsefecilerin verebileceği bir soru. Yani, insanın şeyi yaşlanmaz, hatta bence insanın en büyük trajedisi bu. Beden yaşıyor ama kesinlikle beyin ve duygular yaşıyor ve insanı asıl oluşturan şeyde daha çok duygularıdır. Hatta duygular daha yoğunlaşıyor (68, kadın, üniversite).

Burada yaşlanmayan dolayısıyla daha değerli olan bir benlik ima ediliyor. Apaçık kötüleşen fiziksel işlevleri deneyimleyen yaşlı insanların sıklıkla, beden olmasa bile, en azından kendi zihinlerine, kendi duygularına, zekalarına, sahip olduklarını söylemektedirler. Kişi, bu zihin, bu ruh benim kimliğimdir, diyor. Oysa “Ben benim bedenimim” (Merleau Ponty, 2017: 151). Bu söylemde beden- zihin ayrıdır ve beden ötekileşmiştir.

Bedensel yaşlılık, fiziki düşkünlük sizinle birlikte yaşıyor. Adapte ola ola yaşılanıyorsunuz. Haşlanma sürecindeki kurbağa gibi (A, 72, erkek, üniversite).

Bedenimizin yaşlanma süreci, kimliğimizin bir parçasıdır ve bu değişiklikler bizi biz yapar. İlerleyen teknoloji ile, özellikle trans hümanist tasavvurla, yaşamın uzatılıp, ölüme çare bulunması, ölümsüzlük ve yapay zeka bağlamında yeni bir var oluş biçimi edinilmedi, makine ile güçlendirilen insan, insan ve robot beden veyahut da sentetik bedenler de kullanmaya başlamadık. Eğer başlarsak durumlar değişecek ve başka türlü bağlamlar oluşturmamız gerekecektir. Şimdilik beden kendisine alternatif bulabildiğimiz bir şey değildir. Şimdilik “doğal” olan budur. Beauvoir'ın da dediği gibi, “farkına varamadığımız bu yaşlılığı yaşamak zorundayız” (Beauvoir, 1977:335).

Ve şimdilik “Hayatın kısalığı elbet tabiatın en büyük bir nimetidir. Duygular hafifleşir, kollar, bacaklar uyuşur, görme, işitme, dişler ve sindirim organları biz ölmeden önce ölürlər...” (Beauvoir, 1970:183).

5.2.1.Ölüme Çare Ararken: Tıbbın Rolü ve İktidarı

Tarih boyunca insanlık, ölüme çare aramış, var oluşun anlamını ve ölüm sonrasını sorgulamıştır. Ölüm, insanlar için bir bilinmezlik hali olmuştur. Din, bilim, felsefe aracılığıyla insanlar bu bilinmezliğe cevaplar aramıştır. Eski toplumlarda “koca karı ilaçları” gibi geleneksel yöntemlere başvuran insanlık, bilimin ve teknolojinin sunduğu modern tıbbi imkanlara yönelmiştir. Peki, modern dönemin bilimsel bir pratiği olan tıp kontrol, idare ve otorite figürü haline dönüşüp nasıl kurumsallaşmıştır? Modern tıp, zamanla kendini geliştirerek daha geniş kitlelere ulaşmış, daha etkili tedavi yöntemleri sunmuş ve ölümlle mücadelede daha büyük vaatlerde bulunmuştur. Bu süreçte, tıp, bedenin yaşam sınırlarını belirleyerek ölümün ne zaman gerçekleşeceğine

dair kritik kararlar alabilen bir otorite haline gelmiştir. Ölüm, artık sadece doğal bir süreç olmaktan çıkıp, tıbbın belirlediği ve tanımladığı bir olgu haline dönüşmüştür.

Modern tıpta, ölüm, teknik bir olay ve hekimin verdiği bir karardır. *Dolaşım ve solunum sistemlerinin yapay destek almaksızın çalışmaması ve santral sinir sistemi fonksiyonlarının durması hukuken ölüm olarak kabul edilmektedir...dikkatli, sakın ve özenli bir muayene ile canlı bir kişinin yanlışlıkla öldüğüne karar vermenin söz konusu olmayacağı kanısındayız.*¹⁹

Beden modern dönemde biyolojik bir temel üzerinden tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır. Modern bilim insan sağlığı ile ilgili durumlarda kontrolu ellerinde tutmaktadır. Gözlemlenebileceği gibi, tıp insanları, ameliyatın ne tür riskler taşıdığına karar verirler ve hastanın kendi hayatından sorumlu tutulabilmesi için gerekli yeterli derecesine karar verirler. Tıpta uzmanlaşma ve teknolojik yaklaşımlar, patolojik kısımların nesneleşmesine yol açar (Baars, 2012: 209). “Hastanın sağlığı için” söyleyeceklerini ciddiye almaktan çok, hastanın esenliğini amaçlarlar. Modernite sağlık sorunlarını iyileştirmek için çok çeşitli seçenekler sunarken tıbbi nesnelcilikle çatışmaya neden olur. “Bilim için değerler bir araştırma alanı değildir; bundan dolayı bilim değer kavramına dayanmadan da olabilir” (Mengüşoğlu, 2017:154). Oysa Baars’ın dediği gibi, insan onuru, bir kişi iradesini ifade edemese bile saygılı bir ilgiyi ifade eder (Baars, 2012:208-210).

Modern dönemde değişen ölüm algısı, ölümün inkarı, bedenin bilimin ve teknolojinin otoritesi altına girmesine yol açmaktadır. Bilim ve teknolojinin otoritesi altına giren beden, ölümle arasına daha keskin mesafe çizmektedir. Yaşlanma modern

¹⁹<https://www.ttb.org.tr/eweb/adli/3.html#:~:text=Bugün%20dünyanın%20çoğu%20ülkesinde%20dolaşı m,fonksiyonlarının%20durmasına%20SOMATİK%20ÖLÜM%20denilmektedir.> 11.03.2023 tarihinde erişildi.

toplumlarda ötekileştirilirken; tıp, ölüm ve dolayısıyla yaşlılık korkusunu beslemeye devam etmektedir.

Doktora mesela gözüküyorsun bu normal diyor bu yasta olacak diyor al işte, hani ilaç veriyor, ilaç artık biz diyor sizin diyor tamir ediyoruz iyileştiremeyiz diyor, doğru. Ben aldırmiyorum sen istediğin kadar tamir et diyorum, ben kendime bakarım diyorum, o da var yani (67, kadın, üniversite).

Görüşmeci yaşlandığını ilk önce doktordan duyduğunu belirtmektedir. Yaşlanmaya bağlı hastalıkların ortaya çıkışı da bu anlamda etkili olmaktadır. Görüşmeci sonra Dünya Sağlık Örgütü yaş skalasından “yaşlı” olduğunu öğreniyor, en sonda gündelik hayatında kullanamadığı bankamatikten “yaşlı” olduğunu anlıyor. Yaşlanmanın modern inşasında tıbbın önemli bir yer tuttuğunu belirtmek olanaklıdır. Biyotıp bedensel yaşlanmanın olumsuz durumuna işaret etmekte ve burayı kurgulayan ana söylemi oluşturmaktadır. Bu bağlamda Foucault'nun “Biyo-iktidar” kavramı da modern toplumların bireylerin yaşamları üzerinde nasıl bir denetim ve düzenleme mekanizması oluşturduğunu anlamamız için kritik bir araçtır. Foucault, 19. yüzyılın önemli bir olayının biyo-iktidarın doğuşu olduğunu iddia eder. Ona göre iktidar, kurumsal bir yapı değildir. İktidar, güç ilişkilerini belirleyen bir süreçtir, doğrudan başkalarının eylemleri üzerinde etkili olur ve gerçeklik söylemiyle ortaya çıkar. Anlamı üreten ve yayan söylemler *hakikat rejimlerini* oluştururlar. Foucault'un görüşleri, iktidarın karmaşık bir fenomen olduğunu ve sadece politika veya devletle sınırlı olmadığını vurgular, aynı zamanda kültürel ve toplumsal alanları da içerdiğini gösterir. Bu hakikatlar (delilik, hastalık, ölüm, suç) bireye dayatılır. “Bu iktidar biçimi bireyi kategorize ederek...bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Bu bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir.” (Foucault,2005: 63). İktidarın artık

sadece bireylerin davranışları üzerinde değil, yaşamları ve biyolojik özellikleri üzerinde de etkili olduğunu belirtir. Foucault'nun biyoiktidar ve kapitalizm arasında kurduğu ilişki nettir. Biyoiktidar kapitalizmin gelişmesinde vazgeçilmezdir (Foucault,2012:100). Modern biyoiktidar bireyin ölümü ve yaşamı üzerinde söz sahibidir ve kimin ölüp kimin yaşayacağına karar verir. *“Ölümleri bir seri üretim meselesine indirgenmiş insan-olmayanlar”* ölümün değerini yitirmesi ve ölümün alçaltılmasının göstergeleridirler (Agamben 2017:75).

Devlet, tıbbi bilgi ve istatistikler aracılığıyla, bireylerin yaşam tarzlarına, beslenme alışkanlıklarına ve hatta üreme politikalarına kadar bir dizi konu hakkında müdahale edebilir. Bu, Foucault'nun "biyo-politika" olarak adlandırdığı kavramdır. Foucault, 18. yüzyıldan itibaren, tıbbi bilgi ve tıbbi bakış dahilinde kurulan toplumsal beden analojisinin, Avrupa'da bir yönetim tekniği olarak kurulmaya başladığını söyler (Foucault,2004: 10-5). Bu durum, özellikle 1940-1950 yılları arasında, modern Batı dünyasında yeni bir “haklar sistemi”, “ahlak”, “siyaset” ve “beden ekonomisi”nin doğuşuyla daha da belirginleşmiştir. Foucault'nun “somatokrasi” terimi, bedenin ve bedensel sağlığın, devlet müdahalesinin ana hedeflerinden biri haline geldiği bir yönetim biçimini ifade eder. Sağlık, sadece bireysel bir mesele olmaktan çıkıp, yoğun bir siyasi mücadelenin nesnesi haline gelmiştir. Devletin, bireylerin bedensel sağlığı üzerinde daha fazla kontrol ve sorumluluk sahibi olduğunu açıklar (Foucault, 2004: 10-5).

Yaşam sorumluluğunu yüklenme görevini üstlenmiş bir iktidar, sürekli olarak düzene sokucu ve düzeltici mekanizmalara gereksinecektir. Artık söz konusu olan egemenlik alanında ölümü öne sürmek değil, değer ve yararlılık alanında yaşam dağıtmaktır. Böylesi bir iktidar, nitelemek, ölçmek değerlendirmek, hiyerarşiye sokmak durumundadır (Foucault, 2012: 103).

Tıbbi bilgi ve pratiğin, bireylerin yaşam kalitesi, beden ve ölümle ilgili kararlar üzerinde belirleyici olduğu bir gerçektir; ancak, bu kontrol/denetim mekanizmaları, özellikle yaşlılık, beden ve ölümle ilgili konulara odaklandığında, etik ve de toplumsal sorunlar ortaya çıkar. 85 yaşındaki hasta eşi ile oturduğu Kozyatağı semtindeki huzur evine gitmek isteyen Ayşe teyze, görüştüğü huzurevinin sadece sağlıklı yaşlıları aldığını, hasta olan yaşlıları başka bir ilçedeki huzurevine gönderdiklerini anlattı. Kozyatağı'ndaki bu huzurevi, 75 yaşında sağlıklı bir birey olduğu için, Ayşe teyzenin aynı semtteki oldukça değerli evini huzurevine bağışlaması gerektiğini; ancak eşi 85 yaşında ve hasta olduğu için, hastaların bulunduğu başka semtteki başka bir huzurevine yarı fiyatına girebileceğini belirtmiş. Ayşe teyze *yani gidici olarak baktıkları için, öyle olunca ölüme daha yakın oluyorsun ya* diye açıklama yaptı ve güldü. Sonra gözleri dolan Ayşe teyze *aklım onda kalır, ayrı ayrı olursak, ben huzurevinde o zaman huzur bulamam ki* dedi. Bakımevleri konusu Lawton'un 1998'de Güney İngiltere'deki yatılı bir bakımevindeki etnografi çalışmasını hatırlatmaktadır. Ona göre bakımevlerinde ölmek "sınırsız" bu nedenle de "kirli" olarak algılanan bedenleri tecrit etmenin sembolik bir yoludur. Bu tecrit uygulamaları uzmanlar tarafından çok yaşlı insanların bedenlerine uygulanmaktadır (Lawton,1998: 121-143). Bu durum salgın döneminde, İsveç basınından, yaşlıların yoğun bakıma alınmamasına dair yayılan talimatı da hatırlatmaktadır. Bu bağlamda ölümün belirginliği, bireyi bir sınıflandırmaya dahil eder gözükmetedir. Ölüme yakınlığa göre beden konumlandırılmaktadır. Ölümün belirginliği ile bedenin sınıflandırılması birbiriyle ilişkilidir. Tıbbi kurumlar, huzurevleri, bakımevleri, bu sınıflandırma mekanizmalarının en belirgin örneklerindendir. Yaşlı bireyler, ölüme yakınlıkları üzerinden değerlendirilir. Bu değerlendirme genellikle tıbbi bir dil ve bakış açısıyla yapılır; ancak, bu sınıflandırma ve değerlendirme süreçleri, yaşlı bireylerin toplumsal değerini ve insan onurunu göz ardı eder. Ölümün belirginliği, yaşlı bireylerin toplumda nasıl algılandığı ve

değerlendirildiği konusunda önemli ipuçları sunar. Yaş ayrımcılığı ve ölüm tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyerek, yaşlı yetişkinlerin toplumda nasıl görüldüğünü araştıran çalışmalar ölümlülük belirginliği ile yaşlı yetişkinlerin toplumda nasıl değerlendirildiğiyle ilgili bir perspektif sunar. Bu teoriler, yaşlı yetişkinlerin ölüme daha yakın oldukları için toplumda daha az değerli görüldükleri fikrini destekler (Collette Pratt, 1976; Montepare & Zebrowitz, 2004). “Çağdaş gövdenin ayırt edici özelliklerini yakalamak çok zor, ama hiç değişmeyen, hiç şaşmayan bir özelliği var: Genç gövde ile yaşlı gövde arasındaki karşıtlık ve yaşlı gövdenin toplumca dışlanması” (Barthes, 1984:27, Akt. Kayacan, 2017:24). Tıbbın ve tıbbi kurumların, özellikle bakımevleri ve huzurevleri gibi yaşlı bireylerin yoğun olarak yaşadığı mekanların, bu sınıflandırma ve değerlendirme süreçlerinde etik ve toplumsal sorumlulukları hatta rolleri vardır. Ölümün belirginliği, yaşlı bireylerin toplumsal değerini ve insan onurunu göz ardı etmemelidir. Bu konuda daha kapsayıcı bir dil ve pratiğin geliştirilmesi gerekmektedir. “Yaşlanmayı patolojik bir süreç olarak görmek, hastalık veya sakatlık söz konusu olduğunda bile, yaşlı insanların onurunu ve yaratıcı potansiyelini göz ardı etmek anlamına gelir. Onlar sadece çürümesi zaman alan ve masraflı bedenler değildir” (Baars, 2012: 200). Baars'ın vurgusu (2012), yaşlanmanın patolojik bir süreç olarak görülmesinin, yaşlı insanların onurunu ve yaratıcı potansiyelini göz ardı etmek anlamına geldiğini gözler önüne serer. Yaşlı bireylerin sadece “çürümesi zaman alan ve masraflı bedenler” olmadığını, aksine yaşamın farklı aşamalarında da değerli olduklarını ve hayata katkı sağlayabilecek bireyler olduklarını işaret eder. Yaşlılığı bir eksiklik veya yük olarak görmek yerine, onu bir deneyim, bilgelik ve yaratıcı potansiyel kaynağı olarak değerlendirmemiz gereklidir.

Artık yaşlanmak zorunda değiliz, yaşlılığı bir hastalık gibi tedavi edebileceğiz²⁰

Yaşlılığı hastalık gibi görmek modern toplumların tıbbi bakış açısını

²⁰ Popular Science Türkiye, Nisan 2022, 120.sayısı ana kapak başlığı

yansıtmaktadır. İnsan ömrünün gittikçe uzaması, yaşam beklentisinin de uzamasına yol açtı. İnsanın ölümle savaşında yaşlanmayı durdurabilmek hatta belki geriye çevirebilmek kendine hayli önemli bir yer edindi. Önlenemez bir fenomen olan yaşlanmanın durdurulması ya da en azından yavaşlatılması toplumda ne gibi sonuçlar oluşturacağının gündemimizi epey meşgul edeceğini düşündürmektedir. Bana göre bu yaklaşım, etik, ontolojik, sosyal ve kültürel olarak sorunlara yol açabilme potansiyeline sahiptir. Foucault'un öğretisi (2004) bize, biyoiktidarın neden sorgulanması gerektiğini açıklarken, bu gerekliliğin arkasındaki sebebin, tıp veya devlet gibi faillik türü ilişkisiyle ilgili olmadığını, değerlerimizi ve özgürlüklerimizi ifade ederken düşünce sınırlarımızın nasıl tanımlandığı ve sınırlandırıldığıyla ilgili olduğunu göstermektedir.

Beden, aşırı yaşlılık ya da bedensel sakatlık gibi görüngülerini muhakkak ki gösterecektir ve doğal olarak göstermelidir. Yaş belirtilerini tersine çevirmeyi amaçlayan prosedürleri eleştiren Calasanti, “sağlığa ulaşmaya çalışmakla “yaşlı olmamaya” çalışmak arasında bir fark olduğunu” belirtmiştir (Calasanti, 2005: 12). Modern dönemde beden üreten bir bedendir ve kapitalist süreçler içinde yer alır. Sağlıklı olmalıdır. Kişi bedenine iyi bakmalıdır. Bu sayede, yaşlı insanların bedenleri disipline edilmekte ve iyi yaşlanma sorumluluğunun ahlaki bir zorunluluk haline geldiği zindelik ve sağlık rejimlerine tabi kılınmaktadır. Yaşlanma süreci, modern toplumlarda giderek daha fazla medikalize edilmiş (tıbbileştirilmiş) ve kapitalist üretim süreçlerine dahil edilmiştir. Bu bağlamda, beden salt biyolojik bir varlık değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal bir ürün olarak görülmektedir. Calasanti'nin (2005) “sağlığa ulaşmak” ile “yaşlı olmamak” arasında bir ayrım yapması, bu konudaki karmaşıklığı ve konunun etik boyutu ortaya koymaktadır. Yaşlanma, daha öncede belirttiğimiz gibi, sadece biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda kültürel bir süreçtir. Bu nedenle, yaşlanma sürecini sadece tıbbi bir problem olarak görmek, bu fenomenin çok boyutluluğunu, derinliğini göz ardı etmek anlamına gelir. Bu tarz bir yaklaşım, yaşlı

bireylerin toplumsal ve kültürel bağlamlarını, yaşam deneyimlerini, özne olma kapasitelerini göz ardı eder. Yaşlılık, bedensel süreçlere indirgenecek bir durum değil, aynı zamanda bir yaşam evresi, bir deneyim ve bir kimlik oluşturma sürecidir. Yaşlanma sürecinin medikalizasyonu ve kapitalizasyonu, etik ve toplumsal açılardan göz önünde bulundurulmadan ele alındığında, yaşlı bireylerin özne olma kapasitelerini, toplumsal ve kültürel değerlerini sınırlayabilmektedir. Yaşlanma, sadece tıbbi bir sorun olarak değil, aynı zamanda etik, toplumsal ve kültürel bir fenomen olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, yaşlılık dönemine dair toplumsal ve bireysel hayaller, bu tıbbileştirilmiş kodlar ve normlar ışığında yeniden değerlendirilmelidir. Yaşlılığın zengin bireysel, toplumsal ve kültürel boyutları göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla yaşlılık sıklıkla tıbbın biyopolitik otoriter anlatısı sonucuyla ölüm ve hastalık gibi kavramlarla düşünülerek içinde başka ne tür değerler barındıracağına dair anlayışımızın oluşmasının önünde bir perde çekilmesine dair zemin hazırlamıştır. Halbuki yaşlılık insan yaşamının bir dönemi olarak düşünüldüğünde insanın yaşamı içerisinde haline dair değerler bütünü barındırmaktadır. Sağlıksızlık ile yaşlılık arasındaki farkın göz ardı edilmesi, yaşlılığın kendi değerinin anlaşılmamasına yol açmıştır. Tıp ve pozitivist bilimsel yaklaşımlar, yaşlılık dönemine dair olumsuz algıların oluşmasına ve bu evrenin olumlu yönlerinin gözden kaçırılmasına katkıda bulunmuştur. Burada, tıbbın bu algıyı bilinçli olarak yarattığını iddia etmiyorum; ancak bu yaklaşımın içsel eğilimlerinin olumsuz sonuçlar doğurduğuna işaret etmek istiyorum. Bu sebeple tam aksine insanın kendi yaşamında karşılaştığı yaşlılık fenomenine dair derinlik kazanabilmek için asıl yapılması gereken, tamamen ezber normlara göre söz konusu anlatılara karşı eleştirel bir duruş gerçekleştirilmek ve bildiklerimizi ya da bize bildirilenleri yeniden değerlendirmeye açık olmak olmalıdır.

5.3. Ötanazi: “Yaşlanmak Berbat”

Görüşmeler devam ederken Mart 2022’de ilginç bir haber çıktı. 2019’da felç geçirip, hafıza sorunları yaşayan, görüşmecilerinin akranı sayılabilecek döneminin en ünlü isimlerinden, 86 yaşındaki Fransız Alain Delon’un, ötanazi hakkını kullanmak istediği ve bu konuda oğlundan yardım istediği haberi gündeme düştü. Ünlü oyuncunun *Yaşlanmak berbat. Hiçbir şey yapamıyoruz. Görünüştümüzü ve görme duyumuzu kaybediyoruz. Ayağa kalkamıyor, ağrı hissediyoruz. Büyük bir eziyet dediği* belirtildi.²¹ Delon’un yaşlılık sebebiyle ötanazi olmak istediği haberi Delon’un kendisi ötanaziye izin veren ülkelerden birinde yaşadığı için hızla yayıldı ve hayranları arasında paniğe yol açtı. Daha sonra Delon’un oğlu, babasının sözlerinin bağlamından koparıldığını, tüm ailesine *eğer bir gün komada, makineye bağlı yaşamak zorunda kalırsam fişi çekin* dediğini belirtti; ancak bu arada çoktan bir tartışma başlamış oldu. Bir kişinin hasta ve yaşlı olması ötanazi olmak istemesine yeterli bir sebep midir? Yaşlılık ve yaşlanmaya bağlı hastalıklar sebebiyle bir kişinin ötanazi istemesi durumu böylece çalışma içinde gündeme girdi. Bir görüşmeci Kadıköy Rıhtım’ da yürürken durdurulup, bu konuyla alakalı kendisiyle röportaj yaptıklarını söyledi. Görüşmecilerin kendi kuşaklarının en ünlü aktörlerinden birinin böyle bir açıklamada bulunduğu iddia edilince, hem gündem gereği hem de hastalık ve ölüm üzerine konuşurken, ben henüz sormadan konu Alain Delon mevzuna geliyordu.

Ötanazi kelimesi ilk defa 17. yüzyılda Bacon tarafından kullanılmıştır ve iyi ölüm anlamına gelmektedir. Pratikte, daha fazla acı çekmesini önlemek için bir hastanın ölümünün hızlandırılması olarak tanımlanmaktadır (Chao DV, Chan NY, Chan WY, 2002: 128-34).

Ötanazi, aktif ve pasif ötanazi olarak ayırt edilebilir. Aktif ve pasif ötanazi arasındaki ayrımı net bir şekilde sınıflandırmak mümkün olmasa da aktif ötanazi,

²¹ <https://www.haberturk.com/alain-delon-neden-otanazi-istiyor-3384246> 1.11.2022 tarihinde erişildi.

ölümcül enjeksiyon yapmak gibi ölüme neden olacak bir şey yapmayı içerirken, pasif ötanazi ölümü engellemek için bir şey yapmamayı içerir (Black,1988:5).

Ölme hakkı ve bu bağlamda ötanazinin tartışılması Antik Çağ'a kadar dayanmaktadır (Ömeroğlu Ö. 2009:87). Eski Yunan'da asil insanların yaşlı ve hasta bir bedende bulunmanın ve böyle görünmenin küçük düşürücü olduğu inancıysa ötanazi uygulamalarının şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur. Yine de Hipokrat Yeminine dayanarak, hekimin hastaya, hasta istese bile ölüme sebebiyet veren bir ilaç vermesi uygun görülmemiştir (Akt. Kaşıkçı, 2008:89). Babil ve Asurlular'da öleceği kesinlikle anlaşılan hastaların hekim tarafından müdahale edilmesinin yasak olduğu aynı şekilde Eski İsrail'de iyileşmesi mümkün gözükmeyen hastalara daha hızlı bir ölüm için her gün “frankincense” bitkisinin verildiği bilinmektedir (Kaşıkçı, 2008:89). Vizigotlar'da yaşamaktan bıkan yaşlılar kendilerini Atalar Kayası'ndan aşağıya attığı biliniyor (Durkheim 1999:220). Hinduların da elden ayaktan düşen yaşlılarını ve şifasız hastalarını Ganj nehrine bıraktıkları bilinmektedir (Kellehear,2012:60). Eskimolar, yaşlı bireyleri buzullara terk ederek, kutup ayılarının onları yemesine izin verirler ve daha sonra bu ayıları avlayarak yaşlılarıyla tekrar bir araya geldiklerine inanırlar. Benzer şekilde, Japon kırsal geleneklerinde yaşlılar ve cüzzamlıları zorlu doğa koşullarına terk ederek ölümlerine yol açacak bir ötanazi uygulaması bulunmaktaydı (Akt. Ömeroğlu,1993:191). Günümüzde ötanazinin bir çeşidi olarak konuşulan yaşlıların öldürülmesi konusu Avrupa'dan Asya'ya, Afrika'nın bir bölümüne kadar görülmekte ve az da olsa Türk anlatılarında kullanıldığı bilinmektedir (Yılmaz, 2022: 44-51).

Gökçe, üretemeyecek hâle gelen ve ailesine yük olacak kadar yaşlanan yaşlıların öldürülmesi ya da intiharlarının topluma fayda sağladığı için meşru ve onurlu bir hareket olarak belirtmiştir. Bu uygulamaları bir çeşit zorunlu ötanazi olarak kabul edebileceğimiz gibi, bunun bir çeşit toplu infaz olarak da yorumlayabiliriz. Bu gelenek “gücü yerindeyken ölmek” temasına bağlı olarak ilkel topluluklarda görülmektedir

(Gökçe,2017:62). Gücünü kaybetmeden ölme ya da öldürölme geleneği hakkında James Frazer: “Eski insanlardaki gönüllü intihar geleneği, onların en sıra dışı adetlerinden biridir ve gelecekteki yaşama dair doğaüstü inançlarıyla da bağlantılıdır. Onlar insanların ölüm anında sahip oldukları zihinsel ve fiziksel kabiliyetlerin aynılıyla cennet zevkine vardıklarına, yani, ruhsal yaşamın cismani varlığın bittiği yerde başladığına inanırlar. Bu açıdan o insanların bu değişimi zihinsel ve bedensel güçlerinin yaşla beraber yok olup onları eğlenmekten mahrum bırakmadan önce geçirmek istemeleri doğaldır.” demiştir (Akt. Kellehear, 2012:60).

Bazı kültürlerde, yaşlılık ve hastalık gibi zorlayıcı yaşam koşullarına sahip bireylerin yaşamlarının sona erdirilmesi, toplumun genel çıkarları doğrultusunda kabul edilebilir bir uygulama olarak görölebilmektedir. Bu durum, o toplumun değerlerine dayalı olabilmektedir. İnceoğlu’na göre, kıtlık ve yaşlılık gibi sebeplerle önceleri toplumsal bir görevi tamamlama sorumluluğuna dayanan intiharlar olayları olan ötanazi daha sonra bireyselleşmiştir; bireyler yaşlılığın getirdiği olumsuz sonuçlara dayanamayarak tercihlerine yön vermişlerdir (İnceoğlu, 1999). Buradan, toplumların ve bireylerin yaşlılık ve hastalıkla başa çıkma biçimlerinin diğerlerinden farklı olabileceğini ve bu farklılığın etik ve sosyal tartışmalara gebe olduğunu anlıyoruz. Günümüzde ise ötanazi, etik bir mesele olmaktan çıkıp siyasetin alanına taşınmıştır (Agamben, 2017:170) ve Agamben’e göre, “Egemen değerli değersizize kara verendir bu sebeple de ötanazi sorunu tam bir modern sorundur” (Agamben 2017:171). Ötanazi artık sadece bireysel özerklik ve ahlaki değerle de sınırlı değildir. Devlet ve toplumda bu konuda önemli bir rol oynamaktadır. Devletin yaşam ve ölüm üzerindeki egemenliğini sorgulayan Agamben bu bağlamda ötanaziyi bir yandan bireyin yaşamını ve ölümünü kontrol etme hakkını temsil ederken bir yandan da devletin bu konuda ne derece müdahalede bulunabileceği ya da bulunması gerektiği tartışmasını açar (Agamben, 2017). Ona göre ötanazi siyasallaştıkça yaşam ve ölüm üzerine devletin

kontrolü artacaktır. Böylece devlet etik meselelere müdahale edebilecek bir güç olarak konumlanacaktır (Agamben, 2017).

Modern dönemde ölüm olgusuna karşı geliştirdiğimiz perspektifle, ölümü nasıl algıladığımızla ilgili önemli bir geleneksel/modern toplum ayrımını kavramamız gerekiyor. Geleneksel toplumlarda farklı coğrafyalara ve inançlara sahip topluluklarda birçok açıdan paralellikler bulunmaktadır (Gökçe, 2017:58). Modern dönemdeyse ölüm değersizleştirilmiştir. Ölümleri sorgulanmamış, ölümleri bir seri üretim meselesine indirgenmiş cesetler ölümün değerinin yok edildiğini göstermektedir (Agamben, 2017: 75). Yerli içinse ölüm bir kez içeri girdikten sonra bir daha geriye dönüşü olmayan bir kapıdan geçmek anlamına gelmemektedir. (Levy Bruhl 2018:328). “Stoacılar, ölümü hayatın en önemli olayı kabul etmiş, iyi yaşamayı öğrenmenin iyi ölmeyi ya da iyi ölmeyi öğrenmenin iyi yaşamayı öğrenmek olduğunu düşünmüşlerdir. Hatta intiharı yücelterek ölümü kontrol etmek istemişlerdi” (Durmuşoğlu, Ataman, 2017:128). Modern tıpsa intiharı ruh sağlığıyla ilgili bir konu olarak görmektedir. Kültürel olarak inşa edilen ölüm Batı kültüründe tıbbi bir vaka gibi görülürken, Doğu kültürlerinde daha çok ruhsal bir geçiş olarak kabul edilir demek yanlış olmayacaktır.

Ölüm algısına dair modern ve geleneksel toplumlar arasındaki ayrımı ele alırken, bu ayrımın kökenlerine ve sonuçlarına dair bir yorum yapmak gereklidir. Geleneksel toplumlar, ölümü genellikle yaşamın bir devamı ve geçiş ritüeli olarak görürken, modern toplumlar ölümü daha çok bir son ve kayıp olarak algılamaktadır. Geleneksel toplumların bu yaklaşımı, ölümün toplumsal ve kültürel yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesiyle ilişkilidir. Ölüm, atalarla birleşme, ruhsal bir yolculuğun başlangıcı veya yeniden doğuş gibi çeşitli anlamlar taşır. Bu toplumlarda ölüm, bireysel bir trajedi olmaktan ziyade, topluluğun bir parçası olarak görülür ve genellikle kolektif ritüellerle anlamlandırılır. Modern toplumlarda ise ölüm, tıbbi bir başarısızlık olarak görülebilir ve sıklıkla hastanelerde, izole bir ortamda gerçekleşir. Bu

durum, ölümün doğal bir süreç olarak kabul edilmesini zorlaştırır ve ölümlü varlıklar olarak insanların bu gerçekle yüzleşmesine engel olabilir. Modernite, ölümü tabulaştırmış ve onu gündelik yaşamdan uzaklaştırmıştır. Modern toplumun ölümü değersizleştirme eğilimi, ölümü bir tabu olarak görmesi ve onu gündelik yaşamın dışına itmesi, bireylerin ölümle sağlıklı bir şekilde yüzleşmelerini ve ona anlam vermelerini engelleyebilir. Geleneksel toplumların ölümü kabullenme ve onu yaşamın bir devamı olarak görmeleri, modern toplumun ölümle ilişkisini yeniden düşünmek için değerli bir bakış açısı sunar.

Bu bağlamda, ölüm olgusunun modern ve geleneksel toplumlardaki algılanış biçimlerini derinlemesine irdeledikten sonra, tartışmanın merkezine yerleştirmemiz gereken temel bir soruya yönelmek kaçınılmazdır: Bir bireyin hasta ve yaşlı olması, ötanazi talebinde bulunması için yeterli bir gerekçe midir? Bu soru, etik, tıbbi ve felsefi boyutlarıyla çok katmanlı bir problematik içermektedir. Modern tıbbın yaşamı uzatma çabası ve ölümü ertelemeye yönelik yaklaşımı, ötanazi gibi uygulamaların meşruiyetini tartışmaya açar. Öte yandan, bireyin özgürlüğü ve yaşam kalitesi gibi kavramlar, ötanazi talebinin haklılık zeminini oluşturabilir. Bu noktada, ölümün anlamı ve bireysel özerklik ile toplumsal değerler arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirmemiz gerekmektedir.

Görüşmecilerin çoğunluğu, hastalık durumunun ötanazi talebi için bir gerekçe oluşturabileceğini kabul etmektedir; ancak yaşlılık ve yaşlılığa bağlı hastalıkların varlığı sebebiyle ötanazi talebinde bulunabilmenin çok sıkı koşullara bağlı olması gerektiği belirtmektedirler. Bu bağlamda, ötanaziye başvurulması gerektiğinde uygulanacak koşulların son derece sıkı bir biçimde tanımlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Ötanazi kararının, yaşlılık ve yaşlılığa bağlı hastalıkların ötesinde, bireyin yaşam kalitesini ciddi şekilde etkileyen ve geri dönüşü olmayan sağlık durumlarına dayandırılması gerektiği öne sürülmektedir. Ötanazi kararının, sadece tıbbi

değerlendirmelerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda etik, hukuki, sosyal ve kültürel boyutları da göz önünde bulundurarak, çok disiplinli bir yaklaşım gerektirdiğini belirtmektedirler. Ötanaziye ilişkin karar verme sürecinde, bireyin özerkliği ve onurunu koruma, ağrı ve acıyı hafifletme ve yaşamın kalitesine odaklanma gibi temel ilkelerin dikkatlice tartışılması ve her bir vakanın kendi özgül koşulları içinde değerlendirilmesi gerekir gözükmektedir.

Bunun çok şeyi var, aslında kolay bir olay değil hem vicdanı yani hem hukuki hepsi rol oynuyor, vicdanı olunca fişi çekmek kimse istemez, bak kaç sene sonra dirilen de olabiliyor, toparlanabilen de oluyor komadan çıkan oluyor yani ona bir şey söyleyemem bu serbest olsun diye, o yetki verilsin aileden birine de, bu iş bitsin çekmesin, bu nedir, hem üzüntü sıkıntı yaratıyor hem de böyle bir durum yaratılıyor hem de bir sürü masraf filan diyorlar onun için bu biraz sakat, bunun dışında dini yönden de yani yasak var , dolayısıyla bu çok çatışan bir soru , yani çok cevap verilmesi zor bir soru (80,erkek, üniversite).

Çoğu kişide neden hani, rahatsızlığımı çekmeyeyim, ıstırap çekmeyeyim, bir an evvel pat diye gideyim der, bir de ha çektirmeyeyim ne de kimseyi ne çekeyim ne de kimseye çektireyim diye laf ederler, bunlar da doğru şey ama yüce Allah'ın bileceği iş (77, erkek, üniversite).

İslam dininde intihar eden kişi cennetten sonuna kadar kovulmuştur ve ötanazi ise intihara yardımcı olarak yorumlanmıştır (Ömeroğlu, 1993:192). İslam inancında, ‘haram’ olarak nitelendirilen bu eylemlerin, kişinin ahiretteki durumuna etkileri de dikkate alınır. Örneğin, intihar eden bir kişinin cennetin nimetlerinden mahrum bırakılacağına dair inançlar, İslami öğretilerde sıkça karşımıza çıkar. Ötanazi ise, intiharın bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir ve bu eyleme yardım etmek de aynı şekilde haram kapsamında değerlendirilir. Bununla birlikte, günümüzde İslam dünyasında ötanazi ve intihar konuları, tıbbi etik ve İslam hukuku alanında yoğun

tartışmaların konusudur. Çağdaş İslam alimleri, ağır hastalıklar ve acı çekme durumlarında ötanaziye ilişkin farklı görüşler ortaya koymaktadırlar. Bu tartışmalar, geleneksel yorumlar ile modern tıbbi pratikler ve bireysel haklar arasındaki gerilimi yansıtmaktadır.

Ya uzun süre hasta kalırsanız, bir dua vardır: “Allah, yatağa düşürüp de kapıya baktırmasin.” Olur mu olmaz mı sorusu ve cevabını vermenizin mümkün olmadığı (72, erkek, üniversite).

Yaygın kültürel inanişaya göre bireyler “elden ayaktan düşmemek”, “hasta olup çekmemek” ve özellikle başkalarına/ yakınlarına “çektirmemek” istiyorlar. Ölen bir kişiden “çekmedi” “kurtuldu” diye bahsediyorlar. “Gücü yerindeyken ölmek” temasına benzer söylemler olduğunu görüyoruz. Bireylerin kendi yaşam sonu tercihleri ve değerleri hakkında düşündüğünü ve bu düşünceleri kültürel ve ahlaki inançlarla birleştirdiğini anlıyoruz. İnsanların yaşam sonu tercihlerini ve değerlerini bu biçimde ifade etmeleri bize bireyin kendi onurunu ve bağımsızlığını korumak istediğini de anlatıyor olabilir. Kişi, yaşamının sonunu çaresizlik içinde ve başkalarının yardımıyla değil, kendi isteği ve kontrolü altında görmeyi tercih etmektedir.

Görüşmeciler büyük çoğunlukla ötanaziyi kabul etmektedirler. Özellikle komada ya da ağır bir hastalık durumunda hem çekmemek hem de aile üyelerine yük de olmamak için ötanaziyi kabul edilebilir bulmaktadırlar. Kişinin hastalığı ağırlaştıkça ötanazi kabulü de artmaktadır. Kara’nın yaşlıların ötanazi üzerine görüşlerine dayanan Ankara’da yapılan niceliksel çalışmasında da eğitim durumu yükseldikçe ve bedensel ağrılar çoğaldıkça ötanaziye bakışın olumlu olduğu belirtilmiştir. Bu şartlar altında din faktörünün de etkisi azalmaktadır (Kara, 2017:27-28).

2001 ve 2009 yılları arasında Hollanda’da yapılan bir çalışmaya göre yaşlı insanlar giderek artan bir oranı, ötanaziyi veya yaşam sonu hapını arzuladıklarını hayal

edebildiklerini bildirmiştir. Bu çalışma Hollanda’da bireyin kendi hayatıyla ilgili karar verme konusunda artan ilgiye yorumlanmış ve yaşlı insanların isteklerini ciddiye almanın önemine dikkat çekmiştir (Buiting vd. 2012:267-273).

2016 yılında ve daha sonra 2019 yılında yeniden gündeme gelen bir haberde, Hollanda’da ötanazinin kapsamının genişletilmesine dair haberler çıkıyor. Buna göre “yasal düzenleme, çok yaşlı olduğunu düşünen ve daha fazla yaşamak istemediğini belirten kişilere, hasta olmasalar bile, bir uzman gözetiminde ötanazi hakkı tanınmasının öngörüyor. İnsan hayatını korumanın en önemli değer olduğunu belirten Schippers, özellikle yaşlılar ve gerçekten zor durumdaki kişilere “saygın bir ölüm hakkı” tanınması da oldukça önemli” diyor²²

Durkheim, “İntihar: Toplumbilimsel Bir İnceleme” (1992) adlı kitabında intiharın toplumsal nedenlerini incelemiştir. Durkheim, intiharın nedenlerini araştırırken, dinsel inançlar, aile yapısı, siyasal ve ulusal yapılar gibi toplumsal etkenleri dikkate almıştır. İntiharı sadece bireysel psikolojik faktörlerle değil, aynı zamanda toplumsal faktörlerle de ilişkilendirmiştir. Durkheim’a göre, toplumun daha fazla bütünleştiği durumlarda intihar oranları düşerken, toplumun parçalandığı veya bireysellik ön plana çıktığı durumlarda intihar oranları artar. Durkheim intiharın sadece bireyin içsel durumuyla değil, aynı zamanda bireyin bulunduğu toplumsal ortamla da yakından ilişkili olduğunu vurgular. İntiharı sadece bireysel bir eylem olarak değil, aynı zamanda bireyin o anki toplumsal çevresi ve bağlamı ile ilişkilendirerek anlamamız gerektiğini belirtir. (Durkheim, 1992:209-210)

İnceoğlu’nun Türkiye için durumu “ötanazi, bakımsızlık yüzünden ölmek isteyenlerin başvurduğu bir yöntem değildir. (...) imkânların sınırlı olduğu Türkiye gibi ülkelerde (...) aktif ötanazinin, kişisel özerklik hakkının bir parçası olmaktan çok, maddi

²² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37644208> 30.Mart.2022 tarihinde erişilmiştir

ve teknik yetersizliklerden dolayı zorunlu bir seçim haline gelme ihtimali yüksektir. (...) yaşam kalitesinin kötü olduğu durumlarda ötanazi uygulanması olağan bir durum, hatta bir mecburiyet haline gelebilecek, özerklik hakkından uzaklaşılacaktır” biçiminde yorumlamıştır (İnceoğlu 1999:253).

Tamamen artık kendini yaşlı hissetmesine neden oluyor, o zaman artık ben bittim anlamına geliyor, yani ben artık bundan sonra yaşlılık da bana haz vermiyor, yani ben gitmek istiyorum diye düşünebilir, olabilir (77, erkek, üniversite).

Bireyin ötanazi olmak istemesi artık tamamen yaşlı hissetmekle aynı anlamda değerlendirilmiştir. Burada “yaşlı hissetmek” “yaşlılıktan haz almamak” anlamında ifade edilmiştir. Baars’ın da dediği gibi “yaşlılık, bir bilgelik ve tatmin durumu olduğu kadar, aynı zamanda bir gerileme ve umutsuzluk durumu olarak da görülebilir” (Baars,2012:132).

“Günü gelince ve o güne yaklaşılmca, ihtiyarlık ölüme yeğ tutulur.” (Beauvoir, 1970:11) mu? Görüşmeciler arasında çok yaşlandığında ve kendi hayatını idame ettiremeyecek duruma geldiğinde ötanazi isteyenler de vardı. Eşi ve çocuğu olmayan bir görüşmeci legal bir ötanazi ortamı olmadığı için elden ayaktan düşünce kendisi için intihar planı olduğunu belirtmiştir.

...yok seçenek yok mesela, bugünkü organizasyon biçiminde, ayrımcılık denirse mesela, sırf yaşlı diye değil de bakım konusu, bayağı ben okudum da, yaşlılıkla ilgili pdfleri indirdim okudum...biri işte ben severek yaparım diyor, bu da işte toplum baskısı. Kendisi bakıma muhtaç olduğu için eve bağlanıyor diğer kişiyi de eve bağlıyor, halbuki diğer kişinin de hayatını yaşaması lazım, böyle garip bir ikilem, ben bakıma muhtaç olma durumuna geldiğimde ötanazi şıklardan biri, iki, şunu araştırdım, nasıl ölünür, acı çekmeden, sonra şeyi okudum, Eskimolar filan, soğuğa gidiyorlarmış, soğuğa gittiğinde tatlı tatlı uyursun, o sırada donarsın, bakıma muhtaç hale geldiğimde ben böyle şeyler düşünüyorum. Bu organizasyonun ancak kapitalizm sona erdikten sonra olabileceğini

düşünüyorum (72, erkek, üniversite).

İntihar ve ötanaziye yüklenen anlamlar ve konuyla ilgili uygulamalar zaman içinde üretildikleri ortama göre farklılaşmıştır. İntihar ve ötanazi meselelerinin günümüzdeki tartışmalı konumu modern öncesi dönemle yeniden değerlendirilerek yeni bir tartışma alanına açık olması gerekli gözükmektedir. Ötanazi, tıp etiği, insan hakları, dini inançlar ve hukuk gibi birçok karmaşık unsuru içeren bir konudur. Ötanazi hakkındaki görüşler, kişisel, kültürel ve dini inançlara bağlı olarak değişebilir ve bu konuda derinlemesine bir düşünce ve tartışma gerektirir. Ötanazi konusundaki tartışmaların merkezinde genellikle kişisel özerklik (bir bireyin kendi yaşamına dair karar alma hakkı), ahlaki değerler (yaşamın değeri ve yaşamın sonlandırılmasıyla ilgili etik sorular), dinî inançlar ve hukuki düzenlemeler gibi belirleyiciler bulunur. Bu belirleyiciler ötanazi konusundaki görüşleri şekillendirirler. Ötanazi konusu, ölümün ve yaşlılığın değersizleşmesinde kristalize olmuştur.

Ötanazi konusu, modern toplumların yaşamın son evrelerine nasıl yaklaştıklarını ve ölümle yüzleşme biçimlerini yeniden değerlendirmeleri gerektiğini gösterir. Ölüm ve yaşlılığın değerinin yeniden tanımlanması hem bireysel hem de toplumsal düzeyde, yaşamın son dönemlerine yönelik daha kapsayıcı ve saygılı bir yaklaşımın geliştirilmesine katkıda bulunabilir. Bu durum, ölümün doğal bir süreç olarak kabul edilmesi ve yaşlılığın yaşamın birikmiş bilgeliği ve deneyimi olarak onurlandırılması anlamına gelir. Ötanazi tartışması, bu bağlamda, yaşamın sona ermesine ilişkin derin etik, felsefi, kültürel ve toplumsal soruları gündeme getirir.

5.4. Yaşlılıkta Hiçbir Şey Yapmak İstememek: Özgür Aylaklık mı Bilgelik mi?

Alan deneyimi olarak ileri yaştaki görüşmecilerle gerçekleştirdiğim mülakatlar, benim için en eğlenceli ve ufuk açıcı olanlardı. Gündemleri her daim yaşlılıkla ilgiliydi. -*Nasılsın?* sorusuna *yaşlılık* yanıtı, *ne var ne yok?* sorusuna da *yaşlılık* yanıtı

veriyorlardı. Sadece görüşmecilerin değil, komşularımın da benzer bir yaklaşıma sahip olduklarını fark ettim. Her karşılaştığımızda, yaşlılıkla ilgili bir mesele üzerinde konuşuyorlar, sadece yaşlılıkla uğraşır gibi gözüküyorlardı. Yaşlılıkla kah eğleniyorlar, kah hayıflanıyorlardı ama çoğunlukla, yaşlılıkla, yaşlanmakla ilgili konuşuyorlardı. “Sen misin yaşlı, ben miyim yaşlı” soruları şakaya dönüşmüş, ölüm ve yaşlılık ile ilgili kikirdeşmeler başlamıştı. Yaşlılıkta *bilgelik* diye bahsedilen merhalenin bu olduğunu düşünmeye başlıyordum. *Bana haminne demelisin artık*. “Yaşlanmakla” esprili bir dille uğraşıyorlardı.

Hızlı ve kolay hareket edememe, sürekli ilaç kullanma, gözlerin gözlüksüz görmemesi, kentin hızına ayak uyduramamak, *yaşlılık böyleydi işte*. Üst katımdaki nörolojik rahatsızlıklarla uğraşan 1942 doğumlu diğer komşum, iyi olduğu günlerde, *ilaçlarla yaşıyoruz işte, yaşlılık* diye her karşılaştığımızda espri yapıyordu. Belki de yaşlılıkla ilgili yapılan şakalar, bu evrenin getirdiği zorluklara karşı bir başa çıkma mekanizması olarak işlev görmektedir. Elbette ki, daha öncede anladığımız üzere bireyin yaşlılık deneyimi, onun sosyo-ekonomik durumu, kültürel çevresi, eğitim seviyesi ve diğer sosyal belirleyiciler ile biçim alacaktır; ancak bu koşulların yanı sıra “bilgelik” kavramını tartışmaya katmak çalışmaya bir boyut daha kazandıracaktır.

Ardelt’e göre, bazı yaşlılar ilerleyen yaşlarda tatmin ve memnuniyet duygusuna ulaşırken diğerleri fiziksel yeteneklerinin ve sosyal önemlerinin azalmasına üzülüp hayıflanırlar (Ardelt, 1997:15). Kendisi çalışmasında kişisel özelliklerin ve yaşam süreci boyunca süren gelişimsel etkilerin, yaşlılıkta öznel olarak iyi oluşun nesnel koşullardan daha güçlü yordayıcıları olduğunu gösteren çalışmaları desteklemiş ve yaşlılıktaki tatminin öncelikli olarak yaşlının yaşam koşullarına bağlı olmadığını iddia etmiştir. Ona göre, fiziksel sağlık, sosyo-ekonomik durum, finansal refah, fiziksel çevre ve toplumsal katılım gibi nesnel koşullar, yaşlıların refahını etkilememektedir (Ardelt,1997: 15-27). Ardelt, insanların yaşlandıklarında, yaşamları boyunca daha fazla

bilgelik kazandıkları için memnuniyet ve tatmin duygusu yaşadıklarını, yaşlılık döneminde yaşam memnuniyetindeki değişimin çoğunu nesnel yaşam koşullarından ziyade bilgeliğin açıkladığını iddia etmektedir (Ardelt, 1997:15-27).

Bilgelik çok yönlü bir kavramdır ve tek tip bir tanımı yoktur (Dittmann- Kohli & Baltes, 1990) ve bilgelik, yaşamın temel pragmatigi konusunda uzmanlık bilgisidir ((Baltes & Smith, 1990: 87). Hayatın karmaşıklığı ve belirsizliğine karşın bilgelik, gerçeğin peşinde koşmak ve gerçeği görebilmektir (Hart, 1987). Yaşlılıkta bilgelik kavramı aslında çalışmama ilk olarak salgın döneminde girmişti. Bu dönemde *her şeyin gelip geçtiği gibi bu olağanüstü dönemin de geçeceğine dair bilgelik* söylemle kendini göstermişti.

...Gençler diyorlar ya dünyada felaketler oluyor bu da bizim kuşağımıza bizim payımıza düşen buymuş, bizim de yaşlılığımıza düşen payımız buymuş deyip geçiyoruz yani ne yapalım biraz yaşlılık bilgeliği diyelim yani çok da ahlamıyorum. (68, kadın, üniversite).

Yaşlılıktaki bilgeliğin, fiziksel engellilik veya ölümün yaklaşması durumunda bile öznel iyi oluşla ve daha az ölüm korkusuyla pozitif bir ilişki içinde olduğuna dair ampirik kanıtlar da mevcuttur (Ardelt, Landes, Gerlach ve Fox, 2013). Bilgelik arayışı tamamlanan bir süreç değildir. “Bilgelik, olumsuz koşullar altında bile refahı sürdüren, yaşamda bir ustalık ve anlam duygusu sağlama eğilimindedir” (Etezadi ve Pushkar, 2013; Glück ve Bluck, 2013).

Ne yapıyorsun Gülçin teyze?

Ne yapayım, yaşlılık, ölümü bekliyoruz (gülüyoruz)

Gülçin teyze -kendisinin deyimiyle- *bu bekleme sürecinde* asla yapmak istemediği gündelik işlerle uğraşmak zorunda kaldığında, zamanından çalındığını ifade eder ve canı sıkılırdı. Bu gündelik işler, aksayan faturalar, bozulan aletler kısaca düzeninden çıkan rutinlerdi. Artık uğraşmak istemediğin her işi *yaşlandım beni artık bir*

birakın değil mi gibi tatlı kaçamakları vardı. Bazı şeyleri artık yapmak istememek yaşlılık döneminin ardına saklanıyor ve bir hak gibi görülüyordu. Babaannemin de yaşlı olduğu için hastane sıralarında öncelik alması (henüz hastanelerde yaşlı önceliği devreye girmeden önceki dönemde), bankalarda “teyzemizi bekletmeyelim” deyip önden işlerinin halledilmesi gibi küçük gündelik sevinçleri vardı. Bilgelik ve aylaklık arasında bir ilişki olduğunu seziyordum.

- Tembellik var, uğraşmak, kafanı yormak istemiyorsun, S. aslında öğreteyim diyor boş ver diyorum, sen yap diyorum, öğrenmek istemiyorum. O olmasa zorlasam belki becerebilicem ama kafamı vaktimi ona harcamak istemiyorum.

- Siz ne yapmak istiyorsunuz?

- Dinlenmek istiyorum (78, erkek, üniversite).

Teknolojinin peşinde koşmak istemiyor, aksayan fatura işleriyle uğraşmak istemiyor, sadece kendi zamanlarını yaşamak istiyorlar. Vakitlerini boşa gördükleri şeylerle harcamak istemediklerini her fırsatta ifade etmektedirler.

Örneğin ben mesela yeni bir alet alsam, oturucam onun kullanma kılavuzunu okuyacam tekrar onu kullanmak için bir zaman harcayacağım yani benim bu kadar dık dık o kadar saatleri dakikaları dolu bir hayatım var ki ekstra bir şeye ayıracak vaktim yok, Demek ki hakikaten yaşlandım yeni bir insan yeni bir eşya, mesela diyelim buzdolabı bozuldu neredeyse yenisini tamir ettirdiğim paraya yakın bir parayla alabilirdim ama almadım, tamir ettirdim, ama bu konuda da çok doğru davrandığımı düşünüyorum, bak işte burada yaşlının bilgeliği bunu size söylemiş olayım, gerçekten benim buzdolabımın kapasitesi şuanda aşağı yukarı ona yakın bir parayla alabileceğim reklamlarda acayip böyle övülen buzdolabından daha iyi yani, ben burada iyi bir şey yaptığımı düşünüyorum. Yani rasyonel bir şey yaptığımı düşünüyorum (67, kadın, üniversite).

Pandemi sürecinin zorlukları haricinde Gülçin teyzenin benimle görüşme yapmak için oyalamaları, arkadaşlarıma büyükleriyle görüşme yapmak istediğimi sorabilir misin dediğimde, büyüklerinin o an canlarının istememesi, uğraşmak istememesi, bir şekilde zorlaşan randevularım kafamda bir anda toparlandı. Benim sorularımı değil kendi istediklerini, kendi istedikleri zaman ve yerde, konuşurlarsa konuşmak istiyorlardı. Dinlenmek istiyorlardı. Babaannemin sol kulağındaki az duymayı bahane ederek keyfe keder duymamaları aklıma geliyor. Bazen çok sessiz bir şeyi duyar, bazen de her nedense çok net bir sözü duymazdı. Yaş, fayda sağlayan deneyimle bağlantılıdır (Granleese, Sayer, 2006: 14) ve ben sayelerinde bir yaşına daha girdim. Modern dönem çalışmalarına göre, yaşlıların deneyimlerine ve bilgeliğine verilen değer azalmıştır. Edindiğim izlenime göre yaşlı bireylerin bununla çok ilgilendiklerini düşünmüyorum.

Bir de su var bizler devamlı mesela, yaşlı kişiler bazı konularda biliyorsun, mesela şey yapıyoruz konuyu değiştirme, işimize gelmeyen bir şey olduğu zaman tamam mı bazı durumlar yaratıyoruz, dolayısıyla gençler öyle değil, gençler meraklı istiyorlar inatla üzerine gitmek istiyorlar, biz kaçmak istiyoruz (82, erkek, üniversite).

Russel, “Aylaklığa Övgü” (1999) adlı kitabında tembellik ile aylaklık arasında bir ayrım yapmış, boş zamanların bireylere daha mutlu olabilme ve daha fazla düşünebilmesi için olanak sağlayacağını belirtmiştir. “Çalışmak erdemdir” söylemine karşıt, etkili bir sistem eleştirisi olan bu metinde Russel, filozoflar, bilim insanları, sanatçılar gibi aylaklar medeniyeti geliştirmiştir, diyor. Bu minvalde aylaklık yerilmez aksine övülür. O'Connor da aylaklığa karşı argümanları bozarak, felsefi açıdan “özgürlük olarak aylaklığın” potansiyelini ortaya koyar. Aydınlanma Çağı'nın temel değerlerini eleştiren O'Connor'a göre, rasyonellik, kendini oluşturma, ilerleme gibi değerler için aylaklık tarihsel ve felsefi olarak feda edilmiştir (O'Connor, 2018). O'Connor “özgürlük olarak aylaklık”tan bahsederken aylaklığın değerini

değersizleştiren yaşam anlayışlarına karşı çıkmıştır. Rasyonellik, boş zaman, aylaklık ve anlamlı aktivite kavramlarını ve bu kavramlar arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. İnsanların doğadan ayıran şeyin rasyonellik olduğu varsayımına karşı aylaklığın farklı bir rasyonellik türü olduğunu ileri süren O'Connor, Robert Louis Stevenson tarafından ortaya atılan iddiayı işaret ediyor. Yani aylaklığın sadece “hiçbir şey yapmamak” anlamına gelmediği, aslında “egemen sınıfın dogmatik formüllerinde tanınmayan çok şey yapmayı” içerdiğini belirtiyor (O'Connor, 2018: 216). Stevenson'a göre aylaklık, klasik boş zaman kavramının bir versiyonu olarak işe (negotium) karşıdır çünkü iş, üretken ve geliştirici boş zamanın (otium) olumsuzlanmasıdır ve değerli olan iş alanı dışında kazanılır (O'Connor, 2018: 216). Bahsedilen özgür aylaklık kavramı iş ve üretkenlikle karşıtlık göstermektedir. Bu bakış açısı, bir önceki bölümdeki bireylerin üretim ve katkı yükümlülüğüne karşı olan argümanı destekler gözükmektedir.

Yaşlılıkta bilgelik sadece burada kesin kararlı mı diyeyim, tavizsizim, bilgelik kesinlikle yaşla ve deneyimle oluşan bir şey, ben bilge bir insana yaşlı derim ama bunu olumlu anlamda derim onu söyleyeyim, olumlu anlamda derim. İşte bilmiyorum deminden beri konuşuyoruz ama aslında yaşlılık böyle toplumdaki genel algıyla ilgili olarak hep böyle olumsuz istenmeyen bir şey gibi alınıyor, ben bak dikkat ederseniz hiç öyle almıyorum, hatta bir kere hiç unutmuyorum, kimdi o, Perihan Mağden'in bir yazısından kalmıştır aklımda, o zaman çok genç bir kadındı yani benden genç zaten kendisi de işte yaşlılığa ilişkin çok esprili bir güzelleme yazmıştı; işte yaşlılık o kadar korkulacak bir şey değil ne güzel işte sorumlulukların bitecek artık gençliğindeki gibi üstüne başına dikkat etmen gerekmeyecek, işte oturacaksın pinekleyeceksin, ha yaşlılık işte bence hakikaten de böyle bir şey (69, kadın, üniversite).

Neye bilgelik diyoruz? Aristoteles Nikomahos'a Etik'te (2014) “bilgelik doğa gereği en değerli şeylere ilişkin bir bilgi ve ustur” der (Aristoteles, 2014:127). Aritsoteles'e göre, insanı diğer var olanlardan ayıran en temel özellik logos'tur.

Aristoteles var olan her şeyi sınıflandırmak suretiyle bilgi alanlarının ayrımını sağlamıştır. Kendi döneminde “bilgi alanlarını” birbirinden ayıran özelliklerinden yola çıkarak bir felsefe sistemi kurmuştur. Bu ayrım insanın hayvanlardan, bitkilerden ve cansız fiziksel varlıklardan ayırdığı özelliklerle ilişkilidir. Ona göre insanı insan yapan özelliği *logos*’a sahip bir varlık olmasıdır. *Logos* pek çok kavramla bağlantılı pek çok boyutu olan bir kavramdır; fakat en temelde insanın düşünmesi ve konuşmasıdır. Aristoteles’e göre insanın insan olabilmesi, dolayısıyla erdemini gerçekleştirebilmesi (çünkü insanın işi insan olmaktır ve bunu gerçekleştirdiği ölçüde erdem sahibi olacaktır. Kalem erdemi kalem olabilmek, kuşun erdemi kuş olabilmek vs...) *logos*’unu işletebilmesiyle söz konusu olacaktır. Bu ancak insanı diğer canlılardan ayıran konuşma ve düşünmenin bir arada gittiği bir insan olma olanağı olan *logos*’un etkin tezahür ettirilmesiyle mümkün olacaktır. Aristoteles’e göre insanın kendi *logos* yetisini ortaya çıkarmasının koşulu bedeninin gündelik rutinde tekrar eden zorunluluklarından çıkmasıyla mümkündür; yani gündelik rutinler olan beslenme, iş gücü, emek sarf etme gibi yaşam biçimlerinin dışında boş zamanın söz konusu olmasıyla insanın kendi erdemlerini ortaya çıkartabileceği konuşmanın ve düşünmenin söz konusu olduğu zamanların yaratılabilmesiyle söz konusu olacaktır. Başka insanlar arasında bulunulsa dahi bedensel olarak yan yana durmaktan sıyrılarak insan ancak aklını işletmesi, dolayısıyla *logos*unu işletmesi, konuşması ve düşünüp taşınmasıyla insan olma vasıflarını yaşayabilecektir; çünkü Aristoteles’e göre insan “doğularak” olan bir şey değildir, bilakis eylemle gösterilerek ya da yaşanarak ortaya çıkartılabilen bir “olanaktır”. Aristoteles’in insanın neliğine dair bu düşünce sisteminden yola çıkarak, yaşlı kişinin “insan” olabilmesini, kendisini gündelik rutinlerin yükünden arındırmaya çalışmasında görüyorum.

Elbette ki bilgelik doğrudan yaşlılıkla bağlantılı değildir. Yine de bilgelik kavramı modern dönemde yaşlanma deneyimi için hala önemini korumaktadır. Bilgelik,

deneyimlerden, öğrenmeden ve derinlemesine düşünceden kaynaklanan bir niteliktir ve yaşlı bireylerin bu alanda zengin bir potansiyele sahip olduğu kabul edilmelidir. Kapitalist üretim tarzı, sıklıkla gençlik, hızlı tüketim ve yenilikçilik üzerine odaklanırken, yaşlı bireylerin bilgelikliğini veya deneyimlerini tam olarak değerlendirmeyebilmektedir. Kapitalizm, üretkenlik ve ekonomik getiri odaklıdır ve bu durum yaşlı bireylerin bilgeliklerini veya deneyimlerini ikinci plana iter.

Evet beyin kapasitesi azalıyor tamam ok biliyoruz, ama bir taraftan da bir birikim var, mesela ben hep şunu diyorum, a bir dakika ben şunu diyorum mesela bundan iki sene bir sene önce altı ay önce mesela anlamaya çalıştığım ama anlayamadığım bir şeyi ben çok daha iyi anlayabiliyorum (68, kadın, üniversite).

Tabiri caizse ben otuz yaşındaki halimden çok daha zevk alırım eğer şu anda ben bir müzeye gitsem veya bir ne biliyim doğa bir yere gitsem, bak o da öyle bak hayattan zevk almak da öyle Belli bir yaştan sonra çok daha zevk alıyorsun ya bu zevki en geniş anlamıyla söylüyorum. Bu kitap okumak da olabilir, mesela bak ben uzun seneler müzikle çok ilgilendim, şu anda ben dinlediğim bazı şarkılardaki dinlediğim nüansları çok daha iyi anlıyorum. (69, kadın, üniversite).

Görüşmeciler saha çalışması boyunca zihinsel, fiziksel kısıtlanma ve gerilemelerden şikâyet etseler de bu ifadeler yaşı ilerlemesiyle birlikte deneyim ve birikimin arttığını ve bu birikimin insanların yaşamlarının farklı yönlerinde daha fazla keyif alabilmelerine yol açtığını göstermektedir. Yaşın getirdiği deneyim, birikim ve anlama kapasitesi ve zevk almanın değişen doğasından bahsediliyor. Yaşın getirdiği deneyimlerin, bireylerin dünyayı daha farklı bir perspektiften görmelerini sağladığı, birikim ve deneyimle, insanların daha karmaşık konuları daha iyi anladığı, zamanla değişen ve gelişen bir zevk olduğu anlatılıyor. Burada yaştan sadece bir insanın fiziksel kapasitesinin değil, aynı zamanda duygusal ve zihinsel yaşamının da etkilenebildiği

vurgulanmaktadır. Yaşlanma süreci, insanların hayatlarının farklı alanlarında daha fazla değer ve anlam bulmalarına olanak tanır gibi gözükmektedir.

5.5.Yaşlılık Tahayyülleri ve Değer Kavramı: *Yaşlılık İyi Bir Şeydir, Yaşlı Yüceltilmelidir*

...daha önce sana öyle hiç duygu vermeyen herhangi bir olay, nesne, yaşantı veya anı daha yoğun duygularla yaşanır hale geliyor. Yaşlılık iyi bir şey ya. Mesela daha önce dediğim, annem bir şey söylemiş veya ben bir şey görmüşüm. A o zaman ben onun anlamını kavramamışım, şimdi kavrayabiliyorum ve bu ne kadar güzel bir şey. Bu cümleyi bak çok kurardım: “Ya hay Allah, mesela bundan bir sene önce ölseydim, bak şu anda ne güzel bir şey öğrendim veya ne kadar güzel bir şey anladım, bunu anlayamayacakmışım.” Bu aslında bence yaşlılığı yüceltmedir değil mi? Yani yaşlılık deniyorsa buna, yaşlı yüceltilmelidir, yaşlılık iyi bir şeydir. Yani yaşlanabildiğin kadar yaşlanmalısın ya. Yani yaşayabildiğin sürece yaşlanmalısın bu iyi bir şey (69, kadın, üniversite).

Antropolojik olarak değer kavramından ülkemizde ilk defa Takiyettin Mengüşoğlu bahsetmiştir. Ona göre, “antropoloji ne bir bilgi teorisi, ne bir etik, ne de bir ontolojidir. Bundan dolayı onu ne değer-sferinin bir bilgi teorisi, ne de değerlerin bir varlık tarzı ile varolma tarzının kanıtlanması ilgilendirir. Antropoloji değer adını alan fenomenleri ortaya koyup betimler. Önemli olan hayat fenomenlerinin kendileridir” (Mengüşoğlu, 2017: 159-160). Mengüşoğlu’na göre çok anlamlı, belirsiz ve karanlık olan “değer” kavramını ilk defa Nietzsche somut bir biçimde betimlemiştir: “Değerler, insanın yapıp ettiklerini, istemesini yönetir ve düzenler; değerler, insanın yapıp ettiklerinin, işlediklerinin dışında kalan ilkeler değildir” (Mengüşoğlu,2017:92). Mengüşoğlu’nun antropolojik anlayışında yapıp-eden bir varlık olarak insan, özerk ve yetkindir. İnsan çevresindeki unsurların ve değerlerin etkisine maruz kalsa da bu

etkilerden bağımsız hareket edebilecek bir varlıktır. Yani, insan, etrafındaki dünyaya ve değerlere sadece bir gözlemci olarak değil, aynı zamanda bu değerleri sorgulayarak ve değerlendirebilecek bir özne olarak bakabilecek yetkinliktedir. Mengüşoğlu, insanın geçmişten gelen değerlerin ve bakış açılarının etkisi altında olduğunu farkındadır; ancak, insanın bu etkilerden tamamen bağımsız olabileceğini düşünmektedir. Geçmişteki değerler ve inançlar, bireyin bugünkü düşüncelerini ve davranışlarını tamamen belirlememektedir. Ona göre, sadece geçmişten gelen etkiler değil, aynı zamanda bireyin yaşadığı dönemin düşünceleri de birey üzerinde etkilidir. Bu minvalde, birey, kendi döneminin düşüncelerine de eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmalı ve bu düşüncelerin etkisinden de bağımsızlaşmalıdır. “Bilerek veya bilmeyerek bir kuşak, başka bir kuşak için çalışır, yaratır ve her şeyi kendisinden sonra gelen kuşağa bırakır. Bu başarılar sonraki kuşaklara yalnız yarar sağlamakla kalmazlar, zararlı da olabilirler” (Mengüşoğlu,2017:151). Mengüşoğlu, bireyin kendi başarılarını ve potansiyelini tam olarak anlaması ve keşfetmesi için hem geçmişin etkilerinden hem de kendi döneminin düşüncelerinden bağımsızlaşması gerektiğine inanmaktadır. Mengüşoğlu'nun bu yaklaşımı, insanın hem geçmişin etkilerinden hem de kendi yaşadığı dönemin düşüncelerinden bağımsız bir şekilde kendi potansiyelini keşfetmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu, bireyin kendi özgün değerlerini, düşüncelerini ve potansiyelini tam olarak anlaması ve gerçekleştirmesi için gereklidir (Mengüşoğlu,2017:149-151). Mengüşoğlu, insanı varlık olarak tanımlayabilmek için şöyle demiştir:

“Fakat ancak değer- duygusuna sahip olan, kendisine hedefler, amaçlar koyan, planlar tasarlayan, bunları zamanın boyutları içinde gerçekleştiren bir varlık, bir toplum kurabilir, bir sosyal birlik içinde yaşayabilir; ancak ve yalnız insan böyle bir varlık olabilir” (Mengüşoğlu,2017:151).

İnsanı diğer varlıklardan ayıran esas özellik bireyin değer duygusuna sahip olmasıdır. İnsan değerlere sahip olup, eyleyebildiği için sosyal birlik içinde yaşar ve varlık olur. Değerler insan için neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair düşüncelerini, bireyin hayatta neyin önemli ya da anlamlı olduğuna dair inançlarını yansıtmaktadır. İnsan algıladığı zaman biçimi içinde gelecek kurgusunda bulunabilir. Bu bağlamda, yaşa dayalı ayrımcılık, bireylerin ve toplumların yaşlanma sürecine dair algılarından kaynaklanmaktadır ve bu algılar, temelde bir toplumun sahip olduğu değerlere ve bu değerlerin nasıl şekillendiğine dayanmaktadır. Değerler, bireylerin dünyayı nasıl gördüğünü, neyin önemli olduğuna inandığını ve hangi eylemlerin doğru ya da yanlış olduğunu belirleyen temel inançlardır. Bu sebeple yaşlıya ve yaşlılığa atfedilen değeri yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında yorumlamak önemli olacaktır. Agamben'e göre "değer olanları güç olgusu belirler" ve "değeri belirleyen kişi daima değersizliği de belirler. Değersizliğin belirlenmesi, değersizliğin yok edilmesi demektir" (Akt. Agamben 2017: 165). "Çıplak hayat" kavramı ile Agamben, bireyin politik ve hukuki sistemler karşısındaki değerini tartışmaya açmıştır (Agamben, 2017). Bu anlamda, değerler konusunda egemen güçleri sorunsallaştırmıştır. Bugün egemen güçler, bireyler ve toplumlar için neyin değerli olduğuna karar verme yeteneğine sahip oldukları için, değerlerin nasıl oluştuğu ve nasıl uygulandığı konusunda önemli bir pay sahibidirler. "Egemen olan önyargıya göre, değerlerin soyut genel kavramlar olarak ele alınması "değer" kavramını kullanmaktan bile çekinmeye neden olur. Bu nedenle de değerlerden değil, insanlar tarafından konulan, insandan sadece olması gerekeni isteyen normlardan söz edilebilir" (Mengüşoğlu 2017:153). Bu bağlamda günümüz toplumunda "değer"in soyut bir kavram olarak değerlendirilerek değer kaybetmesi bireyler açısından genel geçer normları onaylayıp, kabul görmüş, egemen davranışları tekrar uygulamak anlamına geliyor demektir; ki bu bize mekanik bir tutumla işleyen bir sistemi yansıtmaktadır. Günlük yaşama adapte olurken, normları uygulamak değerlerin

soyutluğuna karşıt olarak daha kolaycı bir tutum sergilemektir. Gündelik hayata normlar daha çok sirayet eder. Günümüzde egemen kültürü belirleyen, değerin ne olduğuna karar veren kapitalist düzendir. Halbuki insan olmak, var olmak, değeri duygusuna sahip olmak, amaçlar ve hedefler koymaktır.

Yaşlıya ve yaşlılığa verdiğimiz kültürel değeri nasıl varoluş sorunuyla buluştu? Heidegger 1961’de bir konuşmasında kendisine sorulan “nasıl daha sahici bir hayat sürebiliriz?” sorusunu şöyle yanıtlamıştır: “mezarlıklarda daha sık vakit geçirerek”²³ Heidegger neden sahici bir hayatın yolunu mezarlıklarda vakit geçirmekte buldu? Beauvoir yaşlılığı neden bireyin ve toplumun arasındaki ideolojik ve pratik tutumlar arasında *dolaşımın sonsuz hareketi* içinde tanımladı? Nietzsche, etik anlamda oluş için neden bengi dönüş kavramını aracı ve koşul olarak geliştirmiştir? Bengi dönüş ya da ebedi tekrerrür, yaşlılık çalışmasında bize ne anlam ifade etmektedir?

Nietzsche, insanı bir ağaca benzetir ve “yukarıya ulaşmak istedikçe, kökleri toprağın içine yönelir” der (Nietzsche. 2020:48). En yükseslere çıkmak isteyen insanı en derinlere yönlendiren Nietzsche’nin felsefesi kökler ve birey arasındaki ilişkiyi yeniden düşündürmektedir.

Nietzsche’nin felsefesi, bireyin kendini gerçekleştirme sürecinde, yüksek ideallere ulaşma arzusunun, insanı kendi köklerine, yani özüne dönme zorunluluğu ile yüzleştirdiğini vurgular gibi gözükmektedir. Bu fikir, Ouroboros’un sembolüyle de yankılanır; yani bir başlangıcın sonun içinde ve sonun başlangıcın içinde olduğu düşüncesi. Nietzsche’nin bu görüşü, bireyin kendini aşma çabasının paradoksal bir şekilde onu kendi içine, kendi öz benliğine ve atalarının mirasına dönüşe ittiğini öne sürer.

İnsan yaşlandıkça olması gereken kişi oluyor (72, erkek, üniversite).

İnsanlar yaşlandıkça rücu yapmak isterler, eskiye dönmek isterler (82, erkek,

²³ <https://www.theschooloflife.com/article/the-great-philosophers-martin-heidegger/>

üniversite).

Nietzsche, insanın yükselişini, köklerine doğru derinleşen bir ağaca benzetir; bu, yükseklerdeki ideallerimize ulaşma çabamızın, paradoksal bir şekilde bizi kendi özümüze, atalarımızın bize bıraktığı mirasa geri dönmemizi gerektirdiğini ima eder. Yani *insan büyüdükçe giderek kendine benziyor*²⁴. İnsanın kendine benzeme süreci, onun varoluşsal yolculuğunu ifade eder. Bu yolculukta, bireyin kendini aşma çabası ve yüksek ideallere ulaşma arzusu, onu kendi iç dünyasına, kökenlerine, en temel benliğine geri götürür. Bu, bireyin hem kökleriyle, atalarıyla hem de kişisel gelişim süreciyle derin bir bağ kurmasını gerektirir. İnsan büyüdükçe, sadece bireysel deneyimler ya da içsel büyüme yoluyla değil, aynı zamanda ailemizden ve atalarımızdan aldığımız mirasın bir yansıması olarak da giderek kendine benzer. Kişi kökenlerine ve geçmişine döner. Antik Ouroboros sembolü gibi, varoluşumuz bir döngüdür; her son, yeni bir başlangıcın habercisidir. Bu, ölümün kaçınılmazlığını ve yaşamın döngüsel doğasını kabul etmekle ilgilidir. Varoluşsal döngünün bir parçası olarak kendimizi kabul etmek, gerçek benliğimizi bulmamızın ve gerçekleştirmemizin anahtarıdır; ancak unutulmamalıdır ki, Nietzsche'nin felsefesi aynı zamanda bireyin bu mirası aşarak kendi benzersiz yolunu bulmasını da teşvik eder gözükür. Bu, bireyin hem kökenlerine bağlılığını hem de özgün bireyselliğini geliştirme çabasını kapsar.

Bengi dönüş kavramı hakkında çok çeşitli ve belirsiz yorumlar mevcuttur. Nietzsche'nin bengi dönüş anlayışına göre, evrendeki bütün olaylar ve bütün deneyimler sürekli olarak tekrarlanacaktır. Benzeri şekilde tarih de kendini tekrar eden bir şeydir ve ölüm korkusuyla ve tüm acısıyla yaşama evet demek için bengi dönüş bir olumlama yöntemidir (Nietzsche, 2003). Bu kavramın kabulü yaşamın sonunu yani ölüm kavramını korkutucu olmaktan kurtarır. Bu sonsuz döngü hayatın anlamını ve de değerini sorgulamamıza sebebiyet verir.

²⁴Büyük Ev Ablukada. (2016). Arayan bulur. Fırtınayt. Olmadı Kaçarız Plakçılık. <https://www.youtube.com/watch?v=apTreCYsXFM>

“Bu düşünce seni hakimiyetine almış olsaydı, seni olduğun gibi değiştirirdi... Her yerde sorulması gereken asıl soru şudur: Bunu bir kez ve sayısız kez istiyor musun? En büyük ağırlık olarak eylemlerine çökerdi!” (Nietzsche’den aktaran Jaspers, 2013: 447-448).

Burada “insanın yapıp etmeleri” ve değerleri anlamlı konumunu sürdürmektedir. Sartre da özgürlük ve seçimlerin bireyin varoluşunu anlamlandırdığını belirtirken, bu tercihlerin ve eylemlerin zihinsel süreçlerle iç içe olduğunu ve bireyin dünyadaki yerini belirlediğini savunur (Sartre, 2011). Yaşlılık, insan varoluşunun kaçınılmaz bir döngüsüdür ve bu döneme yönelik ayrımcılık, aslında kendi varoluşumuza yapılan bir adaletsizliktir. Yaşlılık dönemi, hayatın diğer evreleri gibi, bireyin kimliğinin ve varoluşunun bir parçasıdır. Bu dönem, bireyin yaşam boyu biriktirdiği bilgelik, tecrübe ve anlamın bir yansıması olarak değerini korur. Yaşlı bedenimizi inkâr etmek, kendi geleceğimizi ve doğamızı inkâr etmek anlamına gelir. Bu nedenle, yaşlılık dönemine değer vermek, salt etik bir gereklilik değil, aynı zamanda ontolojik bir tutarlılık meselesidir. Yaşlanmanın ne anlam ifade ettiği yani yaşlanma üzerine ontolojik bir yaklaşım, yaşlılık döneminin insan hayatındaki konumlandırılması ve bu dönemin önemi temel varoluşsal soruları da gündeme yeniden getirir.

Heidegger (2019), Merleau-Ponty (2017), Sartre (2011) gibi düşünürler, kartezyen dualizmi aşarak, insan varoluşuna ve deneyimine daha bütünsel bir bakış açısıyla yaklaşır. Zihin beden ayrımına karşı çıkan bu bütünsel anlayış, insanın dünyadaki yerini ve deneyimini daha derinlemesine kavramamıza olanak tanır.

Bu minvalde, bireyin yaşlılık döneminden beklentisi nedir, gibi sorular önem kazanır. İnsanlar yaşlılık dönemleri için nasıl hayaller kurarlar ya da kurarlar mı? Bu sorunların önem kazanmasının bir diğer nedeniyse geçmişe nazaran günümüzde insanların artık daha uzun süre yaşayabiliyor olmasıdır. Modern çağda yaşamak, bu

gerçeklerle yüzleşmek demektir. Bugün, “yaşlı” diye tanımladığımız kişilerin ömrü oldukça uzadı. Bu sürenin gün geçtikçe daha da uzayacağını, daha uzun bir ömrün, yaşlılığı daha uzun süre deneyimleneceğini öngörebiliyoruz. Ortaya çıkan bu koşullar nedeniyle, toplumsal yaşlanma için cesur bir vizyona çok büyük bir ihtiyaç vardır (Achenbaum,2007). Baars’ın da dediği gibi geleneksel yaşlılık modellerini artık takip edemeyiz. Çeşitlenen yaşlanma deneyimi, bireyselliğe yapılan modern vurgu, daha açık ve dinamik yaklaşımlar gerektiren “yaşlılık” veya “ihtiyarlık”ın genelleştirici ve durağan temsilleriyle çatışır. Geç modernite de yaşlanan insanlara ilham verecek yeni kültürel modeller, çağdaş bir *yaşlanma sanatı* gereklidir (Baars, 2012:198). Yaşlanma sanatı, yaşlı bireylerin toplum içindeki konumunu yeniden düşünmeyi ve marjinalizasyonu önlemeyi, yaşlanmaya değeri atfetmeyi hedeflemelidir. Simone de Beauvoir’ın gözlemleri, yaşlıların toplum tarafından marjinalize edilmesi ve insanlık dışı muamele görmesi sorununa dikkat çekmiştir. “İhtiyarlar, yalnızlık ve can sıkıntısına atılıp tam bir gözden düşmeyle bitkisel hayata mahkum edilir. Son 15-20 yılında bir insana artık bir hiç gözüyle bakılması, bizim uygarlığımızın başarısızlığı değil de nedir? İhtiyarları yürüten ölümler değil de yaş yaşayıp görmüş insanlar yerine korsak; anlattığımız bu durum bizi boğar, bunaltır. ...bu insanlık dışı edilmiş ihtiyarlar, emekçilerin sömürülmesi, toplumun atomizasyonunun, seçkin, imtiyazlı ve yönetici sınıfa ayrılmış bir kültür sefaletinin sonucudur” (Beauvoir, 1977).

5.5.1.Yaşlanma Sanatı

Yaşlanma sanatı fikri zihnimde belirdiğinde, yaşlı bireylerin yaşlılık dönemlerinden beklentileri hakkında daha derin bir anlayışa ulaşmak amacıyla, onlara “Yaşlılıktan ne bekliyorsunuz?” sorusunu yöneltme gerekliliği hissettim. Bu soru kapsamında, yaşlı bireylerden aldığım yanıtlar genellikle ‘ilgi, sevgi, hoşgörü, sessizlik’ gibi temel insani ihtiyaçları yansıtan ifadeler oldu. Yaşlı bireylerin beklentileri ve

arzuları hakkında yapılan sorgulamalarda sıkça karşılaşılan ‘ilgi, sevgi, hoşgörü, sessizlik’ gibi yanıtlar, yaşlılıkla ilgili toplumsal ve kültürel düzeyde yerleşmiş, stereotipik kanaatleri yansıtıyor gözükmektedir. Bu tarz yanıtlar, bireylerin yaşlılık hakkında önceden belirlenmiş, genelleştirilmiş bir düşünce yapısına sahip olduklarını ve muhtemelen bu konuyu kendi iç dünyalarında detaylı bir şekilde sorgulamadıklarını düşündürüyor. Gençlik yıllarında oluşturulan ve içselleştirilen yaşlılık algısı, yaşlılık deneyiminin subjektif boyutunu göz ardı ediyor olabilir. Bu durum, yaşlılık döneminin bireysel ve öznel deneyimlerini anlamamızı engelleyen bir ön yargı oluşturmakta ve yaşlı bireylerin gerçek ihtiyaçlarını ve beklentilerini gözden kaçırmamıza neden olabilmektedir. Gençlik dönemlerimizde inşa ettiğimiz yaşlılık algısı, yaşlılık deneyimini öznesizleştiriyor gibi gözükmektedir. Oysa, bireyin özne özgürlüğü, onun önemli olarak gördüğü veya değer verdiği her şeyi yapabilme veya peşinden gidebilmekte ne kadar özgür olduğudur. “Bir özne; eylemde bulunan ve değişiklik yaratan kişidir” (Sen, 1999b:19). Özne unsuru, “bir kişinin önemli olarak gördüğü amaçlar ve değerleri izlemek konusunda özgürlüğünü değerlendirmek açısından önemlidir” (Sen, 1985:203).

Elden ayaktan düşmeden, ailemin beni ziyaret edip, yalnız bırakmadığı bir yaşlılık hayal ediyorum, huzur içinde (77, erkek, üniversite).

Görüşmecinin bu ifadesi yalnız yaşanmayan, onurlu ve huzurlu bir hayat, onurlu ve huzurlu bir ölüm beklentisini ifade ediyor; ancak daha ötesi olamaz mı? Araştırmadan, 87 yaşında pilatese gitmenin, 66 yaşında yamaç paraşütü yapmanın, 67 yaşında ikinci üniversite olarak hukuk okumanın, 70 yaşında yeni bir enstrüman öğrenmeye başlamanın, 94 yaşında yeni yazılacak kitabı planlamanın mümkün olduğu anlaşılıyor.

...yani, öylesine ciddiye alacaksın ki yaşamayı, yetmişinde bile, mesela, zeytin dikeceksin, hem de öyle çocuklara falan kalır diye değil, ölmekten korktuğun halde ölüme inanmadığın için, yaşamak yanı ağır bastığından (Ran, 2018).

Hakim kültürde yaşlılık dönemi ölüme yakın bir dönem olarak görülüp üzerine fazla hayal kurulan bir dönem gibi gözükmemektedir. Bu bağlamda yaşlılık dönemine uygulanan ayrımcılığı örtük olarak işaret etmektedir; ancak görüşmeciler belirli bir yaştan sonra neler yapılabileceğine dair ilham vericidirler. Yaşlılıkla ilgili hayallerin, sadece muhtaç olmamaktan öte gitmemesi, bu döneme atfedilen değerin sınırlılığını gösterir. Yaşlanma sanatı için, bu muhtaçlık algısının ötesine geçmemiz ve yaşlılık döneminin öznesizlikten kurtulup yeniden anlamlandırılması değerlidir. Yaşlanma ihmal edilen bir dönemdir ve henüz bir yaşlanma perspektifine sahip değiliz. Yaşlılık dönemine dair hayaller kurmak, yaşlılığı olumsuz ön yargılardan kurtarmak, yaşa dayalı ayrımcılığa dair farkındalık kazanmak yaşlanma perspektifi oluşturmak için önemli adımlar olacaktır.

Özellikle ekonomik olarak gelişmiş Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya ülkeleri yaşlandı. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra doğan “baby boomer” kuşağı artık “senior citizen” statüsüne yaklaşıyor (Kratcoski, Edelbacher, 2018:1). Değişen toplumu ve nüfus biçimini fark eden, gücü ve etkiyi elinde tutan kişi ve kurumlar, geçmişte barınma, giyim tarzları, eğlence ve boş zaman operasyonlarını genç ve orta yaşlı nüfusa yönlendirirken şimdi daha yaşlı bir yaşam tarzıyla uyumlu faaliyetler içinde, yaşlı insanlara odaklanmaktadır (Kratcoski, Edelbacher,2018). Ülkemizde ise henüz, daha yaşlı bir yaşam tarzı için fon, kaynak ya da değere ya da fikre sahip değiliz.

Yaşlanmaya dair, yaşlı olmaya dair bir hayalimiz yok. Yaşlılık dönemiyle ilgili kolektif bir hayal gücü eksikliği söz konusudur. Yaşlılık evresinde gerçekleştirilebilecek

aktiviteler, maceralar ve etkinlikler hakkında öngörü bulunmamaktadır. Özetle bir yaşlılık/yaşlanma kültürüne sahip değiliz. Bugün yaşlılık tahayyüllerinde yaşlılık dönemiyle alakalı olarak bireyler, gençlik dönemlerinde sağlıklarına ve yaşam tarzlarına dikkat ederek, ileri yaşlarda daha sağlıklı ve aktif bir yaşam sürdürebilmek için hazırlıklar yapmayı tercih etmektedirler. Yani bu sadece bedensel yaşlanmadan kaçmaya çalışmaktır. Bu halde sadece modern toplumlarda etkin olan gençlik kültürü yeniden görünür olur. “Genç olmak”, “genç ve dinamik kalmak” -ticari olarak idealize edilerek- öyle pohpohlanmıştır ki yaşlanmak bir yenilgi, kaybedilen bir gençliğin hezeyanı gibi algılanmaktadır. Bu pompalanan gençlik kültürü içinde, sosyal medya da her gün örneklerini çokça görebileceğimiz bir biçimde, en genç görünümlü yaşlılar neredeyse en iyi yaşlanmayı başarmış kişilerdir.

Yaşlanınca sadece torunlara bakma pratiği, belirli bir yaştan sonra bazı şeyleri yapamayacağına dair klişeler, paraşütle atlayamayacağın, aşırı renkli kıyafetlerin yakışık almayacağı gibi söylemler bugün yaşlılığı sıkıcılaştırıp, değersizleştiriyor gözükmektedir. Henüz gençken karamsar olarak inşa edilen bir yaşlılık dönemini işaret ediyorum.

Yaşlılık, ilerleyen yaşlarda doğal olarak ortaya çıkan bir yaşam evresidir ve kaçınılmazdır; ancak yaşlılık kültürel olarak henüz daha bebekken inşa olmaya başlamaktadır. Yaşlılık bireyin yaşadığı kültürü içinde şekil alır. Hem sosyo-ekonomik gelişmenin hem de kültürel değer ve inançların yaşlanma tutumlarındaki kültürler arası farklılıklar için önemli olabileceğine dair sınırlı da olsa bazı kanıtlar vardır (Löckenhoff ve ark,2009). Levy Bruhl ilkel toplularda yaşlılığa ve yaşlanma sürecine dair gözlemlerini şöyle aktarmıştır:

Ben yaşlandım. Yaşlanabilen her şey güçlüdür (Levy Bruhl, 2018:267).

Bir çocuğa, örneğin büyük babasının ismi verildiğinde, doğumunun sekizinci gününde bebek onun yanına götürülmekte ve yaşlı adam torununun ağzına

tükürmektedir. Amaç çocuğun içinde bulunan ruhun güçlenmesini sağlamaktır (Levy Bruhl, 2018:205).

Levy Bruhl'un çalışmasından anlaşıyor ki ilkel toplumlarda yaşlılık, bir güç ve bilgelik sembolü olarak değer görmektedir. *Ben yaşlandım. Yaşlanabilen her şey güçlüdür* ifadesi, yaşlanmanın bir ayrıcalık ve güç göstergesi olarak algılandığını vurgular (Levy Bruhl, 2018:267).²⁵

Nussbaum çalışmasında, üniversite öğrencilerine gelecekteki yaşları hakkında sorular yönlendirildiğinde, birçok öğrenci bu konuda bir hayal kurmakta zorlandığını belirtiyor. Ancak bazıları, o noktada hayatın onlar için değerli olmayacağını ve ciddi bir şekilde o zamana kadar öleceklerini ifade ediyorlar. Öğrencilerin çoğu, gelecekteki potansiyel yeni deneyimler veya maceralar hakkında konuşmuyor (Nussbaum, Levmore,2017:107). Genç bireylerin gelecekle ilgili bu tarz karamsar cevaplar vermesinin altında, toplumun yaşlılığa dair olumsuz algıları, yaşlanma sürecinin zorluklarına dair endişeler yatıyor olabilir. Belki gençlerin gelecekteki dünyayla ilgili kaygılarını ifade ediyor da olabilir. Bu durum, özellikle modern toplumda yaşlılığın genellikle olumsuz bir şekilde inşa edildiği ve gençlerin geleceğe dair belirsizliklerle karşı karşıya olduğu bir dönemde daha da anlamlıdır. Düşündüğümüzde, bugünün yaşlı yetişkinleri de dünün gençleriydi. Gençler, yaşlıları “öteki” veya “farklı bir grup” olarak görebilirler; ancak bu bakış açısı, yaşamın doğal bir süreci olan yaşlanmayı göz ardı eder. Yaşlılar da eskiden gençti ve gençler de erken ölüm olmazsa, bir gün yaşlı olacaklar. Gençler de bir gün yaşlanacak ve bu diğer grubun bir parçasını oluşturacaklar. Gençler, yaşlıları öteki olarak gördüklerinde, bir gün kendilerinin de o

²⁵ Bir çocuğa büyük babasının isminin verilmesi ve yaşlı adamın torununun ağzına tükürmesi ritüelinin amacı, yaşlılığın ve yaşlanmanın deneyim ve bilgeliğini genç nesillere aktarmak olarak yorumlanabilir. Böylelikle çocuğun içinde olan ruhu güçlenecektir (Levy Bruhl, 2018:205). Farklı kültürlerde yaşlılığın ve yaşlanmanın nasıl algılanabileceğini ve bu algının toplumsal ritüel ve uygulamalarla nasıl pekiştirilebileceğini görüyoruz. Beri yandan, bu minvalde, farklı kültürlerde yaşlılıkla ilgili olumlu veya olumsuz tutumların bu tür ritüel ve inançlarla biçimlendirildiğini söylemek de mümkün gözükmektedir.

gruba dahil olacaklarını bilmelidirler. Yaşlılara karşı olumsuz bir tutum sergilemek, gençlerin kendi gelecekteki benliklerine karşı nasıl bir tutum sergileyeceklerini sorgulamalarına yol açmalıdır.

Yaşlılık dönemi bireyin yapıp etmeleriyle ortaya çıkan bir süreçtir. Gençler ya da orta yaşlılar olarak henüz yaşlanan bir bedende hiç olmadık. İçerde değiliz. Bunları yazarken ben de hiç yaşlı olmadım. Olay ufkuna yaklaşıp, yaşlandığımda yani içerde olduğumda da kendi zamanımda yaşılanıyor ve yaşıyor olacağım. Yaşlılık algısı, yaşlanma deneyimi değişmiş olacak. İnsanın yapıp etmeleriyle ortaya çıkan bir süreç olduğu için kesin bir yaşlılıktan bahsedemeyiz, dolayısıyla bugün değerlerimizi yeniden şekillendirebiliriz. Yaşlılığı kurgulayanlar, aslında bir zamanlar genç olan, bugünkü yaşlı yetişkinlerin ta kendileridir. Yaşlı bireylerin oto sansürü de zaten bu noktada devreye giriyor. Dışarıdan gelen kontrolün yanı sıra, yaşa dayalı ayrımcılığın ilk eyleyicileri “yaşlı” olarak tanımlanmak istemeyen bireyler ve onların oto sansürü bu ayrımcılığın en önemli uygulayıcılarıdır.

Toplum dediğinde ben o ayrımcılığa uğrayanı da katıyorum. O yüzden de bağırır çağırırlar. Yani ben bunu zaten biliyorum, kabul ediyorum bana niye hatırlatıyorsun. Bende öyle bir şey yok bana da hatırlatırlar ben gülerim (73, erkek, mühendis).

Yaşlılık döneminin yaşamın bütünü içinde kurgulanışı ve bu evrenin belirli bir çerçevede tecrübe edilmesi zorunluluğu, yaşamın öngörülemez ve sınırlarının belirsizliği karşısında paradoksal bir durum teşkil etmektedir. Hayatın doğası gereği belirsiz ve akışkan olmasına rağmen, toplumsal yapılar ve kültürel normlar yaşlılık evresini sıkı bir şekilde tanımlamakta ve sınırlamaktadır. Yaşlı bireyler hayatlarını kendi terimleriyle yaşamalarına yönelik potansiyel sınırlamaları ve kısıtlamaları yaşamaktadırlar.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yaşlılığın, geçmişten günümüze ve özellikle içinde bulunduğumuz dönemde metropol hayatı içerisindeki değişen yönlerini ve yaşlı ayrımcılığını ortaya koymak, modernleşme süreçlerinin, yaşlılığın algılanışına ve yaşlı bireylere yönelik ayrımcılığa olan etkisini derinlemesine incelemek bu çalışmanın amacını oluşturmuştur. Çalışmanın zamanlaması dolayısıyla çalışmaya dahil olan Covid-19 salgın dönemi de yaşa dayalı ayrımcılığın görünür hale gelmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda görüşmeciler salgının başında yaşlı yetişkinlere yönelik karantina ve kısıtlamaları başta “iyi niyetli” bir yaklaşım olarak ifade etmişlerdir. Bu “iyi niyetli” yaklaşımın zaman içerisinde yaşlı yetişkinlere yönelik kısıtlama ve baskıların arttığı bir ortama dönüştüğü anlaşılmıştır. Salgın döneminde yaşlı yetişkinler hastalığı bulaştırmada “tehlikeli” olarak görünmeye başlamışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, iyi niyetli bir koruma olarak başlayan süreç yaşlı yetişkinlerin özerkliklerini göz ardı etmeye başladığı bir sürece dönüşmüştür. Bireylerin kendine yeterliği engellenmiştir. Yaşlı yetişkinlerin kendini “fazlalık gibi” ya da “çağ dışı kalmış” gibi hissettikleri belirlenmiştir. Bu dönüşüm sürecinde medya ve birçok otorite kurum ve kuruluş negatif algıyı beslemiş, yaşa dayalı ayrımcılığa neden olduğu anlaşılmıştır. Pandemi süreci, yaşa dayalı ayrımcılığın, yaşlı hastaların tedaviye erişimini olumsuz etkileyebileceğini göstermiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, salgın döneminde oluşan korku ve belirsizlik ortamı “iyi niyetli yaklaşımlar” yaşlı yetişkinlerin çocukları tarafından çocuk gibi görülmesine ve öyle davranılmasına neden olmuştur. Bu süreçte “dönüşen ebeveyn” aile büyüğüne kısıtlamalar getirmeye, yasaklar koymaya devam etmiştir. Bu durum “evlatların büyüklerini kaybetme korkusuna” dönüşmüş şeklinde yorulduğu tespit edilmiştir. Başta hastalıktan koruma amacı güden bu kısıtlayıcı davranış biçimi özellikle aşından sonra, yaşlı bireyleri pozitif ayrımcılıktan negatif ayrımcılığa getiren

zemini hazırlamıştır.

Pandemi sürecinin ardından herkeste olduğu gibi yaşlı bireylerin hayatlarında da geçici ya da kalıcı olacağı zaman içinde daha belirgin olarak anlaşılabilecek değişiklikler olmuştur. Yaşlı bireyler pandeminin etkisiyle cep telefonunda görüntülü görüşmeyi öğrenmişlerdir. Bu pandeminin olumlu etkisi olarak varsayılabilecek somut bir örnektir. Yaşlı yetişkinler, ailelerindeki bireyler aracılığıyla öğrendikleri teknolojiyi kullandıkça daha mutlu olduklarını belirtmiştir. Yaşlı yetişkinlerin teknolojiyi kullanabildikçe ondan hoşlanmaya başladıkları görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, kuşaklararası iletişim ve etkileşimin öneme sahip olduğunun altını çizmek ve bu konuda daha kapsamlı bir anlayışın gerekli olduğunu belirtmek önemlidir.

Covid-19 salgın döneminin bu “olağan üstü hal”i yaşlı bireylerin hayatlarında da yeni normali belirlemiştir. Göztepe Parkı, Kalamış Parkı, Suadiye ve Caddebostan sahilleri, Erenköy Semt Pazarı gibi kamusal alanlara geri dönüş, bu yeni normalin bir parçasıdır; ancak bu yeni normal, yaşlı yetişkinler için, eskisi gibi, olağan üstü olmayan, kamuya yeniden aşırı dahil olmadıkları pratikleri kapsamaktadır. Araştırmadan anlaşıldığına göre, bu dönüş, yaşlı yetişkinlerin ekonomik durumlarına, sosyal karakterlerine ve kişisel tercihlerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Karakter olarak daha sosyal olduklarını ifade edenler, aktivitelerine, yazlıklarına, seyahatlerine, toplantılarına, fahri işlerine geri döndüklerini belirtmişlerdir. Yaşlılıkta bireysellik vurgusu tespit edilmiştir.

Araştırmada 65 yaş ve üstü yetişkinlerin DSÖ’nün yaş skalasını kabul etmedikleri, yaşlı tanımlamalarını benimsemedikleri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda “yaşlılık” konumunun var olduğu ancak bu konumun belirgin bir öznesi olmadığı anlaşılmıştır. Yaşlılık sadece biyolojik veya kronolojik bir süreç değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel olarak şekillenen bir süreçtir. “Yaşlı olmak” *yaşlılık belirtileri* ve “yaşlılık” kabullenildikten sonra başlanan bir sürece dönüşmektedir. Yaşlılık deneyimi,

karmaşık ve çok katmanlı bir süreçtir. Bu deneyim, bireysel unsurlar, sağlık durumu, ekonomik koşullar, toplumsal ve kültürel etkiler gibi bir dizi belirleyici tarafından şekillenmektedir. Bu etkenlerin bir araya gelmesi, yaşlılık deneyiminin kişiden kişiye değişkenlik göstermesine yol açar. Araştırmaya göre, yaşlılık deneyimini anlamak ve yorumlamak için bu çoklu belirleyicileri göz önünde bulundurmak esastır. Makro düzeydeki genellemeler, yaşlılık sürecini tam anlamıyla kavramak için yetersizdir. Araştırma, her bireyin yaşlılık deneyiminin kendine özgü olduğunu ve bu, yaşlılık döneminin genellemelere açık olmadığını göstermiştir. Bireysellik, yaşlılık deneyiminin anlaşılmasında önemli bir vurguyu oluşturmaktadır. Her birey, kendine özgü koşullar ve etkileşimler içinde yaşlanır, bu da yaşlılık deneyiminin bireysel farklılıklarını ortaya çıkarır. Bu araştırma yaşlılık döneminin genelleştirilemeyeceğini ortaya çıkarmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre, yaşlanma süreci öngörülemezdir ve kronolojik yaşa dayalı genellemeler bu konuda oldukça keyfidir. Alan çalışması boyunca görüşmecilerin vurguladığı gibi herkes kendine göre yaşlanmaktadır. Bu karmaşık sürece çevresel etkiler, yaşanan ortam, genetik özellikler, iyi bakım, bireysel çaba ve biraz da şans etki etmektedir.

Yaşlılık döneminde giyim tarzı, bireyin sosyo-kültürel konumunu ve toplumsal beklentilere olan uyumunu gözler önüne sermektedir. Bu dönemde, kıyafet seçimleri sadece estetik veya fonksiyonel değil, aynı zamanda toplumun kültürel değerleri ve ekonomik koşulları tarafından şekillendirilmiş bir anlam taşımaktadır. Giyim, bireyin yaşa bağlı toplumsal beklentilere nasıl yanıt verdiğini görselleştirirken, aynı zamanda toplumun yaşlılıkla ilgili norm ve değerlerini de yansıtmaktadır. Bu bağlamda, giyim tarzı yaşlı bireylerin sosyo-kültürel konumlarını ve toplumsal beklentilere olan uyumlarını anlamak için kritik bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yaşlanma süreci ve kültürel dinamikler arasındaki etkileşim, giyim kuşam tercihleri üzerinden de anlaşılabilir. Araştırmada kültürel kodların ve beklentilerin, yaşlı

bireylerin giyim tarzını etkilediği ve yaşa dayalı ayrımcılığı yansıttığı anlaşılmıştır. Özellikle daha çok kadınlar, “yaşlarına uygun” giyinme baskısı altında olabilirler. Bazı görüşmecilerin giyim kuşam üzerine söylemleri ve oto sansürleri yaşlı yetişkinlerin bizzat kendilerinin yaşa dayalı ayrımcılık yaptığını göstermiştir; ancak çoğunlukla görüşmeciler, belirli bir yaştan sonra giyilemeyecek kıyafet veya renkler olduğuna dair toplumsal önyargıları reddetmiş ve bu stereotipleştirmelere karşı çıkmışlardır. Ayrıca, saha çalışmamda görüşmeciler, cinsiyet ayrımı olmaksızın, yaşlandıkça daha rahat kıyafetler tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Her yaştın kendine özgü avantajları ve dezavantajları vardır. Her yaş kendi içinde değerlidir. Yaşlılık dönemi de kendi başına bir manevi miras ve deneyim bütünüdür. Yaşlı bireyler geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi görmektedirler. “Her şeyi zamanında yaşamak” anlayışı, farklı yaşlardaki bireylerin birbirinden öğrenebileceği ve iletişim kurabileceği bir bakış açısı sağlar. Çalışmada her yaştın kendi içinde barındırdığı güzelliklerin ve problemlerin kuşaklararası iletişimle farklı deneyim ve bilgi birikimlerinin paylaşılmasına olanak tanıyacağı anlaşılmıştır. Bu çok yönlü bakış açısına sahip paylaşımlar, farklı kuşakların deneyimlerini birleştirerek hem geçmişin nasıl oluştuğunu anlamamıza hem de günümüzü ve potansiyel geleceği nasıl etkilediğini değerlendirmemize fırsat vermektedir. Araştırmadan anlaşılan kuşaklararası iletişim, geçmişle bağları koparan modern düsturun neden olduğu köksüzleşme duygusuna karşı bir panzehir işlevi görmektedir. Bu tür etkileşimler, bireylerin geçmişle olan ilişkilerini yeniden kurmalarına, toplumsal hafızanın korunmasına ve kültürel değerlerin aktarılmasına olanak tanımaktadır. Farklı yaş grupları arasında bilgi ve deneyim paylaşımı toplumsal uyumu ve anlayışı artırmaktadır. Bu süreç, bireylerin ve toplumların tarihlerine, değerlerine ve geleneklerine olan bağlılıklarını güçlendirmekte, köksüzleşme ve yabancılaşma duygularını azaltmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve yaş algılarında toplumun değerleri, beklentileri, rolleri önemli bir yer tutar. Bireyler, bu toplumsallığa uyum sağlamak için toplumsal cinsiyet ve yaşla ilgili rolleri benimserler. Her insan doğduğu anda toplumsal cinsiyet ve yaş ile ilgili konularda belirli beklentilere tabi olur. Bu etkileşimsel süreç yaşam boyu devam eder. Genel yargıların aksine araştırmada görüşmeciler kadın yaşlılığı ve erkek yaşlılığı arasında belirgin bir ayrımcılığın varlığından bahsetmemişlerdir; yaşlanma deneyimini kadın ve erkek için bireyselliğini vurgulamışlardır.

Araştırma sonuçları günümüz toplumlarında, yaşlı bireylere yönelik tutumları ve yaşlı algısını anlamakta Doğu/Batı, geleneksel/modern gibi ayrımlar yetersiz kaldığı fikrini desteklemektedir. Bu tarz araştırmalarda veya söylemlerde eski ya da yeni genellemeler çoğunlukla hatalı olacaktır. Kültürel değer ve inançlar yaşlanma tutumunu etkilemektedir. Araştırmaya göre, bireylerin yaşam tarzları, nerede yaşadıkları, cinsiyetleri, yaşları, gelir düzeyleri, meslekleri, eğitim seviyeleri, etnisiteleri, aile hayat döngüleri, bireysel karakteristik farklılıkları, özetle demografik özellikleri çok önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmada yaşlı yetişkinlerin yaşa dayalı pozitif ve negatif ayrımcılık deneyimlerine yönelen bölümde “saygı” kavramını ele alınmıştır. Görüşmeciler, yaşlılığın olumlu bir yönü olarak toplumda kendilerine gösterilen saygıyı vurgulamışlardır. Özellikle “otobüste yer verilmesi” gibi jestler, yaşlı bireyler tarafından saygının somut bir göstergesi olarak kabul edilmiştir; ancak bu söylemler, saygının sadece yaşa dayalı bir zorunluluk olmadığını göstermektedir. Bireyin toplum içindeki konumu, bilgisi ve deneyimi, saygı kavramının anlamını ve kapsamını derinlemesine etkilemektedir. Saygının kaynağı yalnızca kronolojik yaş değil; kişisel bilgi ve deneyim de saygının edinilmesinde ve anlamlandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

İstanbul metropolü yoğun iç ve dış göçe sahip bir şehirdir. Birçok farklı kültür bu şehirde temas halindedir. Bu bakımdan araştırmada yaşlı bireylere yönelik tutumlar

da birçok farklı belirleyiciyle değişkenlik gösterdiği anlaşılmıştır. Görüşmeciler, toplum içinde gençlerden çoğunlukla saygı gördüklerini ifade etmişlerdir; ancak toplum içinde belirgin bir tutarlılıktan bahsetmek güçtür. Görüşmecilere göre, geçmişe nazaran (kendi anne babalarına göre) toplum içinde yaşlılığın *itibarı düşmüştür*. Toplum içinde yaş ayrımcı söylem ve davranış artmıştır.

Aile içinde saygı gördüklerini ve bundan mutlu olduklarını belirten görüşmeciler, geleneksel toplumlara göre, kendi anne babalarıyla bir karşılaştırma yaptıklarında kendi büyüklerine kendilerinin daha çok saygı gösterdiklerini, evlatlarıyla kıyasladıklarında kendi konumlarını *geleneksel ile modern arasında* olarak ifade etmişlerdir. Saygı kavramını burada, otobüste yer vermek, baba odaya gelince doğrulmak, büyüklerin yanında içki sigara vs. içmemek gibi pratiklerle ele alınmaktadır. Araştırmaya göre, yaşlı yetişkinler, geleneksel disiplin ile modern anlayış arasında bir uyum yakalamaya çalışmaktadırlar. Aile içindeki ebeveyn ilişkilerin *arkadaş gibi* olduğuna dair yorumlar olsa da yaşlı yetişkinlerin çocukları ile ilişkilerinde kurallar konusunda aşırı esneklikleri olmadığı anlaşılmıştır. Geleneksel toplum yapısının değerleri ve kültürel kodlarıyla yetişirken, modernleşme sürecinin getirdiği yeni değerler, beklentiler ve yaşam tarzlarıyla da şekillenmişlerdir. Yaşlı yetişkinlerin neredeyse tamamı, çocuklarıyla sürekli bir arada yaşamak yerine, ilerleyen yaşlarında bağımsızlıklarını korumayı ve kendi hayatlarına odaklanmayı tercih etmektedirler. Anne-baba olma ve aile içi rollerin karmaşıklığı, üzerlerindeki baskıyı artıran bir unsur olarak ifade edilmiştir.

Uzayan ömürlerin ve bu bağlamda yaşlanmanın maliyetinin hesaplanmaya başlaması kültürel bir çatışmanın habercisidir. Kapitalizmin genç kalma kültürü, yaşlılığı kaçınılması gereken bir dönem olarak sunarken, yaşlı bireylerin topluma nasıl katkı sağlayabileceği konusunda sorular artmaktadır. Yaşlılık, sadece masraflı ve anlamsız bir dönem olarak algılandığı sürece, bireylerin yaşlanma süreçlerinin kendine

özgü olduğu unutulur ve bireysellikler göz ardı edilir. Bu bağlamda araştırmada edinilen gözlemlere göre, yaşlılığın anlamı ve değeri üzerine daha derinlemesine düşünülmesi gerekmektedir. Yaşa dayalı ayrımcılık, yaşlı bireylerin toplumda marjinalleşmesine ve değersizleşmesine yol açmaktadır. Bedensel güç ve üretkenlik gibi özellikler, gençlik kültürüne verilen önem, yaşlanmanın ve bireyin derin anlamlarının değersizleşmesine neden olmuştur. Bu durum, yaşlılığın kültürel değerini ve anlamını yeniden değerlendirmemiz gerektiğini göstermiştir.

Görüşmeciler, toplumsal dışlanmanın daha çok emeklilik dönemi ile belirginleştiğini ifade etmişlerdir. İşe alım süreçlerinde de yaşa dayalı ayrımcılık yaşanmakta ve bu, özellikle “yaşlı” olarak etiketlenen bireyler için bir sorun teşkil etmektedir. İşverenler genellikle genç adayları tercih etmekte ve bu durum, yaşa dayalı önyargıların varlığını göstermektedir. Yaşlı bireylerin tecrübesi, bilgisi, sağlık durumu ve fiziksel yetenekleri hakkındaki klişe ve önyargılar, iş hayatında yaşa dayalı ayrımcılığın nasıl görünür hale geldiğini ortaya koymaktadır. Görüşmeciler emeklilik dönemlerinde faaliyetlerin dışında kalmamak için genelde “gönüllü” işlere katıldıklarını belirtmişlerdir. Görüşmecilerin anlattıklarına göre işverenler yaşlı çalışanları işe almak yerine, vergi ve sosyal güvenlik avantajlarından faydalanabilmek için yaşlı kişilere farklı çalışma biçimleri teklif edebilmektedirler. Bu sebeple yaşlı kişiler esnek çalışma düzenlemeleri veya düşük maaşla işe alınma mecburiyetlerine katlanmak durumunda kalmaktadırlar. Bu türden uygulamalar yaşlı çalışanların üretkenliklerini ve sosyal güvencelerini tehlikeye atmaktadır. Bu durum çalışmada, yaşlı ayrımcılığına etki eden yapısal unsurların belirleyici rolünü göstermektedir. Yaşlı ayrımcılığı, toplumun farklı katmanlarında, kültürel yapıda karmaşık bir meseledir ve birden fazla belirleyicinin bir araya gelmesiyle şekillenmektedir. Bu belirleyiciler arasında modernleşmenin öncüsü devletin rolü ve konumu da göz ardı edilemezdir. Türkiye modernleşme sürecinde çeşitli değişiklikler yaşamıştır. Bu süreçte oluşturulan yeni siyasi, ekonomik ve sosyal

adımlar, kültürel ve ekonomik dengesizliklere mahal vermiştir. Görüşmeciler, işverenlerin yaşlı bireyleri esnek çalışma koşulları veya düşük maaşlarla işe almayı tercih ettiğini ifade etmişlerdir. Bu durumun, yaşlıların üretkenlik ve sosyal güvencelerini olumsuz olarak etkilediği anlaşılmıştır. Çalışma yaşa dayalı ayrımcılığın karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve birden fazla belirleyicinin etkisi altında şekillendiğini göstermektedir. Türkiye'nin modernleşme süreci de bu karmaşıklığa karışmış, yeni siyasi ve ekonomik dinamikler bu ayrımcılığı etkilemiştir. Sonuç olarak yaşlı ayrımcılığı çok boyutlu bir sorundur.

Çalışmada, İstanbul metropolünde yaşlı bireylerin kamusal alanlara erişimde yaşadığı zorluklar, yaşa dayalı ayrımcılığın somut göstergeleri olarak tespit edilmiştir. Görüşmecilerin söylemlerine göre, altyapı ve ulaşım hizmetlerinin yaşlıları gözetmemesi, onların günlük yaşantılarını olumsuz etkilemektedir. Engelli rampalarının eksikliği ve toplu taşıma hizmetlerinin yetersizliği, yaşlı yetişkinlerin kent yaşamında karşılaştığı ana sorunlardır. Özellikle toplu taşıma araçlarında yaşlı bireylerin azlığı ve yürüyen merdivenlerin hızı, şehir planlamasının bu demografik grubu göz ardı ettiğini göstermektedir. Yaşlı ve engelli bireylerin ihtiyaçlarına duyarlı bir şehir planlaması eksikliği, yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında gündelik yaşamda her gün tekrarlanmaktadır. İstanbul metropolünde kent tasarımı göz önünde bulundurulmayan yaşlı yetişkinler “yaşlı köyleri” “yaşlı siteleri” gibi özel yaşam alan fikirlerinden bahsetmiş ve buna çoğunlukla olumlu yaklaşmışlardır; ancak “yaşlı köyleri”, yaşlı yetişkinlere özel yaşam alanları sunarken, toplumdan izolasyon riskini de beraberinde getirebileceği görüşmeciler arasında tartışılmaktadır. Görüşmeciler, bu tür yerleşimlerin geleneksel yaşlı bakım kurumlarına göre daha avantajlı olduğunu belirtmektedir. Yaşlı köylerinin, bireylerin aktif ve bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri için sportif faaliyetler ve sosyal etkinlikler gibi geniş olanaklar sunması gerektiği vurgulanmıştır. Sağlık hizmetlerine erişim gibi kritik konuların da göz önünde

bulundurularak yaşlı köylerinin daha da güçlendirilmesi gerektiği, görüşmecinin altını çizdiği bir diğer önemli husustur. Yaşlı köyleri potansiyel avantajlar sunmalı ve kapsamlı bir şekilde planlanmalı ve geliştirilmelidir. Bu minvalde huzurevleri gibi geleneksel kurumlar yerine modern yaşlanma anlayışına uygun olarak tasarlanmış yaşlı köyleri, izolasyondan uzak, aktif ve bağımsız bir yaşam sürdürebilmek için olanak sağlamak koşuluyla görüşmeciler arasında kabul görmektedir.

Yaşlı bireyler teknolojinin hızına yetişmeye çalışsalar dahi geride kaldıklarını ifade etmişlerdir. Yaşlı bireylerin teknolojik adaptasyon süreçleri zorluklar içermektedir; ancak bu süreçte aktif çabaları mevcuttur. Görüşmeciler genellikle kendileri için en işe yarayacak, zorunlu olarak ihtiyaç duydukları teknolojik şeyleri öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, yaşlı yetişkinler teknolojik gelişmeler karşısında kendi deneyimlerine ehemmiyet vermemektedirler. Bu durum, deneyimin modern toplumlar içerisindeki potansiyel işlevsizliği meselesini gündeme getirmektedir. Bu bağlamda da “yaşlıların huysuzluğu”na dair yaygın söylenti teknolojiye yetişememe, çağa ayak uyduramama, kuşaklararası iletişimsizlik ve eşitsizlik konularıyla ilişkili hale gelmektedir.

Modernizm, toplumun teknolojik, ekonomik ve kültürel açıdan hızla değiştiği bir dönemi temsil eder. Bu çalışmada bu dönüşümlerin, yaşlı bireylerin zaman algısı, ölüm kavramı ve yaşlılığa dair bakış açılarını da etkilediği anlaşılmıştır. Yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında, modern düşünce biçimlerinin yaşlı insanların deneyimleri ve yaşlılığa dair algıları üzerindeki etkilerini yorumlamak, yaşlılığa atfedilen değeri anlamlandırmak adına önemlidir. Modern ve geleneksel zaman anlayışlarının yaşlılık ve ölüm üzerindeki etkileri çalışma kapsamında anlamlı bir bütünlük içermektedir. Ölüm kültürel olarak inşa edilmektedir. Antik Yunan-Roma döneminde zaman döngüsel ve sürekli bir akış olarak algılanırken, modern dönemde zaman çizgisel bir yapıya sahiptir. Batılı düşünce tarzı egemen olmadan önce, tarih ve zaman döngüsel ve tekrar eden bir

yapıda yorumlanırken, çizgisel zaman anlayışında yaşlılık dönemi ölümden önceki *son durak* veya *sondan önceki istasyon* gibi algılanıp ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ölümün kaçınılmaz doğası, bireylerde ölüm korkusuna dolayısıyla da yaşlılık dönemine dair tedirginlikleri artırmaktadır. Yaşlılık döneminin *sondan önceki istasyon* gibi algılanması, *yaşlılık işte, ölümü bekliyoruz* söylemi ile örtüşmekte ve bu durum, zaman zaman esprili bir dil de içerse, yaşlılık döneminin, ölümü bekleme istasyonu olarak kabullenildiğini işaret etmektedir. Çizgisel zaman anlayışı, yaşlılık dönemini modern hayatın aktif/üretken rollerinden uzaklaştırıldığı bir dönem olarak varsaymayı destekler. Böylece, yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında, yaşlılar ve yaşlılığın kültürel olarak değersizleşmesine katkı sağlamaktadır. Diğer yandan bazı görüşmeciler ölüm zamanının belirsizliği ve kaçınılmazlığı, insanların yaşamın değerini ve anlamını daha derinlemesine sorgulamasına ve “çok iyi yaşama” isteğinin artırmasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Görüşmeciler, gençlik dönemine göre, hayatın yoğunluğu ve sorumlulukların azalmasıyla ilgili deneyimlerini aktarmışlardır. Bu anlamda çocukların büyümesi ve hayatın düzene girmesiyle birlikte, bireyin daha sakin bir yaşam tarzına geçmesinden bahsedilmektedir. Sonuç olarak, kronolojik olarak yaş ilerledikçe ölüm zamanının belirsizliği ve kaçınılmazlığı *çok iyi yaşama* isteğine neden olmaktadır.

Yaşlanma deneyimi kimliğimizi gösterdiğimiz, varlığımız olan bedende görünür hale gelir. *İnsan hangi yaşta hissediyorsa o yaştadır* söylemini beden üzerinden çözümlemek hayli anlamlıdır çünkü yaşlanma deneyiminin merkezinde beden yer alır. Görüşmecilerin *insanlar sadece bedensel olarak değil ruhen de yaşlı olabilir* söyleminin ontolojik kavramsallaştırma biçimi kartezyendir ve beden- zihin ayrımına dayanır. Bu ayrım batı tarzı düşüncenin epistemolojik temelini oluşturur. Bu dualist yaklaşım, Batı düşüncesinde, ruh-beden, ölüm-yaşam, akıl-duygu gibi dikotomilere yol açmıştır ve kapitalist toplumlarda görülmüştür. Oysa beden kültürel olarak karmaşık ve dinamik bir yapıya sahiptir. Kartezyen düşüncenin eleştirmeni Merleau Ponty, bedeni

dünya ile etkileşim halinde araçsal bir varlık olarak tanımlamıştır. Bu anlamda ontolojik olarak beden merkezi bir rol oynamaktadır. Beden, sosyal ve kültürel bağlamlarda şekillenir. Yaşlanma döneminde bedende belirgin değişiklikler meydana gelir. Bu değişiklikler, kişisel ve fiziksel varlığımız arasında bir uyumsuzluğa yol açar. Bu durumda bedenimiz “ben”i daha az yansıtmaya başlar. Bu değişiklikler toplumun “bizi” algılayışını da etkilemektedir. Bu yabancılaşma bedeni hem kendimiz hem başkaları tarafından ötekileştirir. Bu durumda beden iki kez ötekileştirilmiş olur. Görüşmecilerin söylemleri bu bağlamda bedenin ötekileştirilmesi bakımından uyumludur.

Görüşmeciler arasında yaşlanmayan dolayısıyla daha değerli olan bir benliğin sürekli altı çizilmiştir. Görüşmeciler yaşlanmadıklarını ifade etmek için hasta olmadıklarını, elden ayaktan düşmediklerini belirtmişlerdir. Yaşa bağlı hastalıkları geçirmiş bireyler, itibarlarını, kültürel değerlerini düşüşe geçirmemek için “yaşlı hissetmediklerini” söylemişlerdir. Görüşmecilerin söylemlerinde kartezyen beden- zihin ayrımı devam etmekte, beden ötekileştirilmektedir.

Ölümün belirginliği, bireylerin sınıflandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Görüşmecilerin ifadelerine dayanarak, belirli bir yaşa geldiklerinde bireylerin toplumda “gidici” olarak algılandığı ve bu nedenle yaşlı yetişkinlerin farklı bir sosyal konumlandırmaya tabi tutulduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum yaşlı yetişkinlerin sosyal konumlandırılmasında ölüm algısının etkisini vurgulamaktadır. Yaşlı yetişkinler bu konumlandırma algısı için sağlık ve sosyal hizmet kurumlarını işaret etmiştir. Ayrıca, Covid- 19 salgın deneyimine dayanarak, medya, toplum ve hükümet gibi geniş çapta etkili olan diğer kurumlar da yaşlı ayrımcılığının belirtilerini sergileyip, bu tür davranışları destekleyebileceği gözlemlenmiştir. Ek olarak, bu durum yaşlılıkla ilişkilendirilen olumsuz stereotipleri güçlendirmektedir.

Yaş ayrımcılığı ve ölüm tutumları arasındaki ilişki, yaşlı yetişkinlerin toplumda nasıl değerlendirildiğine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda, bazı teoriler

yaşlı yetişkinlerin, ölüme yakınlıkları nedeniyle toplumda daha az değerli olarak görüldüğünü savunmaktadır. Araştırmanın verileri bu teorileri desteklemektedir. Yaşlı beden dışlanmaktadır.

Yaşlanma, sadece biyolojik bir süreç olarak değil, aynı zamanda kültürel, etik ve toplumsal bir fenomen olarak ele alınmalıdır. Tıbbi bir problem olarak yaşlanmanın kodlanması, bu sürecin çok boyutlu ve karmaşık doğasını göz ardı eder. Foucault ve Katz gibi düşünürlerin de işaret ettiği gibi, yaşlı bireylerin bedenleri ve yaşam deneyimleri, tıbbileştirilmiş, disipline edilip, sınırlandırılmıştır. Bu durum, yaşlı bireylerin özne olma kapasitelerini, toplumsal ve kültürel değerlerini kısıtlamaktadır.

Antik Çağ'dan beri ölüm hakkı ve bu bağlamda ötanazi konusu tartışma konusudur ve günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Geçmişte toplumun değerlerine bağlı olarak, topluma fayda sağlayan bir görev mahiyetindeki yaşlıların, hastaların öldürmesi pratiği günümüzde bireyselleşmiş ve yaşlanmanın getirdiği negatif sonuçların etkisiyle tercih haline dönüşmüştür. Bu durum etik ve sosyal tartışmaların gündemini oluşturmuştur. Ötanazi modern bir meseledir. Ölümün ve yaşamın değeri gibi temel etik sorunlar bu konuyla tartışmaya açılmıştır. Araştırmada görüşmeciler genel olarak ötanaziye karşı çıkmamışlardır. Görüşmeciler ötanazi konusunda vicdani, hukuki ve dini unsurlar gibi birçok belirleyicinin ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Görüşmeciler, ötanazinin özerklik hakkından mı yoksa koşullardan mı gerekli olduğu konusunda çok sıkı değerlendirilme gerektiğini belirtmişlerdir. Görüşmecilerin söylemlerine göre, özellikle kişinin hastalık derecesi, acı seviyesi ve durumunun ciddiyeti arttıkça, ötanaziye yönelik kabul eğilimi de artmaktadır. Özellikle komada ya da ağır bir hastalık durumunda hem acı *çekmemek* hem de aile üyelerine *yük de olmamak* için ötanazi görüşmeciler arasında belirgin bir kabul görmektedir. *Çekmemek, gücü yerindeyken ölmek* temaları kişilerin kendi onurunu ve bağımsızlığını korumak istediğini de anlatıyor gözükmektedir.

Ardelt'in argümanına göre, yaşlılık döneminde yaşam kalitesi ve memnuniyeti, maddi veya nesnel koşullardan ziyade, bireyin içsel gelişimi ve bilgelik seviyesi ile daha yakından ilişkilidir. Daha öz ölüm korkusu ve öznel iyi hissediş yaşlılık döneminde bilgelikle açıklanabilir. Görüşmeciler arasında özellikle ileri yaştakilerin (yaşlanma süreciyle olan deneyimleri daha uzun olduğu için) ölümle dalga geçen esprileri yaşlılıkta bilgelik durumunu düşündürmektedir. Tüm yaşlı yetişkinler ve tüm yaşlılık dönemleri için bilgelik ile doğrudan anlamlı bir ilişki kurmak zorlama olma tehlikesindedir; ancak yine de bilgelik kavramı modern dönemde yaşlanma deneyimi için hala önemini korumaktadır. Görüşmeciler *bilgeliği kesinlikle yaşla ve deneyimle oluşan bir şey* olarak ifade etmişlerdir. Bilgelik, deneyimlerden, öğrenmeden ve derinlemesine düşünceden kaynaklanan bir niteliktir ve yaşlı bireyler bu alanda zengin bir potansiyele sahip gözükmektedir.

Çalışma, bilgelik ile aylaklık arasında da bir ilişki olduğunu göstermiştir. Görüşmeciler sıradan gündelik işlerle uğraşmak istemediklerini sadece kendi dilediklerini yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Yaşlı yetişkinlerin tembellikle ilgili olmayan özgür aylaklıklarını bilgelik olarak yorumlamak ufuk açıcı olacaktır. Araştırma, yaşlanma deneyiminin insanların hayatlarının farklı alanlarında daha fazla değer ve anlam bulmalarına olanak tanır gibi gözüktüğünü göstermektedir.

Bedensel yaşlanma ile bedensel gerçek hastalık arasındaki ayrım ve ikincisini önlemeye, birincisine saygı duymaya atfedilen değer, nesnel bir gerçekten çok ideolojik bir yaklaşımın parçası gibi görülmektedir (Faragher, 2015; Gems, 2015). Araştırmaya göre de bu ayrım yaşlılık tahayyülünün klişelerini biçimlendirmekte ve yaşlılığın algısının temel referans noktasını oluşturmaktadır. Yaşlılık tahayyülü, bedenin ve zihnin ayrılığını yansıtan bir kavram gibi görülmektedir. Bu ayrımın ontolojik statüsüne bakılmaksızın, yaşlılığın fenomenolojik bir çerçeveleme olarak deneyimlenmesini vurgulamak önemlidir. Bu çerçeveleme, kişinin kendisini öz-bilinçli ve niyetli bir özne

olarak deneyimlemesini ve bedenini tamamen insan olmasına rağmen tam olarak kişiyi somutlaştırmayan veya temsil etmeyen bir şey olarak gözlemlemesini içerir. Yani, yaşlılığın bir fenomen olarak deneyimlenmesi, kişinin *dünyada var olma* deneyimine odaklanır. Bu sebeple çalışmadan, yaşlılığın nasıl anlamlandırıldığı, yaşlılık stereotipleri, klişeler, yaşlı bireylerin yaşam öyküleri yaşlanma fenomenini anlamakta önemli bir zemini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu fenomenolojik varoluşsal yönelimle yaşlanma, benliğin oluşması için kurgulanmış bir süreç haline gelir. Birey kendisi ve hayatı üzerine düşünür. “Dünyada var olma” anlayışına dayanarak ona kendisine özgü bir anlam katar gözükmektedir.

Mengüşoğlu'nun antropolojik değer anlayışı ve Nietzsche'nin değerler üzerine düşünceleri, bireyin özgürlüğü ve özerkliği ile toplumsal yapılar arasındaki ilişkiyi derinlemesine sorgulayan bir çerçeve sunar. Mengüşoğlu, değerleri yalnızca betimleyen bir fenomen olarak ele alırken, Nietzsche bu değerlerin insan eylemlerini yönlendiren dinamikler olduğunu vurgular. İnsanın özerkliği ve yetkinliği, Mengüşoğlu'nun antropolojik yaklaşımında merkezi bir öneme sahiptir; birey, geçmişin ve çağdaş düşüncelerin etkisini aşarak kendi potansiyelini keşfetmeye çağrılır.-Çalışma, yaşlılık ve değerlerin toplumsal algısı konusunda, yaşlılığın bireyin ve toplumun ideolojik ve pratik tutumları arasındaki dolaşımın bir parçası olarak görülmesi, yaşlılık dönemine atfedilen değerlerin ontolojik bir sorun olarak ele alınmasını gerektiğini göstermektedir. Bengi dönüş, yaşamın ve ölümün döngüsel doğasını kabul etmeyi ve bu döngü içinde bireyin kendi benzersiz yolunu bulmayı teşvik eder gözükmektedir. Bu, yaşlılık döneminin toplumsal değerini ve bireyin bu dönemdeki varoluşsal yolculuğunu yeniden değerlendirmeyi gerektirir. Araştırmaya göre, yaşlılık dönemine yönelik ayrımcılık, bireyin varoluşsal deneyimini küçümseyen ve yaşamın bu evresine değer atfetmeyen bir tutumun sonucudur. Yaşlılık, bireyin kimliğinin ve varoluşunun bir parçası olarak görülmeli ve yaşamın diğer evreleri gibi değerli kabul edilmelidir. Çalışmada yaşlılık

dönemine değer vermenin, etik bir gereklilikten öte, bireyin varoluşsal bütünlüğünü kabul etmenin bir yansıması olduğu anlaşılmıştır.

Modern çağda yaşlanma, bireylerin daha uzun yaşadığı ve yaşlılığın deneyimlendiği bir dönemdir. Araştırmada yaşlılık dönemine yönelik yeni kültürel modeller ve *yaşlanma sanatının* geliştirilmesini gerektiği iddia edilmiş ve Baars'ın *yaşlanma sanatı* anlayışı desteklenmiştir. Yaşlılık dönemine değer atfetmek, yaşlı bireylerin toplum içindeki konumunu güçlendirmek ve bütüncül bir varoluş anlayışına doğru atılmış önemli bir adım gibi gözükmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre, yaşlılık dönemi, bireyin varoluşsal yolculuğunun bir parçası olarak kavranmak ve bu döneme değer atfetmek, bireyin ve toplumun ideolojik ve pratik tutumları arasındaki dolaşımın bir yansımasıdır. Yaşlılık, yaşamın döngüsel doğasının bir parçasıdır. Yaşlı bireylerin toplum içindeki konumunu güçlendirecek yeni kültürel modeller geliştirilmek önemli gözükmektedir. Bu anlamda, yaşlılık döneminin insan hayatındaki önemini ve değerini yeniden tanımlamanın gerekli olduğu anlaşılmıştır.

Yaşlanma sanatı, bireyin yaşamının “son evrelerinde” de özgürlük, özne olma ve anlam arayışını sürdürmesinin önemini vurgular. Yaşlı bireylerin beklentileri ve arzuları, genellikle toplumsal ve kültürel düzeyde yerleşmiş stereotipleri yansıtırken, bu algıların ötesine geçmek, yaşlılık dönemini yeniden anlamlandırmak için gereklidir. Yaşlılık, sadece fiziksel bir süreç değil, aynı zamanda bireyin kültürel, sosyal ve kişisel tarihini de içeren karmaşık bir fenomendir. Yaşlılık dönemine yönelik olumsuz toplumsal algılar ve gençlik kültürünün aşırı vurgulanması, yaşlı bireylerin toplum içindeki konumunu olumsuz etkiler gözükmektedir.

Yaşlılık döneminin yaşamın bütünü içinde kurgulanışı, bireyin yaşamının son evrelerinde de özgürlük, özne olma ve anlam arayışını sürdürmesi gerektiğini vurgular. Yaşlı bireylerin hayatlarını kendi terimleriyle yaşamalarına olanak tanıyan bir toplumsal

yapı ve kültürel kodlar bütünü oluşturulmalıdır. Bu, yaşlılık döneminin sadece muhtaçlık ve gerileme olarak değil, aynı zamanda büyüme, gelişme ve katılım olarak da tecrübe edilmesini sağlayacaktır. Yaşlanma sanatı, yaşlılık dönemini sadece biyolojik bir gerileme süreci olarak değil, aynı zamanda bireysel özgürlüklerin, özne olmanın ve yaşamın anlamını sürdürmenin mümkün olduğu bir dönem olarak yeniden kurgulamayı gerektirir. Bu, yaşlı bireylerin toplum içindeki yerini güçlendirecek ve yaşlılıkla ilişkili olumsuz algıları değiştirecek bir yaklaşım olacaktır.

Görüşmecilerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere, belirli bir yaşa ulaşıldığında, bireylerin karşılaştığı seçeneklerin azalması ve yapılacaklar listesinin kısılması, yaşa dayalı ayrımcılığın somut tezahürlerinden biridir. Çalışmada, toplumun, özellikle belirli bir yaşın üzerindeki bireylere yönelik beklentileri ve kısıtlamaları, bu ayrımcılığın en belirgin uygulayıcılarından olduğu anlaşılmıştır. Örneğin, gençlerin 18 yaşına kadar pek çok temel kararı verememesi, oy kullanamaması; yetişkinlerin 26 yaşından sonra konservatuvara kabul edilmemesi, 35 yaşından sonra kariyer değişikliğine teşvik edilmemesi veya 65 yaşından itibaren iş bulma fırsatlarının azalması gibi yaşa bağlı sınırlamalar, sistemin düzenini koruma amacı güden mekanizmalar olarak işlev görür gözükmektedir.

Son olarak, araştırmaya göre, bireylerin belirli yaşlarda bazı renklerdeki kıyafetleri giymelerinin toplum tarafından abesle işgal edilmesi gibi durumların, yaşa dayalı önyargıların ve ahlaki yargıların bir yansıması olduğu anlaşılmıştır. Bu tür normlar ve beklentiler, bireylerin kendi içlerinde uyguladıkları oto sansürü de pekiştirmekte ve yaşa dayalı ayrımcılığın içselleştirilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, yaşa dayalı ayrımcılığın sadece dışsal bir baskı mekanizması değil, aynı zamanda bireylerin kendi kendilerine uyguladıkları bir sınırlama biçimi olarak da inşa edildiği anlaşılmıştır. Bireylerin ahlaki yargıları oto sansürünü oluşturur. Bu durum, araştırmada bir kez daha yaşa dayalı ayrımcılığın çok boyutlu yapısını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abbott, J. (1984). I Know What It is to Be Young [Şarkı sözleri]. (Orson Welles tarafından seslendirilmiştir).
- Achenbaum, W. A. (2007). Older Americans, Vital Communities: A Bold Vision for Societal Aging. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Agamben G. (2010). Çocukluk ve Tarih - Deneyimin Yıkımı Üzerine Bir Deneme. (Çev. Betül Parlak). Kanat Kitap. İstanbul.
- Agamben G. (2017). Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, çeviri: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Agamben G. (2017). Tanık ve Arşiv, Auschwitz'den Artakalanlar, çeviri: Ali İhsan Başgöl. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Ainsworth, S. (2002). The 'Feminine Advantage': A Discursive Analysis of the Invisibility of Older Women Workers. *Gender, Work & Organization*, 9(5), 579–601. <https://doi.org/10.1111/1468-0432.00176>
- Akçay, C. (2011). Yaşlılık, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Akış A.G., Korkmaz Yaylagöl, N. (2020). Yaşam Seyri Perspektifi ve Yaşlılık, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Issn: 1308–9196, Yıl: 14 Sayı: 38
- Aközer, M., Baran, A. G., Kalaycıoğlu, S., Özler, G., Nuhurat, C. R., Ortaç, A., Maran, T. (2011). Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Anar İ.O. (1994). Antik Yunan Felsefesinde Zaman Kavramı (Başlangıçtan Platon'a kadar), Doktora tezi, Danışman: Ahmet Arslan, Ege Üniversitesi, s.5.
- Andreoletti, C., Maurice, J. K., & Whalen, H. (2001). Gender, Race, and Age: Compound Stereotypes across the Lifespan. Paper presented at the Second Annual Meeting of the Society for Personality and Social Psychology, San Antonio, TX
- Ardelt, M. (1997). Wisdom and life satisfaction in old age. *The Journals of Gerontology, Series B*, 52(1), p.15–P27.
- Ardelt, M., Landes, S. D., Gerlach, K. R., Fox, L. P. (2013). Rediscovering Internal Strengths of the Aged: The beneficial impact of wisdom, mastery, purpose in life, and spirituality on aging well. In J. D. Sinnott (Ed.), *Positive psychology*.

Advances in understanding adult motivation (pp. 97–119). New York, NY: Springer Publishing Company.

Aristoteles, (2014). Nikomakhos’a Etik. Çev: Saffet Babür, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 1094a 27 – 1094b 13.

Auge, M. (2019). Unutma Biçimleri, çev. Mehmet Sarı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Ayalon, L. (2020). There is nothing new under the sun: Ageism and intergenerational tension in the age of the Covid-19 Outbreak. *International Psychogeriatrics*, 32(10), 1221- 1224. <https://doi.org/10.1017/S1041610220000575>

Baars, J. (2012). *Aging and the Art of Living*, Baltimore, Published by: Johns Hopkins University Press.

Baltes, P. B., & Smith, J. (1990). Towards s Psychology of Wisdom and its Ontogenesis. in R. J. Sternberg (Ed.), *Wisdom: its Nature, Origins, and Development* (Pp. 87-120). Cambridge, U.K.: Cambridge University Press

Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bayoğlu, A. S. (2011). Yaşlanma Sürecinde Sosyal Dışlanmaya Karşı Güçlendirme Temelli Sosyal Hizmet Müdahalesi. Yasemin Özkan (Ed.), *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı içinde* (123-136). Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Beauvoir, S. (1970). Yaşlılık- İlk Çağı, çev. Osman Canberk- Eray Canberk, Milliyet Yayınları

Becker, E. (1973). *The Denial of Death*. New York, NY: Free Press

Beğer, T. ve Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi, *Klinik Gelişim Dergisi*, 25, 1-3.

Belk R.W. (1988). Possessions and the Extended Self, *Journal of Consumer Research*, Volume 15, Issue 2, September 1988, Pages 139–168, <https://doi.org/10.1086/209154>

Berg-Weger, M., ve Morley, J. E. (2020). Loneliness and Social Isolation in Older Adults During the Covid-19 Pandemic: Implications for Gerontological Social Work. *The Journal of Nutrition Health and Aging*, 24(3). doi:10.1007/s12603-020-1366-8

Bilir, N. (2018). Yaşlılık Tanımı, Yaşlılık Kavramı, Epidemiyolojik Özellikler (13-31). In A. Ertürk, A. Bahadır, & F. Koşar (Eds.), *Yaşlılık ve Solunum Hastalıkları*.

TÜSAD Eğitim Kitapları Serisi. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara.

Black V.R. (1988). Active and Passive Euthanasia: A Case for Moral Symmetry. B.A. University Of Windsor.

Bloch, M. (2016). Imagination from the Outside and from the Inside. Current Anthropology, 57(Supplement 13). [https://doi.org/\[DOI numarası\]](https://doi.org/[DOI numarası])

Bourdieu, P. (2006), Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine, (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), Hil Yayın, İstanbul.

Boym, S. (2009). Nostaljinin Geleceği (F. B. Aydar, Çev.; S. Kılıç, Ed.). Kapak Tasarımı: E. Bora. Metis Yayınları. İstanbul.

Buiting, H., Deeg, D., Knol, D. Ziegelmann, J., Pasma, R., Widdershoven, G., Onwuteaka-Philipsen, B. (2012). Older peoples' attitudes towards euthanasia and an end-of-life pill in the Netherlands: 2001–2009. Journal of Medical Ethics, 38, 267-273.

Bulut M. (2013). Yaşlılar ve Toplum- Kültürel Bağlamda Yetişkinlik ve Yaşlılık. Açılım Kitap. İstanbul.

Butler R. N. MD; (1969). Age-Is: Another Form of Bigotry, The Gerontologist, Volume 9, Pages 243-246 doi:10.1093/geront/9.4 Part_1.243

Buz, S. (2015). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (53), 268-278. doi: 10.17755/esosder.89453

Büyük Ev Ablukada. (2016). Arayan bulur. Fırtınayt. Olmadı Kaçarız Plakçılık. <https://www.youtube.com/watch?v=apTreCYsXFM>

Calasanti, T. (2005). Ageism, gravity, and gender: Experiences of aging bodies. Generations, 29(3), 8–12.

Canatan A. (2013). Yaşlılar ve Toplum- Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi. 2.Baskı. İstanbul: Açılım Kitap.

Canatan, A. (2008). Sosyal Yönleriyle Yaşlılık. 1.Baskı. Ankara: Palme Yayıncılık.

Castells, M. (2010). The power of identity with a new preface, Second edition. Oxford: Blackwell Publishing.

Ceylan, H., Kurtkapan, H., Turan, B. (2015) “Literatür: Türkiye’de Yaşlıların Yaşam Durumları”, İstanbul’da Yaşlanmak, Ed. Murat Şentürk & Harun Ceylan, Açılım Kitap, İstanbul, S.35-60.

- Chao DV, Chan NY, Chan WY. Euthanasia revisited. *Family Practice*. 2002;19(2):128-34
- Chater, K. (2002). Aging: A body of resistance. *Nursing & Health Sciences*, 4(3), 123–129.
- Cin A., (2015). Eski Türkçeden Günümüze Yaşlılıkla İlgili Kelimeler, *Mediterranean Journal of Humanities* mjh.akdeniz.edu.tr V/1, 2015, 175-189
- Collette-Pratt, C. (1976). Attitudinal predictors of devaluation of old age in a multigenerational sample. *Journal of Gerontology*, 31, 193–197.
- Crane, D. (2003). *Moda ve Gündemleri*, Çev. Ö. Çelik, ss. 28, 269, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Crawford, R. (1980). Healthism and the Medicalization of Everyday Life. *International Journal of Health Services*, 10(3), 356–388. <https://doi.org/10.2190/3H2H-3XJN-3KAY-G9NY>
- Cuddy, A. J. C., & Fiske, S. T. (2004). Doddering but dear: Process, content, and function in stereotyping of older persons. In T. D. Nelson (Ed.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (pp. 3–26). Cambridge, MA: MIT Press
- Cuddy, A. J. C., Norton, M. I., & Fiske, S. T. (2005). This old stereotype: The pervasiveness and persistence of the elderly stereotype. *Journal of Social Issues*, 61(2), 267–285.
- Çataloğlu, S. (2018). "Yaşlılık , Değer ve Teknoloji". *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi* 1(1), 27-35. <https://doi.org/10.35235/uicd>.
- Çilingiroğlu N., Demirel S. (2004), Aging And Ageism, Yaşlılık ve Yaşlı Ayrımcılığı, *Türk Geriatri Dergisi* 2004; 7 (4): 225-230 *Turkish Journal of Geriatrics*
- Dannefer, D., & Settersen, R. A. (2010). The Study of the Life Course: Implications for Social Gerontology. In D. Dannefer, & C. Phillipson (Eds.), *The SAGE Handbook of Social Gerontology* (s. 3-19). London: SAGE Publications
- Davis, F. (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik*, Çev. Ö. Arıkan, Cogito-54, ss. 21-205, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Dittmann-Kohli, F., & Baltes, P. B. (1990). Toward a neofunctionalist conception adult intellectual development: Wisdom as a prototypical case of intellectual growth. In C. N. Alexander & E. J. Langer (Eds.), *Higher stages of human development. Perspectives on adult growth*. New York: Oxford University Press.

- Doğulu C., Sakallı N. (2015). Dehşet Yönetimi Kuramı üzerine bir derleme (A review on Terror Management Theory), *Türk Psikoloji Yazıları* 18(35):33-47.
- Douglas, M. (2005) *Saflık ve Tehlike* (çev. Emine Ayhan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Duncan, C., & Loretto, W. (2004). Never the right age? Gender and age-based discrimination in employment. *Gender, Work & Organization*, 11(1), 95–115. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2004.00222.x>
- Durkheim, Emile. (1992). *İntihar Toplumbilimsel İnceleme*. Çev. Özer Ozankaya. İmge Kitabevi, Ankara.
- Durmuşoğlu K. & Ataman K. (2017). Kutsaldan Sekülere: Değişen Ölüm Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme, *Journal of Theology Faculty of Bülent Ecevit University* ISSN: 2148-3728 e-ISSN: 2148-9750
- Duyar İ. (2008). (R. Mas, A.T. Işık, M.A., T. Karan Beğler, Ş. Akman, T. Ünal; Eds.). In: “Geriatrı”, Bölüm 1: Gerontolojinin Temelleri. Ankara: TGV; s. 9-19.
- Elder, G. H., Johnson, M. K., & Crosnoe, R. (2002). The Emergence and Development of Life Course Theory. In J. T. Mortimer, & M. J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the Life Course* (s. 3-19). New York: Kluwer Academic Publishers.
- Elias, N. (2001). *The Loneliness Of The Dying*, (Translated by Edmund Jephcott). The Continuum International Publishing: New York.
- Emerson, R., Fretz, R., Shaw, L. (1995). *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Enveri, E. (2019). Eski Türk Kültüründeki Döngüsel Zaman Üzerine. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(26), 292-304. <https://doi.org/10.12981/mahder.5648>
- Eriksen T. H. (2009). *Küçük Yerler Derin Mevzular*. 1.Baskı. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Erkuran H., (2020). Fear of Aging, Yaşlanma Korkusu, Sağlık ve Toplum, Sayı: 1, Ocak-Nisan
- Etezadi, S., & Pushkar, D. (2013). Why are Wise People Happier? An Explanatory Model of Wisdom and Emotional Well-Being in Older Adults. *Journal of Happiness Studies*, 14(3), 929–950.
- Faragher, R. Gems.A. (2015) Should we treat aging as a disease? The consequences and dangers of miscategorisation. *Frontiers in Genetics*, 6, article no. 171 <https://doi.org/10.3389/fgene.2015.00171>

- Federica Previtali, Laura D. Allen & Maria Varlamova (2020) Not Only Virus Spread: The Diffusion of Ageism during the Outbreak of Covid-19, *Journal of Aging & Social Policy*, 32:4-5, 506-514, DOI: 10.1080/08959420.2020.1772002
- Feinberg R.A., Mataro L., Burroughs W.J. (1992) Clothing and Social Identity, *Clothing and Textiles Research Journal* 11(1):18-23, DOI:10.1177/0887302X9201100103
- Foucault, M. (2004). The Crisis of Medicine or the Crisis of Antimedicine? *Foucault Studies*, (1), 5–19. <https://doi.org/10.22439/fs.v0i1.562>
- Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar*, (Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012), *Cinselliğin Tarihi* (Çeviri: Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Giddens A., (2008). *Toplumsallaşma, Yaşam Akışı ve Yaşlanma*. İstanbul: Kırmızı.
- Glück, J., & Bluck, S. (2013). The More life experience model: A theory of the development of wisdom. In M. Ferrari & N. Weststrate (Eds.), *The scientific study of personal wisdom: From contemplative traditions to neuroscience* (pp. 75–97). New York, NY: Springer Publishing Company
- Goldstone, A. B., & Woo, Y. J. (2019). Ageism in cardiac surgery: is less really more? *Aging* (Albany NY), 11(1), 1-2. <https://doi.org/10.18632/aging.101701>
- Görgün Baran, Aylin, Kalınkara, Velittin, Aral, Neriman, Akın, Galip, Baran, Gülen, Özkan, Yasemin. (2005). ‘Yaşlı ve Aile İlişkileri Ankara Örneği’, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Görgün-Baran, A. (2007). Başarılı yaşlanma modellerinin sosyolojik analizi, IV. Ulusal Yaşlılık Kongresi Bildiriler Kitabı içinde, (Ed. V. Kalınkara ve Galip Akın). Ankara: Gazi Kitabevi, s.236-245.
- Granleese, J. Sayer, G. (2006). Gendered ageism and “lookism”: A triple jeopardy for female academics. *Women in Management Review*, 21(6), 500–517. <https://doi.org/10.1108/09649420610683480>
- Greenberg, J., Pyszczynski, T. & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. R. F. Baumeister, (Ed.), *Public self and private self* içinde (189-212). New York: Springer-Verlag.
- Greenberg, J., Schimel, J., & Mertens, A. (2004). Ageism: Denying the face of the future. In T. D. Nelson (Ed.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (pp. 27–48). Cambridge, MA: MIT Press.

- Güntekin, R. N. (1990). Yaprak Dökümü. İnkılâp Kitabevi. İstanbul.
- Hart, W. (1987). The Art of Living. Vipassana Meditation as Taught by S. N. Goenka. San Francisco: Harper.
- Hearn, J. (1995). Imaging the aging of men. In M. Featherstone & A. Wernick (Eds.), Images of aging: Cultural Representations of Later Life (pp. 97–115). London: Routledge.
- Heidegger, M. (2019). Varlık ve Zaman. (K. H. Ökten, Çev.). Alfa Yayınları. İstanbul.
- Hochschild A, (1975). Disengagement Theory: A Critique And Proposaj. Am Sociol Rev ; 40:553-569.
- Honko L. (1979). “Theories Concerning the Ritual Process”, Science of Religion Studies in Methodology, (Ed. Lauri Honko) Paris, New York, 1979: 372
- Hutchison, E. D. (2005). The Life Course Perspective: A Promising Approach for Bridging the Micro and Macro Worlds for Social Workers. Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services, 143-152
- Itzin, C., & Phillipson, C. (1993). Age Barriers at Work. London: METRA.
- Itzin, C., & Phillipson, C. (1995). Gendered Ageism: A Double Jeopardy for Women in Organisations. in C. Itzin & C. Phillipson (Eds.), Gender, Culture and Organisational Change. Putting Theory into Practice (Pp. 84–94). London: Routledge
- İçli G. (2010). Yaşlılar ve Yaşlılığın Değerlendirilmesi: Denizli İli Üzerine Niteliksel Bir Araştırma, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi / Elderly Issues Research Journal. s.1-13
- İnceoğlu S. (1999). Ölme Hakkı: Ötanazi (1. Baskı), İstanbul: Ayrıntı.
- Jaspers, K. (2013). Nietzsche Nasıl Felsefe Yapıyordu? (Çev. Murat Batmankaya). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U.U., Küçükural, Ö., Cengiz, K. (2003). Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri. Türkiye Bilimler Akademisi Raporları 5. Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı, (2018). On birinci Kalkınma Planı, 2019-2023, Yaşlanma, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara
- Kara Y. (2017). Yaşlıların Ötanazi Hakkındaki Görüşleri, Sosyal Bilimler Dergisi, Journal Of Social Sciences, Cilt 2 Sayı 2, Winter 2017, 17-32

- Kaşıkcı, O. (2008). Hukuk Tarihinde Ötanazi. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, (6), 85-89.
- Kayacan G. (2017). Modern Toplumlarda Yaşlılık, Ölüm Algısı ve Yaşçılık, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15-29
- Kelimbetov N., (2011), Yaşlılık, Artus Basım, İstanbul.
- Kellehear A. (2012). Ölümün Toplumsal Tarihi, Çev. Tuğçe Kılınç. Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Kite, M. E., Stockdale, G. D., Whitley, B. E., & Johnson, B. T. (2005). Attitudes toward younger and older adults: An updated meta-analytic review. *Journal of Social Issues*, 61(2), 241-266. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00404.x>
- Kratcoski P., Edelbacher M., (2018), Perspectives on Elderly Crime and Victimization 1st ed. 2018 Edition, Springer
- Krekula, C. (2007). The intersection of Age and Gender: Reworking Gender Theory and Social Gerontology. *Current Sociology*, 55(2), 155–171. <https://doi.org/10.1177/0011392107073299>
- Krekula, C., Nikander, P., & Wilińska, M. (2018). Multiple marginalizations based on age: Gendered ageism and beyond. In L. Ayalon, & C. Tesch-Römer (eds). *Contemporary perspectives on ageism* (pp. 33-50). Springer.
- Kusumi T., Matsuda K., Sugimori E. (2010). The effects of aging on nostalgia in consumers' advertisement processing, *Japanese Psychological Research* 2010, Volume 52, No. 3, 150–162 Special issue: Cognitive aging studies for quality of life, Japanese Psychological Association. Published by Blackwell Publishing Ltd.
- Ladik M.D., Carillat F.A., (2015). Belk's (1988) "Possessions and the extended self" revisited, *Journal of Historical Research in Marketing* 7(2):184-207, DOI: [10.1108/JHRM-06-2014-0018](https://doi.org/10.1108/JHRM-06-2014-0018)
- Lawton J. (1998). Contemporary hospice care: the sequestration of the unbounded body and 'dirty dying'. *Sociology of Health and Illness* 20, 121–143
- Lennon, S., & Davis, L. (1989). Clothing and human behavior from a social cognitive framework. Part I: Theoretical perspectives. *Clothing and Textiles Research Journal*, 7(4), 41-48.
- Levy B. & Langer E. (1994). Aging free from negative stereotypes: Successful memory in China and among the American deaf. *Journal of Personality and Social Psychology*; 66: 989–997.

- Levy, B., Banaji, M. (2004). Implicit Ageism. In T. Nelson (Der.), Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons. Cambridge, MA: The MIT Press 49-75.
- Levy-Bruhl, Lucien. (2018). İlkel İnsanda Ruh Anlayışı. Çev. Oğuz Adanır. Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Löckenhoff CE, De Fruyt F, Terracciano A, et al. (2009) Perceptions of aging across 26 cultures and their culture-level associates. Psychol Aging. 24(4): 941–954. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2933107/pdf/nihms-215302.pdf>
- Mannheim, K. (1952). "The Problem of Generations". In Kecskemeti, Paul (ed.). Essays on the Sociology of Knowledge: Collected Works, Volume 5. New York: Routledge. pp. 276–322.
- Martin, W., & Twigg, J. (2018). Editorial for special issue: Ageing, body and society: Key themes, critical perspectives. Journal of Aging Studies, 45, 1–4.
- Marx K. (2012). 1844 El Yazmaları (çev. Murat Belge). Birikim Yayınları. İstanbul.
- Mayer, S. E. (2003). What is a “Disadvantaged Group?”. Effective Communities Project
- Merleau-Ponty, M. (2017). Algının Fenomenolojisi (çev. Emine Sarıkartal, Eylem Hacımuratoğlu). İthaki Yayınları. İstanbul.
- Montepare, J. M., & Zebrowitz, L. A. (2004). A social-developmental view of ageism. In T. D. Nelson (Ed.), Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons (pp. 129–161). Cambridge: The MIT Press.
- Moody, H. R. (2010). Aging Concepts And Controversies. California, Ca: Pine Forge Press.
- Murthy V. (2017). Work and the Loneliness Epidemic. Harvard Business Review, September. <https://www.vivekmurthy.com/single-post/2017/10/10/Workand-the-Loneliness-Epidemic-Harv>
- Murthy, D. (2008). Digital Ethnography: An Examination of the Use of New Technologies for Social Research. Sociological Review, 42(5), <https://doi.org/10.1177/0038038508094565>
- Nebati, N. (2019). İbn Haldun Düşüncesinde Tarih, Zaman ve Döngüsellik, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(1), 141-158, doi: 10.17218/hititsosbil.474714.

- Neuman, L. W. (2007). Basics Of Social Research Qualitative And Quantitative Approaches. Boston: Pearson Education
- Nietzsche, F. (2003). Şen Bilim. (Çev. Levent Özşar). Bursa: Asa Kitabevi
- Nietzsche, F. (2020). Böyle Buyurdu Zerdüşt. (Çev. Levent Bakaç). Koridor Kitabevi. İstanbul
- North, M. S., & Fiske, S. T. (2012). An inconvenienced youth? Ageism and its potential intergenerational roots. *Psychological Bulletin*, 138(5), 982–997. doi:10.1037/a0027843
- North, M. S., & Fiske, S. T. (2015, July 20). Modern Attitudes Toward Older Adults in the Aging World: A Cross-Cultural Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a0039469>
- North, M. S., & Fiske, S. T. (2017). Succession, consumption, and identity: Prescriptive ageism domains. In T. D. Nelson, *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (pp. 77–103). Boston Review.
- Nussbaum, M. C. & Levmore S. (2017). *Aging Thoughtfully: Conversations about Retirement, Romance, Wrinkles, and Regret*. Oxford University Press. New York, NY: Oxford University Press. Pp.264
- Nussbaum, Martha C. (2000). *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. UK: Cambridge University Press.
- Nussbaum, Martha C. (2007). *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Harvard University Press.
- Nussbaum, Martha C. (2011). “Capabilities, Entitlements, Rights: Supplementation and Critique”, *Journal of Human Development and Capabilities*, Vol.12, No.1: 23-37.
- NYC Health. (2020). Coronavirus Disease 2019 (Covid-19). Daily Data Summary. <https://www1.nyc.gov/assets/doh/downloads/pdf/imm/covid-19-daily-data-summary-deaths-04152020-1.pdf>
- O'Connor B. (2018). *Idleness: A Philosophical Essay*, Princeton University Press,
- Ömeroğlu, Ö. (1993). Ötanazi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (2), 187-205.
- Ömeroğlu, Ömer, *Hukuksal Açıdan Ölme Hakkı ve Kabul Edilebilirliği Sorunu*, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIII, S: 3-4, Aralık 2009, s. 87.
- Palmore, E. (1999). *Ageism: Positive and Negative* (2nd ed.). New York, NY: Springer.

- Pamuk, D. (2018). Yaş ve Toplumsal Cinsiyetin Kesişimselliği: Toplumsal Cinsiyeti ve Yaşı Oluşturma. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 2, s. 74-84.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and*
- Pilcher J. (1994). Mannheim's sociology of generations: an undervalued legacy, *BJS*, Volume No: 45, Issue No:3, pp.481-495
- practice, Fourth edition. Sage Publications, Inc.
- Proust M. (1992). *Geçmiş Zaman Peşinde*. Çeviri: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Meb Yayınları. İstanbul.
- Ran N.H. (2018). *Üç Şiir, Yaşamaya Dair, Ceviz Ağacı, Masalların Masalı, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.
- Rappaport, R. A. (1992). Ritual. In R. Bauman (Ed.) *Cultural Performances, and Popular Entertainments*. 249-259. Oxford University.
- Ritchie, J. Lewis, J. Elam, G. (2006). *Designing And Selecting Samples* (Ed. J. Ritchie ve J. Lewis). *Qualitative Research Practise A Guide For Social Science Students And Researchers*. Thousand Oaks, Ca: Sage Publications.
- Rubin, K. H., & Brown, I. D. (1975). A Life-Span Look At Person Perception and Its Relationship to Communicative Interaction. *Journal of Gerontology*, 30, 461–468.
- Russel, B. (1999). *Aylaklığa Övgü*, Çeviri Mete Ergin, Cem Yayınevi. İstanbul.
- Rychtaříková J. (2019). Perception of population ageing and age discrimination across EU countries. *Population and Economics* 3(4): 1–29. <https://doi.org/10.3897/popecon.3.e49760>
- Santini Z, Jose P, Cornwell E, et al. Social disconnectedness, perceived isolation, and symptoms of depression and anxiety among older Americans (NSHAP): a longitudinal mediation analysis. *Lancet Public Health*; 2020; 5: e62–70
- Sartre, J. P. (2011). *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*. (Çev. Turhan Ilgaz & Gaye Çankaya Eksen). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Schmid W. (2018). Anne Baba ve Büyükanne Büyükbaba Olmanın Sevinçleri Üzerine, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Schroyen, S., Adam, S., Jerusalem, G., Missotten, P. (2015). Ageism and its clinical impact in oncogeriatry: state of knowledge and therapeutic leads. *Clinical Interventions in Aging*, 10, 117–125. DOI: [10.2147/CIA.S70942](https://doi.org/10.2147/CIA.S70942)

- Schuyt, T.N.M. & Schuijt, J.J.M. (1998), "Rituals and Rules: About Magic in Consultancy", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 11 No. 5, pp. 399-406. <https://doi.org/10.1108/09534819810234823>
- Sen, Amartya. (1985a). *Commodities and Capabilities*. Amsterdam: North-Holland
- Sen, Amartya. (1999b). *Commodities and Capabilities*. Amsterdam : North Holland, 3. ed.
- Sennett, R. (2011). *Otorite*, (çeviren: Kamil Durand), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Settersen R.A. (2011). *Handbook of Sociology of Aging*, editors: Richard A. Settersten, Jr., Jacqueline L. Angel, Springer, New York Dortrecht Heilderberg London
- Shamsikhani, S.; Ahmedi, F.; Kazımnejad, A.; Vaismoradi, M. (2022). Meaning of Respect for Older People in Family Relationships. *Geriatrics*, <https://doi.org/10.3390/geriatrics7030057>
- Smith, S.V. (2009). "Materializing Resistant Identities Among the Medieval Peasantry: An Examination of Dress Accessories From English Rural Settlement Sites", *Journal of Material Culture*, Vol. 14 No. 3, pp. 309-332.
- Sokolovsky, J. (1997). *The Cultural Contexts of Aging Worldwide Perspectives*. Bergin and Garvey, Westport, Connecticut, London
- Şentürk, Ü., 2020. Yaşlılık Sosyolojisi-Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri. Dora Basım-Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Bursa, s.237
- Traphagan J.W., (2005). Heroes of the Antimodern: "Respect for the Elderly Day" and Writing the Narrative of the Elder Generation in Japan, *Journal of Ritual Studies*, Vol.19, No.2.
- Tufan İ. (2016). Türkiye’ de Demografik Dönüşüm, Yarattığı Riskler ve Sorunlar, Alınması Gereken Önlemler ve Gelecekle İlgili Hedefler, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Türkiye Millî Komisyonu, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ofset Matbaacılık.
- Turner, Bryan, 1984. *The Body and Social Theory*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- TÜİK yayım tarihi: 18.03.2022, saat: 10:00, sayı: 45636 tuik.gov.tr, 2019
- Twigg J. (2007). *Clothing, Age and The Body: A Critical Review*, *Ageing & Society* 27, 2007, 285–305. f 2007 Cambridge University Press, doi:10.1017/S0144686X06005794 Printed in the United Kingdom

United Nations (UN), Department of Economic and Social Affairs Population Division. (2017). "World Population Prospects: The 2017 Revision Key Findings and Advance Tables. Working Paper No. ESA/P/WP/248.

United Nations (UN), Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Ageing 2015 (ST/ESA/SER.A/390).

Ünalp Çepel Z, (2020). "Neoliberalizmin Kovid-19 Testi ve Avrupa Birliği: Dezavantajlı Gruplar Örneği". Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi 4 (1), 33-50

WHO. (2021). Life Expectancy At Birth (years). Mart 1, 2021 tarihinde World Health Organization: [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/life-expectancy-at-birth-\(years\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/life-expectancy-at-birth-(years)) adresinden alındı.

Woolf, V. (1928). Orlando: A Biography, U.S.A.: A Harvest Book Harcourt, Inc.

Yılmaz, B., Masal ve Efsanelerde Yaşlıların Öldürülmesi Motifi, Van, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute Yıl / Year: 2022 -Sayı / Issue: 57 Sayfa/Page: 44 -51 e-ISSN: 2822 -3136

Bağlantılar

<https://bbnhaber.com.tr/yasli-lara-yonelik-ayrimcilik-kovid-19la-baslamadi-salgin-hak-ihlallerini-gorunur-92889h> 26.03.2023 tarihinde erişildi.

<https://bianet.org/bianet/yasam/162145-prof-gursoy-otenazi-tibben-etik-bir-haktır> 30.03.2022 tarihinde erişildi.

<https://ernestbecker.org/resources/terror-management-theory/> 18.11.2022 tarihinde erişildi.

<https://onedio.com/haber/otobuste-yasli-kadina-yer-vermeyen-ogrenci-sosyal-medyayi-ikiye-boldu-1115681> 10.07.2023 tarihinde erişildi.

<https://teyit.org/analiz/almanyada-huzurevinden-kacan-iki-kisinin-heavy-metal-konserine-katildigi-iddiasi#:~:text=Sosyal%20medyada%20paylaşılan%20bir%20habere,memurları%20tarafından%20götürüldükleri%20iddia%20edildi.> 30.05.2023 tarihinde erişildi.

<https://tr.euronews.com/2020/03/21/yasli-ihbar-hatti-alo-153-sokaktaki-65-yas-ustu-bildirmek-icin-koronavirus-turkiye-covid> . 21.03. 2020 tarihinde erişildi.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Takvim,_saat_ve_ölçülerde_değişiklik#Takvim_Sisteminde_Değişiklik 15.08.2023 tarihinde erişildi.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/isvecteki-hastaneden-doktorlara-yasli-kovid-19-hastalarini-yogun-bakima-almayin-talimati/1798656> . 09.04.2020 tarihinde erişildi.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37644208> 30.03.2022 tarihinde erişildi.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53236204>. 01.06.2020 tarihinde erişildi.

<https://www.gazetekadikoy.com.tr/yasam/istanbulun-en-yaslisi-kadiky> . 04.04.2020 tarihinde erişildi.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Respect_for_the_Aged_Day#:~:text=Respect%20for%20the%20Aged%20Day%20\(%E6%95%AC%E8%80%81%E3%81%AE%E6%97%A5%2C%20Keir%C5%8D%20no,to%20the%20Happy%20Monday%20System.](https://en.wikipedia.org/wiki/Respect_for_the_Aged_Day#:~:text=Respect%20for%20the%20Aged%20Day%20(%E6%95%AC%E8%80%81%E3%81%AE%E6%97%A5%2C%20Keir%C5%8D%20no,to%20the%20Happy%20Monday%20System.) 15.02.2022 tarihinde erişildi.

<https://www.haberturk.com/alain-delon-neden-otanazi-istiyor-3384246> 01.11.2022 tarihinde erişildi.

<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/uzmanlar-konustu-toplu-tasimada-yaslilara-yer-vermeyin-40616375> 08.07.2023 tarihinde erişildi.

<https://www.ilkeanaliz.net/2023/04/07/farkli-kulturler-zamani-nasil-kavriyor> 16.08.2023 tarihinde erişildi.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/saygi> 09.09.2023 tarihinde erişildi.

<https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/yaslilara-yonelik-ayrimcilik-kovid-19la-baslamadi-salgin-hak-ihlallerini-gorunur-kildi/1815103> 30.09.2022 tarihinde erişildi.

<https://www.pfizer.com.tr/amacimiz/hakkimizda/basin-bultenleri/2030'da-toplumin-yas-ortalaması-80'e-çıkabilir> 31.03.2023 tarihinde erişildi.

<https://www.publichealthnotes.com/ageing/> 10.07.2023 tarihinde erişildi.

<https://www.theschooloflife.com/article/the-great-philosophers-martin-heidegger/30.03.2022> tarihinde erişildi.

<https://www.ttb.org.tr/eweb/adli/3.html#:~:text=Bugün%20dünyanın%20çoğu%20ülkesinde%20dolaşım,fonksiyonlarının%20durmasına%20SOMATİK%20ÖLÜM%20denilmektedir.> 11.03.2023 tarihinde erişildi.

<https://istanbultarihi.ist/87-istanbul-secimleri-1950-2014> 25.12.2023 tarihinde erişildi.

ÖZET

Bu tez çalışması 2020- 2023 yılları arasında İstanbul metropolünün Kadıköy İlçesinde yapılmıştır. Kronolojik olarak “yaşlı” kabul edilen 65 yaşın üzerindeki kişilerle yapılan görüşmelere ve araştırmacının gözlemlerine dayanmaktadır. Çalışmada 65 yaş ve üstünde 40 katılımcıyla görüşme yapılmış, amaçsal örnekleme yöntemlerinden kartopu yöntemi kullanılmıştır. Metropolde yaşayan yaşlı yetişkinlerin yaşa dayalı ayrımcılık deneyimleri ve yaşlı yetişkinlerin yaşlı algılarını konu almaktadır. Yaşlı yetişkinlerin yaşlılığa karşı tutumları, söylemsel ve gündelik pratikleri gözlemlenmiştir. Kavramsal tartışmanın temaları olan “yaşlılık”, “beden”, “saygı” “değer” kavramları çalışmada tartışmaya açılmıştır. Çalışmanın hem zamanlaması hem de yaşa dayalı ayrımcılığa odaklanan konusu dolayısıyla, 2020 yılında başlayan Covid-19 salgın dönemi ve buna bağlı olarak yaşlı yetişkinlerin kısıtlamaları ve deneyimlerine yer verilmiştir.

Araştırmada, gündelik yaşam pratikleri içinde yaşlı bireylerin giyim kuşam biçimleri, kendi yaşlılık dönemleri ile atalarının yaşlılık dönemleri arasındaki farklar, yaşlılıkta cinsiyete özgü rollerin değişen çehresi gibi konular ele alınmıştır. Yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında, yaşlanma sürecinde bedenin rolü ve yaşlı yetişkinin teknoloji ile ilişkileri incelenmiştir. Çalışmada ayrıca, modern zamanlarda ölüm ve zaman algıları, kartezyen düşünce, tıbbın otoritesi, aylaklık ve bilgelik kavramlarına odaklanılmış, saha aşamasında gündeme gelen “ötanazi” sorunsalı çalışmanın bağlamı kapsamında yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışmada tezin sorunsalını oluşturan birçok kavram yeniden yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tüm bu temalar arasında, yaşa dayalı ayrımcılığın izini sürerek, yaşlılık kavramının sosyal, kültürel ve bireysel boyutlarını anlamaya yönelik bir çaba gösterilmiş, yaşlılığa atfedilen değerın ontolojik öneminden bahsedilmiş ve *yaşlanma sanatına* katkıda bulunmak hedeflenilmiştir.

Sanayileşme dönemi sonrasında gelişmiş toplumlarda yaşanan hızlı teknolojik değişimler, bireyler arasında farklılaşan değerler ve yaşam tarzlarına yol açmıştır. Bu tezin argümanına göre, yaşa dayalı ayrımcılık, modern toplumlardaki teknolojik ve kültürel dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerini etkilemiştir. Bu bağlamda bu çalışma, yaşa dayalı ayrımcılığın bu değişen toplumsal dinamiklerle ilişkisini inceleyerek, yaşlı yetişkinlerin yaşa bağlı ayrımcılıkla karşılaşma deneyimlerini ve yaşlılık algılarını anlamaya yöneliktir.

Anahtar Sözcükler: yaşlılık, yaşçılık, beden, teknoloji

ABSTRACT

This thesis was conducted between 2020 and 2023 in Kadıköy District of Istanbul metropolis. It is based on interviews with people over the age of 65, who are chronologically considered “elderly”, and the researcher's observations. It focuses on the age-based discrimination experiences of older adults living in the metropolis and older adults’ perceptions of the elderly. In the study, 40 participants aged 65 and over were interviewed and snowball method, one of the purposive sampling methods, was used. The attitudes, discursive and everyday practices of older adults towards old age were observed. The concepts of “old age”, “body”, “respect”, “value”, which are the themes of the conceptual discussion, were opened to discussion in the study. Due to both the timing of the study and its focus on age-based discrimination, the Covid-19 pandemic period that started in 2020 and the related restrictions and experiences of older adults were included.

On the other hand, issues such as the way older adults dress in everyday life practices, the differences between their own old age and the old age of their ancestors, and the changing face of gender-specific roles in old age are discussed. In the context of age-based discrimination, the role of the body in the aging process and the relations of older adults with technology were analysed. The study also focuses on the perceptions of death and time in modern times, Cartesian thought, the authority of medicine, the concepts of idleness and wisdom, and the problematic of “euthanasia”, which came to the fore during the field phase, was tried to be interpreted within the context of the study. In the study, many concepts that constitute the problematic of the thesis were reinterpreted.

Among all these themes, an effort has been made to understand the social, cultural and individual dimensions of the concept of old age by tracing age-based discrimination, mentioning the ontological importance of the value attributed to old age and aiming to contribute to the art of aging.

Rapid technological changes in developed societies after the industrialisation period have led to differentiated values and lifestyles among individuals. According to the argument of this thesis, age-based discrimination has emerged as a result of technological and cultural transformations in modern societies and has affected the life experiences of older individuals. In this context, this study aims to understand older adults' experiences of age discrimination and their perceptions of old age by analysing the relationship between age discrimination and these changing social dynamics.

Key Words: elderly, ageism, body, technology,